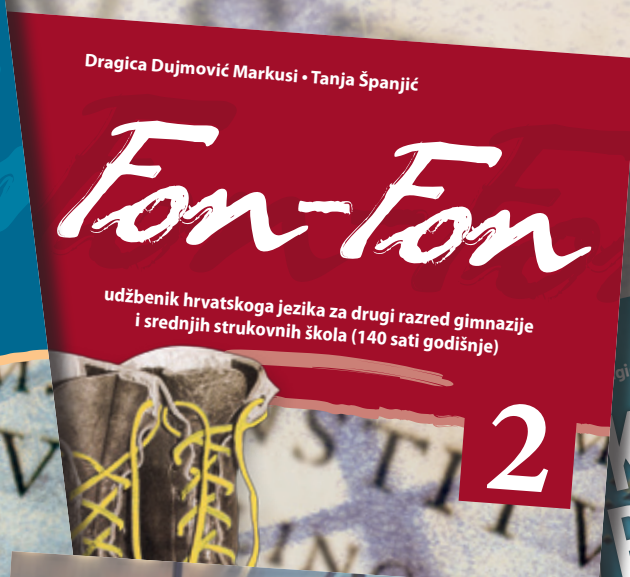

Dragica Dujmović Markusi, Sandra Rossetti-Bazdan,
Vedrana Močnik, Tanja Španjić

HRVATSKI JEZIK 1., 2.

razlikovni sadržaji za prvi i drugi razred
gimnazije i četverogodišnjih strukovnih škola (140 sati)

PROFIL Klett

Izdavač

Profil Klett d. o. o.
Zagreb, Petra Hektorovića 2

Za Izdavača

Dalibor Greganić

Direktorica uredništva

Petra Stipaničev Glamuzina

Urednica

Dragica Dujmović Markusi

Lektura

Tamara Vujanić, prof.

Naslovnica

Profil Klett d.o.o.

Likovno-grafičko oblikovanje

Profil Klett d.o.o.

Prijelom unutarnjih stranica

Profil Klett d.o.o.

Fotografije

Arhiva Profila, Getty Images

1. izdanje, 2020.

Zagreb, Hrvatska

EUROPEAN
EDUCATIONAL
PUBLISHERS
GROUP

RAZLIKOVNI SADRŽAJI

u prvom i drugom razredu gimnazije

Dragi učenici,

pred vama je dodatak udžbenicima u kojemu se nalaze razlikovni sadržaji za prvi i drugi razred gimnazije. Sadržaji su namijenjeni svim učenicima koji su u školskoj godini 2019./2020. završili drugi razred gimnazije, a nisu bili uključeni u eksperimentalni program tijekom prvih dviju godina gimnazijskoga školovanja, što znači da su u prvom i drugom razredu usvajali sadržaje po starome programu.

Razlikovni sadržaji podijeljeni su u dva dijela – na prvi i drugi razred, a unutar svakoga razreda prikazani su najprije razlikovni jezični sadržaji (*Fon-Fon*), a zatim sadržaji čitanke (*Književni vremeplov*).

Usvajanjem navedenih sadržaja tijekom trećega i četvrtoga razreda omogućit će se ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda propisanih kurikulumom nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za prvi i drugi razred gimnazije. Na taj ćete način nadoknaditi zaostatke nastale zbog prelaska na novi kurikulum i biti spremni za praćenje nastave u četvrtom razredu, odnosno za uspješno polaganje državne mature.

Zagreb, 27. kolovoza 2020. g.

Autorice

Sadržaj

PRVI RAZRED

I. PRVI RAZRED – JEZIČNI SADRŽAJI	5
O riječima	7
Od riječi do rečenice i teksta.....	28
II. PRVI RAZRED – KNJIŽEVNOST	53
Obvezna lektira:	
Vladimir Nazor (izbor iz poezije).....	54
Obvezna lektira:	
August Šenoa, <i>Prijan Lovro</i>	56
Obvezna lektira:	
Vjenceslav Novak, <i>Posljednji Stipančići</i>	64

DRUGI RAZRED

III. DRUGI RAZRED – JEZIČNI SADRŽAJI	75
Raslojenost leksika.....	77
Izlagački tekstovi.....	103
Rečenica.....	121
IV. DRUGI RAZRED – KNJIŽEVNOST	159
Obvezna lektira:	
Antun Gustav Matoš (izbor iz novelistike).....	160
Obvezna lektira:	
Pedro Calderón de la Barca <i>Život je san</i>	178
Obvezna lektira:	
Silvije Strahimir Kranjčević (izbor iz poezije).....	189

Dragica Dujmović Markusi

Fon-Fon

udžbenik hrvatskoga jezika za prvi razred gimnazije
i srednjih strukovnih škola (140 sati godišnje)

1.

JEZIK KAO SUSTAV ZNAKOVA. JEZIČNI ZNAK

Koje sustave za komuniciranje prepoznajete na fotografijama? Znete li još neki sustav koji nije jezični, a služi za uspostavljanje komunikacije?

Komunikacijski sustavi

Svi su sustavi za uspostavljanje komunikacije utemeljeni na dogovorenim **znakovima**, odnosno na nekom kodu (slika, simbol i sl.). S obzirom na vrstu koda, komunikacijski se sustavi dijele na **jezične** i **nejezične sustave**. Iako se u svakodnevnoj komunikaciji najviše služimo jezikom kao kodom za sporazumijevanje, u društvu postoji mnogo nejezičnih komunikacijskih sustava: takvi su, primjerice, neverbalna komunikacija, sustav prometnih znakova, Morseova abeceda, Brailleovo pismo (za slijepo osobe) i znakovni jezik (za gluhe i nijeme osobe).

Znanost koja proučava jezik naziva se **jezikoslovlje (lingvistika)**. Znanost koja proučava nejezične komunikacijske sustave, odnosno znakove i njihovu ulogu u društvu, naziva se **semiologija**.

semiologija – grč. *semeion*: znak

Jezik kao sustav znakova

Jezikom imenujemo stvarnost – sve što njoj pripada, bilo da je u pitanju materijalna ili duhovna stvarnost, nalazi svoj odraz u jeziku. S obzirom na tu činjenicu, razlikujemo dvije osnovne uporabe jezika: jezičnim komuniciranjem stvaraju se društveni odnosi među pojedincima (međuljudski odnosi), a jezikom se izražava i čovjekov unutarnji svijet.

Zapišite uz fotografiju riječi kojima ćete imenovati ono što je na njoj prikazano.

Riječi koje ste zapisali uz odgovarajuće pojmove iz izvanjezičnog svijeta nazivaju se **jezični znakovi**. Njima se »preslikavaju« podatci iz stvarnosti (materijalne i duhovne), a služe nam za sporazumijevanje (komunikaciju).

Jezični znak

Strukturu jezičnoga znaka čine njegov **izraz** i **sadržaj**.

Proučite tablicu i na temelju podataka u njoj opišite značenje pojmova *izraz jezičnoga znaka* i *sadržaj jezičnoga znaka*.

jezični znak	izraz	sadržaj (značenje)
more	/m/o/r/e/ m + o + r + e	– niz glasova (fonema) – niz slova
plivati	/p/l/i/v/a/t/i/ p + l + i + v + a + t + i	– niz glasova (fonema) – niz slova

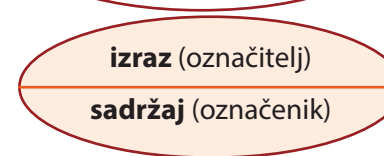
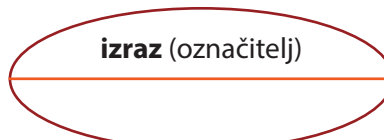

fonem – razlikovni glas

Kada pišemo i izgovaramo jezične znakove, na neki način »materijaliziramo« pojmove u jeziku: jezični se znakovi ostvaruju u govoru kao niz glasova, npr. /m/o/r/e/, a u pismu kao niz slova, npr. m + o + r + e.

Dakle, **izraz** (označitelj) predstavlja **materijalnu stranu jezičnoga znaka**, odnosno njegov oblik.

Pojam koji smo označili glasovima i slovima u našoj svijesti ima svoje značenje i ono se naziva **sadržaj** (označenik) **jezičnoga znaka**. Tako smo riječ *more* povezali sa značenjem 'velika površina puna slane vode', kako se obično navodi u rječniku.

jezični znak

Izraz i sadržaj jezičnoga znaka neodvojivi su jedan od drugoga, što se često slikovito prikazuje metaforom *lista papira*: lice i poledina jedne stranice zajedno čine cjelinu – jedno je njegov izraz, a drugo sadržaj. (Pritom se izraz jezičnoga znaka može vezati i samo uz skup glasova – tako je i bilo sve do pojave pisma.)

Strukturu jezičnoga znaka čini **izraz** (označitelj) jezičnoga znaka i **sadržaj** (označenik) jezičnoga znaka.

jezični znak

izraz

- niz glasova (fonema) u govoru: /m/o/r/e/
- niz slova u pismu: m + o + r + e

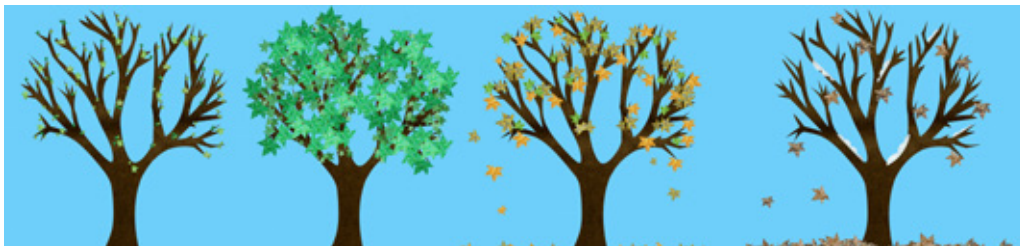
sadržaj

'velika površina puna slane vode'

Proizvoljnost (arbitrarnost) jezičnog znaka

Pojmovi poput *proljeće, ljeto, jesen, zima* postoje u različitim jezicima: značenje koje im govornici pridaju isto je bez obzira na jezik kojem pripadaju, što znači da im se sadržaj jezičnoga znaka podudara. To je i logično jer se značenje odnosi na pojam u izvanjezičnom svijetu.

Međutim, pogledamo li izraze tih četiriju jezičnih znakova, uočavamo da se razlikuju.

	<u>engleski jezik</u>	<u>talijanski jezik</u>	<u>njemački jezik</u>
proljeće	spring	primavera	Frühling
ljeto	summer	estate	Sommer
jesen	autumn	autunno	Herbst
zima	winter	inverno	Winter

arbitrarnost – lat. *arbiter*: posrednik

Na temelju prethodnoga primjera možemo zaključiti da **ne postoji veza između izraza i sadržaja jezičnoga znaka**. Glasovi i slova od kojih su sastavljeni jezični znakovi nemaju nikakve veze s njihovim značenjem – da imaju, onda bi se u svim jezicima pojam imenovao istim skupom glasova i slova.

To obilježje naziva se **proizvoljnost (arbitrarnost) jezičnoga znaka**.

Isti sadržaj jezičnoga znaka u različitim jezicima ima različite izraze. Primjerice, sadržaj 'kalendarsko doba od 21. ožujka do 21. lipnja' u hrvatskom jeziku ima izraz *proljeće*, u engleskom jeziku *spring*, u talijanskom jeziku *primavera*, a u njemačkom jeziku *Frühling*.

Nepostojanje ovisnosti između izraza jezičnoga znaka i njegova sadržaja naziva se **proizvoljnost (arbitrarnost) jezičnoga znaka**.

Iznimku od ovoga pravila čine onomatopejske riječi – u njima je prisutna veza između izraza i sadržaja: *šumoriti, pljusnuti, blejati, huk* i sl.

I unutar jednoga jezika postoje različiti izrazi za imenovanje istoga sadržaja. Primjerice, značenju 'zgrada koja ima zidove i krov i služi za stanovanje' u hrvatskom su jeziku pridružena najmanje dva izraza: *kuća* (u standardnom jeziku) i *hiža* (u kajkavskom narječju).

Jezični znak i riječ

Jesu li riječ i jezični znak sinonimi? Obrazložite svoj odgovor.

Jezični znak najčešće se izražava jednom riječju: *pismo, knjiga, oko, ruka, slovo*. Međutim, postoje i jezični znakovi koji su sastavljeni od dviju ili više riječi: npr. *lirska pjesma, mravlja kiselina, pravila igre, crna ovca, razmetni sin, medeni mjesec*. Svaki navedeni izraz predstavlja jedan jezični znak jer se odnosi na poseban pojam/predmet u izvanjezičnoj stvarnosti.

Govorim, slušam, čitam, pišem...

- Nastavite niz – pronađite što više izraza u hrvatskome jeziku (standardnom jeziku, narječjima, razgovornom jeziku) za imenovanje sljedećih sadržaja:
  - 'pripitomljena zvijer iz porodice pasa koju čovjek drži u kući radi lova i rada te kao čuvara i kućnoga ljubimca'
– **pas**, ...
  - 'domaća životinja za nošenje tereta iz porodice konja, velike glave, dugih ušiju'
– **magarac**, ...
  - 'dio posteljine kojim se pokriva spavač'
– **'pokrivač'**, ...
  - 'jednogodišnja povrtna biljka iz porodice pomoćnica, daje crveni mesnat plod'
– **rajčica**, ...

- Izdvojite dva pojma na temelju fotografije. Opišite ih kao jezične znakove služeći se pojmovima *izraz, sadržaj, proizvoljnost*.

UVOD U LEKSIKOLOGIJU

Riječi

Jezična komunikacija utemeljena je na riječima. Riječima se svakodnevno služimo i čini nam se da znamo sve o njima, ali one nas ponekad znaju iznenaditi neočekivanim kombinacijama i značenjima.

- Znete li kako se u jezikoslovlju definira pojam *riječ*?
- Znete li kako se naziva znanost koja proučava riječi?
- Znete li što je leksik?
- Znete li kako se naziva oblik riječi koji se pojavljuje u rječniku?
- Koliko riječi ima u sljedećoj rečenici: *Riječ rat i riječ mir samo su riječi, a stvarnost je nešto posve drugo.*?
- Znete li koliko riječi prosječan čovjek izgovori tijekom života?
- Provjerite točnost svojih odgovora u kratkom prikazu temeljnih pojmova o riječima.

Riječ je najmanja samostalna jezična jedinica koja ima značenje, odnosno riječ je najmanji slobodan oblik. U jeziku postoje jedinice manje od riječi koje imaju značenje (morfemi), ali oni nisu samostalni pa se riječ definira kao najmanja samostalna jedinica.

Leksem, leksik i leksikologija

U rečenici *Riječ rat i riječ mir samo su riječi, a stvarnost je nešto posve drugo.* ima 14 riječi, ali riječ *riječ* pojavljuje se u različitim oblicima (*riječ, riječ, riječi*). Stoga je možemo brojiti kao jednu riječ pa bismo mogli odgovoriti i da je u navedenoj rečenici 12 riječi. Kada bismo tu riječ tražili u rječniku, tražili bismo je pod oblikom za nominativ jednine – *riječ*. To je njezin kanonski oblik.

Leksem je takav oblik riječi koji predstavlja skup svih svojih gramatičkih oblika i značenja. Primjerice, leksem *riječ* uključuje sve padežne oblike jednine i množine te sva značenja te riječi. Dakle, točan bi odgovor u prethodnom primjeru bio da je u navedenoj rečenici 14 riječi, a 12 leksema.

Svi leksemi jednoga jezika čine njegov **leksik** – leksik predstavlja ukupnost riječi nekoga jezika, područja ili struke.

Grana jezikoslovlja koja proučava i opisuje leksik, tj. riječi i odnose među riječima, naziva se **leksikologija** (rječoslovlje).

Budući da je područje istraživanja kojim se bavi leksikologija vrlo široko, obično se unutar leksikologije razlikuje nekoliko relativno samostalnih područja: primjerice, **leksikografija** se bavi teorijom i praksom sastavljanja rječnika.

Većina jezikoslovnih pojmova o riječima izvedena je iz grčke riječi **leksis**, što znači *riječ*.

Značenje riječi

Pročitajte sljedeće rečenice pa odredite značenje/značenja podcrtanim riječima.

Krajem veljače u našem kraju obično padne snijeg. Kamo tada odlaze pčele?

U riječku luku uplovio je veliki brod. Obitelj je za svakoga člana njegova sigurna luka.

Drva su gorjela od ranoga jutra. Njegovo lice gorjelo je od vrućice.

U njemu je gorjela potreba za povratkom kući.

Govoreći o jezičnom znaku, naglasili smo da strukturu jezičnoga znaka čine izraz i sadržaj. Iz prethodnih je primjera vidljivo da **jednom izrazu nije uvijek pridružen samo jedan sadržaj**, odnosno da jedna riječ može imati više od jednoga značenja. Dakle, sadržaj jezičnoga znaka može biti jednoznačan (samo jedan) i višeznačan (dva ili više značenja). Prema tom se kriteriju riječi dijele na **jednoznačne** i **višeznačne riječi**.

Jednoznačna riječ (jednoznačnica): jednom izrazu pridruženo je **samo jedno značenje**.

Primjeri: *laž, pridjev, glagol, ožujak*.

Višeznačna riječ (višeznačnica): jednom izrazu pridružena su **dva ili više značenja**.

Primjeri: *puž, krug, matica, prilog, glas*.

Dio jezikoslovlja koji proučava značenje riječi naziva se **semantika**.

Osnovno i izvedeno značenje riječi

Promotrite sljedeće primjere višeznačnih riječi. Uočite koje je njihovo **osnovno značenje**, a koja su značenja **izvedena** iz toga osnovnog značenja.

lisac – 1. 'mužjak lisice'; 2. 'lukava muška osoba'

istok – 1. 'strana svijeta na kojoj izlazi Sunce, istočna strana svijeta'; 2. 'zemlje istočno od Europe';
3. 'države koje su pripadale istočnom vojno-političkom bloku'

vrtić – 1. 'umanjenica od vrt'; 2. 'ustanova za čuvanje i odgoj djece predškolske dobi'

Osnovno značenje riječi izravno upućuje na predmet ili pojam u stvarnom svijetu: npr. *lisac* – 'mužjak lisice'. Ono se u rječniku uvijek nalazi kao prvo značenje.

Izvedeno značenje riječi izvodi se iz osnovnoga značenja. U našem je primjeru izvedeno na temelju sličnosti: *lisac* – 'lukava muška osoba'. Ponekad se naziva i preneseno (sekundarno) značenje.

Kako nastaju višeznačne riječi?

Do višeznačnosti dolazi zbog komunikacijskih potreba jezične zajednice: primjerice, kada treba imenovati neki novi tehnički pojam, može se posuditi riječ koja već postoji u jeziku, što znači da će joj se u tom slučaju dodati novo značenje. Tako je došlo do proširenja značenja riječi **miš**: značenju 'kućni glodavac iz porodice miševa' dodalo se prema načelu sličnosti novo značenje: 'vanjska računalna komponenta koja upravlja kursorom (strelicom i sl.) na ekranu, služi za komunikaciju korisnika sa softverom'.

Višeznačne riječi nastaju proširivanjem značenja jednoznačnih riječi, što znači da su njihova ostala (prenesena) značenja izvedena iz osnovnoga značenja. Zbog toga što su nastala iz osnovnoga značenja jedne riječi, sva značenja višeznačne riječi imaju nešto zajedničko.

Pojava da riječ ima dva ili više značenja naziva se **višeznačnost** (polisemija).

Do višeznačnosti dolazi na različite načine.

- Primjerice, može doći do **pomaka u značenju** – riječ dobiva novo značenje zbog uporabe riječi u novom kontekstu. Tako se javljaju dva različita značenja pridjeva *svjež*: *svjež kruh* (**svjež** 'koji je nedavno pripremljen') i *svjež zrak* (**svjež** 'prohladan, umjerene hladnoće').
- Izvor je višeznačnosti i **specijalizacija** – do nje dolazi kada riječ iz općega jezika dobiva novo značenje jer se počinje rabiti u specijaliziranom području (npr. *miš* – životinja i računalno pomagalo).
- Ipak, najčešće do proširivanja značenja riječi dolazi na dva načina: proširivanjem značenja **prema sličnosti** (metaforizacijom) i proširivanjem značenja **prema stvarnim odnosima** (metonimizacijom).

Metafora

Pročitajte tekst i opišite značenje nekoliko metafora u njemu. Povežite to preneseno značenje sa stvarnim značenjem riječi na temelju koje je nastala metafora.

Kazalište života

KAZALIŠTE ŽIVOTA. Mnogi članovi neke jezične zajednice u Europi i ne znaju kako se često svojim riječima nalaze u kazalištu. Zanimljivo je da je teatarska metaforika tako duboko prodrla u opću svijest. Netko »stupa na scenu«, ondje »agira«, »našminkan« ili ne, sve dok ne »padne zastor«. Pravo je čudo što se u rodilištima ne kaže da se »podigao zastor«. U toku života ljudi ne »agiraju« samo otvoreno, nego u razvijanju »drame« života, od prvog do posljednjeg »nastupa« i »čina«, djeluju mračno ili vedro, ponekad »iza kulisa«, kao da su bračni par Macbeth, Mirandolina ili likovi iz Figarova pira. Ako tko koga udesi, ubije (»Gospodin doktor su zaklali barunicu«), oženi ili imenuje direktorom banke koja je likvidna, to je efektan »aktšlus«. Prije njega na protagoniste u životu pada obilje svjetla, oni su »pod reflektorima«. Sve dok se svjetla ne ugase, a likovi ostanu »bez teksta«. Theatrum mundi, kazalište svijeta dakle. Iznenađuje samo što jedna važna potencijalna metafora još nije uzela maha. Kao da su ljudi zaboravili da u životu postoje i šaptači koji u mnoge načuljene uši hrapavim ili siktavim glasom šalju ubojite ili zavodljive riječi. U kazališnom žargonu to je »šlagvort« (Schlagwort). Glumcima on pomaže, ljude ugrožava ili ih čak pretvara u stvarne likove tragedija.

(Viktor Žmegač, SMS eseji)

agirati – djelovati
aktšlus – u smislu: završni čini

U tekstu se pojavljuje niz metafora koje povezuju kazalište i život: tako se, primjerice, za značenje 'roditi se' uvodi metafora 'stupiti na scenu', a za značenje 'ušutjeti« metafora 'ostati bez teksta'. Sve su metafore u tekstu utemeljene na sličnosti kazališta i čovjekova života.

Proširivanje značenja riječi na temelju **sličnosti** naziva se **metafora**.

Odredite značenje podcrtanim metaforama. Obrazložite za svaku metaforu povezanost osnovnoga i prenesenoga značenja (načelo sličnosti).

Zbog uspjeha na filmskom platnu, u njezinu rodnom mjestu smatrali su je zvijezdom.

Kovali su urotu protiv vladara, a onda ih je netko odao kralju.

Bio je sjajan pisac i svi su čitali njegove romane.

Ja sam stari morski vuk.

METAFORA (primjeri)

riječ	osnovno značenje	metafora	preneseno značenje
<i>more</i>	'velika površina, prostor slane vode'	Koliko imam ideja? <u>More!</u>	'mnogo'
<i>vatra</i>	'plamen'	U njemu nema više one stare <u>vatre</u> .	'zanesenost, strast'
<i>rana</i>	'ozljeda'	Duša mu je prepuna <u>rana</u> .	'ono što izaziva bol'
<i>sjajiti</i>	'biti izvor svjetlosti'	On <u>sjaji</u> od sreće.	'odavati dobro raspoloženje'

Okamenjena (leksikalizirana) metafora

Metafore su česte u svakodnevnoj komunikaciji. Neke od njih više i ne doživljavamo kao metafore. Primjerice, kada kažemo da prelazimo preko *zebre* (pješački prijelaz), više u svijesti ne povežemo prugastu afričku životinju s tim pojmom (preneseno značenje prema sličnosti), a kada kažemo da su nam na prstima osjetljive *jagodice*, ne povežemo ih s malim jagodama (preneseno značenje prema sličnosti).

Takve se metafore nazivaju **okamenjene** (leksikalizirane) **metafore**.

Okamenjenim metaforama pripada i *list* u značenju 'stražnji mesnati dio potkoljenice' (više ga u svijesti ne povežemo s oblikom lista), *noga* u značenju 'dio na kojem neki predmet stoji, npr. noga od stola' (više ju ne povežemo s čovjekovom nogom), *virus* u značenju 'program koji inficira računalne datoteke' (više ga ne povežemo s virusom u medicini) te *ogranak* u značenju 'niži dio organizacije, podružnica' (više ga u svijesti ne povežemo s manjom granom koja se odvaja od veće).

Zebra ili zebra?

Jagodica ili jagodica?

Metonimija

- Odredite značenje podcrtanim riječima.

Grad je dočekaio svoje miljenike nakon osvajanja srebrne medalje na svjetskom prvenstvu.

Na tiskovnoj konferenciji svoje su stavove o novom kurikulumu izložili Kaptol i Markov trg.

Za lektiru smo čitali Cesarića, a sad idemo u knjižnicu posuditi Matoša.

Na hrvatsko je tržište došao novi Huawei.

Je li Bijela kuća odlučila promijeniti obrazovnu politiku?

- Dopunite rečenice.

Naši su djedovi i bake slušali Beatlese, a mi slušamo _____ . (ime pjevača/pjevačice ili skupine)

Jeste li čitali _____ ? (prezime hrvatskoga romanopisca)

Iz muzeja je nestao _____ . (prezime slikara)

_____ (grad) je odlučio izdvojiti pola milijuna kuna za projekte u kulturi.

U podcrtanim riječima u prvom zadatku preneseno značenje nije bilo utemeljeno na sličnosti, već na **stvarnim odnosima**:

- *grad* – u prenesenom značenju 'stanovnici grada'
- *Kaptol* u značenju 'tijelo u sklopu Zagrebačke nadbiskupije' – sjedište je na Kaptolu
- *Markov trg* u značenju *Hrvatski sabor* – sjedište je Sabora na Markovu trgu
- *Cesarić* u značenju 'poezija Dobriše Cesarića' – Cesarić je pisao poeziju
- *Matoš* u značenju 'poezija Antuna Gustava Matoša' – Matoš je pisao poeziju
- *Huawei* u značenju 'mobitel koji proizvodi Huawei'
- *Bijela kuća* u značenju 'američki predsjednik, američka politika' – u Bijeloj kući stanuje američki predsjednik.

Po istom ste principu u drugom zadatku stvarali preneseno značenje: za glazbu ste upisivali ime glazbenika umjesto njegove glazbe, za romanopisce i slikare njihova imena umjesto njihovih djela, a za grad ime grada umjesto tijela u tom gradu koje odlučuje o dodjeli novaca.

Preneseno značenje utemeljeno na **stvarnim odnosima**, odnosno na logičkom i asocijativnom povezivanju pojmova u vremenu i prostoru naziva se **metonimija** (zamjena imena).

METONIMIJA (primjeri)

riječ	osnovno značenje	metonimija	preneseno značenje
<i>gimnazija</i>	'srednja općeobrazovna škola'	Gimnazija se uključila u volontiranje.	'učenici, profesori, ostali djelatnici'
<i>Vatikan</i>	'država'	Vatikan je objavio...	'papa; vodstvo Katoličke Crkve'
<i>riba</i>	'životinja'	Jedem ribu.	'riblje meso; jelo od ribe'
<i>jabuka</i>	'voćka iz porodice ruža'	Pojest ću jabuku.	'plod te voćke'

Metafora i metonimija (usporedba)

metafora (grč. <i>meta, phero</i> – preko, nosim)	metonimija (grč. preimenujem)
• preneseno značenje utemeljeno na sličnosti	• preneseno značenje utemeljeno na stvarnim odnosima
• PRIMJER: zvijezda – 'slavna osoba'	• PRIMJER: grad – 'stanovnici grada'
ZAJEDNIČKO: nastanak višeznačnosti – proširivanje značenja riječi prenesenim značenjem.	

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Potražite u rječniku značenje riječi *glava*, *članak*, *tijelo*. Utvrdite na koji je način u njima došlo do prenesenoga značenja.
2. Napišite na temelju fotografije jednu metaforu i jednu metonimiju.

3. Smislite **novinski naslov** o hrvatskim planinama u kojem ćete upotrijebiti metaforu.
4. Smislite **rečenicu za poticanje čitanja** u kojem ćete upotrijebiti metonimiju.
5. Smislite izreku za podršku gradnji parka u vašem naselju u kojem ćete upotrijebiti metaforu ili metonimiju.

RIJEČI U MEĐUSOBNOM ODNOSU

Strukturu jezičnoga znaka čine njegov izraz i sadržaj (značenje pojma). Upravo pomoću izraza i sadržaja riječi ulaze u različite međusobne odnose: primjerice, ponekad su im sadržaji isti ili slični, a izrazi suprotni, a ponekad istom izrazu odgovaraju različiti sadržaji.

- ?** Promotrite sljedeće parove i nizove riječi i zaključite u kakvu su odnosu s obzirom na svoj sadržaj.

<i>bombon, slatkiš, poslastica</i>	<i>bijeda – blagostanje</i>
<i>duhovit, smiješan, zabavan</i>	<i>bogat – siromašan</i>
<i>popričati, razgovarati</i>	<i>zaboraviti – sjetiti se</i>

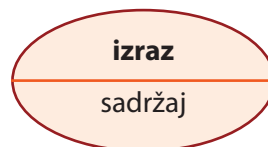

- ?** Uz koju biste riječ unutar niza povezali naziv nadređenica (nadređena riječ), a uz koje podređenica (podređena riječ)?

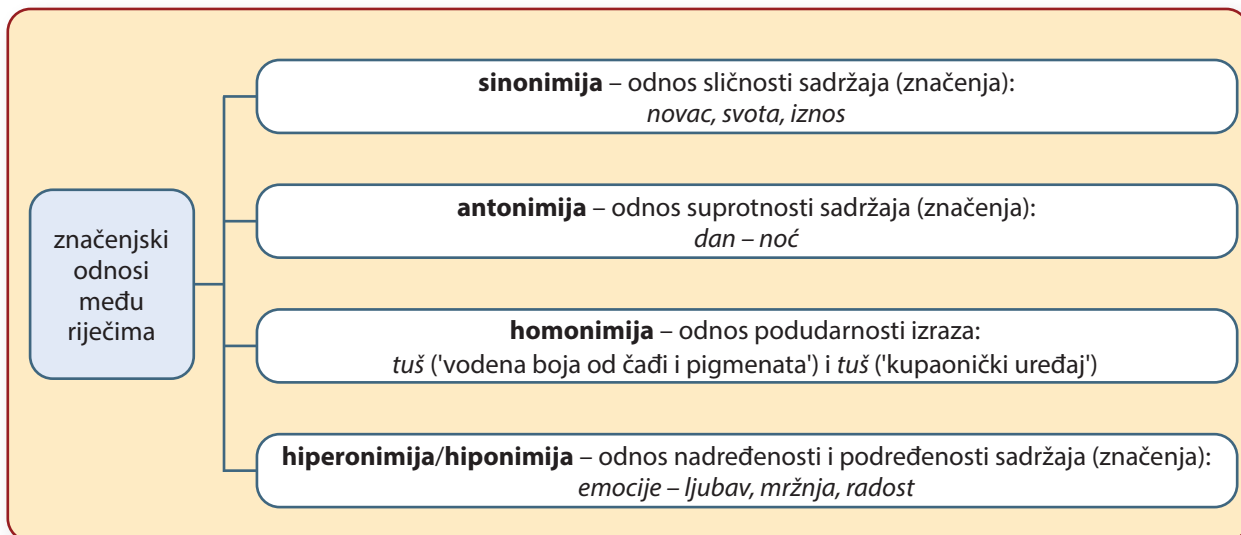
mediji – knjiga, tisak, film, televizija, radio
mjeseci – rujan, listopad, studeni, prosinac, siječanj

- ?** Objasnite u kakvu su odnosu riječi označene brojkama s obzirom na izraz, a u kakvu s obzirom na sadržaj.

kòsa¹ – 'dlake na ljudskoj glavi; vlasi'
kòsa² – 'primjereno savijen dugački oštar nož uglavljen u dugom dršku s dvije ručke kojim se kosi trava, djetelina i žito'

Kada promatramo odnos između značenja različitih riječi, uočavamo da su neke riječi međusobno slične, a neke potpuno različite, da neke riječi u sebi sadrže značenje druge riječi i sl. Značenjski se odnosi među riječima nazivaju **leksičko-semantičkim odnosima**.

Sinonimi

Sinonimi su riječi istoga ili sličnoga sadržaja, a različitih izraza.

Pojava potpunoga ili djelomičnoga poklapanja značenja riječi koje imaju različite izraze naziva se **sinonimija**.

Dva sinonima čine **sinonimni par** (npr. *svrstati se – poredati se*), a tri ili više sinonima čini **sinonimni niz** (npr. *uvrstiti se – poredati se – svrstati se*).

sinonimija

antonimija

homonimija

hiperonimija

hiponimija

- Pročitajte ulomak teksta *Igra riječi* i ispišite sinonime koji se u njemu navode.

Igra riječi

Sjećam se jedne svađe između pjesnika Ivaniševića i mladog lektora na probi Pirandellove drame »Večeras improviziramo«. Ivanišević je u svoj prijevod Pirandellove drame unio sinonime: pljuska, čuška, šamar, ošamariti, pljusnuti, zastupajući ideju bogatstva riječi i gradaciju dramske dinamike u pojedinim sinonimima, a mladi je lektor htio izbaciti sve sinonime i ostaviti samo – pljusku, zastupajući ideju jezične čistoće. Glumci su se priklonili Ivaniševićevim sinonimima, držeći da u njima ima više dramskog naboja i gradacije, nego u samoj »blagozvučnoj puritanki« – pljusci. Usput, spomenimo da je pjesnik Hljebnikov htio zamijeniti riječ »pjesnik« riječju »rječar«, prema staroruskom rječniku i govoru, ali nije uspio. Pjesnik je pobijedio rječara.

(Pero Kvrgić, *Igra riječi*, ulomak)

- Kako ulogu sinonima vidi pjesnik Ivanišević, a kako mladi lektor? Koji vam je pristup bliži? Obrazložite svoj odgovor.

SINONIMI (primjeri)

- *manipulirati, upravljati, kontrolirati*
- *škrtač, tvrdica*
- *duhovit, smiješan, zabavan*
- *vješt, spretan*
- *čuditi se, iščuđavati se*
- *pričati, razgovarati*
- *strašilo, bauk, čudovište*
- *umoriti se, klonuti, sustati*
- *melankoličan, sjetan, zamišljen*
- *osjećati, čutjeti*
- *šuma, lug, gaj*

Antonimi

sinonimija
antonimija
homonimija
hiperonimija
hiponimija

Antonimi su riječi suprotnih značenja. Pojava značenjske opreke (suprotnosti značenja) između dviju riječi naziva se **antonimija**. Dvije riječi suprotnih značenja (npr. *ući* – *izići*) čine **antonimni par**.

Pročitajte ulomke i ispišite antonimne parove koji se u njemu navode.

Gore i doli

Još kao brucoš, sprijateljio sam se s jednim Dalmatincem. Složno smo proveli tu svoju prvu studentsku jesen, a kad je došla zima, ja sam upitao prijatelja gdje će dočekati Novu godinu. On mi je nato uzvratilo da će *poć doli*. Ja sam u prvi mah pomislio da se to odnosi na plesnu dvoranu koja je postojala u prizemlju našega studentskog doma i gdje su se doista organizirali dočeci. Ali, pokazalo se da nije to posrijedi. Onda mi je palo na pamet da moj prijaško možda misli na studentski dom na Savi, gdje je stanovala njegova djevojka, a taj dom je – u odnosu na onaj u kojem smo mi boravili – doista bio donekle *doli*. No, uvidio sam odmah da nije ni to. Na kraju sam skopčao da on pod *doli* misli na svoj rodni kraj, Dalmaciju.

Poslije sam se uvjerio da u tome nije nimalo osamljen: svi Dalmatinci za svoj zavičaj kažu *doli*, osobito onda kad se radi o tome da se onamo putuje. Isto tako, za Zagreb kažu *gori* i nikada nema opasnosti ni od kakva nesporazuma. Upravo zato što je to i mome prijatelju bilo samorazumljivo, mene je bilo sram da ga pitam o razlozima takva izražavanja. Radije sam oko toga sam lupao glavu. (...)

I, tu je sve postalo jasno. Termini *gori* i *doli* ne dolaze ni iz zemljopisa, a ni iz neposrednoga putničkog iskustva, nego oni opisuju socijalnu i emocionalnu razliku. Ono što je *doli*, to je blisko, prisno, domaće, poznato, a ono što je *gori*, to je daleko, nepoznato, često i neprijateljsko. Zato *gori* često označava vlast, državnu upravu, zakone, sve ono što je protiv čovjeka, a *doli* znači sve ono što je tome suprotno. Kad smo *doli*, onda nam je dobro i znamo kako treba, kad smo *gori*, moramo otvoriti četvore oči. *Gori* je, ukratko, kao nekakva planina na koju se čovjek penje zato što mora, ali ipak jedva čeka da siđe *doli*.

Možete misliti kako sam bio sretan kad sam – baš nekako u doba dok sam se bavio tim mislima – naišao na jednu pjesmu Ivana Slamniga u kojoj se opisuje nostalgija Dalmatinca za zavičajem i gdje prva strofa glasi:

Kad mi svega bude dosta
evo oči da ću poći
k onome što *dolje* osta.

Riječ *dolje* tu je sam pjesnik istaknuo, možda i zato da bi upozorio kako je to zapravo književni oblik riječi *doli*. Već i prva kitica – kao i cjelina pjesme – jasno svjedoči da se lirski subjekt nalazi *gori* i čezne za onim što je *doli*. A po tome je odmah jasno i što to dvoje znači.

A ja sam s mojim Dalmatincem ostao prijatelj do današnjega dana. Kad se čujemo, on mene pita kad ću doći *dolje*, a ja njega kad će doći *gori*.
(Pavao Pavličić, *More i voda*)

ANTONIMI (primjeri)

malen – velik • čovjek – nečovjek • ispod – iznad • dalje – bliže • istina – laž • muškarac – žena • živ – mrtav
• toplo – hladno • upisati se – ispisati se • sit – gladan • mlad – star • kupiti – prodati • ući – izići

Homonimi

Služeći se sljedećim primjerom, pokušajte objasniti značenje pojma homonimi.

bôr¹ – 'kemijski element'

bôr² – 'drvo dugih iglica iz porodice borova'

Homonimi su riječi koje imaju isti izraz, a različit sadržaj, odnosno značenje: **bor** – 'kemijski element' i **bor** – 'drvo dugih iglica iz porodice borova'. Takav odnos među riječima naziva se **homonimija**.

Homonimni par čine dvije riječi istog izraza, a različita sadržaja – isti izraz uključuje isto pisanje i isti naglasak.

homonimi (grč. *hómois* – jednak, *ònoma* – ime)

Do izjednačavanja izraza riječi različita značenja najčešće dolazi zbog **posuđivanja riječi** i u **tvorbi riječi**.

- Riječ posudimo iz stranoga jezika i ona se svojim izrazom izjednači s već postojećom riječju u hrvatskom jeziku: *rok* (vremensko razdoblje) i *rok* (vrsta glazbe).
- Kad različite riječi dobiju iste tvorbene nastavke, može doći do nastanka tvorbenih homonima:
repast – sličan repu (*rep+ast*) i sličan repi (*repa+ast*).

sinonimija

antonimija

homonimija

hiperonimija

hiponimija

Homofoni i homografi

U sljedećim su rečenicama podcrtane neke riječi. Po čemu se razlikuju podcrtane riječi na lijevoj od podcrtanih riječi na desnoj strani?

Tin u zadnje vrijeme boravi na Jávi ne samo u snovima nego i na jávi.

Ako mi doneseš lúk, njime ću gađati lúk.

Podcrtane riječi na lijevoj strani imaju različito značenje, **isto se izgovaraju**, a različito pišu. Nazivaju se **homofoni** ili **istozvučnice** (*Jáva – jáva*).

Za razliku od njih, podcrtane riječi na desnoj strani imaju različito značenje, **različito se izgovaraju** (**imaju različit naglasak**), a isto se pišu. Nazivaju se **homografi** ili **istopisnice** (*lúk – lük*).

Homofoni (istozvučnice) riječi su različita značenja koje se isto izgovaraju, a različito pišu: *Dunja – dunja*. Takav odnos među leksema naziva se **homofonija**.

Homografi (istopisnice) riječi su različita značenja koje se isto pišu, a različito izgovaraju: *lúk – luk*. Takav odnos između leksema naziva se **homografija**.

homofon (grč. *hómois* – jednak, *phone* – glas); **homograf** (grč. *hómois* – jednak, *grafo* – pišem)

Homonimija i polisemija (višeznačnost)

Trebamo razlikovati homonimiju od polisemije.

- Kada **jedna riječ ima dva ili više različitih značenja**, sva značenja imaju neke zajedničke sastavnice. U tom je slučaju riječ o **polisemiji**: *kukavica* – ptica i plašljiv čovjek.
- Kada **dvije različite riječi imaju isti izraz**, riječ je o **homonimiji**: *kosa* – ‘oruđe’ i *kosa* – ‘vlasi na glavi’. Dakle, kod homonimije ne radi se o jednoj riječi, nego o dvjema potpuno različitim riječima.

 polisemija (grč. *polýsemos* – višeznačan) = višeznačnost

Nadređenice (hiperonimi) i podređenice (hiponimi)

Pronađite među riječima unutar niza nadređenu riječ.

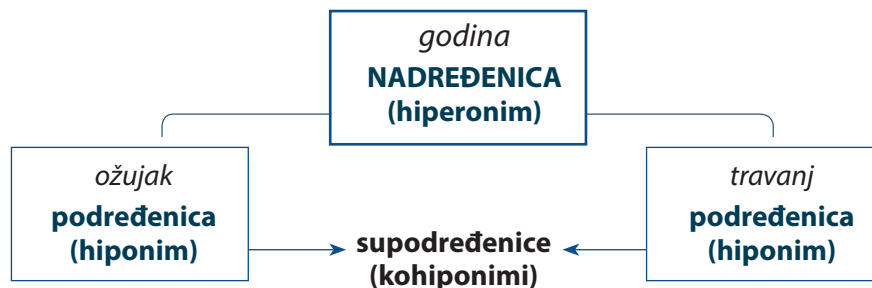
- *glazba, književnost, film, slikarstvo, umjetnost, kiparstvo*
- *plava, zelena, žuta, boja, crvena, bijela, zelena*
- *roman, bajka, vic, zagonetka, epika, basna*

sinonimija
antonimija
homonimija
hiperonimija
hiponimija

Neke riječi mogu biti u odnosu **nadređeno – podređeno**: u njemu jedna riječ ima šire značenje, a druga uže, odnosno značenje jedne riječi (npr. *jabuka*) sadržano je u značenju druge riječi (npr. *voće*). Takav se odnos naziva **hiperonimijsko-hiponimijskim odnosom**.

Nadređeni pojam naziva se **nadređenica (hiperonim)**. To je riječ koja obuhvaća značenje svojih podređenih pojmova. Primjerice, riječ *životinja* nadređenica je riječima *lav, mačka, pas*, koje su njezine podređenice. Podređeni pojmovi (*lav, mačka, pas*) nazivaju se **podređenice (hiponimi)**.

Podređenice koje imaju zajednički nadređeni pojam nazivaju se **supodređenice (kohiponimi)**.

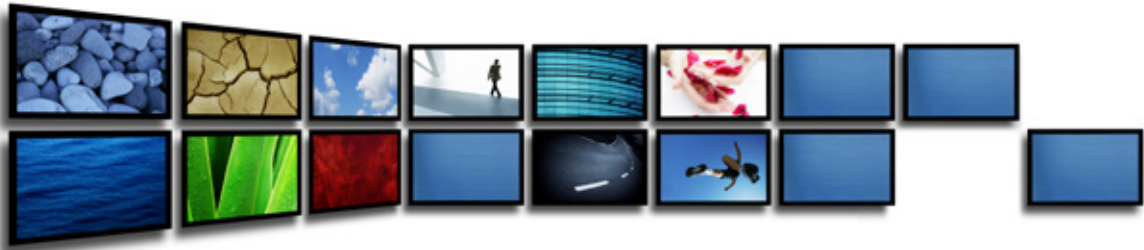
hiperonim: grč. *hiper* – iznad, dodatan; *onoma* – ime

hiponim: grč. *hipo* – ispod; *onoma* – ime

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Napišite tri do pet sinonimnih parova koje možete povezati sa sljedećom fotografijom.

2. Spojite riječi u antonimne parove: *duboko, živjeti, neistina, iznijeti, svjetliji, zaroniti, djevojčica, istina, unijeti, dalek, tamniji, plitko, umrijeti, blizak, izroniti, dječak.*
3. Pronađite u rječniku dva različita značenja riječi *zavijati* i *pozornica*. Dokažite da je riječ o homonimima.
4. Načinite na temelju fotografije nekoliko sinonimnih i antonimnih parova.

5. Služeći se prethodnom fotografijom, navedite tri primjera za odnos hiperonimija – hiponimija.

RIJEČI U RJEČNIKU

- Koje su vam riječi u pjesmi Tina Ujevića nepoznate?
- Kakvim ćete se postupcima poslužiti da biste otkrili njihovo značenje?

Tin Ujević, *Notturmo*

Noćas se moje čelo žari,
noćas se moje vjeđe pote;
i moje misli san ozari,
umrijet ću noćas od ljepote.

Duša je strasna u dubini,
ona je zublja u dnu noći;
plačimo, plačimo u tišini,
umrimo, umrimo u samoći.

Vjerojatno ste kao nepoznate riječi izdvojili *vjeđe*, *pote* i *zublja*, a nekima je možda bio nepoznat i pojam *notturmo*. Značenje nepoznatih riječi mogli ste pokušati shvatiti na temelju konteksta, a mogli ste ga i potražiti u rječniku. Tada biste otkrili da su *vjeđe* zapravo očni kapci, da riječ *potiti se* znači *znojiti se*, da je *zublja* baklja, odnosno svjetlost kao znak snage i radosti, a da je *notturmo* noćni, tj. ono što se odnosi na noć i noćni ugođaj.

Riječ u rječniku

Pred vama su dva objašnjenja riječi **otok**: jedna je iz **rječnika**, a druga iz **enciklopedije**. Pokušajte utvrditi što je u njima zajedničko, a po čemu se razlikuju.

otok¹ *m* [mn *otoci*, G *otōkâ*] *geog* ① dio kopna okružen vodom sa svih strana: *jadranski* ~, *pučinski* ~, *vulkanski* ~ ② *grad* dio prometnice na kojem je zapriječen promet motornih vozila – **Otok** *geog* naziv za nekoliko mjesta u Hrvatskoj i Hercegovini • *Maršalovi O~ci* *geog* država u zapadnom dijelu Tihog oceana; *Kapverđski ~ci* *geog* ① država pred zapadnom obalom Afrike ② otočje pred zapadnom obalom Afrike. Zelenortske otoci; *Salamunski O~ci* *geog* država u zapadnom dijelu Tihog oceana

(Skupina autora, urednik Jure Šonje, *Rječnik hrvatskoga jezika*)

otok, dio kopna okružen sa svih strana vodom, odn. morem. Otoci se javljaju: u skupinama (otočje ili arhipelag), koje se mogu sastojati i od nekoliko tisuća otoka (Filipini, Indonezija), u nizovima (Antili, japanski, jadranski otoci), koji mogu biti dugi od nekoliko stotina do više od 1000 km (Kurili), i usamljeni pojedinačni, daleko od kopna kao pučinski ili oceanski otoci (Saint Helena, Ascension). Kontinentski su otoci u geol. vezi sa susjednim kopnom (jadranski otoci). Oceanski otoci nastali su podmorskim vulkanskim erupcijama, a atoli razvojem koralja na vulkanskim otocima uz izdizanje morske razine. Površina svih otoka na Zemlji iznosi oko 9,9 mil. km² ili 6,6% ukupne kopnene površine; najveći je Grenland, obuhvaća 2 166 086 km². Otoka ima i u rijekama (ade) i jezerima. Otoci imaju globalno strateško značenje (na njima su se razvile velike pomor. države – Velika Britanija, Japan) ili imaju veliko regionalno (Malta, Cipar, Sicilija, Singapore, Hong Kong), odn. lokalno (Helgoland, Kotlin s Kronšadtom, Vis) strateško značenje. Pov. jezgre mnogih gradova (Pariz, New York, Venecija, Stockholm, Sankt Peterburg) nalaze se na otocima. Na njima su često značajne zračne luke (Havajski otoci, Hong Kong, Azori, Bermuda).

(*Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža)

Vjerojatno nije bilo teško uočiti sličnosti i razlike između navedenih objašnjenja: primjerice, zajednička je riječ koju objašnjavaju, a razlikuju se po pristupu jer rječnici opisuju riječi kao leksičke jedinice, a enciklopedije opisuju pojmove.

Rječnik je popis leksičkih jedinica s njihovim tumačenjima ili prijevodom na drugi jezik.

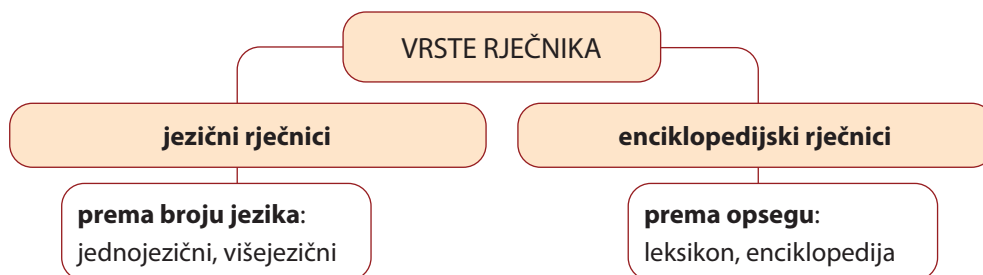
Znanost koja se bavi teorijom i praksom sastavljanja rječnika naziva se **leksikografija**.

Prema predmetu kojim se bavi, leksikografija se dijeli na dva područja:

1. **jezična (lingvistička) leksikografija** bavi se **riječima** (jezični rječnici)
2. **enciklopedijska leksikografija** bavi se **pojmovima**: enciklopedijski rječnici (leksikoni, enciklopedije).

leksikografija: grč. *leksis* – riječ, *graphía* – pismo

Leksikografski članak

Jedna jedinica u rječniku, leksikonu ili enciklopediji čini jedan **leksikografski članak**. Iako su leksikografski članci u rječniku, leksikonu ili enciklopediji različiti, zajedničko im je da su sastavljeni prema određenim zajedničkim pravilima.

Pred vama su dva leksikografska članka. Služeći se navedenim primjerima, pokušajte uočiti elemente od kojih su leksikografski članci sastavljeni.

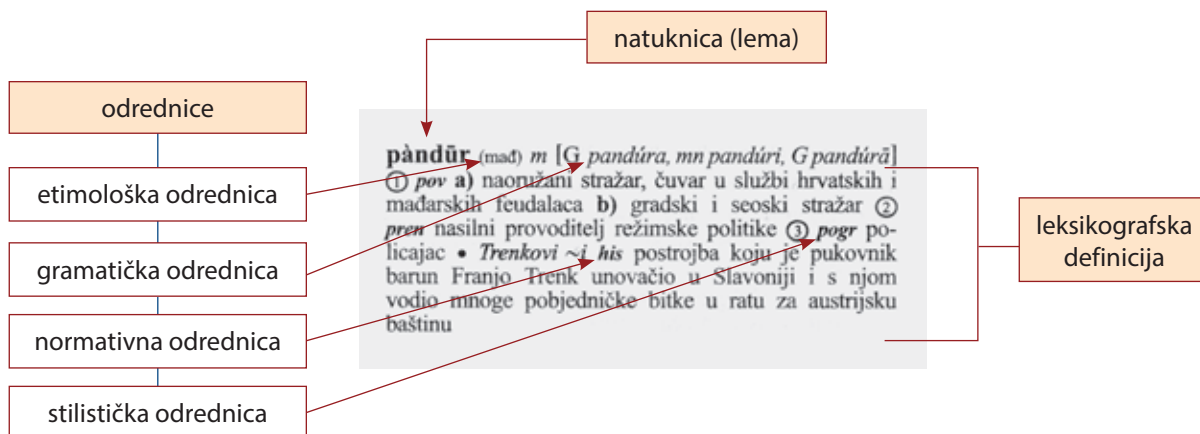
OTOK *m* [mn *otoci*, G *otoka*] *geog* ① dio kopna okružen vodom sa svih strana: *jadranski* ~, *pučinski* ~, *vulkanski* ~ ② *grad* dio prometnice na kojem je zapriječen promet motornih vozila – **Ótok** *geog* naziv za nekoliko mjesta u Hrvatskoj i Hercegovini • *Maršalovi O~ci geog* država u zapadnom dijelu Tihog oceana; *Kapverđski ~ci geog* ① država pred zapadnom obalom Afrike ② otočje pred zapadnom obalom Afrike. *Zelenortski otoci*; *Salamunski O~ci geog* država u zapadnom dijelu Tihog oceana

krūna (lat) *ž* [mn G *krūnā*] ① vijenac od plemenitih kovina, optočen dragim kamenjem, koji vladari nose kao znak vrhovne vlasti i vladarskog dostojanstva: *kraljevska* ~, *carska* ~, *zlatna* ~ ② **a**) mladenkin vijenac: *vjenčana* ~ **b**) vijenac kojim se kruni najljepša žena ③ najviši stupanj čega; vrhunac: ~ *uspjeha* ④ *fin* novčana jedinica u nekim europskim zemljama: *češka* ~, *švedska* ~ ⑤ *grad* gornji završetak zida ili koje građevine: ~ *bedema*, ~ *brane* ⑥ *anat a*) vidljivi, gornji dio zuba iznad gingive **b**) *med* navlaka od zlata ili koje plemenite tvari za liječeni zub ⑦ *vet* u konja, srednji članak prsta koji se nalazi neposredno iznad kopita ⑧ *pren a*) vlast uopće **b**) vladar: *savjetnik* ~e • *Sjeverna* ~ *astr* zvijezde na sjevernom nebu
□ *neće ti pasti* ~ *s glave* nećeš izgubiti ništa od dostojanstva ako što uradiš

Vjerojatno ste uočili da se leksikografski članak sastoji od triju temeljnih dijelova: od riječi koja se objašnjava (**natuknica**), od nekih gramatičkih i stilističkih obilježja (**odrednice**) i od objašnjenja značenja riječi (**leksikografska definicija**).

Prikazat ćemo to na jednom primjeru.

Riječ koja se objašnjava u rječniku naziva se **natuknica** ili **lema**. Ona je uvijek u kanonskom obliku: imenske su riječi, osim *pluralia tantum* (riječi koje imaju samo množinu), u nominativu jednine muškoga roda (ako imaju oznaku roda), a glagoli u infinitivu.

Iza natuknice najčešće dolaze **odrednice**: to su podatci koji sadržavaju obavijest o gramatičkim, stilističkim i drugim obilježjima natuknice. Razlikujemo nekoliko vrsta odrednica:

- **etimološka** (podrijetlo riječi)
- **gramatička** (vrsta riječi, rod, neki oblici riječi)
- **normativna** (status riječi u standardnom jeziku: npr. je li riječ arhaizam, historizam, dijalektizam i sl.)
- **stilistička** – podaci o stilskoj obilježenosti riječi: npr. *knjiž.* (književni stil), *adm.* (administrativni stil), *razg.* (razgovorni stil) i sl.

Leksikografska definicija obično dolazi nakon odrednica i objašnjava sva bitna značenja natuknice tako da ona budu razumljiva prosječnomu korisniku rječnika.

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Navedite po jedan primjer za svaku vrstu jezičnih rječnika.

2. Sastavite svoj rječnik žargona prema sljedećim uputama:

- Najprije prikupite građu: zapisujte dva do tri tjedna riječi kojima se koristite u svakodnevnoj komunikaciji, a koje se razlikuju od leksika standardnoga jezika.
- Potom izaberite natuknice i tako sami odredite opseg rječnika.
- Razvrstajte natuknice abecednim redom. Oblikujte za svaku od njih leksikografski članak: natuknicu, odrednice, leksikografsku definiciju. (Uz svaku natuknicu napišite sva njezina značenja u žargonu i u standardnom jeziku.)

O RIJEČIMA

JEZIČNI ZNAK

<p>IZRAZ</p> <ul style="list-style-type: none"> • niz glasova (fonema) u govoru: /m/o/r/e/ 'velika površina puna slane vode' • niz slova u pismu: m + o + r + e 	<p style="text-align: right;">SADRŽAJ</p>
--	--

Riječi

- jednoznačne i višeznačne riječi
- značenje riječi: osnovno i izvedeno
- metafora i metonimija

metafora	metonimija
<ul style="list-style-type: none"> • preneseno značenje utemeljeno na sličnosti 	<ul style="list-style-type: none"> • preneseno značenje utemeljeno na stvarnim odnosima
<ul style="list-style-type: none"> • PRIMJER: zvijezda – 'slavna osoba' 	<ul style="list-style-type: none"> • PRIMJER: grad – 'stanovnici grada'

Riječi u međusobnom odnosu

Sinonimi su riječi istoga ili sličnoga sadržaja, a različitih izraza: *ljekarna, apoteka*.

Antonimi su riječi suprotna značenja: *istina – laž*.

Homonimi su riječi istoga izraza, a različita sadržaja: *bor* – 'kemijski element' i *bor* – 'drvo dugih iglica iz porodice borova'.

Hiperonimi – **hiponimi**: značenjski odnos nadređenosti i podređenosti (značenje jedne riječi sadržano je u značenju nadređene riječi): *jabuka – voće*.

Riječi u rječniku

OD RIJEČI DO REČENICE I TEKSTA

1. UVOD U SINTAKSU.
SINTAGMA
(SPOJ RIJEČI)

2. REČENIČNI ČLANOVI
3. RIJEČ KAO SINTAKTIČKA
JEDINICA

ISHODI

- objašnjavam rečenicu kao sintaktičku i komunikacijsku jedinicu
- objašnjavam riječ kao morfološku i sintaktičku jedinicu
- raščlanjujem rečenicu na samostalne i nesamostalne rečenične članove
- određujem vrste sintagme
- opisujem sintaktičku službu i značenja riječi u rečenici
- razlikujem apsolutnu i relativnu uporabu glagolskih vremena i načina
- objašnjavam subjektno-predikatnu sročnost
- čitam, slušam, pišem i govorim tekstove opisnoga i pripovjednoga diskursa
- primjenjujem morfosintaktička znanja pri oblikovanju teksta
- poštujem normu standardnoga jezika u komunikaciji

UVOD U SINTAKSU

Sintaksa

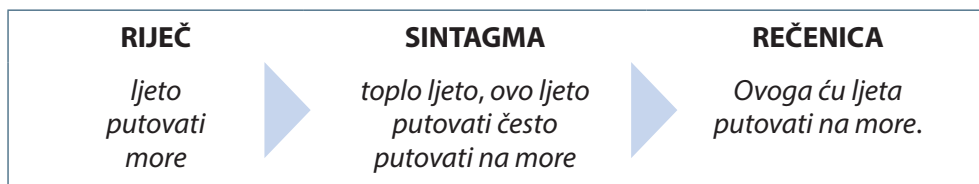
- Napišite na temelju fotografije tri ključne riječi: dvije imenice i jedan glagol.

- Sastavite jednostavnu rečenicu u kojoj ćete upotrijebiti svoje ključne riječi.
- Dodajte svakoj ključnoj riječi još jednu riječ kojom ćete je dopuniti – imenici dodajte pridjev ili zamjenicu, a glagolu prilog. Uvrstite ih u rečenicu.

Rješavajući zadatak, ključne ste riječi najprije uvrštavali kao samostalne **riječi**, a potom ih slagali u **spojeve riječi** koji imaju novo, cjelovito značenje. Takav spoj riječi naziva se **sintagma**.

Sintagme ste spajali u **rečenice**, a rečenice ste dalje mogli slagati u **tekst**.

Riječ, sintagma i rečenica jezične su jedinice kojima se bavi **sintaksa** – dio gramatike koji proučava i opisuje rečenično ustrojstvo.

Sintaksa je dio gramatike koji proučava rečenicu. Bavi se proučavanjem pravila po kojima se riječi slažu u spojeve riječi (sintagme) i rečenice, a rečenice u različite tekstove.

Sintaktičke jedinice: riječ, sintagma (spoj riječi) i rečenica.

Rečenica je glavna sintaktička jedinica – njome se izriče obavijest.

sintaksa (grč. *śyntaxis*) – slaganje, sređivanje

Sintagma (spoj riječi)

Riječi se prema stupnju određenosti svojega značenja dijele na punoznačne i nepunoznačne riječi.

Spojevi riječi (sintagme) nastaju spajanjem, odnosno gramatičkim povezivanjem dviju ili više punoznačnih riječi:

mala + olovka = mala olovka, čaša + voda = čaša vode, pričati + priču = pričati priču, slušati + pozorno = slušati pozorno, mala + bijela + ptica = mala bijela ptica.

Sintagma (spoj riječi) sintaktička je jedinica sastavljena od najmanje dviju punoznačnih riječi koje su gramatički povezane. Jedna od njih uvijek je **glavna sastavnica** sintagme, a ostale su riječi **zavisne sastavnice**. One dopunjuju glavnu sastavnicu, odnosno pobliže određuju njezino značenje.

Gramatičke veze među sastavnicama sintagme

Između glavne i zavisne sastavnice sintagme mogu se pojaviti tri vrste gramatičke veze: sročnost (kongruencija), upravljanje (rekcija) i pridruživanje.

Sročnost (kongruencija)

- Služeći se ponuđenom fotografijom, dopunite sljedeće imenice odgovarajućim pridjevom, zamjenicom ili brojem.

----- bicikl

----- student

----- učenje

- Dopunite imenicu *student* drugom imenicom koja će se s njom slagati u rodu, broju i padežu.

SROČNOST

Podudarnost glavne i zavisne sastavnice unutar sintagme u rodu, broju i padežu naziva se **sročnost** (kongruencija). Glavna je sastavnica najčešće imenica, a zavisna sastavnica može biti bilo koja imenska riječ: pridjev, zamjenica, broj ili imenica.

kongruencija (lat. *congruere*) – podudarati se

	pridjevni atribut
glavna sastavnica: imenica	<i>stari grad, moderni grad,</i>
zavisna sastavnica: pridjev, zamjenica ili broj	<i>moj prijatelj, naš bicikl,</i>
gramatička veza među sastavnicama: sročnost	<i>jedan student, drugi student</i>
	apozicija
glavna sastavnica: imenica	<i>studentica Lucija, grad Split,</i>
zavisna sastavnica: imenica	<i>rijeka Drava, novela Tena,</i>
gramatička veza među sastavnicama: sročnost	<i>balada Asanaginica, roman Hobit</i>

Upravljanje (rekcija)

- Glagoli *listati, čitati, tražiti* traže dopunu u točno određenom padežu. Znae li koji je to padež i kako se zove takav odnos među sastavnicama sintagme?
- Je li točan izraz *lagati sebi* ili *lagati sebe*? Zbog čega je jedan od njih netočan?
- Dopunite sljedeće imenice odgovarajućim imenicama u genitivu ili prijedložnim izrazima (prijedlog + imenica).
 torta _____, čaša _____, sladoled _____,
 pjevanje _____, branje _____, majica _____
- Dopunite sljedeće pridjeve i priloge odgovarajućim imenicama u genitivu ili dativu.
 pun _____, sklon _____, mnogo _____

UPRAVLJANJE

Gramatička veza u kojoj glavna sastavnica »upravlja« gramatičkim obilježjima zavisne sastavnice, što znači da joj predodređuje gramatički oblik, naziva se **upravljanje** (rekcija).

Glavna je sastavnica najčešće glagol, a zavisna sastavnica imenica: *zatražiti savjet*.

Upravljačka svojstva nemaju samo glagoli: imaju ih i imenice (*čša vode*), pridjevi (*sklon pomirenju*), brojevi (*prvi u svemu*) i prilozima (*mного uspjeha*).

rekcija (lat. *rectio*) – upravljanje

glavna sastavnica: glagol zavisna sastavnica: imenica, zamjenica gramatička veza među sastavnicama: upravljanje	objekt <i>zatražiti savjet, pomoći prijatelju, govoriti nama</i>
glavna sastavnica: glagol zavisna sastavnica: imenica, zamjenica gramatička veza među sastavnicama: upravljanje	priložna oznaka <i>lutati poljem, razgovarati s tobom</i>
glavna sastavnica: imenica zavisna sastavnica: imenica, zamjenica gramatička veza među sastavnicama: upravljanje	imenični atribut <i>čitanje knjige, čaša vode, traženje tebe</i>

Pridruživanje

- Odaberite jedan glagol iz prvoga stupca za glavnu sastavnicu sintagme.
- Nakon toga uzmite iz bilo kojega od sljedeća tri stupca jednu riječ i načinite sintagmu.
- Na kraju sastavite jednu jednostavnu rečenicu u kojoj ćete upotrijebiti načinjenu sintagmu.

GLAVNA SASTAVNICA	ZAVISNA SASTAVNICA: NEPROMJENJIVA RIJEČ		
Glagol	Prilozi	Glagol (u infinitivu)	Glagolski prilozi
<i>govoriti, trebati, znati, razmisliti, nasmijati se, odgovoriti, napustiti</i>	<i>nestrpljivo, glasno, veselo, neočekivano, tamo, onda, sutra, proljetos, iznenada</i>	<i>pjevati, razgovarati, otići, putovati, pomoći, napustiti</i>	<i>razmislivši, osluškujući, tražeći, zaboravivši</i>

PRIDRUŽIVANJE

Ponekad unutar sastavnica sintagme ne postoji gramatička veza i takav se odnos naziva **pridruživanje**. U takvim je sintagmama glavna sastavnica glagol, a zavisna sastavnica nepromjenjiva riječ – prilog, infinitiv, glagolski prilog sadašnji ili glagolski prilog prošli: *slušati pažljivo* (prilog), *htjeti otkinuti* (infinitiv), *voziti pričajući* (glagolski prilog sadašnji), *odgovoriti razmislivši* (glagolski prilog prošli).

glavna sastavnica: glagol zavisna sastavnica: prilog gramatička veza među sastavnicama: pridruživanje	priložna oznaka <i>razgovarati dugo, putovati tamo, čekati nestrpljivo, promatrati izdaleka</i>
glavna sastavnica: glagol (tzv. nesamostalni glagol; traži dopunu u infinitivu) zavisna sastavnica: infinitiv glagola gramatička veza među sastavnicama: pridruživanje	dio glagolskoga predikata <i>moći govoriti, htjeti odgovoriti, željeti putovati, trebati razmisliti</i>

Podjela sintagmi s obzirom na službu (funkciju) zavisne sastavnice

Zavisna sastavnica u sintagmi može glavnoj sastavnici biti atribut (*zanimljiv roman, čovjek od čelika*), apozicija (*titan Prometej*), objekt (*čitati priču*) ili priložna oznaka (*čitati glasno, čitati u sobi*).

S obzirom na to, odnosno s obzirom na službu (funkciju) koju ima zavisna sastavnica u odnosu na glavnu, razlikujemo tri vrste sintagmi: **odredbene (atributne) sintagme**, **dopunske (objektne) sintagme** i **okolnosne (adverbijalne) sintagme**.

Razvrstajte navedene sintagme u tablicu: u prvi stupac stavite sintagme sastavljene od atributa i imenice, u drugi sintagme sastavljene od glagola i objekta, a u treći kombinaciju glagola i priložne oznake.

posjetiti muzej, pričati o vremenu, najbolja priča, dugo razgovarati, šetati lagano, duboka misao, dobar stroj, park Maksimir

odredbena (atributna)	dopunska (objektna)	okolnosna (adverbijalna)

Sintagma u kojoj zavisna sastavnica pobliže određuje glavnu sastavnicu i ima službu njezina atributa ili apozicije naziva se **odredbena (atributna) sintagma**. Najčešće je rezultat sročnosti (*prvi koraci*), ali može biti i rezultat upravljanja (*dio dana*).

U **dopunskoj (objektnoj) sintagmi** zavisna sastavnica dopunjuje glavnu sastavnicu označujući predmet radnje. Glavna je sastavnica uvijek glagol, a zavisna imenska riječ u nekom od zavisnih padeža. Uvijek je rezultat upravljanja: *tražiti ljude, gubiti vrijeme*.

Sintagma u kojoj zavisna sastavnica dopunjuje glavnu označujući okolnost u kojoj se vrši glagolska radnja naziva se **okolnosnom (adverbijalnom) sintagmom**. Glavna je sastavnica uvijek glagol, a zavisna prilog ili imenska riječ u nekom od zavisnih padeža. Može biti rezultat pridruživanja (*hodati sporo*) ili upravljanja (*otisnuti se veslima*).

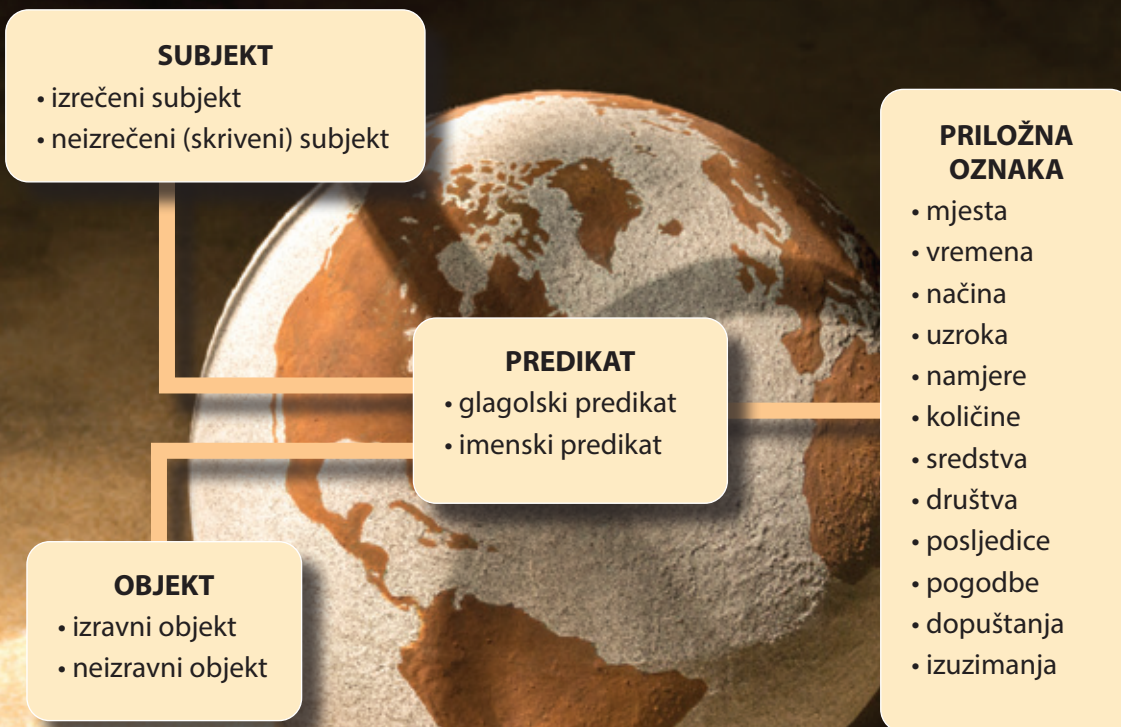
Govorim, slušam, čitam, pišem...

- Ispišite iz rečenica sve odredbene sintagme: *Ledeno doba film je avanture nastao u radionici poznatih modernih majstora. Međutim, taj film ima neke sastavnice tradicije. Prije svega, to je priča koja govori o tome kako su mamut Manfred, ljenjivac Sid i tigar Diego vratili ljudsko mladunče njegovu ocu. Posebna je vrijednost toga filma niz komičnih scena.*
- Služeći se navedenim primjerima, usporedite odredbene, dopunske i okolnosne sintagme s obzirom na vrstu gramatičkih odnosa među sastavnicama sintagme: *prvi ljudi, doba leda, tražiti ljude, riješiti se ljenjivca, hodati sporo, putovati kroz maglu.*
- Volite li još uvijek gledati crtane filmove? Obrazložite svoj odgovor trima argumentima i napišite ga u obliku kratkoga teksta. Ispišite iz svojih rečenica sve odredbene, dopunske i okolnosne sintagme. Na kraju u svakoj sintagmi podcrtajte glavnu sastavnicu i odredite službu riječi zavisne sastavnice.

REČENIČNI ČLANOVI

SAMOSTALNI REČENIČNI ČLANOVI

NESAMOSTALNI REČENIČNI ČLANOVI

Kratice

REČENIČNI ČLANOVI

P – predikat

S – subjekt

O – objekt

PO – priložna oznaka

Atr. – atribut

Ap. – apozicija

Gramatičko ustrojstvo rečenice (uvod)

Kada učite neki strani jezik, upoznajte i gramatičko ustrojstvo rečenice karakteristično upravo za taj jezik: na kojem mjestu stoji predikat, kako se izražava subjekt, a kako objekt, na koji način možete izraziti vrijeme u kojem se zbiva radnja i sl. Iako svaki jezik ima svoja pravila, služi se istim temeljnim pojmovima.

- Povežite sa svakim oblačićem na slici jedan pojam: predikat, subjekt, objekt, priložna oznaka, atribut, apozicija. Obrazložite svoj izbor.

- Koje od navedenih tvrdnji vezanih uz gramatičko ustrojstvo rečenice u hrvatskom jeziku smatrate točnima? Ispravite svaku prema vašem mišljenju netočnu tvrdnju.

Glavni je rečenični dio predikat.

Priložna oznaka izriče se uvijek prilogom.

Atribut je imenica koja dopunjuje drugu imenicu i slaže se s njom u padežu.

Predikat se ne može sastojati od dvaju glagola.

Izravni objekt uvijek je u akuzativu.

- Analizirajte gramatičko ustrojstvo u sljedećim rečenicama: pri određivanju rečeničnih članova služite se kriticama.

U našem gradu gostuje poznati hrvatski komičar.

Sutra će nam u gradskom kazalištu izvesti svoju novu predstavu.

Nepoznati prolaznik polako hoda ulicom. Nitko ga ne primjećuje.

Gradski vijećnik Marko ljubazno se smješka prolaznicima.

- Načinite rečenice prema zadanim modelima.

S + P + O   P + O + PO   PO + S + O   O + S + P

Rečenica se može rastaviti na **rečenične članove** od kojih svaki ima službu u rečenici i u nekom je odnosu s drugim rečeničnim članovima. To se svojstvo naziva **članjivost rečenice**.

Gramatičko ustrojstvo rečenice čine samostalni i nesamostalni rečenični članovi.

Samostalni su **rečenični članovi predikat, subjekt, objekt i priložna oznaka**: pritom je predikat središte rečenice i otvara mjesto ostalim samostalnim rečeničnim članovima.

Pripovjedač je čekao slušatelje u knjižnici. (S + P + O + PO)

Nesamostalni su **rečenični članovi atribut i apozicija**: to su dopune koje mogu doći uz bilo koju imenicu u rečenici.

Poznati pripovjedač Luka čekao je male slušatelje u gradskoj knjižnici.

(Atr. + Ap. S + P + Atr. O + Atr. PO)

Glagol biti kao glagolski predikat

U sljedećim se primjerima pojavljuje oblik glagola *biti*, ali taj glagol u njima nije pomoćni glagol.

Ja sam u školi. Moji su prijatelji u susjednoj ulici. Vi ste ispred svojih računala.

Ja sam Ivan. Ona je Ana. Ti si Marko. Vi ste Jurići.

Budući da u navedenim primjerima glagol *biti* ima puno (leksičko značenje), znači da je riječ o glagolskom predikatu: *Ja sam/boravim u školi. Ona je / se zove Ana.*

Neoglagoljena (bezglagolska) rečenica

Predikat može biti neizrečen, ali njegov je sadržaj vidljiv iz smisla rečenice. Rečenice u kojima predikat nije izrečen nazivaju se **neoglagoljene (bezglagolske) rečenice**: *Dobar dan. Hvala. Molim.*

SUBJEKT

Subjektom imenujemo ono o čemu se u rečenici govori, odnosno subjekt izriče na što se odnosi obavijest izrečena predikatom. Uvijek je u **nominativu** (odgovara na pitanje **tko? što?**) i u rečenicu se uvrštava prema sročnosti s predikatom.

Izricanje subjekta

Subjekt može biti bilo koja imenska riječ.

imenica	<i>Roman je objavljen potkraj 19. stoljeća. Radnja je zanimljiva, a likovi su realno prikazani.</i>
zamjenica	<i>Oni predstavljaju tipičnu patrijarhalnu obitelj. Netko će se možda prepoznati u nekom od likova. Svatko se ponekad nađe u sličnoj situaciji.</i>
poimeničeni pridjev	<i>Mladi se danas uglavnom znaju izboriti za sebe. Pametan će procijeniti kome se treba suprotstaviti, a mudar će riješiti sukob bez nasilja.</i>
broj	<i>Jedni kritičari roman smatraju najvažnijom književnom vrstom, drugi se s tim ne slažu, a treći smatraju da su sve književne vrste jednako vrijedne.</i>

poimeničeni pridjev – pridjev koji je u rečenici samostalan i preuzima ulogu imenice

Subjekt u rečenici

Subjekt se često izostavlja (jer je već određen samim predikatom, tj. licem predikatnoga glagola) pa kažemo da je u takvim rečenicama zalihostan ili redundantan: *Danas je (on) omiljena svjetska književna vrsta. Polazim (ja) sutra. Čekali smo (mi) tri sata.* Takav se subjekt naziva **neizrečeni (skriveni)** subjekt.

Neizrečeni (skriveni) subjekt lako ćete prepoznati iz predikata: *Danas ću pročitati roman. (Tko? ja – 1. l. jd.)*

Ako predikat ne otvara mjesto subjektu, tj. ako uz predikat ne možemo postaviti pitanje za nominativ, onda je rečenica bez subjekta. Takva se rečenica naziva **besubjektna rečenica**: *Priča se o tome.* Predikat je u besubjektnoj rečenici uvijek u 3. licu jednine (**obezličeni predikat**). U službi su predikata bezlični glagolski oblici (*radi se, govori se, priča se*).

Sročnost subjekta i predikata

Subjekt se slaže s predikatom u licu, rodu i broju: *On je došao.* (1. lice, muški rod, jednina). Kada se u rečenici pojavi više subjekata različita roda i broja, sročnost dolazi prema određenim pravilima.

Ako je u rečenici više subjekata u jednini, predikat može biti u jednini ili u množini.	<i>Pred nama <u>se ukazao</u> otok, more i nebo.</i> <i>Pred nama <u>su se ukazali</u> otok, more i nebo.</i>
Ako je u rečenici više subjekata različita roda u jednini, predikat može biti u jednini onoga roda u kojem je najbliža imenica ili u množini muškoga roda.	<i>Mnogo nam je <u>značilo povjerenje, odanost i podrška.</u></i> <i>Mnogo <u>su nam značili povjerenje, odanost i podrška.</u></i>
Ako su svi subjekti različita roda i u množini, predikat je u rodu najbliže imenice.	<i><u>Pitale</u> su za tebe <u>poznаницe, prijatelji</u> i ona djeca.</i>
Ako su svi subjekti različiti i po rodu i po broju, predikat se obično slaže s najbližim subjektom, ali može biti i u množini muškoga roda.	<i><u>Dočekala</u> nas je Ana i mještani.</i> <i><u>Dočekali</u> su nas Ana i mještani.</i>

Kolebanja u sročnosti subjekta s predikatom u rodu i broju

Do kolebanja dolazi jer se subjekt s predikatom može podudarati, odnosno biti sročan, po obliku (gramatička sročnost) i po smislu (semantička sročnost).

imenice muškoga roda na -a (<i>sluga, knjigovođa, kolega</i>)	
Do kolebanja dolazi jer te imenice označuju osobu muškoga spola, a sklanjaju se kao imenice ženskoga roda na -a.	Imaju različitu sročnost u jednini i u množini. <ul style="list-style-type: none"> • U jednini su sročne s predikatom muškog roda (po smislu): <i>Sluga je došao u sobu. Knjigovođa je sastavio izvještaj. Kolega se javio nadređenom.</i> • U množini su sročne s predikatom ženskoga roda (gramatička sročnost): <i>Sluge su došle u sobu. Knjigovođe su sastavile izvještaj. Kolege su se javile nadređenima.</i> • Takve imenice u množini mogu biti sročne i s predikatom muškoga roda (po smislu): <i>Sluge su došli. Knjigovođe su sastavili izvještaj. Kolege su se javili nadređenom.</i>
imenice muškoga roda na -a (<i>skitnica, budala, kukavica</i>)	
Te imenice označuju osobe i muškoga i ženskoga spola, a sklanjaju se kao imenice ženskoga roda na -a.	<ul style="list-style-type: none"> • U jednini su sročne s predikatom muškog ili ženskog roda, ovisno o tome kojega je spola osoba označena imenicom (po smislu): <i>Opet je došla ona kukavica, njezina sestra. Onaj skitnica opet se pojavio.</i> • U množini se podudaraju s predikatom u ženskom rodu: <i>Opet su došle one skitnice.</i> • Ponekad su te imenice sročne s predikatom u množini muškoga roda, ali je takva uporaba stilski obilježena: <i>Skitnice su došli. Varalice su napravili štetu.</i>

Sročnost po broju – zbirne i brojevne imenice

Do kolebanja u sročnosti kod zbirnih imenica dolazi jer su one **po obliku u jednini** (imenuju skup), a **znače množinu**.

zbirne imenice na -a (braća, djeca, gospoda)

Po obliku su imenice ženskoga roda na -a pa se tako i sklanjaju (kao kuća): *djeca, djece, djeci...*

Slažu se s predikatom **kao da su imenice srednjeg roda u množini** (po smislu): *Braća su došla kući. To su djeca pripremila iznenađenje za roditelje. Djeca su razigrana. Sigurno su gospoda dobro promislila o svemu. Gospoda su umišljena.*

zbirne imenice na -ad (momčad, unučad, čeljad, zvjerad, telad)

Po obliku su imenice ženskoga roda u jednini (kao laž).

Ponašaju se kao i zbirne imenice tipa *djeca, braća* (po smislu): *Unučad su zabavljala djeda i baku.*

Međutim, uz njih glagol može biti i u jednini (gramatička sročnost): *Momčad igra odlično. Naša je momčad pobijedila.*

zbirne imenice na -je (cvijeće, granje, lišće, perje)

Po obliku su imenice srednjega roda u jednini (kao more).

Sročne su s predikatom kao imenice srednjega roda u jednini (gramatička sročnost): *Cvijeće je lijepo mirisalo. Granje je procvalo, a lišće je postalo zeleno. Perje je letjelo naokolo.*

brojevne imenice

dvojica, trojica, četvorica...

• imenuju muški spol, a sklanjaju se kao imenice ženskoga roda na -a: *dvojica, dvojice, dvojici...*

dvoje, oboje, troje, četvero...

• imenuju i muški i ženski spol

Sročne su s predikatom srednjega roda u množini: *Trojica su se pojavila točno u podne. Četvorica su otputovala u Šibenik.*

Sročne su s predikatom srednjega roda u jednini: *Dvoje je lutalo šumom cijeli dan. Na stazi se nalazilo četvero mladih ljudi.*

brojevi

dva, oba, tri, četiri... (muški i srednji rod)

- Predikat je uvijek u množini: *Dva čovjeka dolaze. Tri polja se obrađuju. Seljaka su tri na polju.*
- Glagolski pridjev (dio glagolskog predikata) i imenska riječ (dio imenskog predikata) u množini su srednjega roda: *Još su dva dječaka došla. Tri su igrača kasnije dotrčala. Četiri su čekala na klupi. Oba su dobra.*

brojevi od pet nadalje

- Predikat je uvijek u jednini: *Pet novih filmova danas stiže u kina. Šest studenata sutra odlazi na izlet. Devetnaest izletnika čeka vodiča.*
- Glagolski pridjev (dio glagolskog predikata) i imenska riječ (dio imenskog predikata) nalazi se u srednjem rodu jednine: *Pet ljudi bilo je nestrpljivo. Sedam mora dijelilo ih je od cilja. Dvadeset sedam znatiželjnika smješteno je u brod.*

Objekt

Odgovorite na sljedeća pitanja i provjerite svoje poznavanje objekta kao rečeničnoga člana.

- Što je objekt? • Kako ćete odrediti objekt u rečenici? • U kojem padežu može biti objekt?
- Kojom se vrstom riječi izriče objekt?

Svoje odgovore usporedite sa sljedećim tekstom.

Objekt je rečenični član kojim se izriče **predmet radnje** – imenuje svijet oko nas i u nama na koji se prenosi glagolska radnja. Mjesto mu u rečenici otvara **glagol u predikatu**: taj glagol »**upravlja**« objektom predodređujući mu gramatički oblik.

Izriče se **imenskim riječima** (imenica, zamjenica, poimeničeni pridjev, broj): *Gledamo film. Obraćamo se vama. Pričamo o mladima. Ne obraćajte pozornost na drugoga!*

Može se nalaziti u svim **zavisnim padežima**: **genitivu**, **dativu** (*Nema kraja priči.*), **akuzativu** bez prijedloga i **akuzativu** s prijedlogom (*Promatram grad. Mislim na tebe.*), **lokativu** (*Razgovaramo o putovanju.*) i **instrumentalu** (*Mediji upravljaju informacijama.*).

Objekt prepoznavamo u rečenici **prema značenju** (predmet radnje), a određujemo ga postavljajući padežno pitanje uz glagol koji mu otvara mjesto: *Gledamo film.* (Gledamo – što? Film – objekt u akuzativu.)

Padeži: samostalni ili nezavisni (nominativ, vokativ).

Padeži: nesamostalni ili zavisni (genitiv, dativ, akuzativ, lokativ, instrumental).

Vrste objekta

izravni objekt

- U rečenici mu mjesto otvaraju **prijelazni** glagoli: *čitati (knjigu), promatrati (grad), voljeti (tebe).*
- Gotovo je uvijek u akuzativu: *Promatram ulicu.*
- Uvijek je bez prijedloga: *Čitamo novine.*

neizravni objekt

- U rečenicu ga uvode **neprijelazni** glagoli: *razmišljati (o tebi), ponositi se (talentom).*
- Može biti u **genitivu** (*Sjetili smo se zime.*), **dativu** (*Pomogli su nam.*), **akuzativu s prijedlogom** (*Mislim na vas.*), **lokativu** (*Priča se o izletu.*) i u **instrumentalu** (*Sami upravljaju imanjem.*)
- Neizravni je objekt **besprijedložni** (*Pričamo im.*) ili **prijedložni** (prijedlog + imenica ili zamjenica): *Pričamo im o ljetu.*

Izravni objekt u genitivu

Izravni objekt može se izreći genitivom. Dvije su vrste takva genitiva.

dijelni (partitivni) genitiv	slavenski genitiv
<ul style="list-style-type: none"> • Objekt izražava dio onoga što znači imenica: <i>Kupio sam jabuka. Imaš li pameti?</i> • Uvijek je u genitivu bez prijedloga. • Može se zamijeniti akuzativom, ali mu se značenje pritom mijenja: <i>Daj mi kruha. Daj mi kruh.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • Javlja se u niječnim rečenicama: <i>Ne vidim kraja. Ne zna ni riječi.</i> • Uvijek je u genitivu bez prijedloga. • Zamijenimo li u njima genitiv akuzativom, značenje se ne mijenja: <i>Ne vidim puta. Ne vidim put.</i>

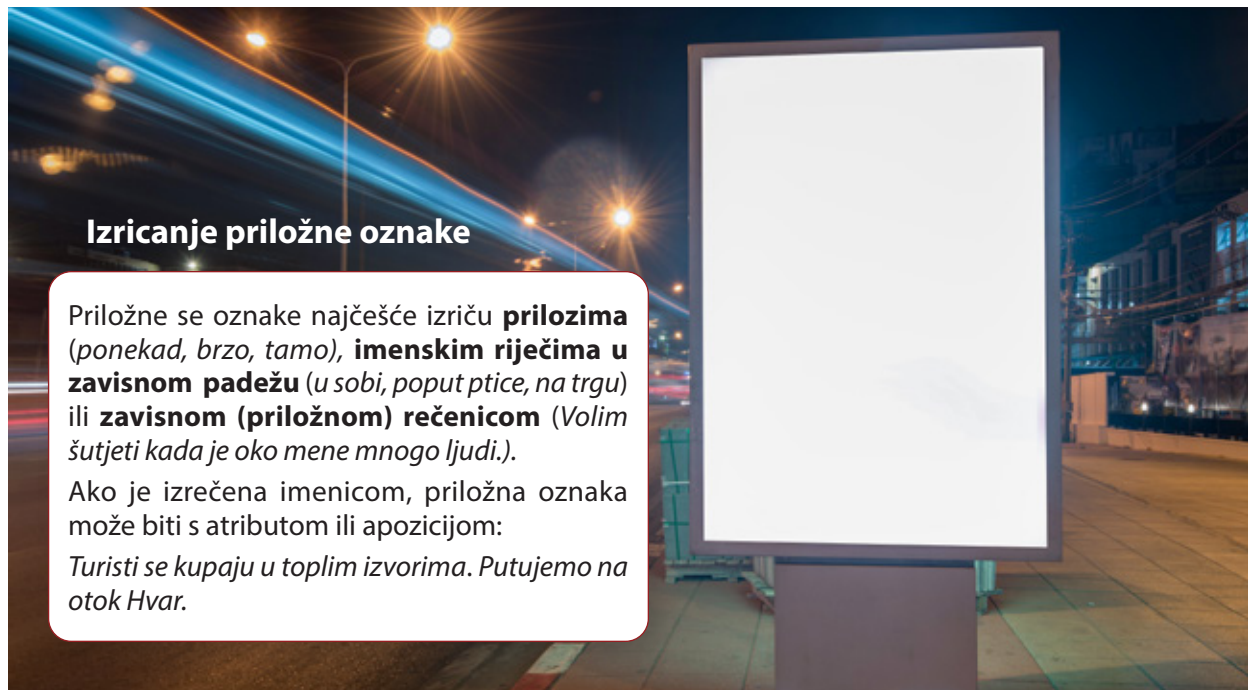
PRILOŽNA OZNAKA

Rečenični dio kojim se izriču okolnosti u kojima se vrši radnja naziva se **priložna oznaka**. U rečenicu se uvrštava po sadržaju predikata, koji joj otvara mjesto u rečenici.

Proučite grafički prikaz priložnih oznaka. Pokušajte uz svaku od njih postaviti pitanja na koje priložna oznaka odgovara.

mjesta	uzroka	namjere	posljedice	izuzimanja
vremena	priložne oznake			dopuštanja
načina	količine	sredstva	društva	pogodbe

Izricanje priložne oznake

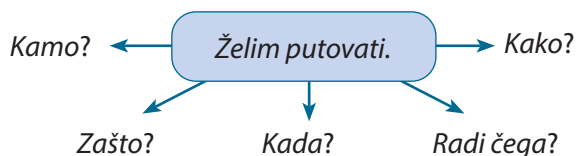
Priložne se oznake najčešće izriču **prilozima** (*ponekad, brzo, tamo*), **imenskim riječima u zavisnom padežu** (*u sobi, poput ptice, na trgu*) ili **zavisnom (priložnom) rečenicom** (*Volim šutjeti kada je oko mene mnogo ljudi.*).

Ako je izrečena imenicom, priložna oznaka može biti s atributom ili apozicijom:

Turisti se kupaju u toplim izvorima. Putujemo na otok Hvar.

Vrste priložnih oznaka

- ?** Služeći se ponuđenom fotografijom, napišite rečenice u kojima ćete uz predikat **želim putovati** staviti što više priložnih oznaka.

Priložne oznake mjesta, vremena, načina, uzroka i namjere

Priložna oznaka mjesta

- ?** Posjetitelj vašega grada nalazi se na središnjem gradskom trgu. Napišite mu uputu kako može doći do autobusnoga kolodvora. Podcrtajte u uputi sve priložne oznake mjesta.

Priložna oznaka mjesta izriče mjesto vršenja radnje izrečene predikatom i odgovara na pitanja *Gdje? Kamo? Kuda? Odakle? Dokle?*

Putnici tamo čekaju autobus. Putnici sjede u čekaonici.

Priložna oznaka vremena

- ?** Prikažite u tri rečenice tijekom jučerašnjega dana. Podcrtajte u sastavku sve priložne oznake vremena.

Priložna oznaka vremena označuje vrijeme odvijanja radnje. Odgovara na pitanja *Kada? Otkad? Dokad?*

Sinoć su stigli prvi gosti. Do jutra smo pokušavali zaspati.

Priložna oznaka načina

- ?** Dopunite priložnom oznakom načina ove rečenice: _____ smo se dogovorili. Izlet je protekao _____. Osjećali smo se _____.

Priložna oznaka načina pokazuje način vršenja radnje i odgovara na pitanje *Kako?*

Brzo smo potrčali. Priča kao navijen.

Način možemo izraziti usporedbom:
*Točni su kao sat.
Jure poput ptice.
Spori su kao puž.*

Priložna oznaka uzroka

- ?** Napišite tri razloga zbog kojih volite ili ne volite čokoladu. Izrecite uzrok jednom riječju ili skupom riječi.

Priložna oznaka uzroka izriče uzrok radnje i odgovara na pitanja *Zašto? Zbog čega?*

Zato je plesao. Stoga su svi zašutjeli. Neki su ljudi zbog ljubavi u stanju svašta podnositi.

Priložna oznaka namjere

Radi čega, odnosno s kojom namjerom trgovačke tvrtke sastavljaju reklamne tekstove?

Priložna oznaka namjere pokazuje namjeru s kojom se vrši radnja. Odgovara na pitanja *Radi čega? Zašto? S kojom namjerom?*

Trčim radi zdravlja. Izlazim radi zabave. Pozvali su me na kavu. Poslušaj ih radi sebe.

Priložna oznaka uzroka i priložna oznaka namjere

U praksi se obično griješi u izricanju uzroka i namjere, odnosno često se namjera i uzrok pogrešno izražavaju prijedlogom *zbog*: *Odmorit ću se zbog umora. Trčim zbog zdravlja.* U tablici su usustavljena neka pravila koja vam mogu pomoći u njihovu razlikovanju.

priložna oznaka uzroka	priložna oznaka namjere
<i>Nespretno je hodala zbog prevelikih cipela. Otputovat ću na more zbog umora. Dugo smo čekali na uzletištu zbog kiše.</i>	<i>Spretno je hodala radi ostavljanja što boljeg dojma. Otputovat ću na more radi odmora. Zadržali su nas na aerodromu radi kontrole.</i>
Uzrok prethodi radnji: <i>Nespretno je hodala zbog prevelikih cipela.</i>	Namjera je svrha, cilj radnje : <i>Spretno je hodala radi ostavljanja što boljeg dojma.</i>

Priložne oznake količine, posljedice, izuzimanja, sredstva, društva, dopuštanja i pogodbe

Pred vama su još neke priložne oznake. U lijevom su stupcu vrste priložnih oznaka, a u desnom po jedan primjer za svaku od njih. Povežite primjer s vrstom priložne oznake.

priložna oznaka posljedice

Večeras smo bili s glumcima.

priložna oznaka dopuštanja

Možemo li pisati olovkom?

priložna oznaka uvjeta (pogodbe)

Unatoč kiši želi hodati po travi.

priložna oznaka količine

Volim sve juhe, osim povrtne.

priložna oznaka sredstva

Uz dobru volju mogu sve postići.

priložna oznaka društva

Triput je pokušavala napisati pismo.

priložna oznaka izuzimanja

Cipele me žuljaju do bola.

Okolnosti u kojima se vrši radnja mogu biti vrlo raznolike, a sve se one izriču priložnim oznakama. Na prethodnim ste se stranicama prisjetili priložnih oznaka koje ste učili u osnovnoj školi, a u tablici na sljedećoj stranici nalazi se prikaz ostalih priložnih oznaka s primjerima i načinom izricanja.

Priložna oznaka količine izriče količinu radnje izražene predikatom. Odgovara na pitanja *Koliko? Koliko puta?* Obično se izriče prilogom ili skupom riječi (*više puta, nekoliko puta*):

Previše ste govorili. Mnogo znam o tebi. Iako ste dolazili više puta, ne znači da nećete uspjeti.

Priložna oznaka sredstva izriče kojim se sredstvom vrši radnja. Odgovara na pitanje: *Čime?* Izriče se instrumentalom bez prijedloga:

Olovkom možete pisati domaću zadaću, ali školsku zadaću pisat ćete kemijskom olovkom. Putujete li na izlet vlakom? Zamahnuo je šibom i nastavio pjevati.

Priložna oznaka društva izriče s kim u društvu subjekt vrši radnju izraženu predikatom. Odgovara na pitanje: *S kim?* Izriče se instrumentalom s prijedlogom:

Pekar je sa susjedom razgovarao o vremenu. Hoćeš li se vidjeti s njom? Obećao im je da će doći sa psom.

Priložna oznaka posljedice izražava posljedicu radnje izražene predikatom. Odgovara na pitanje: *S kojom posljedicom?* Obično se izriče izrazom **do + genitiv**:

Smijmo se do suza! Trčimo do iznemoglosti.

Priložna oznaka pogodbe izriče uvjet pod kojim će se izvršiti radnja izražena predikatom:

Bez truda nema uspjeha. Nema prave jeseni bez kiše. Uz mnogo volje, i to je ostvarivo. Uz dobar plan grada lako ćemo pronaći ulicu.

Priložna oznaka dopuštanja izriče **smetnju**, odnosno **zapreku** unatoč kojoj će se radnja izrečena predikatom izvršiti. Odgovara na pitanje: *Unatoč čemu?*

Bili su dobri slušatelji unatoč umoru. Uza sve napore nisu uspijevali otvoriti poklopac. Sve se čulo usprkos bučnom orkestru.

Priložna oznaka izuzimanja izriče nešto što se izuzima iz sadržaja rečenice. Odgovara na pitanje: *Osim čega? Izuzimajući što?*

Svi su pljeskali osim nekolicine. Položio je sve ispite izuzev fiziku. Veselili su se svi osim tebe.

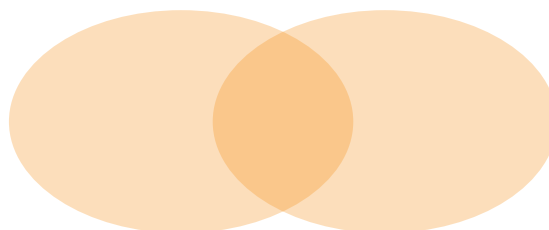
Razlika između objekta i priložne oznake

Pokušajte usporediti objekt i priložnu oznaku: u lijevi krug upišite samo obilježja objekta, a u desni samo obilježja priložne oznake. U zajednički dio (sjecište krugova) upišite njihova zajednička obilježja.

objekt

priložna oznaka

Priložna oznaka i objekt imaju neka zajednička obilježja (glagolske su dopune), ali između njih postoje i bitne razlike.

	objekt	priložna oznaka
značenje	• predmet radnje izražene predikatom	• okolnosti u kojima se vrši radnja izražena predikatom
uvrštanje u rečenicu	• po glagolu u službi predikata	• po sadržaju predikata
oblik	• unaprijed određen <i>Izgubio je cijeli dan.</i>	• nije unaprijed određen, odnosno može se reći na drugi način, tj. drugim riječima <i>Spavao je cijeli dan. Spavao je preko cijeloga dana.</i>
izricanje	• imenskim riječima	• priložima, imenskim riječima

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Napišite dijalog između dvoje prijatelja koji se dugo nisu vidjeli. Predikate izrecite jednostavnim glagolskim oblikom, složenim glagolskim oblikom i dvama različitim glagolima.
2. Ispišite iz rečenica sve predikate. Nakon toga uz predikat postavite pitanje za priložnu oznaku. Na kraju ispišite priložne oznake i odredite im vrstu.

U 18. stoljeću jedan financijski savjetnik ponudio je francuskom kralju Luju XV. neobičan savjet. Predložio mu je da zbog nedostatka novca odmah uvede porez na inteligenciju. Objasnio mu je da bi takav porez lako mogli uvesti. Bez ikakva otpora željeli bi ga plaćati svi podanici jer nitko ne bi priznao da je glup pa ne mora plaćati porez jer bi mu to mnogo odmoglo kasnije. Radi punjenja državne blagajne čovjeku zaista svašta može pasti na pamet.

3. Povežite prethodni tekst s temom bajke Hansa Christiana Andersena *Carevo novo ruho*. Komentirajte tekstove iz pozicije suvremenoga čitatelja.
4. Napišite kraći sastavak pod naslovom *Ravnopravnost spolova – mit ili stvarnost?* Upotrijebite u njemu što više načina za izricanje objekta.
5. Opišite jedan svoj cilj. Zatim u obliku priložne oznake uzroka napišite tri razloga zbog kojih smatrate da je cilj ostvariv. Na kraju napišite tri riječi (ili skupa riječi) kojima ćete pokazati što postizete ostvarenjem cilja. Neka to budu tri priložne oznake namjere.

NESAMOSTALNI REČENIČNI ČLANOVI

Služeći se fotografijom, dopunite imenice odgovarajućim imenicama, pridjevima, zamjenicama i brojevima.

_____ kolač, _____ sok, boca _____, _____ torta,
torta _____ komad _____

Imenica u rečenici otvara mjesto atributu i apoziciji koji je поближе određuju: kolač je mogao biti *slatki kolač, onaj kolač, smeđi kolač, kolač od jabuka*, a sok je mogao biti *sok od naranče, sok od limuna*, ali i *slatki sok, hladni sok* i sl. Zato kažemo da su atribut i apozicija **imenične dopune**. Tako nastale sintagme nazvaju se **odredbene** ili **atributne sintagme**.

ATRIBUT

Odaberite jedan kolač na slici pa mu pridružite odgovarajući pridjev, zamjenicu ili broj.

Atribut je riječ (pridjev, zamjenica, broj ili imenica) koja se dodaje imenici da bi se поближе odredilo njezino značenje: *ukusan kolač, moj kolač, prvi kolač, kolač od jagoda*.

Odgovara na pitanja *Koji? Čiji? Kakav? Kolik?*

Dvije su vrste atributa: pridjevni i imenični atribut.

atribut

(lat. *attribuere* – doznačiti, pridijeliti)

PRIDJEVNI ATRIBUT

topla čokolada, naša ulica, prva klupa

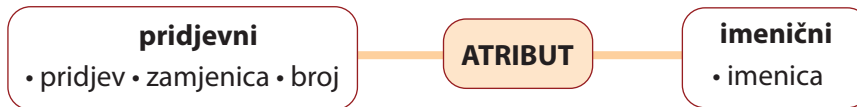
Najčešće se izriče **pridjevom** (*topla čokolada*), a može se izreći i **zamjenicom** (*naša ulica*) ili **brojem** (*prva klupa*).

Uvijek je u istom padežu kao imenica koju dopunjuje: *mala klupa, male klupe, maloj klupi...* Stoga se naziva i **sročnim atributom**.

IMENIČNI ATRIBUT

čokolada od naranče, boca soka, klupa bez naslona

Najčešće se izriče **imenicom** (*čša soka*). Nikada nije u istom padežu kao imenica koju dopunjuje. Zato se naziva i **nesročnim atributom**.

pridjevni – koji pripada pridjevu; **imenični** – koji pripada imenici; imenički

Imenični atribut može imati i svoj pridjevni atribut. U izrazu čovjek *vedre naravi* imenični je atribut *naravi*, a njegov pridjevni atribut *vedre*. Navest ćemo još nekoliko imeničnih atributa:

• **imenica + imenica u genitivu:** *čaša mlijeka, komad kruha, put svile, praznik rada, klupko konca* i dr.

Takvim se genitivom izriče pripadanje pa se kada je god to moguće treba zamijeniti posvojnim pridjevom: *seljačka buna* (a ne *buna seljaka*), *upraviteljeva kći* (a ne *kći upravitelja*) i dr.

• **imenica + prijedložni izraz:** *oskudica u novcu, hodanje po pruži, most na Savi, grijanje na paru, dvorana za ples, savijača od jabuka* i dr.

Zapamtite da se imenični atribut ne sklanja – sklanja se samo imenica koju takav atribut dopunjuje: N čaša *mlijeka*, G čaše *mlijeka*, D čaši *mlijeka* (...).

APOZICIJA

Dopišite na prazne crte imenice kojima ćete pobliže označiti podcrtane riječi.

Otac i majka _____ Augusta Šenoae doselili su u _____ Zagreb. Njihov sin, najbolji _____ u generaciji, bio je velik domoljub. Studirao je u Pragu zahvaljujući potpori _____ Josipa Jurja Strossmayera.

August Šenoa, poznati pjesnik i _____, napisao je prvi moderni povijesni _____ *Zlatarovo zlato*. Svojom _____ *Propast Venecije* ukazao je na važnost običnih građana. Povijesnim _____ *Seljačka buna* još je jednom pokazao odlično poznavanje povijesne građe.

Dopunjavajući tekst o Augustu Šenoi, donekle ste provjerili i svoje poznavanje apozicije. Vjerojatno vam nije bilo teško izdvojiti apozicije: *književnika/pisca/autora* (*Augusta Šenoae*), *grad* (*Zagreb*), *biskupa* (*Strossmayera*), *roman* (*Zlatarovo zlato*), *povjesticom/pjesmom* (*Propast Venecije*), *romanom* (*Seljačka buna*).

U ostalim je slučajevima apozicija uz sebe imala attribute, što znači da je napisana imenica bila dio apozicijskoga skupa: *najbolji učenik u generaciji, poznati pjesnik i domoljub*.

Apozicija je imenica koja pobliže označuje drugu imenicu i slaže se s njom u padežu: *sestra Ana, pjevač Luka, grad Varaždin, roman Stranac...*

apozicija
(lat. *appositus* – koji je blizu čega)

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Napišite dvije do tri rečenice kojima ćete predstaviti jedan mit (o Edipu, Sizifu, Prometeju ili nekom drugom antičkom junaku). Iz svojega teksta ispišite sve attribute i apozicije, zajedno s imenicom na koju se odnose.
2. Napišite sastavak pod naslovom *Bili smo susjedi Augusta Šenoae*. Upotrijebite u njemu što više atributa i apozicija kojima ćete pokazati Šenoinu osobnost.

PODSJETNIK

ANALIZA GRAMATIČKOGA USTROJSTVA REČENICE

1. Nacrtajte ovakvu tablicu.

Analiza rečenice	
otvara mjesto	uvrštava se

2. U prvi stupac upišite predikat.

3. Uz predikat postavite pitanje za subjekt: *Tko? Što?* Upišite subjekt u drugi stupac.

- ❗ Ako je subjekt izrečen skupom riječi, treba upisati cijeli subjektni skup.
- Ako je u pitanju neizrečeni (skriveni) subjekt, napišite ga.
- Ako je u pitanju obezličeni predikat, rečenica neće imati subjekt.

4. Ponovno upišite predikat u prvi stupac i u njemu podcrtajte glagol koji otvara mjesto objektu.

- ❗ Predikat može biti sastavljen samo od jednoga glagola (*Trčim.*), ali i od više glagola (*Želim trčati.*). Ako su u pitanju dva glagola, podcrtajte drugi glagol (onaj koji je u infinitivu). Zašto? Jer prvi glagol nema potpuno značenje pa ga dopunjuje glagol u infinitivu.

5. Postavite uz podcrtani glagol pitanje za izravni objekt: *Koga? Što?* Ako je glagol prijelazni, otvorit će mjesto izravnom objektu. Upišite izravni objekt u drugi stupac.

- ❗ Prijelazni glagol otvorit će mjesto i izravnom objektu u genitivu (dijelni ili partitivni genitiv i slavenski genitiv).

6. Postavite uz podcrtani glagol pitanje za neizravni objekt. Upišite neizravni objekt u drugi stupac.

- ❗ To mora biti padežno pitanje (za genitiv, dativ, akuzativ s prijedlogom, lokativ ili instrumental).

7. Ponovno ispišite predikat u prvi stupac.

8. Postavite uz predikat pitanja za priložne oznake. Priložne oznake upišite u drugi stupac. Odredite im vrstu.

9. Na kraju se vratite riječima u drugom stupcu. Pogledajte ima li neka imenica dopune. Ako ima, nacrtajte ovakvu tablicu. Ispunite je.

Analiza imeničnih dopuna	
otvara mjesto	uvrštava se / vrsta dopune

RIJEČ KAO SINTAKTIČKA JEDINICA

Služeći se tekstom o Prometeju, pokušajte se prisjetiti koju službu u rečenici može imati pojedina vrsta riječi.

Prometej je junak grčkoga mita. Na pozornicu svijeta mitova Prometej stupa u doba Zeusove pobune. Bio je titan koji je kažnjen jer je ljudima poklonio vatru. Postao je simbol borbe za napredak čovječanstva jer je naučio ljude da, služeći se vatrom, izrađuju različite alate.

Zbog usluga koje je učinio ljudima Zeus je Prometeja osudio na okrutnu kaznu. Zapovjedio je svojim slugama da ga svladaju i odvedu na kraj svijeta. Tamo ga je bog Hefest morao okovati na stijenu.

(prema: Vojtech Zamarovský, *Junaci antičkih mitova*)

Imenske riječi u rečenici

Imenske su riječi imenice, pridjevi, zamjenice i brojevi. Njima se može izraziti bilo koji rečenični dio. Koju će službu u rečenici imati, ovisi o gramatičkim svojstvima imenske riječi, odnosno o padežu.

Imenice su samostalne riječi. Mogu imati službu bilo kojega rečeničnog dijela: subjekta (imenica u nominativu), dijela imenskoga predikata, objekta ili priložne oznake.

	dio imenskoga	objekt	objekt	priložna
subjekt	predikata	(neizravni)	(izravni)	oznaka (mjesta)

Prometej je bio titan koji je kažnjen jer je ljudima poklonio vatru što ju je ukrao s Olimpa.

Imenica može biti glavna sastavnica nekoga rečeničnog dijela, primjerice priložne oznake:

Na pozornicu svijeta mitova Prometej stupa u doba Zeusove pobune.

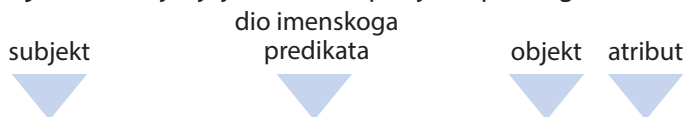
Imenica se pojavljuje i u službi atributa i apozicije, kao zavisna sastavnica nekoga rečeničnog dijela:

- junak mita, pozornica svijeta, doba pobune (atribut)
- titan Prometej, vladar Zeus, bog Hefest (apozicija).

Pridjevi su najčešće u službi dijela imenskoga predikata ili u službi atributa:

Ovaj veliki dar dao im je jer je bio dobar i jer je volio nesavršene i bespomoćne ljude.

Zamjenice zamjenjuju imenice i pridjeve, pa mogu imati i službu u rečenici poput njihove:

On je bio titan. Bio je njihov, a kažnjen je jer im je takvo blago poklonio.

Brojevi se najčešće nalaze uz imenicu kao njezini atributi: deset godina, prvoga pomagača.

Mogu biti i dio imenskoga predikata ili subjekt: Prometej je bio prvi. Prvi uvijek stradaju.

Glagoli u rečenici

Glagol je u rečenici najčešće u službi predikata: Prometej je ljudima nesebično poklonio vatru.

Samo neki glagolski oblici mogu imati i drugu službu u rečenici.

- **Infinitiv** može biti subjekt: Pomagati je plemenito.
- **Glagolski pridjevi** mogu imati službu atributa: Usnuli ljudi nisu ništa slutili. Gledali su iznenađene mještane.

Nepromjenjive riječi u rečenici

Prilozima u rečenici najčešće izričemo priložne oznake: *Tamo ga je bog Hefest morao prikovati na stijenu. Jutros je tih govorio.*

Mogu biti i dopune pridjevima ili drugim prilozima: *Bio je to vrlo dobar potez. Prometej je postupio vrlo hrabro.*

Rečenični prilozi mijenjaju značenje rečenice (*zaista, možda, vjerojatno, naravno* i dr.) ili služe za povezivanje rečenica u tekstu (*međutim, štoviše, također* i dr.).

Prijedlozi nemaju samostalnu službu u rečenici. Njima se označuju odnosi među riječima, pa mogu biti samo dio kakvoga skupa riječi: *Zbog usluga koje je učinio ljudima, Zeus je Prometeja osudio na okrutnu kaznu.*

Vežnici u rečenici povezuju riječi i rečenice, a mogu služiti i za isticanje:

Prometej i ljudi sklopili su savez. I Zeus je bio titan, ali nije želio pomoći ljudima.

Vežničku službu mogu imati i druge vrste riječi: prilozi (*gdje, kuda, otkako*), odnosne zamjenice (*tko, što, koji, čiji, kakav, kolik*) ili skup riječi (*budući da, kao da, samo što, jedino što, tek što, zbog toga što*).

Usklici (uzvici) uglavnom su samostalne govorne jedinice, što znači da nisu dijelovi rečenice, već joj daju dodatno emocionalno značenje: *Ah, što bi bilo s ljudima da im Prometej nije pomogao!*

Čestice (riječice, partikule) služe za oblikovanje ili preoblikovanje rečeničnoga ustrojstva, a u rečenici mogu imati različite uloge, primjerice potvrdu ili nijekanje prethodnoga iskaza ili oblikovanje upitne rečenice: *Prometej je bio dobar. Da, tako je. Ne, nije tako. Nije li tako?*

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Pročitajte sljedeći tekst o Prometeju. Uočite u njemu ulogu glagola.

Prometej (grč. koji misli unaprijed), u grčkoj mitologiji jedan od titana, Japetov sin i Epimetejev brat. Činio je dobra djela, promicao kulturu i pomagao čovječanstvu kojemu je donio i vatru. Često su ga smatrali i stvoriteljem ljudskog roda. Zeus je strahovao da ljudi ne postanu objesni pa je na zemlju poslao Pandoru. Zbog toga što je ukrao vatru, Prometej je kažnjen. Mit o Prometeju u svjetskoj je literaturi obrađen mnogo puta. Eshil je taj mit obradio u jednoj svojoj trilogiji. Prometeja su štovali čak i na filozofskoj Akademiji u Ateni. Ondje se nalazio oltar posvećen Prometeju i njegov kip s bakljom u ruci. S tog se mjesta u procesiji vatra nosila u obrtničku četvrt Atene.

(prema: Otto Holzappel, *Leksikon europske mitologije*)

2. Rječnik kaže da je Prometej u prenesenom značenju *utjelovljenje hrabrosti, pobune u ime dobra, donosilac svjetla i lučonoša napretka, predvodnik na putu iz mraka, stradalnik za dobrobit svih ljudi*. Prisjetite se neke osobe iz svijeta znanosti i umjetnosti uz koju možete povezati neke od ovih osobina.
3. Služeći se rječnikom, objasnite značenje izraza *prometejska vatra*.

Dragica Dujmović Markusi • Sandra Rossetti-Bazdan

KNJIŽEVNI VREMENPLOV 1

čitanka za prvi razred gimnazije i četverogodišnjih strukovnih škola
(140 sati godišnje)

Vladimir Nazor, *Poezija (izbor)*

Štap

Da imam sina, štap i torbu dao
jednom bih njemu, pa mu reko: – Idi!
Sav svijet obiđi. Što ti oko vidi,
nek nije duši ostaviti žao.

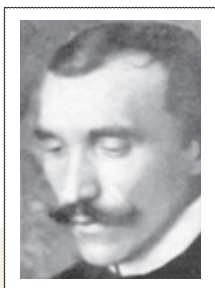
S dobrima dobar, a ni s kime zao.
Svog srca glasa nikad se ne stidi.
Pusti, nek vrcnu ko iz kremen-hridi
iskre, što prosut ja ih nisam znao.

Kud idah maštom, ti ćeš nogom proći.
Što dirah mišlju, ti ćeš taći rukom.
Što sanjah, ti ćeš i uradit moći.

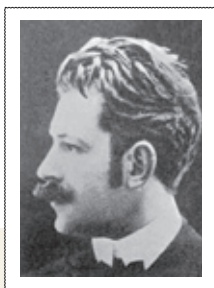
A kad se vratiš iz daleka svijeta,
dok stablo moje jedva lista s mukom,
i štap će tvoj u ruci da ti cvjeta.

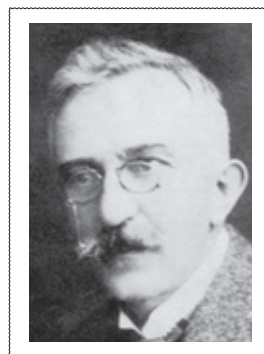
Kontekst: hrvatska moderna (1892. – 1914.)

Antun Gustav
Matoš
(1873. – 1914.)

Vladimir Vidrić
(1875. – 1909.)

Vladimir Nazor
(1876. – 1949.)

Vladimir Nazor, *Poezija (izbor)*

PRIJE ČITANJA

- Opišite svoj odnos prema lirskoj poeziji.
- Pročitajte životopis Vladimira Nazora. Povežite njegovo djetinjstvo i odrastanje na otoku s motivima u Nazorovoj poeziji.

DOK ČITATE

- Pročitajte pjesničku zbirku Vladimira Nazora ili antologijski izbor njegovih pjesama.
- Odaberite nekoliko pjesama koje na vas ostavljaju najjači dojam.
- Napišite svoju interpretaciju dviju odabranih pjesama (tema, kompozicija, pjesnički jezik, pjesnički ritam). Posebno obratite pozornost na pejzažne motive.
- Nakon interpretacije usporedite pjesme na dvjema razinama: tematskoj i kompozicijskoj.

NAKON ČITANJA

LITERARNI DOŽIVLJAJ

Kako zamišljate prirodu i čovjeka na temelju Nazorovih pjesama?

TEMATIKA

Navedite teme o kojima pjesnik progovara u pjesmama koje ste pročitali za lektiru.

KOMPOZICIJA

Prikažite grafički oblik (formu) dviju Nazorovih pjesama.

MOTIVI

Uočite koji se motivi ponavljaju u pjesmama koje ste pročitali.

PJESNIČKI JEZIK

Izdvojite stilska izražajna sredstva kojima se Nazor najčešće koristi.

PJESNIČKI RITAM

Odaberite jednu pjesmu i opišite njezin ritam.

NAPIŠITE...

...na temelju pročitanih pjesama kratki sastavak u kojem ćete izraziti svoj dojam o Nazorovoj poeziji	...preporuku za čitanje Nazorove poezije: ne smije imati više od 100 riječi	...pismo Nazoru ili nekom biću iz njegove pjesme
...tekst u kojem ćete prikazati i obrazložiti svoj odnos prema poeziji	...komentar u kojem ćete se osvrnuti na odnos prema poeziji danas	...prijedloge za poticanje čitanja lirske poezije

NAPOMENA: Odaberite dvije od ponuđenih tema za pisanje.

August Šenoa, *Prijan Lovro*

PRIJE ČITANJA

- Prikažite svoj stav o suvremenoj hrvatskoj književnosti. Obrazložite na čemu temeljite svoje mišljenje.
- Smatrate li da se danas može postati uspješnim čovjekom bez obzira na podrijetlo i društveni status?
- O kakvim bi temama, prema vašem mišljenju, trebali pisati suvremeni književnici? Zbog čega ste se odlučili upravo za te teme, a ne neke druge?

DOK ČITATE

- Pratite Lovrin životni put: uočite što se i zbog čega zbiva u njegovu životu.
- Koji se društveni slojevi pojavljuju u noveli? Kako su prikazani? Na čijoj su strani simpatije pripovjedača? Na temelju čega to zaključujete?
- Izdvojite likove za koje smatrate da su presudno utjecali na Lovrin život.
- U kojim dijelovima novele pripovjedač uvodi temu domoljublja? Povežite uvođenje te teme s povijesnim zbivanjima u drugoj polovici 19. stoljeća.

NAKON ČITANJA

LITERARNI DOŽIVLJAJ

Zamislite da se nalazite na mjestu udovice kojoj je August pričao priču o prijanu Lovri. Opišite kako biste se osjećali nakon završetka priče.

TEMATIKA

U priči o prijanu Lovri pojavljuju se različite teme, od kojih su najvažnije književna i socijalna tema. Koju smatrate dominantnom? Zbog čega?

KOMPOZICIJA

Prikažite grafički kompoziciju novele: najprije nacrtajte okvir, a potom u njega uvrstite priču u priči.

FABULA

Označite na pripovjednoj crti Lovrin životni put: izdvojite samo događaje koje smatrate najvažnijima.

PRIPOVJEDAČ

Napišite što bi priča dobila ili izgubila da je imala sveznajućeg pripovjedača.

LIKOVİ

Prikažite lik prijana Lovre. Suprotstavite mu lik pripovjedača Augusta. Navedite imena ženskih likova. Uočite kakva je njihova uloga u noveli.

NAPIŠITE...

...na temelju sadržaja novele jednu novinsku vijest

...preporuku za čitanje ove priče: ne smije imati više od 100 riječi

...što bi priča o Lovri dobila ili izgubila da je ispričana kronološki

...tekst u kojem ćete navesti i obrazložiti ključne uzroke Lovrine tragične sudbine

...komentar u kojem ćete se osvrnuti na prikaz književne teme u noveli

...što ste o životu hrvatskih studenata u Pragu doznali iz ove novele

NAPOMENA: Odaberite dvije od ponuđenih tema za pisanje.

PRIPOVIJEST

1. Kompozicija

Pripovijetka *Prijan Lovro* objavljena je u časopisu *Vienac* 1873. godine u Zagrebu. U njoj se pojavljuje lik pripovjedača Augusta u kojem prepoznajemo autobiografske crte te lik pripovjedačeva prijatelja (*prijana*) Lovre, građen prema Lovri Mahničju, Šenoinu prijatelju iz studentskih dana.

August Šenoa, *Prijan Lovro*

Prije više godina pozva me neki moj prijatelj, vlastelin, na selo u berbu. Rado ozvah se njegovu pozivu da se naužijem malko slobode. Al čovjek snuje, a bog boguje. Jedva došav u njegov dvor, opazih da se nebo silno oblači i ubrzo udari kiša, a ja jadan ne dočekah se kroz punu nedjelju dana vedroga neba. Eto jada, eto me na selu u gorem škripcu negoli u gradu! Što da radiš? Gospoda sjede, puše, piju vino pa igraju taroka, a gospoje sjede, pletu, piju kavu pa čevrljaju. Da zdvojiš!

Na sreću ne stajaše dvor moga pobratima na osami, bijaše susjeda dosta i kako je moj prijatelj bio veseljak, kako mu je gospoja vrlo kuharica bila, a gorica zlatnom kapljicom rodila, često bi zašli susjedi u prijanov dvor da si razigraju srce. Jednoga mutnoga popodneva bilo se skupilo baš vrlo društvanice. Župnik, velik politik; sudac, bijesan voćar; sudinja, dobra duša premda ponešto spore pameti i – neka lijepa, crnooka mlada gospođa u crno zavita, udova susjednoga vlastelina, kako mi poslije rekoše.

Velečasni gospodin župnik stao je naširoko razvijati Napoleonove misli, poglaviti gospodin sudac dokazivao ushićenim glasom kako mu je rodila kruška koju je prije dvije godine cijepio; dobra sudinja primijeti kroz božanstven posmijeh kako je cijeli dan rublje gladila; pobratim moj bubnjao prstima po stolu, a domaćica nuđala nas bez kraja jelom i pilom. Nije li to divna zabava? Nu mene je od svega toga slabo bolila glava. Budući zaonda neženja, slabo sam mario i za Napoleona i za kruške i za sve drugo, kad bi mi se oči namjerile na kakvu lijepu žensku glavicu. A tako i onaj put. Sav moj pozor osvajaše crna udovica. Sjedeći u prikrajku do prozora, čitkala ona neke stare njemačke modne novine, kakovih ima obilje po našim kućama. Pristupih k udovici, a ona zaklopiv novine pridignu polagano glavu.

- Vi čitate, milostiva gospođo? – zapitah ponešto naivno.
- Čitam – odvrati prostodušno – jer baš ne marim puno ni za župnikova Napoleona ni za sučeve kruške.
- Na sreću ne može ni mene ni jedno ni drugo ushititi.
- Na sreću?
- Svakako. Jer iz naše zajedničke antipatije proti Napoleonu i kruškama mora svakako postati neka vrst simpatije među nama.
- Vi umujete brzo, gospodine! Nu ne protivim se vašoj logici jer me može zabavljati. Književnik ste i ne pišete, koliko je meni znano, gramatike; znat ćete dakle i sa ženskom govoriti.
- Kad me moga zanata sjetiste, gospođo, dozvolite da vas upitam što čitate.
- Humoresku iz lanjskih modnih novina.
- A kod kuće?
- Čitam romana, putopisa, novela, gospodarskih knjiga i toga više.
- Sve njemački?
- Dakako, ponešto i franceski.

– A hrvatski?

– Skoro ništa.

– A ipak ste – Hrvatica!

– Nevaljana Hrvatica, htjedoste reći, jel'te? I opet brzo umijete. Ovajput se varate, gospodine! Vazda sam se ponosila ženskim srcem koje je, kako nam vi, učena gospodo, dokazujete, premašnije od našega uma. I pošto znamo da i zvijer svoje duplje, divljak svoju šumu nada sve ljubi, to nisam ni ja zaboravila da me je hrvatska majka rodila.

– Vaše su misli vrlo plemenite, milostiva gospođo, ali zato ipak ne razumijem –

– Da malo hrvatskih knjiga čitam, jel'te? Kazat ću vam zašto. Ne upišite mi moje iskrenosti u grijeh, znam da su gospoda vitezi svetoga duha vrlo osjetljivi, nu nadam se da će vas moja iskrenost donekle umiriti. Ja vam malo hrvatski čitam, jer sam odviše hrvatski čitala. Vama se to čudno čini, al jest tako. Naš vrijedni župnik, kako je velik rodoljub, kupuje sve hrvatske knjige i novine te ih šalje redovito meni već od više godina. Ja najvolim čitati pripovijetke te sam, hvalu bogu, silu toga u raznim jezicima pročitala, dakako i hrvatski. A čitajući sve te moguće naše pripovijetke, do zlovolje sam ih se nasitila. Zašto, pitate? Kazat ću vam. Ženska ćud je strasna, fantazija bujna, misao živa i brza kao ptica. A kakvu hranu davaju naši noveliste toj nestašnoj ptici koja leprša od mjesta da mjesta, koja, vječne promjene željna, nikad ne miruje? Vazda jedno te isto. Dvoje mladih se zavoli, al im se nameću kojekakve vrlo obične prepone koje vrlo običnim načinom uklone, pa budu, hvala budi bogu, svoji. K tomu malo sunca, mjeseca, cvijeća, suza – i pripovijest je svršena. Samo katkad uđe komu piscu u glavu, te junak ili junakinja moraju se otrovati, probosti, pače umrijeti od suhe bolesti! Vječna idila, vječna monotonija! Time se naša strastvena ćud ne može zadovoljiti; samo u borbi nalazi nam duša mira, a fantazija nam se popinje do plamtećih zvijezda. Nu ne shvaćajte me krivo; ne bijedim ja naših književnika: opisuju vam ono što u svom zavičajju nalaze, odnošaje malene, neznatne kako smo i mi maleni. Jesu li pisci krivi da u nas nema velikih katastrofa koje znadu uzdrmati dušu? Jesu li pisci kadri naslikati u malenu okviru velike divske slike, može li u našim okolnostima postati kakav zanimljiv junak romanu? To su vam sve pitanja na koja mi duša, premda velikom mukom, mora odgovoriti »Ne«, i stoga ne čitam skoro nikakvih hrvatskih knjiga.

– Plamna vaša rječitost, milostiva gospođo, zanosi čovjeka nehotice i skoro bi ga prevarila. Maleni smo, žalibože, slava naša ne ori se svijetom, da, i ono što smo pošteno zaslužili, otimlju našem imenu. Žalosno je to, muka hvata čovjeka, pravo velite. Al ipak ne sudim kao što vi. Upravo okvir naše malešnosti koja sapinje često smjelu dušu i žarko srce, rodi toliko borbe, toliko sukoba da će dušu silno potresti, i povijest ljudskoga srca u nas je toli razlika, toli živa da našim piscima ne treba nego prepisati je pa su napisali najljepši roman. Al da vam pravo kažem, mnogi naši pisci pišu o naravi ne motreći naravi, pišu o ljudskom srcu ne poznavajući ga.

– To je sve teorija – nasmiješi se lijepa gospođa – a ja ću se vašim riječim tek onda pokoriti kad mi pokažete živ primjer, kad mi pokažete pravog junaka za roman.

– Hoću, gospođo! – odvratih joj. Naš razgovor bivao je sve glasnijim i življim te je župnik zaboravio Napoleona i sudac svoje kruške. Sve se oko nas sakupilo bilo, svi su htjeli slušati o junaku romana.

– Čujmo! – zaviknu velečasni gospodin izbočiv se za mojim stolcem, a ja nastavih:

– Ne nadajte se, gospodo moja, da ću vam dokazati priču, složenu po pravilima umjetnosti; ne mislite da ću dozivati u pomoć oštru dosjetljivost ili bujnu maštu. Nipošto. Što vam evo kazujem, živa je i prosta istina.

(...)

} Slijedi umetnuta priča o tragičnoj sudbini prijana Lovre (priča u priči) od njegova prvoga susreta s pripovjedačem do Lovrina kraja. }

To je moj prijatelj Lovro, milostiva gospođo – obratite se crnoj udovici. – Čovjek koji bi u velikim sretnim okolnostima bio postao velikim čovjekom, koji je u našim malim okolnostima postao žrtvom, šakom praha i pepela; stablo koje bi bilo nosilo rodu zlatna ploda, da ga ne bude oborila nemila bura. Je li to junak romanu?

– Jest! – odvrati mi udovica snuždena.

– Pitate me možda zašto ne napisah sam o njemu romana? Ljudi toga nepisanog romana žive još. Ionako previše rekoh. Ova moja pričica budi samo sveta suza na grobu vrloga prijatelja, nesretnog genija. Njegovoj uspomeni posvećujem ove riječi.

Iz oka vinula se udovici sjajna suza niz lice. Mučeci razidoismo se.

- Kako novela započinje? Koja je uloga takva početka s obzirom na čitatelja?
- O kojoj temi razgovara pripovjedač s mladom udovicom?
- Kakve teme zagovara udovica, a kakve pripovjedač? Za koju se metodu pripovjedač zalaže?
- Izdvojite argumente kojima mlada udovica obrazlaže svoj odnos prema hrvatskim pripovijetkama toga vremena.
- Koje joj protuargumente navodi pripovjedač? Izdvojite taj dio teksta i komentirajte ga.
- Opišite reakciju mlade udovice na priču o prijatelju Lovri. Smatrate li da je promijenila mišljenje o hrvatskim pripovijetkama?
- Zbog čega je, po vašem mišljenju, za lik »književnog kritičara« izabrana mlada žena, a ne muškarac?

Kompozicija pripovijesti *Prijatelj Lovro*

Autor je kompozicijski svoju priču realizirao na tri razinama.

Prva je priča **OKVIR**: u njoj se uvodi lik pripovjedača i publike kojoj će, potaknut udovičnim primjedbama o hrvatskoj književnosti, ispričati priču o prijatelju Lovri.

Druga je priča zapravo priča o druženju pripovjedača s prijateljom Lovrom u Pragu; ona završava Lovrinim odlaskom iz Praga i vijestima koje o njemu iz drugih izvora dobiva August.

Treća je priča Lovrina ispovijed prijatelju o vlastitom životu prije njihova susreta, a umetnuta je u drugu priču.

2. Književni lik

Koji od sljedećih likova najviše odgovara vašoj predodžbi prijana Lovre?

Karakterizacija lika

Kadase vratio iz Zagreba u Prag, pripovjedač je u društvu svojih prijatelja zatekao Lovru, kojega do tada nije poznao.

(...) Novi prijatelj pridignu se, pokloni se svečano i predav mi svoju posjetnicu graciozno, reče ukratko: – Lovro N., profesor jezikoslovlja.

Svečani taj naglas sprvine me nešto zabušio, a ja mu ga odvratih isto tako, po svoj prilici nespretno. Ot-kraja govorasmo malo, tek nekoliko običnih riječi. I bilo mi je vrlo drago. Imao sam kad motriti novoga znanca. Po naglasu sudeć bijaše pohrvaćen Slovenac. Da vam ga ukratko opišem. Bio čovjek srednjeg stasa, koščast, širokih pleća. Glava neobično velika naličila posve kruglji; čelo mu bilo široko, visoko, reć bi uglasto, lice osuho, blijedo, u srijedi široko, zdola posve šiljasto, nos fin, usne tanke, stisnute, brčići slabi, kosa crna i glatka, duga, pravilno u dvoje razdi-jeljena, a oči male, tamne, žmirkave, al i vrlo žacave. Gledajuć ga smetoh se nešta. Opazio sam na tom čovjeku nekakov nesklad. Posavski šešir bijaše mu nov, siva surka sa srebrenima dugmetima fina, ovrat-njak svilen, košulja tanka; vidjelo se da se taj čovjek ukusno odijevati mari, al sva ta finoća bijaše nespretna. Kao da sam vidio školnika il kapelana pred so-

bom. Ai kretanje bilo mu neobično. Sjedio je pono-sito osovljene glave, stisnutih usnica, sve ispod oka motreći čovjeka, nasmjehnuv se kadšto porugljivo, kimnuv kadšto glavom. Jednom rukom držaše ruka-vicu, a drugom popravljao si neprestance ovratnjak. U svem je htio biti fin, elegantan, dostojanstven, ali po svemsi vidio da je taj čovjek doduše mnogo općio s finim svijetom, ali da je kraj svega toga ostao pone-što neuglađen: Govorio je sprvine polagano, sveča-no, kratko poput epigrama, al i apodiktički, prepli-ćuć govor franceskima dosjetkama. Bio je pod silu miran, ali neobični sjaj njegova oka odavao je da je čovjek strastven. Kad bi se zapodjela živahna prepir-ka o kakvoj nezatnoj stvarci – a toga je bilo zaonda dosta – šutio Lovro mramorkom te bi samo potkraj govora ironičkom izrekom izvrnuo cijelu raspravu na šalu. A kad se je govorilo o važnu poslu, planulo bi mu blijedo, pristaro lice, sijevnule male oči i zaba-dajući kažiprst u zrak govorio je kratko, oštromno, rado pobijajući tuđe pravo mnijenje doskočicom, a braneći svoje krivo, kad je trebalo, i sofizmom.

surka – kraći kaput; školnik – učitelj, nastavnik; kapelan – svećenik koji obnaša neku posebnu službu; apodiktički – odrješito, odlučno; sofizam – prividno logičan, a zapravo netočan zaključak

- Opišite Lovrin fizički izgled.
- Prikažite Lovrin psihološki profil. Svoje tvrdnje potkrijepite navodima iz ulomka.
- Komentirajte njegovu strastvenu prirodu: navedite situacije u kojima ona izbija u prvi plan.
- Kako se Lovro izražava? Što možete na temelju toga zaključiti o njegovu karakteru?
- Odgovarajući na sljedeća pitanja, dopunite prikaz Lovrina lika: Što Lovro želi u životu? Kako on sam sebe vidi, a kako ga drugi vide? Što o Lovri govori pripovjedač? Utječe li pripovjedačevo mišljenje na vaš doživljaj Lovre?

3. Pripovjedač

Zamislite da ste bili studenti u Pragu i da ste poznavali Lovru: ispričajte priču o njemu iz te perspektive.

Budući da su bili dobri prijatelji, pripovjedač i Lovro provodili su mnogo vremena raspravljajući o pitanjima koja su ih povezivala.

Najviše zabavljamo se večerom čitajući pjesničke plodove. Pročitamo zajedno Danteovu »Božju komediju«, Ariostova »Bijesnog Orlando«, Mickiewiczova »Wallenroda«, Byrona, Heinea, Nekrasova, Bérangera, Čelakovskog i mnogo drugih pjesnika. Za takvih časova bijaše Lovro van sebe; oko mu blistalo, na lica bi mu skočila krv. Kada mu pročitah »Alpuharu« od Mickiewiczza, mal' da nije poludio od zanosa. Meni su te rasprave osobito mile bile. Kad se ovako u dvoje čita, kad dva zanešena prijatelja razabiru misli pjesnikove, javlja ti se krasota pjesmotvora jasnije pred očima. Lovro sam ne bijaše nipošto pjesnik, nikad za života nije napisao stiha; ali duboko je čutio osjećaje, bistro pronicao misli pjesmotvora. Radovao sam se Lovrinu dru-

govanju tim više jer je bio ujedno i kritik plodovima moje vile. Odijevao sam za ono doba ljuvene uzdisaje u sonete, a gradio satirične feljtone prozom. Ni slovce ne dođe mi u šake zagrebačkoga slagara, a da nije Lovro reko: »Imprimatur«. Našim peroracijama najviše se srdio treći list našeg trolista - bradati ljubovnik Žigec. Skoro ne vidjeh toli flegmatična čovjeka, skoro ne vidjeh toli zaljubljena »mačka«. Bijaše tehnik. Dva predmeta osvajahu njegovu dušu: gospodarstvena ludžba i bistrooka Dragojla. Nije mario slušati dugačkih pjesama. Kad mu se koji pjesmotvor milio, znao bi kimnuti glavom, žmirnuti lijevom okom i ukratko promrmljati: - Mhm! - A kad bi mu nečija vila dosadila, rekao bi zijevnuv: - Hajdmo spat!

- Kakav je pripovjedačev odnos prema Lovri, a kakav prema Žigecu?
- Vjerujete li pripovjedaču kada navodi Lovrine osobine? Smatrate li da je možda pristran jer mu je Lovro prijatelj?
- Pokušajte prepričati ovaj ulomak iz pozicije sveznajućega pripovjedača: uočite razlike s obzirom na pripovijedanje u 1. licu.

Pripovjedač koji je ujedno i lik ima ograničenu moć spoznaje: zna samo ono što kao lik može znati. Osim što pripovijeda priču, on uvijek pripovijeda i o sebi. Uvijek je subjektivan. Prisutan je u svim segmentima priče jer jedino na taj način može pripovijedati.

4. Tematika književnoga djela

Prilikom jedne šetnje Pragom pripovjedač i Lovro razgovaraju o smislu učenja i spoznaje.

(...) Jednoga popodneva pođosmo šetati pred gradska vrata. Idasmo duž Vltave. Dođosmo na goli vršak nad velikim selom komu već ne pamtim imena. Divna li prizora! Nad nama nebo plavetno, pod nama zeleni brežuljci i dolovi međ kojimase vijuga srebrna Vltava. Pred nama gomila starih, orijaških palača, sto šiljastih tornjeva, kitni otoci, pred nama kameni most Karla Četvrtoga, strmi Višegrad, negda »sunce češko«, ovjenčano kraljevskima dvorovima i zlatnima kulama. Sada – austrijska tvrđava ovjenčana topovima na kojoj sred pusta groblja vrlo neukusna crkvasv. Petrastoji. To bijaše Zlatni Prag. Sjedosmo navrh brijega na kojem je, kako se priča, stajao »Děvin grad«, gdje da je junakinja Vlasta sa svojom amazonskom četom branila slobodu ženskoga spola proti nasilju muževa. Branila, ali ne obranila.

Sjedasmo dugo mučeci diveći se krasnomu prizoru.

– Koliko je bilo nadasred toga grada! – prihvatih ja
– koliko bura bjesnilo u njemu! Prava je to kamena elegija.

– Reci, tu se od jada okamenila jedna orijaška duša

– odvrati mi Lovro. – Život i neživot izmjenjuje se. Kamen dobiva dušu, a čovjek postaje kamenom.

– I opet se zamisli Lovro časak spustiv glavu. –

Kaži mi – nastavi – nije li Jean Jacques Rousseau istinu govorio, odgovoriv dižonskoj akademiji da znanosti čovjeku više škode nego hasne? Jest,

Prag

vjere mi. Gleđi pred sebe, evo ti Praga, evo ti primjera. Da nije bilo toliko prosvjete u tom gradu, da nije bilo u njem Husa, bio bi sretniji. Bijela Gora ne bi bila postala crnom. I ja sam živi atom te istine. Šta je meni trebalo stablo spoznanja? Volio bih znojiti se za očevim plugom nego brođiti sa Ahilom pred Troju ili uzvitlati prah junaka Igora. Buditi znanjem želje u sebi a ne doviti se činu, letjeti mišlju preko mora, preko zvijezda, a tijelom biti prikovan do groba na jedno mjesto, to je prokletstvo. Blaženi slaba uma ljudi!

mučeci – šuteći; *orijaška* – divovska; *hasne* – koristi

- Kakve misli u Lovri izaziva pogled na Prag?
- Smatrate li da u Lovrinim tvrdnjama o štetnom djelovanju znanosti na ljude ima istine? Kojim argumentima Lovro potkrjepljuje svoje tvrdnje?
- Pokušajte pronaći protuargumente kojima ćete uvjeriti Lovru da nije u pravu.

Prijedlog tema za komentar iz pozicije suvremenoga čitatelja

Odaberite jednu od ponuđenih tema: najprije prikažite kako je obrađena u Šenoinoj priči, a zatim je komentirajte iz perspektive suvremenoga čitatelja. U obradi teme mogu vam pomoći ponuđene smjernice (pitanja).

TEMA	SMJERNICE ZA OBRADU TEME
LEKTIRA I ČITATELJ	<ul style="list-style-type: none"> Izdvojite dijelove teksta u kojima se vidi Lovrina lektira: što čita i kako to utječe na njega. Usporedite svoje mišljenje o utjecaju lektire na čitatelja s pristupom toj temi u Šenoinu djelu.
JUNAKI ANTIJUNAK	<ul style="list-style-type: none"> Smatrate li Lovru junakom ili antijunakom? Obrazložite svoj odgovor. Napišite o kakvim biste likovima voljeli čitati priče.
PRIČA U PRIČI	<ul style="list-style-type: none"> Komentirajte Šenoin odabir uokvirene kompozicije za priču o prijaju Lovri. Da vi trebate napisati priču u priči, koji biste okvir izabrali? Kakvu biste temu smjestili unutar svoga okvira?

Prijan Lovro – reprezentativni citati o hrvatskoj književnosti

Odaberite iz pozicije suvremenoga čitatelja citat s kojim se najviše slažete. Obrazložite svoj odabir.

Vazda jedno te isto. Dvoje mladih se zavoli, ali im se nameću kojekakve vrlo obične prepone kojih vrlo običnim načinom uklone, pa budu, hvala budi Bogu, svoji. K tomu malo sunca, mjeseca, cvijeća, suza – i pripovijest je svršena. Samo katkad uđe komu piscu u glavu, te junak ili junakinja moraju se otrovati, probosti, pače umrijeti od suhe bolesti! Vječna idila, vječna monotonija!

Upravo okvir naše malešnosti koja sapinje često smjelu dušu i žarko srce, rodi toliko borbe, toliko sukoba da će dušu silno potresti, i povijest ljudskoga srca u nas je toli razlika, toli živa da našim piscima ne treba nego prepisati je pa su napisali najljepši roman.

Jesu li pisci krivi da u nas ne ima velikih katastrofa koje znadu uzdrmati dušu? Jesu li pisci kadri naslikati u malenu okviru velike divske slike, može li u našim okolnostima postati kakav zanimljiv junak romanu? To su vam sve pitanja na koja mi duša, premda velikom mukom, mora odgovoriti »Ne«, i stoga ne čitam skoro nikakvih hrvatskih knjiga.

KNJIŽEVNOST • JEZIK • IZRAŽAVANJE

- Što bi priča o prijaju Lovri dobila ili izgubila da je ispričana kronološki? Obrazložite svoj odgovor.
- Koju temu smatrate važnijom: onu koja čini okvir (književnu) ili onu unutar okvira (socijalnu)?
- Ispričajte priču o prijaju Lovri iz jedne od ponuđenih perspektiva: Malvina, Lovrin otac, predsjednik Vlade, Minka.
- Sastavite anketu o odnosu čitatelja prema hrvatskim suvremenim autorima.

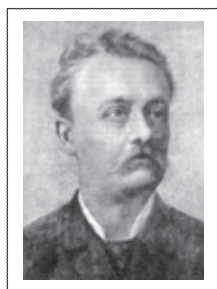
Vjenceslav Novak, *Posljednji Stipančići*

Povijest jedne patricijske obitelji

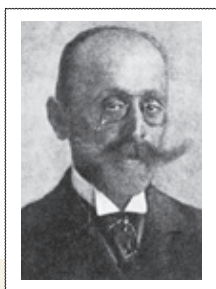

KONTEKST: hrvatski realizam (1881. – 1892.)

Književnici se u razdoblju hrvatskoga realizma kritički osvrću na društvenu stvarnost. U romanima, pripovijetkama i novelama analiziraju negativne društvene pojave, pišu o tragičnim sudbinama nadarenih pojedinaца u malograđanskoj sredini te ukazuju na slom tradicionalnih moralnih vrijednosti uzrokovan pojavom novih društvenih odnosa.

Ante Kovačić
(1854. – 1889.)
U registraturi
(roman)

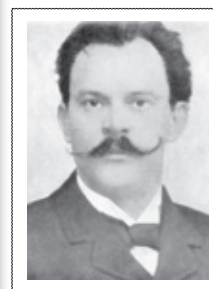
Ksaver Šandor
Gjalski
(1854. – 1935.)
Pod starim krovovima
(novelistička zbirka)

Josip Kozarac
(1858. – 1906.)
Tena
(novela)

Vjenceslav Novak
(1859. – 1905.)
Posljednji Stipančići
(roman)

Silvije
Strahimir
Kranjčević
(1865. – 1908.)
Izabrane pjesme

PRIJE ČITANJA

- Kakvi bi po vašem mišljenju trebali biti odnosi unutar četveročlane obitelji koju čine majka, otac, sin i kći? Smatrate li da je vaš prikaz obitelji tipičan za suvremeno društvo?
- Opišite značenje izraza »patrijarhalni odgoj«. Navedite jednu situaciju u kojoj ćete pokazati položaj žene u takvoj obitelji.

DOK ČITATE

- Smjestite radnju romana u prostor i vrijeme: uočite kada i gdje započinje, kako se kronologija prekida i ponovno vraća te kada i gdje završava priča o obitelji Stipančić.
- Pratite razvoj četiriju glavnih likova – uočite na koji način autor gradi njihove karaktere i u kakvim su uzajamnim odnosima ti likovi. Zabilježite ključne citate kojima ćete potkrijepiti prikaz glavnih likova.
- Izdvojite najvažnije sporedne likove: uočite koja je njihova uloga u romanu.

NAKON ČITANJA

LITERARNI DOŽIVLJAJ

Koje su vam se »slike« iz romana najviše urezale u sjećanje? Opišite ih.

TEMATIKA

Odredite središnju temu romana. Navedite još najmanje dvije teme koje se pojavljuju u romanu.

KOMPOZICIJA

Prikažite grafički kompoziciju romana: najprije nacrtajte okvir, a potom u njega uvrstite ostale elemente.

SIŽE. FABULA

Nacrtajte pripovjednu crtu. Prikažite na njoj događaje onim redoslijedom kojim su ispričani u romanu.

Razvrstajte događaje prema kronološkom slijedu, tj. onako kako su se zbivali u stvarnosti.

LIKOVI

Nacrtajte »mapu karaktera«: prikažite glavne likove i njihove međusobne odnose. Povežite uz svaki glavni lik jedan ili dva sporedna lika koje smatrate važnim za prikaz njegova karaktera.

PRIPOVJEDAČ

Opišite pripovjedača: navedite u kojem licu pripovijeda, je li objektivniji ili subjektivniji, vjerujete li mu i sl.

NAPIŠITE...

...na temelju sadržaja romana jednu novinsku vijest	...preporuku za čitanje ovoga romana: ne smije imati više od 100 riječi	...pismo jednom od likova romana u kojem ćete izraziti svoj stav o tom liku
...tekst u kojem ćete navesti i obrazložiti ključne uzroke propasti obitelji Stipančić	...komentar u kojem ćete se osvrnuti na prikaz obiteljskih odnosa u romanu	...koje ideje iznesene u romanu smatrate najsnažnijima

NAPOMENA: Odaberite dvije od ponuđenih tema za pisanje.

Vjenceslav Novak, *Posljednji Stipančići*

Roman *Posljednji Stipančići*, kako sam podnaslov govori, bavi se poviješću jedne senjske patricijske obitelji, i to njezinim završnim dijelom – propadanjem. U romanu pratimo intimnu dramu Lucije Stipančić, djevojke koja postaje žrtvom patrijarhalnoga odgoja, a okvir u kojemu se odvija drama njezine obitelji čine povijesna zbivanja: odjeci ilirskih ideja, propadanje senjskoga gospodarstva, stranci koji upravljaju hrvatskim dobrima.

Roman započinje od kraja zbivanja, odnosno od vremena kada su Valpurga i Lucija osiromašene i same.

U jednoj od najstarijih podsvođenih kućica, s ulazom preko strmih kamenitih stuba i balature nad kojom je više vrata uzidana nakazna ljudska glava – tupa, na nepogodama vremena gotovo sasvim iščeznula nosa – sjede u tijesnoj, a jedinoj u svojoj kući sobici dvije ženske glave; starija suhonjava, sitna, crnomanjasta žena od četrdeset i šest godina, i mlađa, djevojka od dvadeset i dvije godine. To je gospođa Valpurga Stipančić, udova iza patricija i građanina senjskoga Ante Stipančića, i njezina kći Lucija, djevojka naoko mnogo mlađa od svoje dobi; njezin bijeli, fini, gotovo prozirni ten slabašnoga lica s ozbiljnim tamnosmeđim očima sjeća na petnaestogodišnje ili šesnaestogodišnje djevojčice što je jučer ostavilo zatvor kakvog strogog ženskoga instituta.

1.

Pod jasno ocrtanim obrvama i bujnom tamnom kosom nalik je to bijelo i nježno lice s odugačkim, fino sadjelanim nosom i jasno crvenim usnicama na starinske portrete mladih aristokratkinja, a ne zaostaje joj za takvim portretom ni vrlo tanahan pas visokoga struka, ni malene, jedva zamjetljive djevičanske grudi kao u četrnaestogodišnjega djevojčeta. Lucijina mati nije tijelom nimalo kršnija od svoje kćeri. Brižan pogled njezinih tamnih i upalih očiju odaje patnju mnogo kušanoga čeljadeta. Ona svraća svaki čas pogled pun skrbi k naslonjaču gdje sjedi Lucija, no iz tog navoranoga i prerano postaraloga lica zaplamsa svaki čas i jasna izjava nade što se umiješa u izraz velike ljubavi materinjega srca.

Odmah na početku romana uvode se dva glavna ženska lika.

- Analizirajte Lucijin portret: uočite kojim ga pojedinostima pripovjedač gradi i što vam te pojedinosti govore o Lucijinu psihološkom profilu.
- Kako je opisana Valpurga? Je li u njezinu prikazu naglasak na fizičkoj ili na psihološkoj karakterizaciji? Na temelju čega to zaključujete?
- Pročitajte još jedanput prvu rečenicu romana. Povežite izgled kuće sa stanjem u kojemu se nalaze likovi.

Teče godina hiljadu osamsto trideset i četvrta, a zimi je. U malenoj, niskoj, pokućstvom prenatrpanoj sobici zrak je pretopao i težak, te ga slabe Lucijine prsi udišu s očitom mukom.

Tik podnožja dvaju velikih kreveta dopire svojom šiljatom kapom obla, željezna peć do samogastropa. Na širokom borou kočii se između šalica i drugog porculanskog posuđa starinska ura s glazbalom i s

kukavicom; težak, ovelik i okrugao stol s urezanim arabeskama od raznobojna drva okružen je sa šest tamnocrvenih mekanih stolica, kanapetom i ogromnim starinskim naslonjačem u kojemu Lucija gotovo sav dan probavi. Nastolu gori u visokoj mjedenoj svjetiljci u jednom od triju rožaka nemoćno i neveselo svjetlo. Dva prozorčića s dvostrukim staklom i vrata zatisnuta su vrlo pomno kudjeljom,

azrak je u sobi još više iskvaren i nasićen isparinama s peći po kojoj Valpurga pospe sad nešto smrvljena sladora, a sad je polije octom, te od kađenja borovnice što je ona sipa po žeravici na željeznoj lopatici. Kad je naime jednom Luciji vrlo pozlilo bilo, sklonila se njezina mati da joj pozove liječnika; ali kad je taj odrješito zahtijevao zračenje sobe gdje boravi bolesnica, zahvalila mu gospođa Valpurga na daljnjim posjetima s neslomljivom odlukom da se već nikada ne uteče za pomoć bezdušniku koji bi joj eto ubio dijete; ona je bila uvjerenjena da je prehlada jedan jedini izvor svim teškim bolestima.

Sobicagdje gospođa Valpurga sa svojom kćeri dane i noći boravi, gleda u tamnu i usku uličicu; a kako je neprodušno zatvorena naprama vanjskom zraku, prodire u nju samo šum od strahovite bure što pokoji put potrese kućicom iz samoga temelja. Inače vlada tu jedna neprekidna i jednolična tišina i polumrak kao u kakvoj kapelici na osami sred pustoga polja. Valpurgina poslužavka Gertruda koja se sa svoje troje djece stisnula u konobi jedne od susjednih kućica, ne zaboravi reći, kad god tu uđe bilo po poslu bilo da donese izvana kakvih novica, da čovjek u toj sobici ne može a da se ne prekrsti kao u kakvoj kapelici. Osobito kad pogleda na oveliko raspelo između obaju kreveta ili kad vidi gospodičnu Luciju tako sitnu, lijepu i milu baš kao onu svecu u stolnoj crkvi što je na desnom žrtveniku stidno oborila svoje oči. Mada Gertruda ovu svoju primjebdu ne zaboravi gotovo nikada ma se i pet puta u jednom danu navratila u sobu ka gospođi Valpurgi, to joj se ipak Lucija svaki put nasmiješi, a taj smiješak odsijevne i naskrbnom licu njezine gospođe majke. Siromašnoj Gertrudi, koja se bori da prehrani svoju dječicu, ne izbjegne da što ni smiješak gospodične Lucije ni udobrovoljeno lice njezine gospođe majke.

Baš je gospođa Valpurga obašla valjda po deseti put sobicu sa željeznom lopaticom iz koje se pucketajući dizao mirisav, bijel i težak dim borovnice, kad se začuo u tamnoj ulici kroz urlanje bure krik ljudskoga grla.

– Sveta Lucijo! – prekrsti se gospođa Valpurga – što se to danas zbiva u gradu?

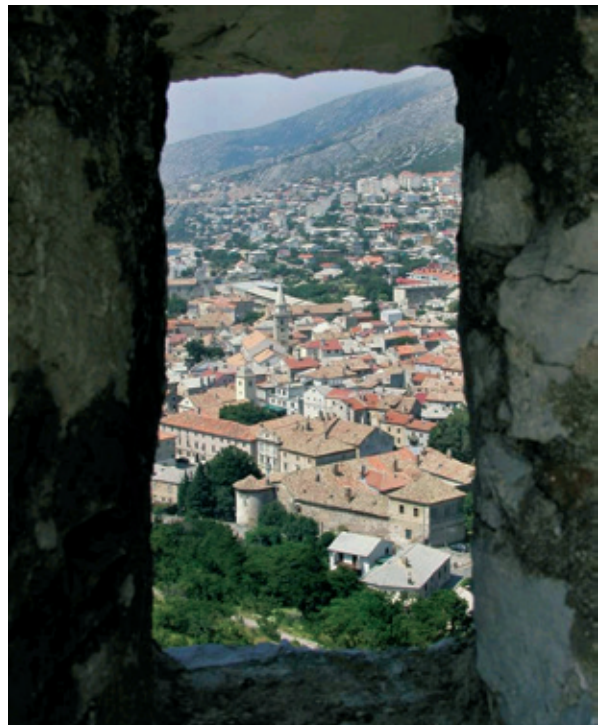
– Ta pogledajte kroz prozor, čega se bojite? Eto, može da pogori sav grad, a nas dvije ne bi znale ništa – prigovori joj Lucija.

– Prozor?! Bog budi s tobom! Strpi se, ta Gertruda mora svaki čas doći.

Lucija uzdahne i poprati nestrpljivim i bolnim licem majku koja je nosila iz sobe kadeću se lopaticu. Malo zatim čulo se tik same kuće kako se kroz strašnu buku bure talasaju obijesni i sitni glasovi dječjih grla u koja se gdjekada umiješa i surovo, iznemoglo grlo odraslog čovjeka.

Lucija pogleda k prozoru da uhvati kakav jasniji glas s ulice. Kako bi rado otvorila prozor da vidi bilo kakav život na ulici! Ta njoj je evo po majčinoj odredbi već blizu dvije godine ograničeno sve znanje o životu u gradu samo na kazivanje poslužavke Gertrude! A danas u toj burnoj, zagonetnoj noći nema tako dugo ni Gertrude da unese malo – samo malo života u tu vječnu tišinu gdje se čini da pod žutim nemoćnim svjetlom uljenice umire sve što je okružuje, laganom smrću starosti.

Ah, ta mati koja ne umije već ništa – baš ništa nego da preporuča ustrpljivost! ... A da ona zna kako

gdjekada dođe nešto da razbije prsi, da provali bijesno iz izmučenih moždana... pa da ovako sapeta kao ropkinja prokune sve!

Luciji udari u lice rumen, i oči joj se ovlaže kao da će plakati. Onda se stane boriti proti tome što se burka u njoj protiv sužnjevanja u toj tijesnoj, mrtvoj sobici. Kao svagda u takovim časovima, dođe joj na um mati koju je jednom provalom svoje srdžbe raz-

bolila toliko te je sirota nekoliko časaka ležala bez svijesti. Jedva su je vratile k sebi uplašene susjede – vratile je gotovo već mrtvu k životu.

To zatomljivanje vlastite si duše stoji je gdjekada nevjerovatnih muka i prijegora, ali ona još smaže odnekuda snage; pogleda k raspetom Isusu i moli i sili se da razumije svoju molitvu, i to je smiri.

(...)

- Opišite sobicu u kojoj žive Valpurga i Lucija. Povežite izgled sobe s ugođajem koji u njoj vlada.
- Na koji način Valpurga i Lucija komuniciraju s vanjskim svijetom? Zbog čega se tako ponašaju?
- U kakvu su odnosu majka i kći? Opravdavate li takav odnos?

U nastavku romana pripovjedač nas vraća u prošlost prikazujući povijest obitelji Stipančić i odnose unutar obitelji, ukazujući na nepravedan odnos prema ženama (majci i kćeri).

5.

...U takvoj neprekidnoj tišini gojila se uz Valpurgu Lucija, dočim je sin Juraj pripao skroz ocu od onoga dana kad je počeo da uči čitati. Lucija je bila vrlo živahna djevojčica, te je Valpurga poradi toga pretrpjela mnogo prigovora od Stipančića koji je uopće za Luciju malo mario i samo jedno u pogledu njezinoga odgoja odrješito zahtijevao: da ne smije na ulicu gdje bi došla u dodir s gradskom dječurlijom ... Mala bi se s velikom radošću, kad bi samo mogla, ukrala na presvođeni hodnik i gledala kao u čudu onaj slobodni plavi prostor nad crvenkastim krovovima susjednih kuća i pitajućim očima ispitivala kao zagonetku tijesnu uličicu kojom bi prošao sad koji odrasli čovjek a sad proletjelo koje dijete. A tek kad bi se zaletjela na trg djeca – njezina bi se duša od sreće smijala njihovoj igri i svojim malim ručicama uhvatila bi se zida i plesala i vriskala od radosti jednako kako su slobodni njezini vršnjaci i vršnjakinje izvodili svoje živahne kretove u svakojakim igrama... Djece bi onda nestalo, a ona bi gledala zamišljenim očima pravcem kud bi ih nestalo: Što je tamo? A kad bi njezino blijedo lice dobilo živahniji izraz probuđene želje da se zaleti za svojim vršnjacima, eto glasa stare Veronike: – Isuse i Marijo! Da

te vidi milostivi gospodin! ... Ti bi i nastube i možda – Bog budi s nama – na ulicu! – U glavi stare Veronike odrazilo se na svoj način Stipančićevo uvjerenje da će rođeno gospodstvo djece stradati ako zađu na ulicu među običnu gradsku djecu.

...No bijaše jedno što je u stanovito doba svaki dan a gdjekada do u kasnu noć rušilo crkveni mir u toj gospodskoj kući, nalik na udaranje njihala sa crkvenoga tornja: to su bili odmjereni koraci škripućih cipela Ante Stipančića kad bi se s prekrštenim na leđima rukama šetao po svojoj sobi. Za tih beskonačnih šetnja raspredao bi Stipančić svoje daleke snove koji su se ticali poglavito budućnosti Jurja. – Istom kad bi se pronio kućom šapat: »Milostivi se gospodin sprema na šetnju«, pa kad bi se Stipančić svojim mirnim, dostojanstvenim i ozbiljnim licem, čvrstim, sporim, vazda istim korakom, visokim, ponešto ukočeno ispravljenim tijelom, vodeći maloga Jurja za ruku, izgubio u zavoju tijesne ulice – istom tada oživjela bi kuća; Lucija bi skakala po hodniku, mlađa bi služavka zapjevala kakvu ljubavnu pjesmicu, a Veronika bi se sa hodnika ili iz kuhinjskoga prozora razgovarala glasno s kojom susjedom. Tek bi jedina Valpurga izlazila i tada rijetko iz

svoje sobe – priviknula se tako; već nije imala volje da mijenja svoj život; krpala bi dječju odjeću, čas se naslađivala Lucijinom radošću na otvorenom hodniku, a čas uzela u ruke kakav njemački roman kojih je u Stipančića bila na tavanu puna jedna kista. Domaći život u Stipančićevoj kući bio je uređen – što se ticalo prava i dužnosti muškaraca i ženskih – na način orijentalaca: Valpurga i Lucija osjećale su se napram Veroniki i drugoj mlađoj služavki u toliko odličnijem položaju što su sa Stipančićem i Jurjem sjedile kod istogastola. Bilo je to po duhu onoga doba, a lako će biti da je na takovu podređenost žene djelovao i doticaj naših ljudi s Turcima kroz duga vremena. Ta je podređenost žene dobila izrazitije lice u Stipančićevoj kući i kroz druge prilike: velika razlika Ante Stipančića i Valpurga po dobi, njegov osebujni temperamenat, a pogotovo umišljena njegova naobrazba napram ženi, koju bi njezino doba odlikovalo priznanjem vanredne »edukacije« ako bi znala čitati i pisati i ako bi izim materinskog jezika umjela govoriti još kojim jezikom pa ako bi još k tome čitala novele i romane.

Obožavanje što ga je Ante Stipančić pokazivao napram svomu sinu otkako je u njem otkrio potpuno naslijeđene svoje duševne sposobnosti, prešlo je

sugestivno na Valpurgu; imala je i ona po svom položaju u kući drugi pojam o pravima muške a drugi o pravima ženske djece; a djelovalo je ugodno i na njezino materinsko osjećanje kad bi slušala iz usta samoga Stipančića (kojemu nije mogla ne vjerovati) kako s ponosom, gdjekada s pravim ushitom, ističe duševne darove svoga sina. One ure što bi ih otac i sin sproveli sami u gornjem spratu, bijahu za nju zastrte nekom misterioznošću u koju one, ženskinje, niti smiju a niti mogu prodrijeti. Već samo blijedo i suviše ozbiljno lice maloga Jurja s umorenim pogledom, njegov odmjereni starački hod što ga je primio od oca, vazda ozbiljni razgovori što bi ih njih dvojica vodili kod stola – sve ju je to uvjeravalo o nejasno velikom u što je Stipančić svojom sigurnom rukom to njihovo dijete vodio. Jedno ne bijaše njezinom srcu pravo. Ona nije smjela pred Stipančićem Jurja ni pomilovati a jedva poljubiti; otac se protivio tome dokazujući da se dijete takvim draganjem razmekšava i prima na se mekanu i rop-sku žensku ćud. Jednom – jedva mu je bilo šest godina – poljubila ga je pred Veronikom, a mali se otriasao na nju otrvši rukom lice: – Ta šta me ližeš! – Valpurga se smijala tome govoreći: – Eto, sav otac – ali Veronika je vidjela da su joj došle na oči suze ...

- Usporedite odnos prema Luciji s odnosom prema Jurju.
- Izdvojite iz ulomka dijelove u kojima progovara kritički odnos prema patrijarhalnom odgoju.
- Smatrate li da je današnje društvo u potpunosti »nadržaslo« patrijarhalne društvene odnose?

9.

Valpurga je jednako trpjela od toga što su Stipančić i Lucija živjeli neprestano na ratnoj nozi. Prošlo bi mnogo dana da ne bi Lucija izim hladnog, usiljenog pozdrava ni riječi s ocem progovorila. Nekada puna straha kao i sve u kući pred samim njegovim glasom, dapače i od koraka što bi se još izdaleka čuo s ulice kad bi se sa šetnje vraćao kući – sad mu je smjelo pokazivala u oči da čuti njegovu nepravdu i da ima u nje nekoga ponosa koji joj ne da te bi se priljubila ocu kako se kćeri pristoji. Ispod njegove krute vlasti otimala se svaki dan više u slobodu; Valpurga je

s užasom u sebi gdjekada osjećala kao da će najednom provaliti među kćerju i ocem prigušena oluja, jer Lucija barem prema njoj ne bi tajila da ona i otac zamjenjuju uloge te on njoj postaje što je ona bila prije njemu: stvar. – Nije to Stipančiću bila nikakva tajna, ali ravno Luciji nije se usudio govoriti – uviđao je doista i on da je djevojci učinio poradi njezinog brata krivo. No onamo poradi ponosa i sjajnih nadâ u Jurja opet nije mogao da joj to prizna i bilo kako ispravi. On bi zato ojađivao Valpurgu opetujući neprestano da Lucija nema u sebi nježnih osjećaja

koji rese djevojku, da joj se ni u čem ne pozna te se rodila i odgojila u patricijskog kući, da mu se gdje-kada čini kao da je odrasla u gori – i još tako šta. Mati bi to pokušavala ublaživati pozivljući se na njezinu mladost, na prigušenu želju da se viđena može pokazati u društvu što joj je najposlije uskraćeno poradi troškova na Jurja; došla bi ona s takovim i sličnim razlozima dok je ne bi prekinuo Stipančić: – Ne govori tako što: priznaj radije da si sama kriva jer je nijesi umjela odgojiti. – Ako bi se pako potužila Luciji što o njoj misli otac, stresla bi ona opet ramenima:

– A što želi od mene? Ja živim zaboravljena i neugledna kao služavka, a ne onako kako bi se patricijskoj kćeri pristojalo. To je po očevoj volji, pa što želiš da mu budem bolja?

Jednog dana, blizu samog izbora zastupnika, leškao je Stipančić poluodjeven u svojoj sobi a do prozora sjedila Valpurga pregrađujući Luciji jedno starije svoje svileni odijelo. Valpurga je držala da se Stipančić ili ozbiljno razbolio ili da mu se moralo nešto vrlo neugodno dogoditi. Ali na njezine upite on bi samo odgovarao: – Ta pusti me... Ne ćutim se dobro – i dalje: – Molim te, ne ispituji me. – Čitav dan nije ništa okusio i odbijao Valpurgi svaku njezinu ponudu.

Tek ipak nije htio da boravi sam. Morala je sjediti u sobi Valpurga ili Lucija. Vani je bilo burno i oblačno vrijeme, no oko četvrte ure razbili su se naglo oblaci a svijetao sunčani trak pao je ravno na Stipančićevo uzglavlje. Valpurga opazi čisto sa nasladom da je njegovo navorano i obrijano lice pod bijelom kosom jošte svježije, i pomisli u sebi s prijatnim čuvstvom kako su muškarci u bolesti plašljiviji od žena. Tad htjede da zasjeni prozor, no Stipančić se javi vrlo prijaznim glasom s kreveta:

– Ostavi tako, Valpurgo, odmah sam i sâm vedriji kad vidim sunce.

– Mislila sam da spavaš.

– Drijemao sam... A gdje je Lucija?

– Dolje je.

– Danas je još nijesam vidio.

– Želiš li da ti je pošaljem?

– Molim te.

Lucija je ušla tiho u sobu i kao da se uklanjala da ne ogleđa ocu u lice. Pošla je k prozoru i posjela se gdje je prije sjedila majka, pastala čitati iz knjige što ju je sasobom donijela. Čutjela je da očevo pogled počiva neumorno na njoj, a to joj nije bilo ugodno.

– Lucijo! – zovne je tihim i prijaznim glasom otac.

– Zapovijedajte...

– Što čitaš?

– *Povijest francuske revolucije...*

– Pokaži.

Lucija se skanjivaše.

– Pokaži mi knjigu.

Lucija pocrveni, ali ustane i pruži izdaleka ocu knjigu. Onaj čas dok je otac okretao knjigu da otvori i pročita naslovni list, bio je za nju kao da stoji nad vatrom. Oči joj gledahu očeve ruke što su nervoznom žurbom okretale listove, a u njezinim plamenim pogledima i zarudjelom licu bilo je gnjeva, gotovo prezira. Knjiga što ju je morala dati ocu nije bila *Povijest francuske revolucije* nego svezak njemačkih novela.

Pogledi im se sretoše. Časak trajaše gluhi muk, ali taj časak bijaše oboma strašan. Napokon progovori otac s mukom, njegove su usne drhtale kao i glas:

– Ti me već i varaš? – Fuj! – zatim baci knjigu na pod, pogleda prezirno kćer i pokaže joj prstom vrata.

Dva sata iza toga došla je k Luciji mati sva zaplakana i, lamajući očajno rukama, stala pripovijedati kako se otac strašno rasrdio i kako je baca iz sebe žuč i zagrozio se da je neće nikada već pustiti preda se.

– Sam je kriv – reče na sve to Lucija ne podižući s knjige oči.

– Pođi umoliti oprostjenja, klekni preda nj, obećaj mu...

– Ja? – digne djevojka glavu a u njezino blijedo lice šiknu krv. – Nikada! On je uvrijedio mene.

– Otac ti je!

– Ali kakav otac? – spusti Lucija niza se ruku s knjigom.

– Zar mi je bio otac kakvi su drugi očevi svojim kćerima? Odgojili ste me ovdje kao u tamnici, a sad da ne smijem ni čitati? Ako sam ženska, imam i ja zdravoga razuma da shvaćam svijet, i srce koje mi kaže da ima drugačijega života nego je ovaj što ga ja živim. Ta ja već nijesam dijete! Bratu sve... a meni baš ništa! Zar smo u Turskoj?

– A zar nijesam i ja trpjela dosta? ...A ipak mi se ovo što se sada zbiva čini najgore od svega...

– A što hoćete od mene, majko?

– Budi ocu bolja... Ja stojim kao bez pameti, ispod mojih nogu miče se tlo, da si ga čula, da si ga samo čula!... Reci mu da ti je žao, vidjet ćeš kako će ti biti dobar.

– Da lažem?

– Ah, pa slobodno i to... Ta i tvoje će se srce biti mirnije... eto i sama plačeš, on trpi, a mene ste raspeli na neiskazane muke. Lucijo! Ja sam ti vazda bila dobra...

– Jeste, majko. Da možete zaviriti u moje srce... Ne, neću o tom govoriti, ne mogu, pa makar o meni mislili krivo.

– Ja znam, meni si dobra. Ali otac ti je star i boležljiv, da si ga gledala kao ja što je danas poradi tebe trpio! Kolika je to muka gledati ga onakova. No, Lucijo, pođi!

Lucija nakon kratkog promišljanja ustane odlučno.

– Dobro, ja idem ako mi i jest teško. Idem vama za volju.

Kad je stupila pognute glave pred oćev krevet, činilo joj se njegovo lice mnogo bljeđe i starije nego što je pred dva sata bilo. Ali u njegovu pogledu bilo je prijekora i nepopustljivosti. Stala je govoriti tihim ali tvrdim glasom bez ćuvstva:

– Jasam vas, oće, danas uvrijedila. Žao mi je i molim vas da mi oprostite.

– I gorko uvrijedila – reće otac gledajući joj ravno i strogo u oći. – Zaboravila si se kako se ne bi smjela nikada zaboraviti ni pred sebi ravnom a jedva pred mojom sijedom kosom koja je poradi vas, moje djece, pobijeljela. Ne vjerujem da shvaćaš što si učinila. Varala si me nelijepo, prosto varala jer si mi slagala u oći. Da i nijesi žensko, teško bih svomu djetetu tako što zaboravio, a ovako... Velim, ti ne znaš što si uradila.

– Ali nije opet tako – usudila se poniznim i molećim glasom upasti Valpurga koja je motrila sa strahom kako se na Lucijinu licu mijenjaju boje. – Bilo ju je tebe strah, pa eto; a ti opet vidiš gore nego jest... Njoj je eto žao...

– Mući, Valpurgo! Ti joj pomažeš lagati i ućiš je varati jer ne dohvaćaš s njom zajedno dohvat toga poroka. Drugi put će izostati od kuće u drućstvu u kojem ne bi smjela biti, pa će nas varati. Žensko je, kad stane gubiti i stid, padat će nizbrdice, i onda moramo biti pripralni od nje na svako zlo, na najveću sramotu u koju može upasti ženska.

– Sram vas bilo kada to o svojoj kćeri govorite! – prekine Lucija oca, pokrije rukama lice i nestane je iz sobe.

- Opišite na temelju ulomka odnos između oca i kćeri: što je do njega dovelo, do kakva je sukoba došlo i kako se sukob »razriješio«.
- Komentirajte ulogu majke: smatrate li Valpurgu krivom za situaciju u kojoj se Lucija našla?
- Zamijenite mjesto s jednim od likova: stavite se u ulogu Lucije ili Ante Stipančića i pokušajte na miran način razriješiti sukob.

UOKVIRENA KOMPOZICIJA

Sadašnjost (1834.)

Na početku romana uz detaljan opis majke Valpurgie i kćeri Lucije te siromaštva u kojem žive navedeno je vrijeme radnje: zima 1834. godine. Lucija već dvije godine ne izlazi iz kuće zbog bolesti, a jedina su joj veza sasvimetom služavka Gertruda i pisma koja dobiva, kako ona misli, od »zaručnika« Alfreda. Lucijina majka skriva **tajnu**: pisma nije pisao Alfred, već zaljubljeni mladić Martin Tintor. Naime, zabrinuta za Lucijino zdravlje, Valpurga ga je zamolila da tako učini. Iako već dugo prima pisma, a Alfred ne dolazi, Lucija počinje sumnjati. Noću, dok sluša kako puše jaka bura, Valpurga se prisjeća prošlosti.

Vraćanje u prošlost

Radnja se vraća u prošlost: pripovijeda se o roditeljima Ante Stipančića, njegovu školovanju, kasnijem životu i ženidbi s Valpurgom. Središnji je dio romana posvećen prikazu obiteljskih odnosa (patrijarhalni odnosi u obitelji) u čijoj su pozadini društvena zbivanja u Senju. Nakon Antine smrti i Jurjeva posjeta majci i sestri uvodi se nova tema: kratkotrajna ljubavna epizoda koja će Luciji promijeniti život i dovesti do njezina tragičnog kraja.

Sadašnjost (1834. – 1836.)

Lucija otkriva majčinu tajnu, odnosno doznaje za prijevaru s pismima, a ubrzo nakon toga umire. U posljednjem poglavlju pripovijeda se o kraju jednoga doba (plemstva) i o načinu života plemićkih žena: živjele su skromno, na rubu gladi, ali su zadržale obiteljski ponos. Valpurga je umrla dvije godine nakon Lucije. Njihovu je kuću kupio postolar Gašpar, a roman završava nadom kako dolazi bolje vrijeme: senjska djeca pjevaju Gajevu budnicu *Još Hrvatska ni propala*.

LIKOVİ

Karakterizacija je likova **socijalno-psihološka**: svaki lik djeluje u skladu sa svojim karakterom i pripadnošću određenoj društvenoj skupini. Pritom su neki likovi statični (ne mijenjaju se tijekom radnje), a neki su dinamični (karakter im se mijenja).

zanemarena kći
(Lucija)

autoritativni otac
(Ante)

pokorna majka
(Valpurga)

sin koji ne ispunjava
očekivanja obitelji (Juraj)

Ženski likovi u romanu

Valpurga je prihvatila Antin odnos prema sebi i djeci kao nešto posve normalno. Budući da se vrlo mlada udala, nije ništa znala o svijetu, a Anti se divila kao čovjeku koji je mnogo vidio i koji mnogo zna:

Za Valpurgu nije bilo čovjeka koji bi mogao biti umniji, iskusniji i bolji od njezinoga muža. Dobročudna od prirode, a odgojena u roditeljskoj kući odgojem koji je gušio u ženskoj djeci svaku samostalnost, podvrgla se vrlo lako njegovoj volji i bila u sebi uvjeren da ne može pripadati nego samo njemu, da je svijet svake žene optočen ovako samo mužem koji ju je usrećio otevši je djevojaštvu. Ona se povrh toga divila njegovim gospodskim navikama (...) – sve to ulijevaše joj osobito počitanje naprama njezinom zakonitom drugu, dočim je njezina sloboda ugasnula malo-pomalo posve, i ona bila u njegovoj kući – slobodna ropkinja.

Lik **Lucije Stipančić** najprodubljeniji je i najsloženiji ženski lik hrvatske književnosti 19. stoljeća. Ona je simbol žrtve, simbol djevojke prema kojoj se društvo ponaša nepravedno, ali i simbol pobune protiv takva društva.

U romanu se prati Lucijin život od rođenja do prerane smrti: odrastajući u patrijarhalnoj obitelji u kojoj su žene samo naizgled slobodne, a zapravo nemaju gotovo nikakva prava, Lucija je sve više uviđala da su ona i majka »slobodne ropkinje« te se pokušala izboriti za svoja prava, ali nije u tome uspijevala zbog očeva pristupa: za njega su žene bile buduće supruge i majke, odnosno pokorna bića bez prava na vlastiti izbor. Međutim, iako se sukobljavala s ocem, Lucija se za vrijeme očeve bolesti kajala zbog svog ponašanja prema njemu.

Upravo zbog toga što nije poznavala svijet, već je stvorila idealiziranu sliku na temelju novela i romana koje je čitala, Lucija je naivno povjerovala slatkorječivom Albertu. Svoj je položaj u obitelji doživljavala kao zatvor, a Alfreda je doživjela kao osobu koja će je odatle izbaviti:

Kad će to biti da me dođeš osloboditi iz ovih uza? Ja sjedim u onom starom naslonjaču med njegovim mrkim drugovima i često mi bude kao da se ova tijesna četiri zida sve stežu i da se niski strop nada mnom sve spušta k momu tjemenu, i biva mi da vičem: Ugušit ću se... pomozite, ugušit ću se! Pa onda plačem i sakrivam oči da ne vidim ovaj grob živih!

Na kraju romana Lucija je odustala od života: svladana je stalnim iščekivanjem i sumnjama te bolešću, a kada se uvjerala da pisma nije pisao Alfred te doznala za majčinu prijevaru, potpuno se predala.

Vjenceslav Novak, *Posljednji Stipančići*

U *Posljednjim Stipančićima*, najboljem romanu hrvatskoga realizma, agonija plemstva analizira se iznošenjem intimnih biografija članova jedne senjske patricijske obitelji. Svaki član obitelji inkarnira jedan stupanj u gradacijskom nizu, jedan oblik propadanja svoje klase. Ante Stipančić, glava obitelji, nekad ponosni i autoritativni zastupnik patricijskih principa i despotskog tipa ponašanja, na kraju je romana umorni, poniženi i moralno sasvim iskompromitirani starac: od staleškog ponosa nije ostalo više ništa. Njegov sin Juraj kojeg je, po svim pravilima patrijarhalnog odgoja, favorizirao na račun inteligentne i tankočutne kćerke Lucije, postaje propalica i renegat, izdajica svoje obitelji i naroda. Posljednji svjedoci potpunog materijalnog propadanja i moralne erozije nekad bogate i ugledne obitelji ostaju supruge Valpurga i Lucija, zatočenice povijesti, uspomena i vlastitih iluzija. Sudbina tih poniženih i obespravljenih žena nosi obilježje istinske tragike: bolesna i nemoćna Lucija polagano umire uzalud očekujući dolazak »zaručnika« Alfreda, a mati koja je njeguje podgrijava njezine nade lažnim pismima i obmanama.

(Krešimir Nemeč, *Povijest hrvatskoga romana*)

inkarnira – utjelovljuje; *tankočutan* – koji je osjetljive čudi; senzibilan; *renegat* – otpadnik

TEMATIKA KNJIŽEVNOGA DJELA

Tematiku književnoga djela možemo definirati kao predmet obrade, odnosno kao skup tema koje se pojavljuju u djelu. U romanu *Posljednji Stipančići* u prvom je planu društvena, psihološka i povijesna tematika.

- **Društvena tematika:** obiteljski odnosi, društveni odnosi – npr. raslojavanje stanovništva na povlaštene (plemići, patriciji, gradska uprava, časnici) i siromašne građane...
- **Psihološka tematika:** članovi obitelji kao tipični predstavnici čiji su karakteri dopunjeni individualnim osobinama: autoritativni otac (Ante), pokorna majka (Valpurga), zanemarena kći (Lucija) i sin koji ne ispunjava očekivanja obitelji (Juraj).
- **Povijesna tematika:** Senj u prvoj polovici 19. stoljeća – političke prilike, odnos domaće stanovništvo – stranci, odjeci ilirizma, biranje narodnih zastupnika za Sabor i dr.

Središnja tema: patrijarhalni odnosi unutar obitelji

Odnos **roditelji – djeca** prikazan je odnosom Ante i Valpurgine Stipančić prema njihovom sinu Jurju i kćeri Luciji. Budući da je **Ante Stipančić** dominantan u obitelji (suprug, otac), Valpurga se pokorava njegovu načinu odgoja iako je svjesna da je to nepravedno prema Luciji. Ante je usmjeren na Jurjev odgoj jer smatra da će Juraj kao muški potomak nastaviti obiteljsku lozu, a Luciju posve zanemaruje jer je žena: žene po njegovu mišljenju trebaju biti dobre supruge i majke, a odluke će umjesto njih donositi njihovi muževi.

Valpurga je upravo onakva supruga i majka kakvu Ante vidi u idelanoj ženi: ona se pokorava njegovim odlukama iako se s njima uvijek ne slaže, smatrajući da je Ante pametan čovjek koji treba odlučivati o svemu. Kao »tiha patnica« Valpurga pristaje na to da joj sina odgaja samo muž, pristaje na Antin odnos prema Luciji te pokušava smiriti sve sukobe između njih.

Obiteljske odnose u kojima su muškarci gospodari, a ženske osobe **stvari**, najbolje je prikazao Juraj u drugom pismu prijatelju Mukiju:

U kući smo bili ja i otac gospodari, mati, sestra i družina: stvari. U očevu sobu nije smio izim oca i mene nitko; samo bi je ometala i oprala služavka. Na šetnju smo izlazili samo otac i ja – mati i sestra nikada. (...) Ja sam dakle zarana i sasvim sistematično bio odgojen za očevu načelo da su ženske – barem one u našoj kući – stvari.

KNJIŽEVNOST • JEZIK • IZRAŽAVANJE

1. Napišite sastavak na temu *Obitelj – društvo u malom*.

Dragica Dujmović Markusi • Tanja Španjić

Fon-Fon

udžbenik hrvatskoga jezika za drugi razred gimnazije
i srednjih strukovnih škola (140 sati godišnje)

2

PROFIL Klett

Raslojenost leksika

1. Leksik
2. Vremenska raslojenost leksika
3. Područna raslojenost leksika
4. Funkcionalna raslojenost leksika
5. Raslojenost leksika i standardni jezik u privatnoj i javnoj komunikaciji
6. Podsjetnik

ISHODI

- opisujem općeuporabni leksik
- objašnjavam izvanjezične i unutarjezične procese u hrvatskome jeziku
- opisujem jezične i izvanjezične razloge stvaranja ili zastarijevanja riječi
- prikazujem vremensku, područnu i funkcionalnu raslojenost leksika
- opisujem rasprostranjenost hrvatskih dijalekata i narječja
- uočavam i komentiram uporabu mjesnih govora, dijalekata i narječja hrvatskoga jezika u javnoj komunikaciji
- analiziram i interpretiram primjere iz različitih tekstova prema vremenskoj, područnoj i funkcionalnoj raslojenosti leksika
- primjenjujem lekseme iz različitih leksičkih slojeva u određenome kontekstu
- uspoređujem svoj organski govor s hrvatskim standardnim jezikom na uporabnoj razini
- primjenjujem prikladni idiom s obzirom na kontekst komunikacije i funkcionalni stil

Izvanjezični i unutarjezični procesi

- ?
- Zamislite da živite u 2099. godini. Navedite nekoliko predmeta kojima se služite na svojem radnom mjestu, a koji danas ne postoje.
  - Vratite se u vrijeme turskih osvajanja ovih prostora. Što mislite na koji su način migracije stanovništva utjecale na promjene u jeziku, odnosno u jezičnoj komunikaciji?
  - Zaključite na temelju odgovora na prethodna pitanja u kakvu su odnosu stvarnost koja nas okružuje i općeuporabni leksik, odnosno jezik kojim se svakodnevno služimo.

Novo verzije starih satova

Vratimo li se samo tridesetak godina unatrag, vidjet ćemo koliko se čovjekov način života promijenio: male trgovine zamijenili su veliki trgovački centri, umjesto telefona svake se godine pojavljuju sve suvremeniji mobiteli, stara pisma i razglednice zamijenile su e-poruke i digitalne čestitke, a umjesto u novinama vijesti čitamo na internetskim portalima.

Promjene u stvarnosti odražavaju se i u jeziku kao osnovnom načinu ljudske komunikacije: primjerice, riječ *šoping-centar* nije postojala u pravopisu sedamdesetih godina prošloga stoljeća jer taj pojam nije postojao u našoj stvarnosti. Danas ćete je pronaći u *Hrvatskom pravopisu*, i to kao riječ koja pripada razgovornom stilu, s naznakom da se treba služiti hrvatskim izrazom *trgovački centar*. Takvih je **izvanjezičnih procesa** koji utječu na jezične promjene mnogo: od društvenih i političkih promjena zbog kojih neke riječi zastarijevaju, preko novih znanstvenih spoznaja i pojmova koje treba imenovati, do globalizacije koja mijenja opću sliku svijeta i uvodi nove »hibridne« riječi poput, primjerice, »influncera« i »instagramičnih« mjesta.

Istodobno s izvanjezičnim procesima zbivaju se i **unutarjezični procesi**, odnosno promjene uvjetovane jezičnim razlozima. Primjerice, takvim promjenama pripada pisanje slogotvornoga *r* u riječima: nekada se *r* pisalo s popratnim vokalom (*parst, perst*), a danas se piše bez njega (*prst*).

Promjene u stvarnosti odražavaju se na leksik kojim se služimo u komunikaciji. Do njih dolazi zbog različitih **izvanjezičnih i unutarjezičnih procesa**: primjerice, kada se promijene društveni odnosi i neki pojmovi nestanu iz naše stvarnosti (npr. *kmet, feudalac*), onda se i riječi kojima imenujemo te pojmove povlače u pasivni leksik, odnosno zastarijevaju. S druge strane, kada se pojavi neki izum, u leksik ulazi nova riječ kojom se taj novi pojam imenuje.

Raslojavanje leksika

? Pred vama je nekoliko tekstova. Pročitajte ih, a zatim, služeći se poznavanjem riječi iz različitih jezičnih slojeva, pokušajte ih razvrstati prema vremenu nastanka (sadašnjost, prošlost), prema prostoru (zemljopisnom području na kojem je tekst nastao) ili prema funkcionalnome stilu (namjeni). Obrazložite svoj odgovor.

1.

Leute moj mili

Leute moj mili, hoću te moliti
Mojojzi gospoži malo pozvoniti,
Jeda ti od mene bolje srjeće budeš
Čemerno tere nje srdačće dobudeš.

(Nepoznati autor; *Zbornik
Nikše Ranjine*, Dubrovnik)

2.

Irena Lukšić

Facebook

Lako je zamisliti da je izumitelj Facebooka u svojem predinternetskom djetinjstvu maštao o knjizi koja opisuje cijeli svijet. Bila je to tajna, samo njegova strogo čuvana tajna i stoga nitko nije znao za to. Jer, da je s drugima podijelio tu genijalnu ideju – začas bi se njegova opća knjiga napunila tuđim glupostima i više ne bi mogao naći sadržaj koji je pohranio kao važan.

3.

Prema Izvješću Stručnog tima do ozljeđivanja osobe nije došlo zbog uporabe vatrenog oružja kao sredstva prisile, već uslijed spleta nesretnih okolnosti, nakon što je policijski službenik, sukladno članku 93. stavku 3. alineji 2. Zakona o policijskim poslovima i ovlastima (NN 76/09, 92/14, 70/19), ispalio pojedinačne hitce radi traženja pomoći, a što se ne smatra uporabom vatrenog oružja kao sredstva prisile.

S obzirom da su u tijeku izvidi koji se provode u koordinaciji sa Županijskim državnim odvjetništvom, sadržaj priopćenja sažet je na okolnosti događaja koje se u ovom trenutku mogu objaviti, a bez prejudiciranja ishoda izvida.

(službeno priopćenje; prema portalu www.fiuman.hr)

4.

Silvije Strahimir Kranjčević

Pabirci iz života

Sjećam se dobro početka svoga đakovanja. Uprlo mi se ono duboko u pamet. Ja sam dapače polazio u Senju pred prvom normalkom i neki njemački pripravnici razred. Bijah živ i nemiran i zato sam često dobio modrim rupcem moga pokojnoga učitelja po glavi. Volio me on osobito, dapače me je smjestio i uz prozor, da mogu katkada pogledat na vrapce, koji su obletavali po brzojavnih žicah obližega ureda. Ali i to prođe, i baš nešto iza kako je mog dobrog učitelja pokrila ledina, upisali su i mene – u gimnaziju. Odsele sam »morao« biti pametan, jer »latinac«. Oprtiše me sijasetom knjiga iz kojih se je polovicu ispuštalo, a polovicu učilo jednostavno napamet: ostalo se je sve – tumačilo! I tako se je vuklo to moje đakovanje mogu reći od I – V. gimnazijskog razreda.

5.

O Kajkavskemu jeziku

KAJKAVSKI JE SREDNJOEVROPSKI I SLAVĚNSKI JEZİK NA ŠTEROMU SE SPOMINAJU I PIŠU KAJKAVCI VRE PREK JEZERO LET.

Najprve nešteri fakti:

1. Kajkavski je originalni jezik Zagreba i Kajkavske regije okoli njega.
2. Kajkavski jezik je bil književni jezik na području Zagrebečke biskupije do sredine 19. stoeletja.
(...)
7. Na Kajkavskom književnem jeziku ga je puno tiskaneh knjig od 16. do 19. stoeletja v Nacionalneh Bibliotekaj Srednje Evrope, za razliku od mlajšega hrvatskoga štokavskoga jezika

(Kajkavski jezik: <https://www.zvirek.net/Kajkavskijezik/>)

Ulomak je iz teksta objavljena na portalu koji promiče *kajkavsku renesansu*, odnosno uporabu mjesnih govora na području kajkavskoga narječja.

6.

Prilog debati

Sad fakat moram počet skroz ispočetka. Sorry, znam da će se lithuania23 i icu_lop ponovno rugati duljini ovog posta, a naravno i lordoftheflakes, taj trol, kao ne-davno u svojim flejmovima na filmskom forumu, ali kraće ne ide, i kom se žuri, nek jednostavno ovo preskoči. Susret sa selebritijima? Pazi sad ovo!

Prvo moram reći da sam ono totalni hardcore fan ovog foruma. Opaka ideja. Normalni tipovi ko ja i ti koji negdje spotaju celebove i to prepričavaju: cool stvar, genijalno smišljeno, interesantno za sve, a osim toga, to je i dobra kontrola, nek znaju da ih snimamo i da se ne mogu ponašati ko što ja znam tko. Već sam dugo htio ovdje postati, ali nisam imao content!

(Daniel Kehlmann, *Slava*)

7.

Članak 7.

Usmeno provjeravanje

(1) Pod usmenim provjeravanjem podrazumijevaju se svi usmeni oblici provjere postignute razine kompetencija ostvarenosti odgojno-obrazovnih ishoda učenika koji rezultiraju ocjenom. Usmeni se oblici provjere provode kontinuirano tijekom nastavne godine.

(2) Usmeno provjeravanje i ocjenjivanje učenika može se provoditi na svakom nastavnome satu bez obveze najave i, u pravilu, ne smije trajati dulje od 10 minuta po učeniku.

(3) U danu kada piše pisanu provjeru, učenik može biti usmeno provjeravan samo iz jednoga nastavnoga predmeta, odnosno iz dva nastavna predmeta ako taj dan nema pisanih provjera. Datum svake usmene provjere mora biti unesen u rubriku bilježaka.

(Pravilnik o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u školi)

8.

Amir Kapetanović

Historizmi i semantičke promjene

I. Pristup

1.1. Kada govorimo o minulim vremenima, služimo se historizmima, koji dandanas označuju negdašnje titule, činove, zvanja, zanimanja, službe, novčane jedinice, poreze, mjere, ustanove, društvene organizacije, odjevne i druge predmete (oružja, oruđa...). Prema dosadašnjim tumačenjima historizmi su zastarjeli ili mrtvi leksemi jer u izvanjezičnoj zbilji dolazi do promjene (nestaju predmeti i pojave koje se tim riječima označuju) te zbog toga prelaze iz aktivnoga u pasivni leksički sloj.

Vremenska, područna i funkcionalna raslojenost leksika

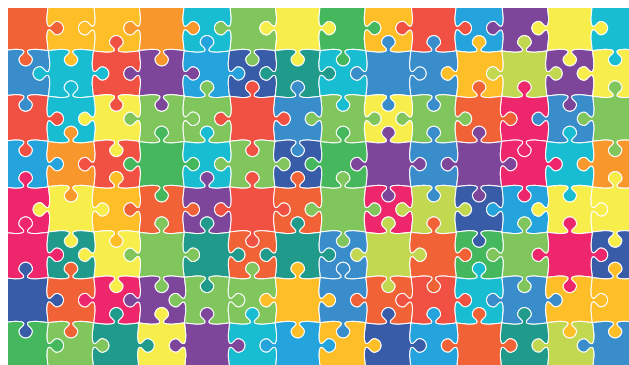
Prethodne ste tekstove mogli podijeliti na temelju triju kriterija: vremena, prostora i namjene. To su i tri načina na koja se neki jezik raslojava.

Dijeleći tekstove prema vremenu nastanka, mogli ste uočiti da se u njima pojavljuju poznate riječi, odnosno riječi koje i danas upotrebljavamo, ali i riječi koje se više ne koriste (npr. *normalka*) ili se danas njihov izraz promijenio (npr.

odsele, *đakovanje*). Pristupajući na taj način leksiku, govorimo o raslojenosti leksika u vremenu, odnosno o **vremenskoj raslojenosti leksika**.

Služeći se kriterijem prostora, tekstove ste mogli podijeliti s obzirom na to za koja su područja karakteristične riječi u njima. U tom slučaju govorimo o raslojenosti jezika u prostoru, odnosno o **područnoj raslojenosti leksika**.

Budući da svaki tekst ima neku namjenu, odnosno da se jezikom trebaju moći izraziti sva područja čovjekova djelovanja, tekstove ste mogli podijeliti i prema namjeni, odnosno funkciji. Tada govorimo o **funkcionalnoj raslojenosti leksika**.

Mozaik

Leksik se raslojava s obzirom na vrijeme, prostor i funkcionalnu uporabu, odnosno stilove.

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Zadana je tema: novela. Istražite zadanu temu i izdvojite tri teksta o temi pisana različitim stilovima: znanstvenim, publicističkim i književnoumjetničkim.
2. Pročitajte Matoševu novelu *Kip domovine leta 188** (*Književni vremeplov 2*, str. 72. – 73.). Izdvojite iz teksta novele nekoliko riječi koje ne pripadaju našem vremenu. Potražite u rječnicima njihovo značenje.
3. Izdvojite iz ulomka romana Daniela Kehlmana *Slava* (43. str.) riječi koje pripadaju žargonu. Navedite nekoliko komunikacijskih situacija u kojima se možete služiti takvim riječima.

Vremenska raslojenost leksika

? Pred vama je grafički prikaz vremenske raslojenosti leksika. Označite na njemu poznate i nepoznate pojmove. Pokušajte samostalno, na temelju konteksta, opisati značenje vama nepoznatih pojmova.

Aktivni leksik čine riječi koje su u određenome vremenskom razdoblju poznate većini govornika nekoga jezika, odnosno riječi kojima se služimo u usmenoj i pisanoj komunikaciji. Njihova je uporaba neutralna, tj. nije stilski obilježena.

Pasivni leksik čine sve riječi koje su u leksiku iz nekoga razloga zastarjele.

Leksik na prijelazu čine riječi koje ili postupno izlaze iz aktivnoga leksika jer se sve manje u njemu upotrebljavaju ili imenuju nove pojmove pa postupno ulaze u jezik (tj. aktivni leksik). Toj skupini pripadaju i riječi koje se iz pasivnoga leksika vraćaju u aktivni leksik.

Pasivni leksik

U pasivnom se leksiku pojavljuju četiri vrste leksema: historizmi, arhaizmi, knjiški leksemi i nekrotizmi.

Historizmi i arhaizmi

? U oba su teksta istaknute riječi koje pripadaju pasivnomu leksiku, tj. riječi koje se više ne upotrebljavaju. Pokušajte odrediti zašto su se prestale upotrebljavati podcrtane riječi u prvome, a zašto podcrtane riječi u drugome tekstu.

Pojam feudalizma isprva označuje samo sistem dužnosti i službi unutar društvene hijerarhije feudalaca po kojemu senior kao vlasnik velikoga zemljišnoga posjeda uzdržava vazala time što mu dodjeljuje posjed (feud) kao nagradu za njegovu vjernu službu. Postupnim učvršćivanjem vojničkoga i robovskoga plemstva kao vlasnika zemlje te pretvaranjem roba u kolona, a slobodnoga seljaka (vojnika-poljodjelca) u kmeta, ostvaruje se napokon tip feudalne društvene organizacije (...)

(prema Općoj enciklopediji)

Sjećam se dobro početka svoga đakovanja. (...)

Bijah živ i nemiran i zato sam često dobio modrim rupcem moga pokojnoga učitelja po glavi. Volio me on osobito, dapače me je smjestio i uz prozor, da mogu katkada pogledat na vrapce, koji su obletavali po brzovjavnih žicah obližega ureda. Ali i to prođe, i baš nešto iza kako je mog dobrog učitelja pokrila ledina, upisali su i mene – u gimnaziju. Odsele sam »morao« biti pametan, jer »latinac«.

(Silvije Strahimir Kranjčević, *Pabirci iz života*; 1886.)

Podcrtane riječi u prvome tekstu vjerojatno vam nije bilo teško razumjeti jer ste za njih znali iz školskih udžbenika ili nekih drugih izvora informacija. U odnosu na vašu stvarnost, tih pojmova više nema – s nestankom feudalizma (izvanjezični procesi) te su riječi nestale iz aktivnoga leksika jer je došlo drugo društveno uređenje s drukčijim nazivima. Takve se riječi nazivaju **historizmima**.

Iako ste i drugi tekst vjerojatno dobro razumjeli, neke su vam riječi možda bile nepoznate jer su ih danas u aktivnom leksiku zamijenile neke druge riječi (unutarjezični procesi). Primjerice, danas ćemo umjesto riječi *odsele* upotrijebiti riječ *odsad(a)*. Takve se riječi nazivaju **arhaizmima**.

Historizmi su riječi koje označavaju neku pojavu iz prošlosti, odnosno riječi koje su iz aktivnoga u pasivni leksik prešle zbog izvanjezičnih razloga (povijesne promjene). Najčešće su to nekadašnje titule (*ban, barun, grof*), ustanove (*žandarmerija, preparandija*) i predmeti – odjeća (*krinolina, surka*), novac (*filir, škuda*), oružje (*kremenjača, jatagan*) i sl.

Kada čitate neku **natuknicu u rječniku**, historizam je označen kraticom **pov.** (pripada povijesti; ima obilježja povijesne činjenice).

U nastavku su navedeni neki historizmi s kojima se susrećete u književnim, ali i u neknjiževnim tekstovima.

Mali rječnik historizama

ban – *pov.* prvi dostojanstvenik u vlasti s nekim vladarskim punomoćima

cekin – *pov.* venecijanski (mletački) zlatnik; dukat

feud – *pov.* u europskom feudalnom društvu, vazalov izvor prihoda (ob. zemljišni posjed) koji on dobiva od seniora u zamjenu za određene obveze (davanje prihoda, vojna služba i sl.); leno

frak – *pov.* dio vojničke uniforme te odora dvorjanskoga rituala

grof – *pov.* (1.) u srednjem vijeku kraljev činovnik na čelu županije, kasnije kraljev vazal; (2.) pripadnik najvišeg plemstva (ispod markiza, iznad baruna)

jatagan – *pov. etnol.* velik, zakrivljen nož (nalik na sablju) kome je oštrica na unutarnjoj strani sječiva i koji se nosi za pojasom

kmet – *pov.* (1.) neslobodan seljak vezan za zemlju svoga feudalnog gospodara; (2.) seoski glavar, glavar sela

kotar – *pov.* upravna jedinica

krinolína – *pov.* široka, zvonolika obručima napeta suknja, u modi u Francuskoj oko 1840.

mušketa (musketa) – *vojn. pov.* starinski model puške (više se upotrebljava od kraja 16. st.)

preparandija – *pov.* učiteljska škola, škola za učitelje osnovnih škola

senior – *pov.* (1.) a. stariji građanin u starom Rimu (između 40. i 60. godine života) b. feudalni gospodar, vlasnik zemlje, opr. vazal

surka – *pov. etnol.* kraći kaput ukrašen gajtanima, dio narodne i gradske nošnje

škuda – *pov.* venecijanski i dubrovački srebrnjak (komad novca u srebru)

vlastelinstvo – *pov.* plemićki posjed

Arhaizmi su zastarjele riječi, oblici riječi ili veze riječi, odnosno to su riječi koje su iz aktivnoga u pasivni leksik prešli zbog unutarjezičnih razloga (promjene u samome jeziku). To znači da pojam i dalje postoji, ali sada ima ili potpuno drukčiji izraz (npr. danas se koristimo riječju *zastava* umjesto arhaizma *horugva*) ili se promijenio neki glas unutar riječi (arhaizam *sarce* danas je zamijenjen riječju *srce*), a jezične su se promjene mogle dogoditi i u tvorbenom sufiksu, nastavku ili u načinu pisanja pojedinih glasova.

 Kada čitate neku **natuknicu u rječniku**, arhaizam je najčešće označen kraticom **arh.** (arhaizam, starinski oblik riječi).

U nastavku su navedeni neki arhaizmi s kojima se susrećete u književnim i u neknjiževnim tekstovima.

 Mali rječnik arhaizama

cesar – arh. car

dažd – arh. kiša, pljusak

libar – arh. knjiga

luč – arh. svjetlo

plav(ca) – arh. brod

sarce – arh. srce

štilac – arh. čitatelj

zvonjelica – arh. sonet

Knjiški leksemi i nekrotizmi

Za razliku od historizama i arhaizama knjiški leksemi i nekrotizmi ograničeni su na leksik jednoga autora, a najčešće je to književnik, jezikoslovac ili leksikograf. Takvi autori sami stvore novu riječ, ali ona ne zaživi u leksiku i ostane zapisana samo u njihovim djelima (književnim djelima, rječnicima).

Knjiški leksemi riječi su koje su načinili stariji leksikografi kao hrvatsku zamjenu za neku tuđu riječ, ali su one ostale zabilježene samo u rječnicima i nikada nisu postale dijelom aktivnoga leksika. Takve su riječi, primjerice, *kolostaj* umjesto *kolodvor*, *brodokršje* umjesto *brodolom*, *mirisnica* umjesto *parfumerija* i sl.

 knjiš. – zabilježeno samo u knjigama; nije potvrđeno u praksi izvan književnosti

Nekrotizmi su riječi ili izrazi koji se javljaju u leksiku nekoga autora (pisca, jezikoslovca, leksikografa), a nikada nisu postali dijelom aktivnoga leksika. Primjerice, zadarski renesansni pjesnik Brne Karnarutić (16. st.) uveo je riječ *ljesit* umjesto riječi *drven* koja postoji u aktivnom leksiku, ali riječ *ljesit* nije zaživjela u uporabi.

Takva je i riječ *cakljiv* (sjajan), zabilježena kod splitskoga pjesnika i historiografa Jerolima Kavanjina, te riječi *množba* (množenje) i *svetokrilac* (anđeo) leksikografa Bogoslava Šuleka.

 nekros (grč.) – mrtav

Pasivni leksik

Leksik na prijelazu

Aktivni i pasivni leksik nisu jasno odijeljeni jedan od drugoga: neki leksemi čine »prijelazni sloj« između tih dvaju slojeva jer neke riječi polako prelaze iz aktivnoga u pasivni leksik (zastarjelice), a neke se riječi vraćaju iz pasivnoga u aktivni leksik (oživljenice). Osim ovih leksema, leksiku na prijelazu pripadaju još dvije vrste leksema: riječi koje imenuju neku trenutno modernu pojavu (pomodnice) i riječi koje obično nastaju kako bi se hrvatskom riječju imenovao novi pojam (novotvorenice).

Zastarjelice

? Navedite nekoliko riječi iz općega leksika koje upotrebljavaju stariji članovi vaše obitelji, a vi ih nemate priliku čuti u svakodnevnoj komunikaciji.

Zastarjelice su riječi koje se sve manje upotrebljavaju u općem leksiku, odnosno riječi koje polako prelaze iz aktivnoga u pasivni leksik. Obično ih upotrebljavaju još samo stariji govornici. Takve su riječi npr. *ferije* (praznici), *fiskultura* (tjelovježba), *štetovati* (pretrpjeti štetu), *zvezdarstvo* (astronomija).

Oživljenice

? Pročitajte objašnjenje riječi *županija* u rječniku. Pokušajte na temelju toga objašnjenja opisati značenje pojma »oživljenica«.

županija – (1.) *pov.* administrativno-politička jedinica u zemljama Habsburške Monarhije do 1918. (2.) *meton.* ustanova uprave i njena zgrada. (3.) administrativno-politička jedinica u Republici Hrvatskoj

Oživljenice su riječi koje su se iz pasivnoga leksika vratile u aktivni leksik. Takve su riječi u pasivni leksik prešle zbog izvanjezičnih razloga, primjerice političkih promjena, a onda su se u promijenjenim društvenim okolnostima vratile u aktivni leksik.

Pripadaju uglavnom općeuporabnom leksiku (npr. *županija*, *poglavarstvo*, *putovnica*, *dužnosnik*), ali oživljenice se mogu odnositi i na leksikon ograničene uporabe, primjerice na vojne nazive (*časnik*, *stožer*, *skupnik*, *desetnik*).

Putovnica

Novotvorenice (neologizmi)

? Predložite leksem, odnosno novu riječ kojom ćete imenovati ono što vidite na ovoj fotografiji, a vezano je uz način života u budućnosti.

Koncept budućnosti

Novotvorenice su nove riječi koje uglavnom nastaju da bi se izrazio neki novi pojam (npr. *padobran*) ili da bi se neka strana riječ zamijenila hrvatskom riječi (npr. *predočnik* umjesto engleske riječi *display*). Tako je, primjerice, jezikoslovac Bogoslav Šulek potkraj 19. stoljeća sastavio neke novotvorenice: *brzinomjer*, *brzobjav*, *kliconoša* i dr.

Budući da su nedavno ušle u leksik, novotvorenice još nisu u potpunosti prihvaćene, odnosno nisu postale sastavnim dijelom aktivnoga leksika. Kada ih jezik u potpunosti prihvati, te riječi prestaju biti neologizmi: tako danas, primjerice, riječ *zrakoplov* nije neologizam.

Novotvorenice nastaju ili zbog izvanjezičnih razloga, odnosno zato što se u stvarnosti pojavljuju novi pojmovi – izumi, dostignuća, društvene pojave i sl. (npr. *računalo*) ili zbog toga što se u jeziku pokušava naći zamjena za neku stranu riječ (npr. hrvatska riječ *tipkovnica* umjesto posuđenice *tastatura*). Osim toga, i govornici sami izmišljaju nove riječi prema postojećim obrascima u jeziku. Tako se, primjerice, prema riječima *čitaonica*, *radionica*, *igraonica* može načiniti niz novotvorenica – *maštaonica*, *plakaonica*, *smijaonica* i sl. Te bi se riječi onda našle u leksiku na prijelazu, a ako bi se ljudi njima počeli koristiti, postale bi sastavnim dijelom aktivnoga leksika.

Posebna je vrsta neologizama individualni neologizam ili okazionalizam (prigodnica). To je riječ koju je stvorio autor (u književnom tekstu) ili je načinjena zbog imenovanja pojma u određenom trenutku, a njezino je temeljno obilježje da se pojavljuje samo jednom (u tekstu ili jezičnom sustavu). Okazionalizam je, primjerice, riječ *čovjetina* koju je načinio Ranko Marinković, a pojavljuje se u romanu *Kiklop*.

U rječnike se neologizam uvodi kraticom **neol.**, a objašnjava kao »neologizam; u novije vrijeme preuzeta riječ ili izraz kao izrazitija novost prema postojećem rješenju; novotvorina«.

Mali rječnik neologizama

uspornik – *neol.* lagano uzdignuće na prometnici, zahtjevni znak za smanjenje brzine; ležeći policajac
predočnik – *neol.* zaslon

Pomodnice

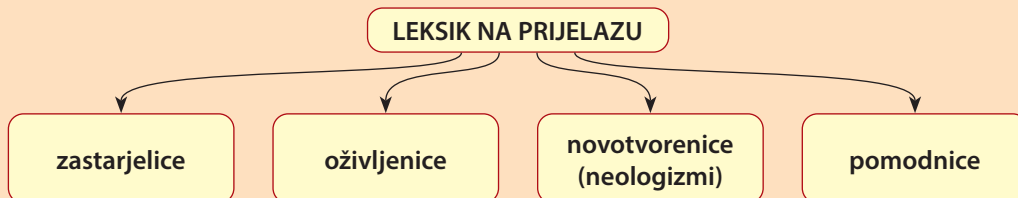
- ? Što je trenutno u modi? Navedite nekoliko modernih pojava i predmeta.
- Što je bilo moderno u vrijeme kada su vaši roditelji bili u vašim godinama? Što se danas dogodilo s tim riječima?

Pomodnice su riječi koje imenuju trenutno moderne (pomodne) predmete i pojave. Naglo se pojavljuju u leksiku i postaju vrlo popularne, a kada moda prođe, pomodnice isto tako brzo prelaze iz aktivnoga u pasivni leksik.

Njima se obično imenuje obuća i odjeća (*starke, marte, agsice, montgomeri, tajice*), frizure (*bekhemica, irokeza, bitlsica, biberica*), način zabave (*parti, tulum*), pripadnost nekoj društvenoj skupini (*metalac, panker*) i dr.

Leksik na prijelazu

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Pronađite u udžbeniku povijesti pet historizama. Napišite ih u bilježnice kao leksikografske članke. (Možete se poslužiti nekim od rječnika.)
2. Pročitajte u čitankama ulomak Matoševe novele *Cvijet sa raskršća*. Pronađite u njemu nekoliko arhaizama i odredite njihovu ulogu u tekstu.
3. Sastavite mali rječnik pomodnica: uvrstite u njega nazive za popularnu obuću i odjeću, način zabave, pripadnike nekih supkultura i sl.

Područna raslojenost leksika

? Kako se u vašem kraju nazivaju ove dvije vrste životinja? Imaju li isti takav naziv i u hrvatskom standardnom jeziku?

Na prethodno ste pitanje mogli odgovoriti na tri različita načina ovisno o tome u kojemu dijelu Hrvatske živite, odnosno kojem narječju, točnije mjesnom govoru, pripada kraj u kojem živite. Pripadnost određenom narječju ne uključuje samo (djelomično) drukčije riječi kojima nešto imenujemo; narječja se, primjerice, razlikuju i prema nekim nastavcima u sklonidbi, provođenju glasovnih promjena, tvorbi riječi i sl.

Hrvatska narječja

Hrvatskom jeziku pripadaju tri narječja: **čakavsko**, **kajkavsko** i **štokavsko**. Pritom čakavsko i kajkavsko narječje pripadaju samo hrvatskomu jeziku, a štokavsko narječje pripada hrvatskomu, bošnjačkomu/bosanskomu, srpskomu i crnogorskomu jeziku.

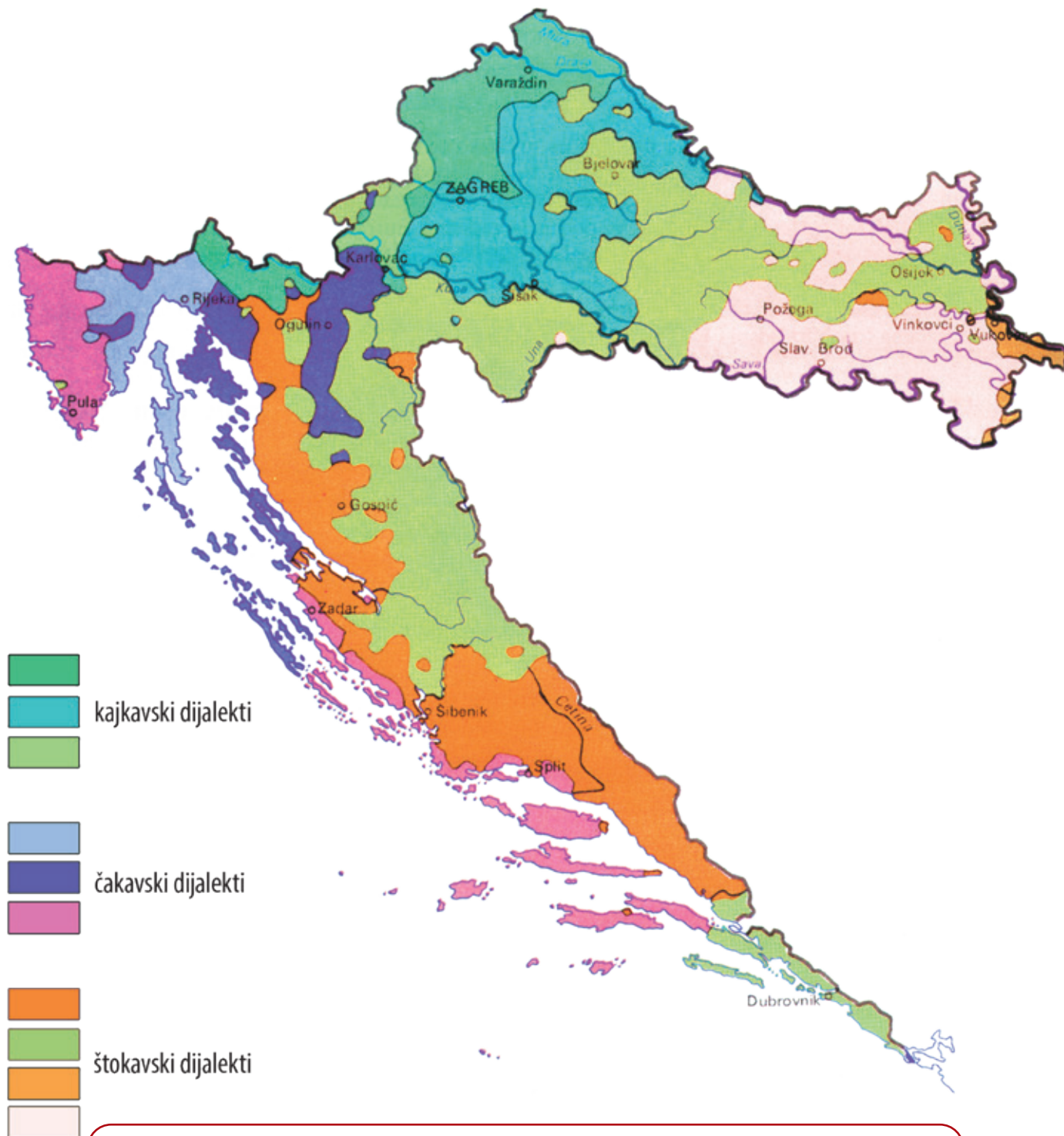
Budući da pripadaju hrvatskomu jeziku, sva tri narječja imaju neka zajednička obilježja, ali se i međusobno razlikuju. Osim toga, postoje razlike i unutar govora koji pripadaju istom narječju.

Konkretan govor unutar narječja naziva se **mjesni govor**. Nekoliko mjesnih govora sa zajedničkim obilježjima čini **skupinu govora**. Više skupina govora sa sličnim obilježjima unutar jednoga narječja naziva se **dijalekt**: tako u čakavskom i kajkavskom narječju razlikujemo po šest dijalekata, a u štokavskom narječju koje pripada hrvatskomu jeziku četiri dijalekta (npr. slavonski dijalekt).

Znanost koja proučava narječja naziva se **dijalektologija**.

Na sljedećim ćemo se stranicama ukratko prisjetiti temeljnih činjenica o trima hrvatskim narječjima: prostoru koji zauzimaju, leksemima i njihovim temeljnim obilježjima.

? Proučite dijalektološku kartu hrvatskih narječja. Posebno obratite pozornost na prikaz narječja kojemu pripada vaš govor.

Zlatna formula hrvatskoga jezika ča-kaj-što uvrštena je na Nacionalnu listu hrvatske nematerijalne baštine kao kulturno dobro.

Čakavsko narječje

PROSTOR

- Istra, Hrvatsko primorje (dio: Rijeka, Crikvenica), dio dalmatinske obale
- otoci: od Krka i Cresa do Lastova i Korčule, zapadni Pelješac
- Lika (manji dio), Pokuplje
- Gorski kotar (dio), Žumberak (dio)

DIJALEKTI

- sjevernočakavski
- srednjočakavski
- južnočakavski
- lastovski
- buzetski
- jugozapadni istarski

OBILJEŽJA

- zamjenica *ča, če, ca, co*
- završno *m* prelazi u *n*: *znan (znam)*
- nepostojanje glasa *dž* (dolazi *ž*): *svidožba*
- nepostojanje glasa *lj* (dolazi *j*): *jubav*
- završni glas *o* na kraju sloga realizira se kao *l*: *rekal (rekaol)*
- poseban oblik glagola *biti* u kondicionalu: *bin, biš, bi, bimo, bite, bi*
- česti **romanizmi**: *katriga (stolac), barka (čamac), kantati (pjevati), lancun (plahta)*

? Pročitajte sljedeći tekst: uočite u njemu obilježja čakavskoga narječja.

Ča je jubav?

Šjor Jere kopito na konju tuče macon, a nogu konja drži u krilo, a životinja se trza.
– Govorin ti, ćeri, mene pitaj ča je jubav, mene ča životon sam burdža na vela i mala jidra i s vitron u provu i krmu.
– Kad oćeš da tebe pitan, ajd ča je jubav?
– Ništa, Ane!
– A kako ništa, a oćeš da te pitan. – Dobro si pitala. E, ništa! Lipo san ti akuža.
– A onda, boje bi bilo i ne pitat.
– Mogla si i ne pitat, a ja bi isto reka: ništa i basta!
Takovo je to bilo vrime tvrdi judi, a mekega srca, ali su jin riči bile nesmiljene do u sridicu srca.

(Ljubo Stipišić Delmata, *Anima Delmatica*)

Kajkavsko narječje

PROSTOR

- sjeverozapadna Hrvatska (Međimurje, Hrvatsko zagorje, zapadna Podravina, Prigorje, Turopolje)
- Gorski kotar (dio)

DIJALEKTI

- zagorsko-međimurski
- križevačko-podravski
- turopoljsko-posavski
- prigorski
- goranski
- donjosutlanski

OBILJEŽJA

- zamjenica *kaj, kej, ke, koj, kuj*
- čuva se završni glas *l* (*rekel*)
- ne provodi sibilizaciju: *ruki*
- glasovni skup *čr* obično se ne zamjenjuje sa *cr* (kao u standardnom jeziku): *črni*
- česte su umanjnice i riječi odmila: *lonček, zajček, hižica, travica...*
- izricanje budućnosti: svršeni prezent glagola biti (*bum pisal*) ili prezent svršenih glagola (*zutra dojdem*)
- uz glagole kretanja javlja se supin (infinitiv bez završnoga *i*): *idem spat*
- česti **germanizmi**: *frajla* (*gospođica*), *gemišt*
- česti **hungarizmi**: *beteg/betek* (*bolest*), *pajdaš* (*prijatelj*), *cifrati se* (*dotjerivati se*)

Pročitajte sljedeći tekst: uočite u njemu obilježja kajkavskoga narječja.

Antun Gustav Matoš, *Hrastovački noćurno*

Kaj da počmem, moja draga mati,
Smrt i betek – to je sinek tvoj.
Strelili su mene Smiljke zlati
Prami, Smiljka – to je betek moj!

Već je zorja, a ja nemrem spati,
Po hiži me hinca mislih črni roj,
Kokotiček već kriči za vrati:
Hajči, Smiljček, hajči picek moj!

(*Novo iverje*, 1900.)

Štokavsko narječje

PROSTOR

- Slavonija, Baranja
- Banovina, Kordun, Lika (najveći dio)
- dalmatinsko kopno (veći dio), Mljet

DIJALEKTI

- slavonski s virovitičkim i kostajničkim govorom
- novoštokavski ikavski
- novoštokavski ijekavski s perojskim govorom
- novoštokavski ekavski

Štokavsko narječje ima sedam dijalekata, a četiri dijalekata pripadaju hrvatskomu jeziku.

OBILJEŽJA

- zamjenica *što, šta*
- sažimanje *ao* u *o* na kraju riječi (*reko*)
- ispadanje ili zamjena glasa *h*: *odma* (*odmah*), *snaja* (*snaha*), *muva* (*muha*)
- česti **turcizmi**: *avlija* (*dvorište*), *ćeif* (*volja*), *ćuprija* (*most*)

Pročitajte sljedeći tekst: uočite u njemu obilježja štokavskoga narječja.

Ivan Kozarac, Đuka Begović

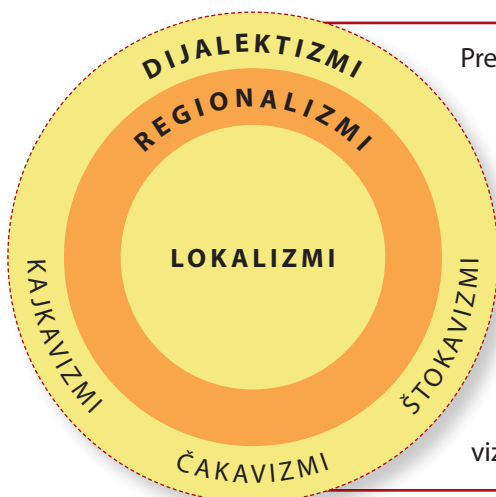
– A kolik' ste vi utukli novaca a?... Vi se tobože poirošite, pociknete bajagi raspojaso, skoknete gajdašu, tucnete ga po ramenu, zazvečite škudama u džepu ko da ćete sav onaj novac sasuti pred njega. A šta bude, a? Izvučete par krajcara, šakom ih turite u njegov rog i onda se još falite, lažovi, da ste škudu dali. A kod mene?... A kod mog oca Šime, pokoj mu duši? – Ciganinu na egedama strune pucaju, flaše idu na komade, vino se rasipa ko pljusak kiše! A to je koštalo, ej! Bankama, peticama je to trebalo plaćati! – sasipava Đuka pred starce i čiče i sve se znoji s velike govornosti i tek malo dahnete, odmah nastavlja: – Ludo je bilo, jest, to kažem sada i onda sam kazivao. Ludo... znam, al tako, znate, uđe u čoecka nešto pa ga čagljiga, prišaptiva mu: »ded tako i tako, ded ovo, ded ono; pokaži se: šta moš; crknut ćeš ko i svako marvinče! Udri zato, bisni!« Indi, ko bi se tome oteo? Niko!

Čakavsko i kajkavsko narječje u prošlosti je zapremalo veći prostor nego danas. Do pomicanja stanovništva dolazilo je zbog turskih osvajanja (16. i 17. st.). Tada se, primjerice, smanjuje prostor čakavskoga i kajkavskoga narječja jer na te prostore dolazi štokavsko stanovništvo.

Raslojavanje leksika u prostoru

Hrvatskim se jezikom, kako je vidljivo iz prethodnih primjera, različito govori u različitim krajevima, odnosno područjima. Takva se pojava naziva **područnom raslojenošću leksika**. Do nje dolazi zbog mnogih čimbenika – povijesnih uvjeta, utjecaja jezika susjednih naroda i sl.

Prema veličini područja na kojem se upotrebljava, područno raslojeni leksik dijeli se u tri skupine: na lokalizme, regionalizme i dijalektizme.

Lokalizmi su rasprostranjeni na najmanjem području jer pripadaju jednomu mjesnom govoru (npr. *gospar* – dubrovački lokalizam).

Regionalizmi su karakteristični za većinu mjesnih govora koji pripadaju istoj skupini. Upotrebljavaju se na području većemu od mjesnoga govora, a manjemu od narječja. Regionalizmi su, primjerice, dalmatinizmi (*kukumar*, *lancun*) ili slavonizmi (*kecelja*, *komšija*).

Dijalektizmi su karakteristični za područje cijeloga narječja: čakavizmi (*ča*, *crikva*), kajkavizmi (*kaj*, *škrlak*) i štokavizmi (*šta*, *čerati*).

Leksemi karakteristični za područno raslojavanje leksika u rječnicima se obično obilježavaju na sljedeći način:

reg – regionalizam (regionalni, dijalektizam, dijalektni, nestandardni) (Hrvatski jezični portal)

lokal. – lokalno, u okviru regije kao veće cjeline i kao govor jednoga mjesta ili grada (Hrvatski enciklopedijski rječnik)

reg. – regionalno, upućuje da riječ živi u regiji znatnijeg civilizacijskog prožimanja s romanskom (talijanskom), germanskom (njemačkom) i i orijentalnom (tursko-islamskom) kulturom ili u zonama prožimanja vokabulara s nekim jezicima (npr. mađarskim) (Hrvatski enciklopedijski rječnik)

Primjeri područnoga raslojavanja leksika

tovar – *reg. magarac* [muči se kao tovar; kao na tovara opteretiti koga poslovima, dužnostima i sl.]

gospar – *reg.* (u Dubrovniku) gospodin

oblok – *reg. prozor, okno* (mađ. *ablak*)

Dijalektizmi

Dijalektizam se od riječi u standardnom jeziku najčešće razlikuje **izrazom, značenjem, glasovnim sastavom, morfološki** ili **tvorbenim sredstvom** (prefiksom, sufiksom).

? Nacrtajte tablicu u bilježnicu pa razvrstajte u nju sljedeće dijalektizme:

oću (hoću), mlajši (mlađi), poso (posao), ambar (spremište), kaj (što), ponistra (prozor), volek (volić), vučiti (učiti), ćorav (slijep), ča (što), konjek (konjić), jubav (ljubav), meu (među), pametnejši (pametniji), otec (otac), lopàta (lòpata), glaž (staklo), pomidor (rajčica), (to) auto.

izrazni (izraz)	značenjski (značenje)	fonološki (glasovni sastav)	morfološki (rod, nastavci i sl.)	tvorbeni (tvorbena sredstvo)
--------------------	--------------------------	--------------------------------	-------------------------------------	---------------------------------

U tablici su navedene vrste dijalektizama.

Izrazni dijalektizmi svojim se izrazom razlikuju od standardnoga jezika.	<i>hiža (kuća), škoj (otok), delati (raditi), kušin (jastuk)</i>
Značenjski dijalektizmi riječi su kojima se u standardnome jeziku pridružuje jedan sadržaj, a u narječju drugi.	<i>kajk. jezero (tisuću), čak. gaće (hlače)</i>
Fonološki dijalektizmi razlikuju se fonemskim sastavom ili naglaskom od standardnoga jezika.	<i>fala (hvala), mliko (mlijeko), reč, rič (riječ), šćap (štap), najti (naći), kopàti (kòpati)</i>
Morfološki dijalektizmi razlikuju se od riječi u standardnome jeziku morfološkim obilježjima, primjerice rodnom ili nastavcima.	<i>kajk. misliju štok. <u>to</u> auto</i>
Tvorbeni dijalektizmi imaju isti korijenski morfem kao riječ u standardnome jeziku, ali se od nje razlikuju tvorbenim sredstvom – prefiksom ili sufiksom.	<i>kumek (sufiks -ek za tvorbu umanjnice), starejši (sufiks -ejši za tvorbu komparativa)</i>

Etnografski dijalektizmi

Posebnu skupinu dijalektizama čine **etnografski dijalektizmi**. Njima se imenuje pojam karakterističan za područje na kojem se govori određenim narječjem (vrste jela i pića, običaji i sl.), a upotrebljavamo ga kada govorimo o posebnostima toga kraja. Etnografski su dijalektizmi sastavni dio standardnoga jezika: za razliku od ostalih dijalektizama koji se zamjenjuju standardnim riječima, za njih u standardnom jeziku ne postoji zamjena.

čakavsko narječje <i>bevanda, paštica</i>	kajkavsko narječje <i>štrukle, mlinci</i>	štokavsko narječje <i>kulen, bečarac</i>
---	---	--

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Snimite jednu osobu koja govori vašim mjesnim govorom: neka vam ispriča neku priču, događaj, sjećanje i sl. Zatim zapišite govor točno onako kako ste ga čuli. Na kraju usporedite taj govor s hrvatskim standardnim jezikom.
2. Sastavite rječnik svojega mjesnog govora.
3. Navedite dva prijedloga kojima biste potaknuli njegovanje narječja kojem pripada vaš govor.

Funkcionalna raslojenost leksika

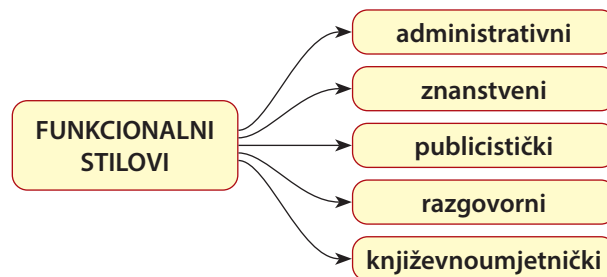
Višefunkcionalnost (polifunkcionalnost) standardnoga jezika

- ?** U definiciji standardnoga jezika spominje se **polifunkcionalnost** kao jedno od njegovih ključnih obilježja. Opišite značenje te riječi.
- Navedite nekoliko različitih područja ljudskoga djelovanja u kojima se služimo standardnim jezikom.

Standardni jezik ostvaruje se u različitim područjima ljudskoga djelovanja: u književnosti, znanosti, medijima (novine, radio, televizija, internet), javnim ustanovama, svakodnevnom govoru i dr.

S obzirom na namjenu, odnosno funkciju, leksik se **raslojava** na **pet funkcionalnih stilova**: administrativni, znanstveni, publicistički, razgovorni i književnoumjetnički stil. Svaki se stil može ostvariti i u govoru i u pismu.

Funkcionalni se stilovi obično dijele na **podstilove**, od kojih neki imaju obilježja dvaju ili više stilova.

Standardni je jezik normiran, a jezična se norma odnosi i na funkcionalne stilove iako ne na jednak način: neki stilovi imaju više, a neki manje slobode u odstupanju od jezične norme.

- ?** Koji funkcionalni stil smatrate najslobodnijim, tj. najviše individualnim, a za koji smatrate da ima najmanju slobodu u odstupanju od norme? Obrazložite svoj odgovor dvama primjerima.

Vjerojatno ste zaključili da je najviše slobode u književnoumjetničkome stilu, a najmanje u znanstvenome. Tomu je tako jer je književnoumjetnički stil individualan, kreativan, otvoren svim utjecajima, a znanstveni je stil za razliku od njega precizan, točan, objektivan.

Pet elemenata: vatra, voda, zrak, zemlja i metal

Funkcionalni stilovi

- ?** 1. Pročitajte sljedeće tekstove. Nakon toga riješite zadatak ispod posljednjega teksta.

- 1.** **Ivan Bačmaga, *Matošev pogled preko Drave***
Kako je Antun Gustav Matoš vidio Ugarsku, Mađare i mađarsko-hrvatske odnose

Uvod

Iako se Antuna Gustava Matoša ponajprije doživljava kao središnju figuru hrvatske moderne, dakle kao književnika, nedvojbeno je da njegova pisana ostavština predstavlja iznimno vrijednu građu ne samo za kroatiste ili komparatiste književnosti, već i za povjesničare. Matoš je stoga i historiografski potentna i relevantna tema unatoč tome što se nikada nije aktivno bavio politikom te u tom smislu nije igrao prvorazrednu, pa ni drugorazrednu ulogu u hrvatskom političkom životu. (...)

Svrha ovoga rada nije samo rekonstruirati već i kontekstualizirati te (re)valorizirati određene Matoševe ocjene i zaključke, odnosno preispitati u kojoj je mjeri njegovo viđenje pojedinih fenomena odgovaralo realnom stanju na terenu. Polazeći od uvriježena i u izvorima utemeljena stava o Matošu kao protumađarski orijentiranu piscu, nastojat će se pozornije razmotriti i one zapise koji se ne uklapaju u takvu percepciju te ocijeniti mogu li i u kojoj mjeri ti zapisi dovesti u pitanje ustaljeno mišljenje.

- 2.** **ZAKON O VODAMA**

Upravljanje javnim vodnim dobrom

Članak 16.

1. Javnim vodnim dobrom sukladno ovom Zakonu upravljaju Hrvatske vode, osim kada je ovim Zakonom drukčije određeno.
2. Pod upravljanjem iz stavka 1. ovoga članka smatra se održavanje, korištenje i čuvanje javnoga vodnoga dobra za namjene kojima javno vodno dobro služi.
3. Javnim vodnim dobrom iz članka 9. stavka 1. točke 4. ovoga Zakona upravlja javni isporučitelj vodnih usluga.
4. Šume u javnom vodnom dobrom su zaštitne šume. Šumama kao nasadima u javnom vodnom dobrom gospodari pravna osoba određena propisima o šumama i sukladno propisima o šumama, sukladno planu gospodarenja na koji prethodnu suglasnost daju Hrvatske vode. Ovlast gospodarenja šumama kao nasadima u javnom vodnom dobrom ne utječe na ovlast Hrvatskih voda na upravljanje javnim vodnim dobrom na kojem se nalaze nasadi šuma.

3. Karmela Devčić, MAŠA KOLANOVIĆ
Kapitalizam nas pretvara u kukce koji svaki tren mogu biti zgnječeni

Od građana i ljudi smo spali na kupce i potrošače. A u pismima iz banaka ili preko razglasa u šoping-centrima obraćaju nam se s »poštovani«, što doživljam kao duboku ironiju

Maša Kolanović napisala je zbirku pripovijedaka u kojoj razgovijetno kazuje kako nas kapitalizam gnječi o zid, iz njezinih rečenica čuje se pucketanje zdrobljenih krila kukaca, dezorijentirano se, smušeni koprcaju ti insekti, slabašno zuje, kad stvari dođu do usijanja ponekad se oglase kakofonično, ni oni se ne snalaze u društvu u kojem su do jučer uglavnom prevladavali ljudi. Svaka priča iz zbirke pokazuje kako nam novo doba lomi krila, umrtvljuje ticala, oslabljuje čula. Ako i preživimo, ako se fizički kafkijanski doista naposljetku ne preobrazimo, pitanje je – koliko će nam ljudskosti ostati.

(<https://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost>)

4. Bilješka

Lik je stvarno puko. Samo hoda po šoping centru, sluša ziku, mlatara rukama, zagleda se ljudima u facu. Bio bi dobar predložak za neki strip.

5. Antun Gustav Matoš, Cvijet sa raskršća

Napivši se iza ručka svježe vode sa polurazrušenog istočnika, utaživši suhu žeđ mlazom iz mramornog ždrijela zmijokose, mramorne Gorgone među visokom papradi, zapalim duhan, pružim se preko zelenog mekanog puta, naslađujući se poljima, zaseocima i salašima, gradićem N-om sa sivom bazilikom i jezerom koje sniva zelenim, sjajnim, podnevnim snom. Tišina mi u uhu. Suvarak je bez šuštavog sljepića, zrak bez ose i bumbara. Prhnu vrapčić, moj stari pratilac i lakom poznanik, otrvši na mahovini proždrljivi kljun. Iz gradića se zatalasa bakarno podne i prosu sunčanom okolinom još veću tišinu, svečani mir blagdana. Možda bijaše nedjelja, praznik. Ne znam, jer već davno izgubih kalendar.

?

Pridružite svakom prethodnom tekstu označenom brojkama od 1 do 5 pripadajući stil:

- slovom A označite tekst pisan administrativnim stilom
- slovom B tekst pisan znanstvenim stilom
- slovom C tekst pisan publicističkim stilom
- slovom D tekst pisan književnoumjetničkim stilom
- slovom E tekst pisan razgovornim stilom.

2. Pred vama je pet sažetih prikaza obilježja funkcionalnih stilova označenih brojkama. Pridružite svakom tekstu jedan od pet ponuđenih prikaza, odnosno povežite stil koji ste pridružili tekstu u prethodnom zadatku s njegovim obilježjima.

- I. U njemu se logično, racionalno, sažeto i precizno iznosi neka teza i argumentirano se obrađuje, a pritom se služi znanstvenim terminima.
- II. Temeljna su mu obilježja spontanost, jednostavne rečenice, emocionalni izrazi, poštapalice, geste i sl. U njemu se pojavljuju kolokvijalizmi i žargonizmi.
- III. Najslobodniji je od svih stilova, tj. na njega se ne odnose nikakve norme. Svoju građu crpi iz svih područja, a riječ se pritom može upotrebljavati u osnovnom i prenesenom značenju. U njemu se koriste riječi iz svih jezičnih slojeva, bez obzira na vremensku ili područnu raslojenost, a nisu rijetke ni riječi iz razgovornoga jezika.
- IV. Po nekim je obilježjima blizak znanstvenom, a po nekim književnomjetničkom stilu: od znanstvenoga stila preuzeo je objektivnost i sažetost, a od književnomjetničkoga stila individualnost.
- V. Riječ se upotrebljava u svom osnovnom značenju jer je bitno postići sažet i precizan izraz kojim se oblikuju jasne tvrdnje. Rečenične su konstrukcije bezlične (*određuje se i sl.*), ustaljene i građene po istom obrascu.

Haljine na bijeloj podlozi

Mali rječnik kratica (funkcionalni stilovi)

adm. (u administraciji)

služb. (službeno, riječ koja se u administriranju upotrebljava kao propisana, uobičajena, kao dio neke službene formule izražavanja)

term. (termin, terminološka riječ u nekoj struci)

publ. (publicistički, odrednica u prvom redu upućuje na to da je riječ u toj djelatnosti potvrđena i da se u njoj javlja)

knjiž. (u književnosti)

poet. (poetizam)

razg. (razgovorno, kolokvijalno; kontekst »kako se obično kaže«)

žarg. (žargon, žargonski, **1.** svakodnevna riječ koja se govori sa sviješću da nije prikladna za opću upotrebu u jeziku (zbog toga što je lokalna, prepoznatljivo stranoga podrijetla i sl.) i da je potrebno uzeti drugu riječ **2.** riječ neobveznog izražavanja u užem stručnom krugu (stručni žargon), često jedina riječ koja se u tom krugu govori, potencijalno termin **3.** jezična jedinica svakodnevnog izražavanja neke društvene skupine, struke, zvanja, staleža, jedne generacije ili uzrasta, koja podliježe bržim promjenama)

Funkcionalni stilovi

FUNKCIONALNI STILOVI

Administrativni stil – administrativno-pravna djelatnost

- TEKSTOVI • obrasci, zakoni, zapisnici, službeni dopisi, izvješće
- OBILJEŽJA • objektivnost, jasnoća
• klišeiziranost, tj. ustaljeni izrazi
• česti pleonazmi
- PODSTILOVI • zakonodavno-pravni, društveno-politički, diplomatski, poslovni, personalni

Znanstveni stil – znanost

- TEKSTOVI • znanstveni radovi (znanstveni i stručni članci), referati, predavanja, rasprave
- OBILJEŽJA • objektivnost, racionalnost
• logičnost i postupnost u izlaganju
• uporaba znanstvenih termina
- PODSTILOVI • strogo znanstveni, znanstveno-popularni, pedagoški

Publicistički stil – mediji (tiskovine, radio, televizija, internetski portali)

- TEKSTOVI • vijest, izvješće, članak, komentar, intervju, reportaža, feljton, (podlistak), recenzija, polemika i sl.
- OBILJEŽJA • ovise o vrsti i namjeni teksta (informativna, zabavna, reklamna, pedagoška i sl.)
• leksik je najbliži općeporabnom leksiku jer je namijenjen širokom krugu korisnika
• javljaju se ustaljeni izrazi (žurnalizmi)
- PODSTILOVI • novinarski, monografsko-publicistički

Književnolumjetnički stil – književnost

- TEKSTOVI • novela, roman, bajka, basna, drama, esej, lirska pjesma i dr.
- OBILJEŽJA • individualnost
• riječi dobivaju nova značenja ovisno o autorovoj namjeri
• pojavljuju se riječi iz svih leksičkih slojeva
- PODSTILOVI • prozni, dramski, pjesnički

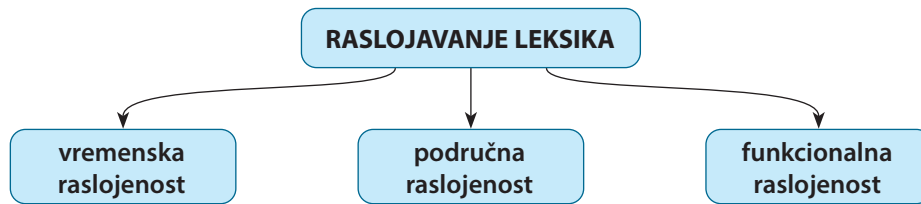
Razgovorni stil – svakodnevna komunikacija (svakodnevni život)

- OBILJEŽJA • spontanost, poštapalice, geste
• jednostavne rečenice
• leksik: standardne riječi, ali i kolokvijalizmi i žargonizmi

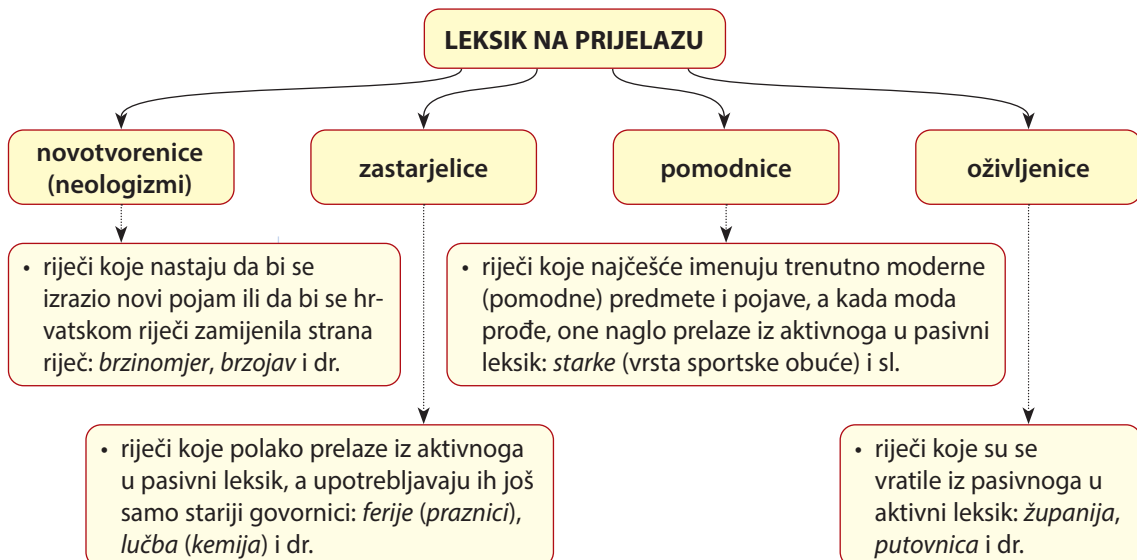
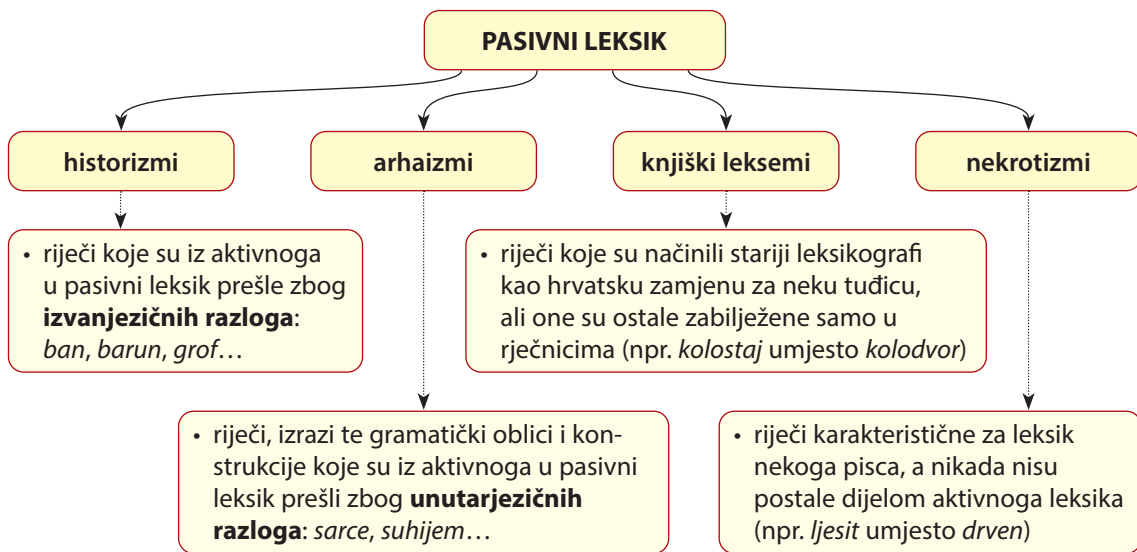
Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Pročitajte članak *Kamo gledati kada razmišljamo o budućnosti?* (72. – 73. str.) i dokažite da je pisan publicističkim stilom.
2. Pronađite na internetu jedan zakonski tekst. Izdvojite iz njega tri izraza ili rečenice kojima ćete potkrijepiti tvrdnju da je pisan administrativnim stilom.
3. Napišite nekom SMS razgovornim stilom.

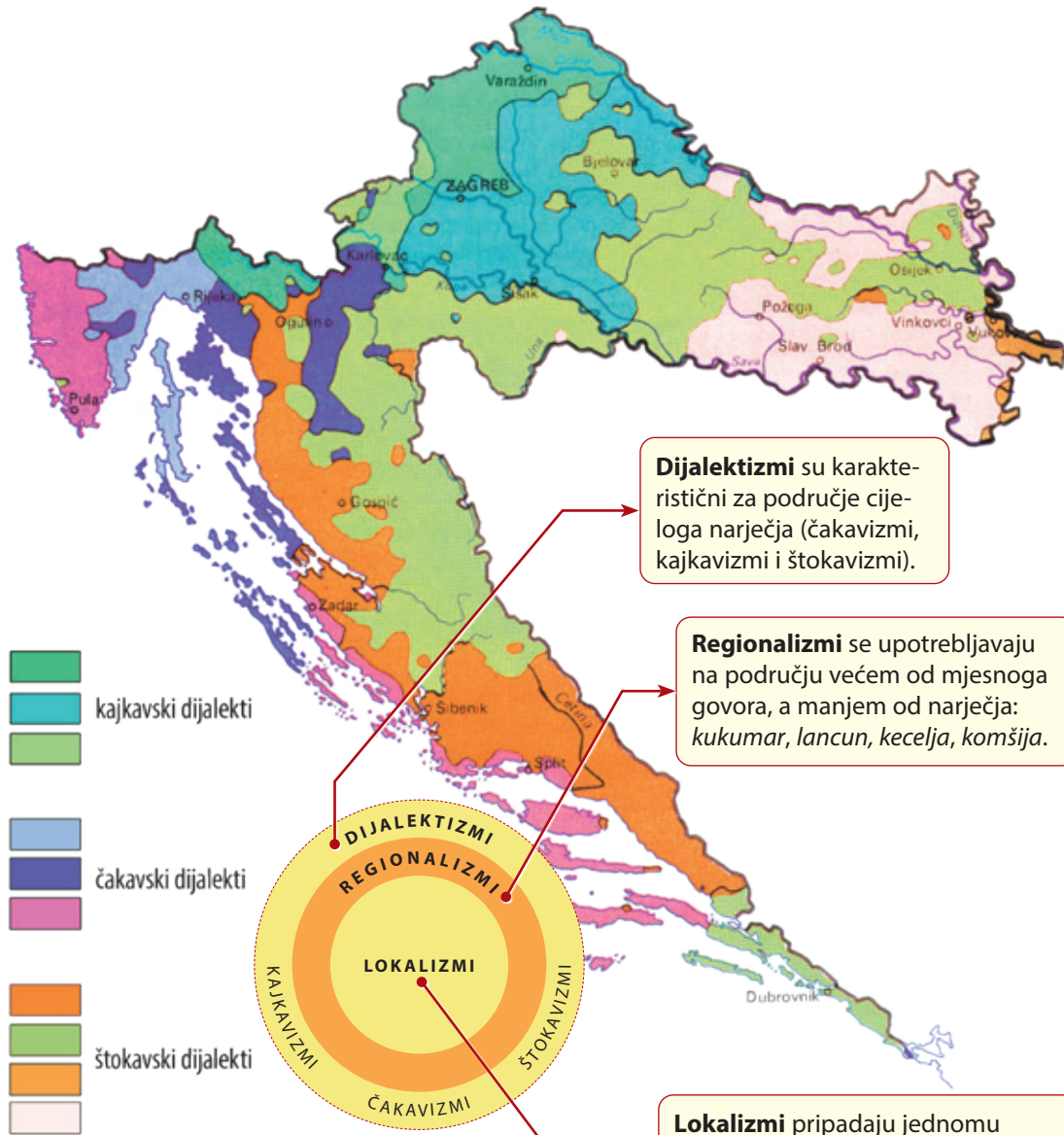
Raslojenost leksika

Vremenska raslojenost leksika

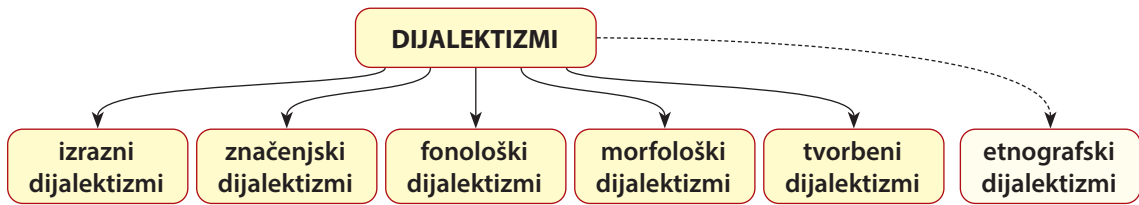
Područna raslojenost leksika

Dijalektizmi su karakteristični za područje cijelog narječja (čakavizmi, kajkavizmi i štokavizmi).

Regionalizmi se upotrebljavaju na području većem od mjesnoga govora, a manjem od narječja: *kukumar, lancun, kecelja, komšija*.

Lokalizmi pripadaju jednomu mjesnom govoru (npr. *gospar* – dubrovački lokalizam).

Izlagачki tekstovi

U konferencijskoj dvorani

1. Izlagачki tekstovi (uvod)
2. Članak
3. Prikaz

4. Sažetak
- Podsjetnik

ISHODI

- čitam i pišem izlagачke tekstove (članak, prikaz i sažetak) u skladu sa svrhom i namjenom teksta
- analiziram jezično-strukturna obilježja izlagачkih tekstova: znanstveno-popularnoga članka, stručnoga članka, prikaza, sažetka
- povezujem i sažimam podatke i ideje u tekstu
- povezujem informacije i ideje iz teksta sa svojim znanjem, iskustvom i drugim tekstovima
- istražujem izvore informacija: prikupljam informacije, uspoređujem informacije iz različitih izvora, razlikujem provjerene i neprovjerene izvore informacija
- oblikujem prema modelu članak, prikaz i sažetak
- prepravljam tekst u skladu s povratnim informacijama
- primjenjujem pravopisna i jezična pravila hrvatskoga standardnog jezika i obilježja funkcionalnoga stila teksta koji oblikujem

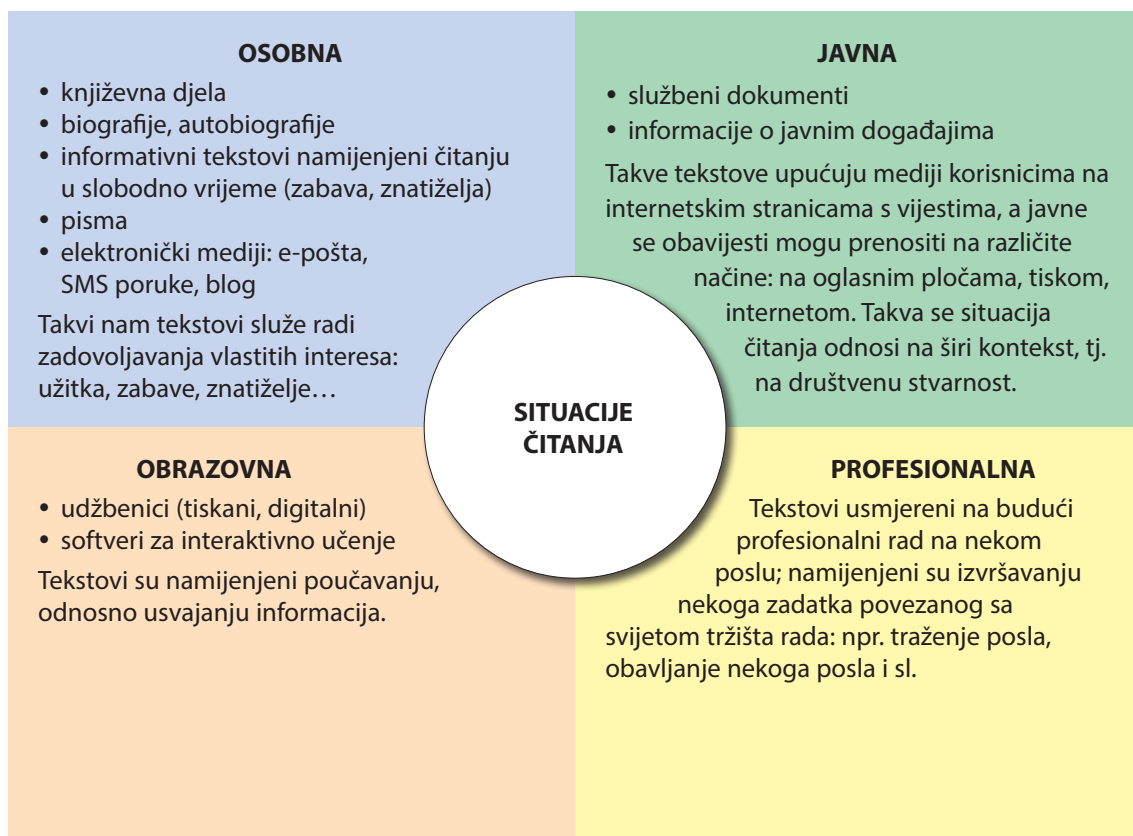
Izlagački tekstovi

Situacije čitanja

? Pridružite navedene vrste tekstova odgovarajućoj situaciji u kojoj ih čitate: osobnoj, javnoj, obrazovnoj ili profesionalnoj.

vijest, tekst u udžbeniku, zabavni časopis, enciklopedijski članak, zakon, lirski pjesma, roman, pravilnik, stručni članak, priča, reportaža, izvješće, oglas, obavijest

Verbalna komunikacija utemeljena je na jeziku, a jezične jedinice povezane ukupnim smislom čine **tekstove**: tako je tekst i aforizam (npr. *Sit gladnu ne vjeruje.*) i ciklus romana. Pritom je svaki tekst, svjesno ili nesvjesno, načinjen za neku ciljanu publiku i s nekom svrhom, što znači da je predviđen za neku **situaciju čitanja**: privatnu, javnu, obrazovnu ili profesionalnu.

(prema: Pisa 2018. Konceptualni okvir čitalačke pismenosti)

NAPOMENA: Tekstovi se često mogu razvrstati u nekoliko različitih situacija čitanja. Primjerice, tekst o govornom bontonu možemo svrstati i u javnu i u profesionalnu situaciju.

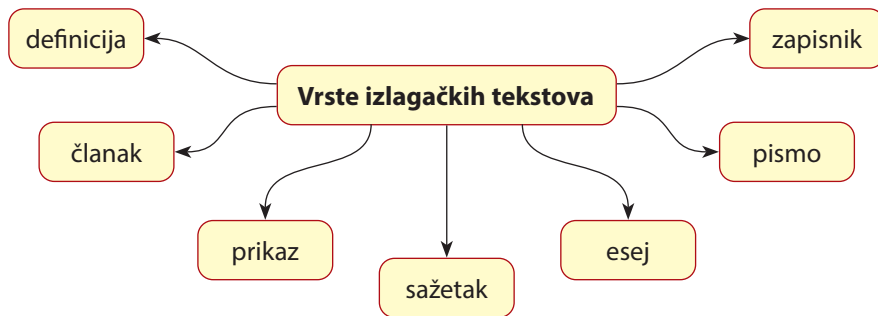
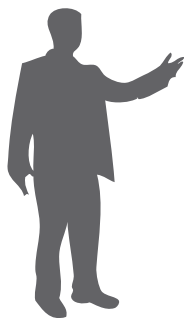
Izlagački tekstovi

? Pročitajte ulomak teksta u kojem se u *Hrvatskoj enciklopediji* predstavlja dubrovački renesansni književnik Marin Držić. Služeći se navedenim ulomkom, objasnite značenje pojma »izlagački tekst«.

Marin Držić

God. 1548. Pomet-družina izvela je pred Kneževim dvorom komediju *Pomet*, kojoj je tekst danas izgubljen. U toj se komediji prvi put pojavio lik Dunda Maroja, a i drugih Dubrovčana koji su poslije postali središtem najslavnije Držićeve komedije *Dundo Maroje*. Iste je godine u istom prostoru izvedena i stihovana pastirska igra *Tirena*. Predstava je alegorijski prikaz dubrovačke vlasti i posve je pozitivno određena prema slavi Dubrovnik i njegove vlastele. Po tome je iznimka u Držićevu opusu. Predstavu je prekinuo jak vjetar, ali to nije spriječilo neke jalne suvremenike da optuže Držića da mu djelo nije originalno. Od optužaba za plagijat Držić se branio sam, a branio ga je i književnik M. Vetranović u *Pjesanci u pomoć Marinu Držiću*. God. 1550. izvedena je stihovana komedija *Novela od Stanca* u zatvorenom prostoru na piru Martolice Hajdinova i Anice Kabužić. To je najkraća Držićeva komedija, u kojoj je u briljantnim stihovima i s dobrom scenskom karakterizacijom likova prikazana spletko što je skupina dubrovačkih mladića izvodi nad ponešto zbunjenim Vlahom Stancom.

Kada je tekst utemeljen na izlaganju, odnosno kada se u njemu pokazuje način na koji su neki elementi međusobno povezani i sastavljeni u smislenu cjelinu, tada govorimo o **izlagačkim tekstovima**. Takvi tekstovi uglavnom odgovaraju na pitanje **Kako?**.

Izlagački se tekstovi pojavljuju u različitim funkcionalnim stilovima: primjerice, u administrativnom se stilu pojavljuje zapisnik i motivacijsko pismo, u publicističkom znanstveno-popularni članak i prikaz, u znanstvenom stručni članak i sažetak, a u književnoumjetničkom esej i pismo.

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Odaberite jednu od četiriju situacija čitanja. Navedite nekoliko tekstova (autor, naslov, tema) koje ste čitali u zadnje vrijeme, a povezani su s odabranom situacijom čitanja.
2. Pročitajte u *Hrvatskoj enciklopediji* cijelu natuknicu posvećenu Marinu Držiću. Sastavite na temelju natuknice bilješke o životu i djelu Marina Držića.
3. Pročitajte jedan članak ili jedan esej posvećen Marinu Držiću. Dokažite da taj tekst pripada izlagačkim tekstovima.

Članak

Članak kao izlagački tekst

? Kada pretražujete različite portale ili listate novine, pred vama se nižu različiti naslovi ispod kojih su navedene vijesti, članci, reportaže i sl. Pokušajte na temelju iskustva definirati članak kao vrstu izlagačkoga teksta.

Članak je tekst jednoga ili više autora u kojem se obrađuje neka tema. Objavljuje se u publikacijama (novine, časopisi) i na internetskim portalima.

Ovisno o namjeni, obično razlikujemo četiri vrste članaka:

- **tematski članak** najčešće se pojavljuje u novinama i na portalima kao novinska vrsta u kojoj se detaljnije prikazuje neka aktualna tema
- **znanstveno-popularni članak** obično obrađuje temu namijenjenu široj publici; pisan je „hibridnim stilom“ jer zbog svoje namjene ima obilježja i publicističkoga i znanstvenoga stila
- **stručni članak** i **znanstveni članak** namijenjeni su užoj skupini ljudi, odnosno stručnjacima u pojedinim područjima, a pisani su znanstvenim stilom.

Kamo gledati kada razmišljamo o budućnosti?

Svake godine otprilike u isto vrijeme, pod težinom obaveza proizišlih iz priprema Noći knjige, ideja leta postaje izrazito primamljivom. Pogled i nehotice luta prema nebu odmarajući se uz bezbrižnu igru pernatih nebeskih putnika. Prividna lakoća njihova kretanja i poigravanje zračnim strujama kao da jasnije ocrtavaju okvire kojima smo zarobljeni mi, Zemljini šetači. Sila teža koja nas je prikovala uz tlo u takvim trenucima naglo dobiva na svojoj snazi.

U ta uobičajena, umorna promišljanja, ovoga je puta zalutala i tema ovogodišnje Noći knjige. »Budućnost knjige«, mamac dovoljno neodređen da se na njega lako mogu »uhvatiti« razne ideje. Ona najbrža, »na prvu«, svoje je mjesto pronašla i na ovogodišnjemu plakatu manifestacije, prikazujući astronauta ili kozmonauta (kolega je nedavno upozorio na razliku između ovih dvaju pojmova: astronaut ili zvjezdani putnik naziv je za letača u američkim raketama, dok je svemirski putnik, kozmonaut, polijetao

pod bojama nekadašnje sovjetske zastave). Budućnost je, čini se, asocijacijama najlakše dovesti u vezu sa svemirom, prostranstvom koje je čovjek, pronašavši način da pobijedi silu težu, polako počeo istraživati. Malim koracima, ali znamo već: velikima za čovječanstvo.

Na današnji dan sada već davne 1961. godine Zemljinu atmosferu napustio je Jurij Gagarin, kozmonaut, čovjek koji je zaslužio naziv prvoga pripadnika svoje vrste u svemiru. U kapsuli Vostok 1, na visini od 301 kilometra, obišao je Zemlju te se nakon 108 minuta u svemiru vratio u rodnu Rusiju, u kojoj je dočekan kao nacionalni heroj. Od tada pa do danas čovjek je znatno rastegnuo granice svojega svijeta, a hladnoratovsko nadmetanje u tehnologiji pretvorilo se u bitku za novo tržište. Pa i nedavno lansiranje rakete Falcon Heavy tvrtke Space X nije samo astronautska misija: mjesto astronauta u njoj je zauzeo sportski automobil, Tesla Roadster, još jedno prijevozno sredstvo

Plakat Noći knjige 2018., Dizajnirao: Boris Kuk.

koje zbog karakteristika i filozofije koja ga je proizvela rado vezujemo uz pojam »budućnost«. Ova marketinška dosjetka ujedno je i jedan od »krivaca« za temu ovogodišnje Noći knjige, posebno kada se u obzir uzme činjenica da Tesla, osim lutke astronauta Starmana, u svemir nosi i primjerak knjige *Vodič kroz galaksiju za autostopere* Douglasa Adamsa, a da je natpis *Bez panike* našao svoje mjesto na upravljačkoj ploči ovog automobila.

Budućnost je, čini se iz priloženog, radikalno promijenila svoje usmjerenje. Gledati u budućnost, naime, sve manje znači »gledati naprijed«, a sve jasnije »gledati gore«, barem iz perspektive zarobljenosti silom Zemljine gravitacije. I dok je na kraju te vertikale kozmičko prostranstvo, na njezinu početku jedan je drugi svemir, jednako prostran, izazovan i beskrajno važan. Vodič kroz tu galaksiju ispisan je (čuda li) rukom još jednoga letaća, francuskoga pilota, 1943. godine. Učeći nas o važnosti gledanja

srcem, *Mali Princ* iscrtao je univerzalnu kartu za snalaženje u svakome svemiru, a posredno nam poručio i da sebe nosimo sa sobom kamo god putovali. Pa i u budućnost.

Manje je važna činjenica da bi autorica ovih redaka na mogući susret s nekom izvanzemaljskom vrstom radije poslala Saint-Exupéryjevu knjigu nego Adamsov kulturni *Vodič kroz galaksiju*. I ta je »književna preferencija« Elona Muska, direktora tvrtke Space X i Tesla Motors, uostalom, tek prigodna doskočica. Poanta se krije u pripremi sebe za budućnost, koja će, dakako, biti upravo onakvom kakvom je sami kreiramo. »Pripitomljavanje«, kojemu su Maloga Princa poučile njegova Ruža i Lisica, odjednom postaje koncept o kojemu ovisi toliko mnogo. A pogled na našeg Starmana s plakata Noći knjige, koji se s knjigom u ruci udobno zavalio u kozmička prostranstva, postaje uvid u vlastitu nutrinu, priprema vlastitoga bića za budućnost koja je pred nama.

(nsk.hr/blog/kamo-gledati-razmisljamo-buducnosti)

- Kojim je povodom objavljen ovaj članak? Izdvojite navode iz teksta kojima ćete potkrijepiti svoj odgovor.
- Kakve su pripreme, prema vašem mišljenju, bile potrebne da bi novinarka mogla napisati ovakav članak?
- Po čemu se ovaj članak razlikuje od vijesti?

Znanstveno-popularni članak

? Kako zamišljate budućnost za pedeset godina? Opišite svoju viziju: uklopite u nju način života, tehnologiju i putovanje kroz vrijeme.

Pogled u budućnost uvijek je bila zanimljiva tema: ljudi uglavnom vole predviđati kako bi mogao izgledati život u budućnosti, a čitajući članke o toj temi, mogu uspoređivati svoju viziju s vizijama drugih ljudi. Novinari, s druge strane, istražuju temu da bi mogli napisati znanstveno-popularni članak u kojem se temi pristupa iz različitih kutova koji uključuju činjenice, različita mišljenja o njoj, rezultate istraživanja i sl. Jedan je od takvih članaka pred vama.

Stela Lechpammer

Osim što budućnost predviđamo, je li moguće da ikada u nju i otputujemo?

Putovanje kroz vrijeme. Toliko primamljivo i intrigantno, no i dalje nedostižno, što je vjerojatno razlog zbog kojeg nam je još i zanimljivije. Ljudi su već stoljećima u potrazi za odgovorom na pitanje hoće li se ikada moći vratiti u prošlost ili otići u budućnost, no unatoč tome nije se dogodio nikakav bitan pomak unaprijed. Ili unazad. I koliko god znanost napredovala, zbog čega iz dana u dan stvarnost postaju izumi koji su se donedavno mogli vidjeti samo u znanstveno-fantastičnim filmovima, putovanje kroz vrijeme i dalje je izvan ljudskog dosega. Pomalo je frustrirajuća činjenica da su jedina iznimka fiktivni likovi iz popularne kulture koji su barem u radnjama poznatih filmova, knjiga i stripova uspjeli otići na toliko željeno putovanje kroz prostorno-vremenski kontinuum. Još od poznatog romana H. G. Wellsa »Vremenski stroj« iz 1895., raznim junacima to polazi za rukom, a među poznatijim »putnicima« svakako je Marty McFly iz trilogije »Povratak u budućnost« čiji je vremenski stroj, zapravo automobil DeLorean, već desetljećima čežnja mnogih generacija. Tu je i neizostavni BBC-jev Doktor Who čija putovanja u vremenskom stroju, plavoj policijskoj postaji TARDIS, gledatelji na malim ekranima prate od 1963. godine. Kroz vrijeme je putovao i Terminator, ali i Harry Potter i njegova družina, X-Meni, junaci iz Zvezdanih staza... Svi oni zaigrali su nam maštu pa se stoga i dalje s jednakim zanimanjem pitamo: A kada ćemo mi!?

Da bi dobili odgovor na to pitanje, ljudi bi prvo trebali do kraja shvatiti što je vrijeme. Pri promatranju i shvaćanju te fizikalne veličine koja označava trajanje zbivanja između događaja, postoje dva glavna pravca u znanosti. Jedan tvrdi da je vrijeme tek subjektivan ljudski dojam, način na koji svijest percipira i tumači događaje. Kad bi to bilo točno, logično je da kroz produkt ljudskog intelekta putovanje i nije moguće. Drugi pravac, koji je usko vezan uz teoriju relativnosti Alberta Einsteina, tvrdi da je vrijeme četvrta dimenzija, uz dužinu, širinu i visinu. U tom je slučaju vrijeme dio fundamentalne strukture svemira te teče neovisno o našoj percepciji. I u tom slučaju putovanje kroz vrijeme u teoriji nije nemoguće. Štoviše, postoji čak nekoliko potencijalnih načina za to.

Ipak, većina je mogućnosti »rezervirana« za putovanje u budućnost, s obzirom na to da u teoriji putovanja kroz vrijeme treba razlikovati odlazak »unaprijed« koji je mnogo izgledniji od kompliciranog povratka u prošlost. Jednostavno gledajući, svi mi svakog dana u svakom trenutku putnici smo prema budućnosti. Ono što treba učiniti da bi se uistinu otišlo u budućnost onako kako to podrazumijeva znanstvena fantastika, jest napraviti neki »skok«, odnosno ubrzati taj put za jednu osobu, dok vrijeme za ostale teče normalnim tempom. Onda bismo mogli govoriti o putniku kroz vrijeme u punom smislu te riječi. Nekoliko je varijanti kako to učiniti, no nijedna nije onako dramatična i efektna kako to podrazumijevaju razne priče iz knjiga i filmova.

Prva je mogućnost uspavlivanje, odnosno zamrzavanje osobe na dulje vremensko razdoblje. Iako to iz perspektive svih ostalih ljudi nije ni blizu skoka u budućnost, osobi koja bi zaspala jednog dana, a probudila se, primjerice, 100 godina kasnije, njezin bi se san definitivno mogao klasificirati kao skok u budućnost.

Sljedeća mogućnost putovanja u budućnost uključuje teoriju putovanja brzinom svjetlosti ili barem približno toliko brzo te, ponovno, Einsteinovu teoriju relativnosti. On je, naime, zaključio da vrijeme nije univerzalna veličina koja za svakog teče isto. Umjesto toga, važno je shvatiti da bi dvije osobe koje se i same kreću znatno različitim brzinama izmjerile drugačije trajanje između dva ista događaja. Točnije, onoj osobi koja se brže kreće vrijeme teče sporije. Taj je efekt poznat kao vremenska dilatacija, no značajne razlike mogu se primijetiti tek u slučaju velikih brzina pa ne utječu na svakodnevni život. Primjerice, u slučaju brzine zrakoplova dolazi do dilatacije od tek nekoliko nanosekundi. No, kada bi čovjek uistinu uspio napraviti svemirski brod koji bi se kretao približno brzinom svjetlosti i kada bi osoba godinu dana provela vozeći se u njemu, po povratku kući ona bi bila samo godinu dana starija, a na Zemlji bi prošlo puno više vremena. Smatra se da su po ovom principu astronauti već sada svojevrsni putnici kroz vrijeme jer ako, primjerice, jedan blizanac ode u svemir, po povratku će biti nešto mlađi od svog brata koji je ostao na Zemlji.

Isti efekt poput kretanja brzinom svjetlosti ima i blizina jakom izvoru gravitacije. Albert Einstein je, naime, u svojoj općoj teoriji relativnosti objasnio i da gravitacija usporava vrijeme. Tako, primjerice, vrijeme teče brže u potkrovlju nego u podrumu gdje se sporije stari, no ponovno je riječ o beznačajnim razlikama da bi bile primjetne u svakodnevnom životu. No kada bi se osoba približila nekom svemirskom tijelu ili pojavi sa znatno snažnijom gravitacijom, poput crne rupe, i kada bi tamo provela neko vrijeme te se potom vratila kući, na Zemlji bi ponovno prošlo puno više vremena, dok bi putnik puno manje ostario nego svi ostali. Einstein je definirao i termin vremenskih crvotočina, a u teoriji fizike riječ je o svojevrsnim prostorno-vremenskim prečacima koji bi povezivali dvije točke različitog mjesta ili vremena te bi se mogli koristiti za putovanje kroz prostor ili vrijeme. Te bi

crvotočine najvjerojatnije spajale dva procjepa u crnim rupama, ali oni su, koliko je poznato, toliko mali, kratkotrajni i nestabilni da ih je nemoguće koristiti. No, kad bi čovjek uspio stvoriti umjetnu crvotočinu prigodnu za putovanje, to bi bilo najbliže »filmskom« putovanju kroz vrijeme kako ga zamišljamo. To je ujedno jedini način koji barem u teoriji omogućuje i povratak u prošlost jer sve ranije opisane mogućnosti predviđaju isključivo skok u budućnost.

Ipak, povratak u prošlost sa sobom povlači i niz pitanja na koja je gotovo nemoguće dati odgovor. Poznat je, primjerice, »paradoks djeda«, odnosno što bi se dogodilo i bi li se cijeli svemir urušio da se unuk vrati u prošlost, ubije svog djeda i tako poništi cijelo svoje postojanje? Ili bi se unuk vratio u paralelnu prošlost? Što se tiče putovanja u prošlost, previše je neodgovorenih pitanja, no za sada je jedini dokaz da ono nikad nije bilo moguće i da nikada neće biti taj – da nas nitko iz budućnosti nikada nije posjetio. Ili možda jest? No to su već razne teorije zavjera o vremenskim putnicima koje su daleko od znanosti.

Analiza znanstveno-popularnoga članka

? PUBLIKA, NAMJENA, SVRHA

- Kome je ovaj članak namijenjen? Na temelju čega to zaključujete?
- Koju situaciju čitanja pokriva ovaj članak: privatnu, javnu, obrazovnu ili profesionalnu? Na čemu temeljite svoj odgovor?
- Smatrate li da je ovaj članak pisan s posebnim ciljem? Obrazložite svoj odgovor.

KOMPOZICIJA ČLANKA

- Sastavite na temelju članka kratke bilješke: zabilježite u njima područja kojima se članak bavi, najvažnije informacije o temi, zaključke koje novinarka iznosi i sl.
- Podijelite članak na uvodni, središnji i završni dio.
  - Komentirajte način na koji članak započinje: uočite kako je autorica pridobila čitateljevu pozornost, odnosno čime se poslužila u oblikovanju uvoda.
  - Analizirajte kako u središnjem dijelu članka autorica povezuje znanost i stvarnost u kojoj čitatelj živi.
  - Kako članak završava? Na koji je način završetak povezan s prethodnim tekstom?

STILSKA OBILJEŽJA

- Prisjetite se obilježja znanstvenoga i publicističkoga stila.

ZNANSTVENI STIL

- pokriva područja različitih znanosti
- racionalno, sažeto i precizno iznesena teza
- argumentirano obrazlaganje teze
- logička analiza u kojoj prevladava znanstvena terminologija (nazivlje)

PUBLICISTIČKI STIL

- zastupljen u medijima: stil tiskovina, radija, televizije, internetskih portala
- objektivnost, sažetost
- individualnost u pristupu temi

- Koja obilježja znanstvenoga, a koja obilježja publicističkoga stila uočavate u članku?

Stručni članak

- ? Prisjetite se javnoga govora kao retoričke vrste: navedite prigode u kojima se obično izvodi i njegova temeljna obilježja.

Javni govor u poslovnom svijetu

U sljedećem stručnom članku znanstvenici su analizirali govore triju američkih predsjednika. Donosimo ulomke toga članka: dok ga čitate, posebno obratite pozornost na strukturu teksta, odnosno kompozicijske dijelove stručnoga članka.

Josip Mašić i Gabrijelel Kišiček

Retorička analiza govora američkih predsjednika Roosevelta, Kennedyja i Obame

Sažetak

U radu se analiziraju govori američkih predsjednika F. D. Roosevelta, J. F. Kennedyja i B. Obame održani u vrijeme različitih povijesnih situacija u kojima je posredno ili neposredno ugrožena sigurnost Sjedinjenih Američkih Država. Cilj analize je utvrditi retoričke karakteristike govora održanih u kriznim vremenima, ali i retoričke karakteristike samih govornika utvrđujući pri tome eventualne sličnosti i razlike. Retorička analiza obuhvaća analizu argumentacije, strukture govora te stila, ali i utvrđivanje nekih specifičnih retoričkih taktika.

Rezultati istraživanja pokazali su kako američki predsjednici, unatoč različitim razdobljima, različitoj publici kojoj se obraćaju te različitim govorničkim situacijama dijele određene retoričke karakteristike te argumentacijske strategije. Međutim, unatoč svim sličnostima, zadržavaju svoj specifičan retorički stil te su s pravom smatrani ponajboljim suvremenim američkim govornicima.

Ključne riječi: retorika, argumentacija, argumentacijske pogreške, politički diskurs, predsjednički govori

1. Uvod

Retorika i politika međusobno su povezane još od antičkoga vremena. Razvojem demokracije u Ateni u 5. stoljeću pr. Kr. slobodni građani sudjeluju u društvenom životu, biraju se u skupštine, raspravljaju i donose političke odluke. Razvoj demokracije doveo je do razvoja retorike. Politički uspjeh uvelike ovisi o sposobnosti uvjeravanja, pa se u različitim društvima i različitim razdobljima više ili manje posvećivala pozornost podučavanju retorike. Demokratska društva koja njeguju jednakost i slobodu govora više su retorična od totalitarnih i autokratskih sustava. Upravo zbog toga u ovome se radu analiziraju govornici u američkom političkom diskursu i to poznati, glasoviti američki predsjednici koji su svojim djelovanjem ostavili trag. (...)

2. Teorijski okvir – retorička i argumentacijska analiza političkog diskursa

Politički govori retoričarima često služe kao korpus za analizu jer ujedinjuju uvjerenje etosom, patosom i logosom, a uz to političari koriste i brojne retoričke taktike te »strateško manevriranje« (prema Zarefsky, 2008) kako bi postigli svoj cilj. Govoreći o Aristotelovoj podjeli na etos, patos i logos, Tindale (1999: 13) objašnjava retoričku argumentaciju dominantno korištenu u političkom diskursu: »Budući da publika odluke donosi na temelju argumenata, mora se stvoriti raspoloženje primjereno za prihvaćanje novih ideja. To je veza s patosom. Uz to, moraju biti i primjereno raspoloženi prema govorniku. To je veza s etosom. Dakle, vidimo da je retorička argumentacija ovisna o kontekstu, a upravo kontekst uključuje logos, etos i patos.«

(...)

3. Ciljevi i hipoteze

Cilj rada bio je pronaći sličnosti i razlike u govorima triju predsjednika iste države. Iako su održani u različitim povijesnim razdobljima, izabrani su zbog toga jer su sva trojica govorila u trenucima neposredne i posredne ugroženosti sigurnosti države. Roosevelt govori uoči američkog uključivanja u Drugi svjetski rat, Kennedy za vrijeme Kubanske krize, a Obama za vrijeme ratnog sukoba u Iraku i Afganistanu. Upravo zbog situacijske sličnosti pretpostavlja se kako će predsjednici dijeliti retoričke karakteristike govora u smislu isticanja vrijednosti američkog društva, koristiti slične argumente kako bi uvjerali u zaštitu tih vrijednosti te kako će koristiti slične topose. Također, u govorima se očekuje korištenje argumenata tzv. »skliskog terena« (engl. *slippery slope*) kojima se uzročno-posljedičnim vezama ukazuje na moguće negativne posljedice. S obzirom na to da sva tri govora tematiziraju ugrožavanje sigurnosti i slobode, tj. važnost zaštite tih vrijednosti, očekuje se kako će anticipirati moguće posljedice ako do toga ne dođe. (...) U argumentaciji se očekuje i djelovanje na emocije, posebice na strah. Walton (2007: 133)

4. Korpus i analiza

U radu se analizira govor Franklina Delana Roosevelta »Četiri slobode« (n. d. preuzeto s <http://www.americanrhetoric.com/speeches/fdrthefourfreedoms.htm>) koji je održao 6. siječnja 1941. pred članovima 77. američkog Kongresa. (...)

Analiziran je govor Johna Fitzgeralda Kennedyja »Obraćanje naciji u vezi Kubanske krize« (n. d. preuzeto s <http://www.americanrhetoric.com/speeches/jfkucubanmissilecrisis.html>) kojim se 22. listopada 1962. putem televizije obratio svojim sugrađanima. (...)

Barack Obama održao je 21. svibnja 2009. u Državnom arhivu u Washingtonu »Govor o američkim vrijednostima i nacionalnoj sigurnosti« (n. d. preuzeto s <http://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamanationalarchives.html>).

(...)

Svi govori preuzeti su u pisanom i u audioobliku. Autori stranice uređuju tjednu rubriku pod naslovom »Govor tjedna« (Speech of the week), a sva tri predsjednička govora bila su u toj rubrici.

Analizirat će se retoričke karakteristike govora trojice američkih predsjednika i to analiza strukture govora, jasno isticanje cilja, važnosti teme te prilagođenost publici.

Pozornost će se posvetiti analizi argumentacije, specifičnim argumentacijskim taktikama kojima se govornici služe te identificiranju eventualnih argumentacijskih pogrešaka. Na kraju, u analizi će se pozornost posvetiti i stilu govora, odnosno izboru riječi, figurativnosti, jasnoći izraza.

5. Rezultati i rasprava

5.1. Analiza govora F. D. Roosevelta

F. D. Roosevelt govor započinje objašnjavajući situaciju u kojoj su se našle Sjedinjene Američke Države: »(...) do sada američka sigurnost nije ovako bila ugrožena izvana« pridobivajući tako i pozornost publike, ali i djelujući na njihove emocije naglašavajući opasnost i izazivajući strah. Govor nastavlja korištenjem činjenica i povijesnih analogija kako bi istaknuo specifičnost trenutnog stanja i dalje djelujući na emocije slušača. Brojnim povijesnim činjenicama govori o razdobljima krize koja su pogodila SAD od njezina utemeljenja (...).

5.2. Analiza govora J. F. Kennedyja

John Fitzgerald Kennedy se 22. listopada 1962. obraća svojim sugrađanima putem televizije obavještavajući ih o trenutačnim događajima vezanima uz Kubansku krizu. U tim trenucima Sovjetski Savez na Kubi postavlja nuklearno naoružanje čime, zbog geografske bliskosti, predstavlja direktnu opasnost za SAD. (...)

Trenuci su to hladnoga rata kada i SAD i SSSR demonstriraju svoju vojnu i političku moć razvijajući i proizvodeći nuklearno oružje. U situacijama neposrednog ugrožavanja sigurnosti očekivano je korištenje *slippery slope* argumenata u kojima se uzročno-posljedičnim vezama ističu moguće negativne posljedice. Ako je takva veza vjerojatna, *slippery slope* se smatra legitimnim argumentom. Takav argument koristi J. F. Kennedy koji smatra »kako gomilanje oružja ne može biti ništa drugo nego da SSSR na taj način osigura mogućnost napada na Zapadnu hemisferu«. Pri tome također koristi zaključivanje po znakovima. Velik dio govora posvećuje detaljnom obrazlaganju »mogućnosti napada na SAD« korištenjem činjenica. (...)

Za razliku od Roosevelta, njegova se argumentacija temelji i na pobijanju argumenata suprotne strane. (...)

5.3. Analiza govora B. Obame

Barack Obama govori 21. svibnja 2009. u Državnom arhivu u Washingtonu pred okupljenim gostima među kojima su i visoki američki dužnosnici (državna tajnica, ravnatelj CIA-e, brojni ministri, članovi Kongresa i Bijele kuće). Slično kao i predsjednik Roosevelt, Obama u uvodnom dijelu govori o posebnom vremenu u kojem se SAD nalazi (»Ovo su specifična vremena u kojima se nalazi naša zemlja.«). Ekonomska kriza, dva rata, brojni izazovi u budućnosti nešto je s čime se nije lako suočiti i upravo potaknut teškim vremenima osjeća potrebu obratiti se narodu (slično kao i predsjednik Kennedy). U prvome dijelu govora najviše pozornosti posvećuje vrijednostima na kojima počiva američko društvo, a to su sloboda, pravda, domoljublje... Vrijednosti za koje su istraživanja (Kinnier i sur., 2004) pokazala da su najčešće spominjane u američkom političkom diskursu. (...)

Govor strukturira oko ključnih točaka, ali pri tome se koristi stilskim sredstvima kao što su ponavljanja, anafore, epifore... Primjerice, odlomak počinje istom sintagmom: »To je razlog...«, koristi anafore (»Mi smo suočeni... Mi se borimo... Mi vodimo...«), metafore (»Motori naše ekonomije polako su se počeli okretati.«), antiteze (»To je prvo na što pomislim kad se probudim i posljednje na što pomislim prije nego zaspim.«).

6. Zaključak

Analiza govora američkih predsjednika Roosevelta, Kennedyja i Obame pokazala je veliku sličnost uvjetovanu govorničkom situacijom. Suočeni s neposrednom opasnošću nacionalnoj sigurnosti nude rješenja kriznih situacija: uključivanje u rat, oštre odgovore na provokacije, financiranje borbe protiv terorizma. Svoje prijedloge iznose jasno i cijeli govor strukturiraju oko ključnih točaka. Argumenti

kojima obrazlažu svoje tvrdnje također su vrlo slični te sa stajališta argumentacijske teorije očekivani. Koriste se *slippery slope* argumentima kojima se anticipiraju negativne posljedice nečinjenja, koriste se djelovanjem na strah i argumentom administrativnog autoriteta (pozivanjem na Ustav, deklaracije i povelje kojima se jamči sloboda i sigurnost nacije). Također, zajedničko im je korištenje toposa slobode, jednakosti, pravde i sigurnosti iz kojih formuliraju argumente.

Nekoliko je manjih razlika u retoričkim taktikama koje su prije svega uvjetovane i situacijom i razdobljem održavanja govora, ali i osobnošću govornika. (...)

Sva trojica predsjednika održala su iznimno figurativne govore te se najčešće koriste metaforama, ali i drugim figurama kako bi svoje ideje približili publici, kako bi pridobili i zadržali njihovu pozornost te ih motivirali na djelovanje. Iako održani u različitom razdoblju, različitoj govorničkoj situaciji i usmjereni različitoj publici, analizirani govornici retorički gledano vrlo su slični. Međutim, kako to obično jest s karizmatičnim vođama, zadržavaju svoj vlastiti govornički stil.

- ?**
- Kome je namijenjen ovaj članak? Na temelju čega to zaključujete?
  - Zbog čega se na početku navodi sažetak i ključne riječi?
  - Usporedite kompoziciju/strukturu stručnoga članka s kompozicijom znanstveno-popularnoga članka: uočite sličnosti i razlike.
  - Dokažite da je ovaj stručni članak pisan znanstvenim stilom.

Čekajući izjavu za medije

Struktura stručnoga članka

OKVIR: sažetak, ključne riječi

DIJELOVI TEKSTA

- **Uvod:** najava teme, prikaz prethodnih istraživanja o temi
- **Razrada:** izlaganje teme, istraživanje, rezultati istraživanja, analiza i rasprava
- **Zaključak:** ponoviti najvažnije rezultate istraživanja

DODATAK

- Bilješke: u njima se nešto dodatno objašnjava ili se upućuje na literaturu.
- Literatura

NAPOMENA: O navođenju popisa literature vidjeti na 172. stranici.

Kako napisati članak

1. Priprema

- Odaberite neku zanimljivu aktualnu temu.
- Istražite dostupnu literaturu.
- Sastavite bilješke.

2. Izrada koncepta/nacrta

- Vratite se svojim bilješkama: usporedite informacije iz različitih izvora, selektirajte informacije i razvrstajte ih redoslijedom kojim ćete ih iznositi.
- Odredite način na koji ćete informacije iznositi, odnosno osmislite metodologiju izlaganja.

3. Pisanje članka

- Započnite s pisanjem članka: u svom tekstu povežite u cjelinu podatke/informacije, objasnite u kakvu su međusobnom odnosu, obrazložite svoje tvrdnje i potkrijepite ih dokazima i citatima, odnosno navodima drugih autora i sl. Tijekom pisanja bilježite izvore i autore od kojih ste preuzeli neke tvrdnje, citate i sl. da biste ih mogli uvrstiti u popis literature.
- Dopunite svoj tekst tablicama, grafičkim prikazima i sl.
- Na kraju sastavite popis literature kojom ste se služili u pisanju članka.

4. Provjera prije objave

- Kada ste završili svoj članak, vratite se tekstu da biste ispravili eventualne jezične i korektorske propuste. Tek kada je tekst jezično ispravan i kada su uklonjeni propusti, možete ga poslati onom kome je namijenjen, odnosno objaviti.

Na kraju sastavite popis literature kojom ste se služili u pisanju članka. Pazite da navedete sve izvore kojima ste se služili, odnosno da se sve ono što nije vaš autorski tekst nađe na ovom popisu.

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Odaberite jednu obljetnicu koja se obilježava ove kalendarske godine. Služeći se podsjetnikom, napišite o njoj tematski članak.
2. Pročitajte jedan znanstveno-popularni članak o klimatskim promjenama. Analizirajte ga s obzirom na obilježja članka kao tekstne vrste i s obzirom na jezičnu točnost.
3. Potražite u stručnim časopisima jedan članak o renesansi. Pročitajte ga i prikažite ukratko njegov sadržaj i strukturu.

Sažetak

Sažetak kao izlagački tekst

- Prepričajte sadržaj filma koji ste nedavno gledali. Za pripremu imate tri minute, a za izlaganje dvije minute.
- Pokušajte analizirati način na koji ste saželi sadržaj filma: kako ste to činili, po kojem ste kriteriju birali informacije s obzirom na zadano vrijeme, kako ste informacije strukturirali i sl.

Prepričavanje sadržaja filma slično je pisanju sažetka: u oba je slučaja potrebno neku veću cjelinu sažeti u ograničen/zadan broj riječi, odnosno u zadano vrijeme.

U kinu

Sažetak je objektivno pisan kratki tekst u kojem je na sažet, odnosno jezgrovit način prikazan neki sadržaj. Pitanja na koja sažetak odgovara: *Što? Kako? Zašto?* Kompozicija sažetka prati kompoziciju teksta koji se sažima.

Cilj je sažetka ukratko ukazati na temu i problem kojim se autor bavi.

Primjer pisanja sažetka

Pred vama je tekst Viktora Žmegača *Čujte, gledajte*. Služeći se tim tekstom, pokazat ćemo kako se tekst sažima, odnosno kako možete u nekoliko koraka sastaviti sažetak.

? Pri prvom čitanju trebate razumjeti tekst na općoj razini: dakle, pročitajte ga kao tekst koji vam donosi neke informacije. Kada tekst pročitate, odgovorite na postavljena pitanja ispod teksta (1. dio).

Viktor Žmegač, *Čujte, gledajte*

Svaki jezik ima poštapalice. Englez će rijetko započeti razgovornu rečenicu da ne kaže »well« ili »look«, Nijemac će reći »nun«, »also«, »sehen sie«. Hrvati ne zaostaju. Što bismo bez »pazi«? Ta pojava, međutim, postaje i kulturnopovijesno zanimljiva ako se u njoj naziru znakovi nekog općeg komunikacijskog stanja. Osvrnut ću se na hrvatsku praksu, kojoj se mogu naći i analogije u nekim drugim jezicima.

Povod za razmatranje svakako postoji. Prije četrdesetak godina bilo je teško zamisliti odgovor na neko takozvano problemsko pitanje, a da na njegovu čelu nije bilo riječi »čujte« – riječ koju je u mislima uvijek pratio i uskličnik i upitnik u isti mah. Radi se, teoretski, o pozivu na slušnu, auditivnu recepciju. U toj, tako reći, predinformativnoj riječi važno je šarenilo značenja. »Čujte« nije obavijesna nego gestična riječ. Ona iskazuje nešto o problemu koji slijedi, ali joj govornik može dati samo lebdeće značenje, »čujte« može značiti »što zapravo očekujete od mene, ta nisam ja prorok«, zatim »to se može prosuditi ovako ili onako, ne bih se baš upuštao u to, ne želim trčati pred rudo«, ili »s obzirom na to kakve su prilike, još je i dobro, moglo bi biti još gore«. Ukratko, na pitanje kako treba definirati »čujte« moguć je samo odgovor koji počinje s »čujte«. Danas bi to bilo drukčije. »Čujte« odumire, potisnulo ga je »gledajte«. Konotacije su ostale iste: nesigurnost, dvojba, pokušaj izbjegavanja jasnog odgovora, lukavo ili priglužno ponašanje. Ali se promijenio komunikacijski kanal, dakle osjetilo koje se priziva. U potrazi za simptomima razdoblja naći će se među njima i ta okolnost. Reprezentativan kanal epohe naime nije slušni nego vidni. Telefonom se prije razgovaralo, no mobitel sve više postaje grafičko pomagalo. Poruka – to je tipkanje. Ima još uvijek doduše mobitelskog hihotanja i grgotanja, ali prsti su brži.

Televizija nadvladala je radio, jer on nema vizualnih poruka (»gledajte«). Televizija, iako je kopča zvuka i slike, može funkcionirati i jednostrano: kome je stalo samo do slike ili mu zvuk čak smeta (što je često kod političkih govora), poslužiti će se tišinom koju mu pruža daljinski upravljač. Televizijski redatelji ne propuštaju nijednu priliku da upozore na to da se njihov medij u prvom redu osniva na slici, koja mora biti kompozicijski tako ostvarena da dojmivost i gestičnost mogu, ako je moguće, potisnuti riječ. (...) No najjasniji znak vizualnosti epohe svakako je internet sa svim svojim podvrstama. Internet je pretežno čitanje, gledanje slika, vizualno dekodiranje – a po sadržaju obavijesna robna kuća (...). U ruskim romanima devetnaestog stoljeća kućni je ugođaj stvarao šum samovara. Danas je među ostacima ozračja »portret mladog čovjeka za strojem«. Nikad u povijesti čovječanstva nije bilo toliko vizualnih obavijesti. Ekрани, ekрани, u stanu i na ulici: reklame, grafiti, tramvajske i autobusne informacije, transparenti, ekрани, ekрани i još jednom ekрани. Mobitel – miljenik svih ljudi koji tvrde da su gladni i bos i jer ne mogu platiti neprekidno telefoniranje 16 sati na dan – poslužuje potrošače s novim i novim uslugama za gledanje: fotografijama, filmovima, rendgenskim snimkama, seks-folklorom. *Žderačina (La Grande Bouffe)*, genijalan film Marca Ferrerija, najtočnija je groteskna slika imućnog dijela današnjeg svijeta. Luksuz, pa makar i po cijenu života. Kakav je to život bez vizualnog stroja u džepu? Vrijedi li takav život uopće? Ako u razgovoru želite saznati da li su to doista bitna pitanja, čut ćete poslije kratke stanke: »Pa, gledajte...«

Viktor Žmegač, *Filozof igra nogomet (Zapisi 2010. – 2011.)*

Postupak sažimanja teksta

1. OPĆE (GLOBALNO) RAZUMIJEVANJE TEKSTA

▪ O čemu tekst govori?	TEMA
▪ Koje probleme tekst otvara?	PROBLEMATIKA
▪ Odredite uvodni, središnji i završni dio teksta.	KOMPOZICIJA

2. KLJUČNE RIJEČI

? Pročitajte tekst još jedanput. Usmjerite se na **ključne riječi** u tekstu: **podcrtajte jednu riječ ili izraz** (ali nikako cijelu rečenicu) koja vam se čini najbitnijom za početni dio teksta. Pročitajte na taj način cijeli tekst i označite u njemu ključne riječi. (Tekst ne bi trebao imati više od desetak ključnih riječi.)

- Podcrtajte ključne riječi u **uvodnom dijelu teksta** (najviše tri). Uočite koje se autorove teze njima uvode.
- Odredite ključne riječi u **središnjem dijelu** (pet do sedam). Podcrtajte ih i povežite s njima ključne tvrdnje iznesene u tom dijelu teksta.
- Odredite ključne riječi u **završnom dijelu** (najviše tri). Podcrtajte ih. Koji se zaključci njima iznose?

3. PISANJE KONCEPTA / PLANA PISANJA SAŽETKA

- ? Kada potpuno vladate sadržajem teksta, spremni ste za pisanje sažetka. Da biste ga dobro napisali, potrebno je napraviti **koncept**, odnosno plan pisanja sažetka.
- Koncept sastavite u obliku **natuknica**, a strukturirajte ga kao tri misaone cjeline načinjene prema ključnim riječima teksta.

4. PISANJE SAŽETKA

? Napišite sažetak teksta služeći se svojim konceptom: proširite svaku natuknicu u jednu ili više rečenica i sastavite logično organiziran tekst. Pritom vam može pomoći nekoliko savjeta:

- Nemojte prepričavati tekst.
- Ne smijete prepisati nijednu rečenicu iz teksta.
- Opseg vašega sažetka može biti najviše jedna trećina teksta o kojem pišete.

5. PROVJERA GRAMATIKE I PRAVOPISA

? Kada ste napisali sažetak, provjerite jeste li u tekstu poštovali jezičnu normu, odnosno je li vam se potkrala kakva pogreška u pisanju. Ispravite svaku takvu pogrešku.

? Usporedite svoj sažetak s primjerom sažetka Žmegačeva teksta.

Sažetak teksta Viktora Žmegača *Čujte, gledajte*

Tekst Viktora Žmegača *Čujte, gledajte* bavi se načinom komuniciranja u suvremenom društvu. Autor uviđa da se kontekst u kojem čovjek živi promijenio, a posljedica je i promjena u govoru: umjesto poštapalice *čujte*, koja se koristila prije četrdesetak godina, sada se koristi izraz *gledajte*. U auditivnoj kulturi, kada smo u komunikaciji bili usmjereni na slušanje (dominira radio kao medij), poštapalica *čujte* imala je svoju svrhu. Međutim, posljednjih desetljeća promijenjen je komunikacijski kanal: ljudi su okruženi ekranima (mobitel, televizija, reklamni panoi), a kultura je postala vizualna. Ta se promjena odrazila na jezik: i poštapalica (koja zapravo ne znači ništa) promijenila se i tako uklopila u kontekst vremena.

Međutim, postavlja se pitanje kamo vodi ta potreba za posjedovanjem vizualnoga stroja i kako ona utječe na naš život. Autor zaključuje da se i na to pitanje može odgovoriti u duhu vizualne kulture: »Dakle, gledajte...«

Pogled na mobitel

Kako napisati sažetak

1. Opće (globalno) razumijevanje teksta

Pročitajte tekst. Nakon toga odgovorite na ova tri pitanja da biste provjerili svoje razumijevanje onoga što ste pročitali.

▪ O čemu tekst govori?	TEMA
▪ Koje probleme tekst otvara?	PROBLEMATIKA
▪ Što čini uvodni, što središnji, a što završni dio teksta?	KOMPOZICIJA

2. Izdvajanje ključnih riječi

Pročitajte tekst još jedanput kako biste u njemu podcrtali ključne riječi ili izraze. (Nemojte podcrtavati cijele rečenice.) Pazite da su ključne riječi raspoređene ravnomjerno i da ih nema previše, odnosno ne više od desetak. Pritom se možete voditi sljedećim omjerima:

- Podcrtajte u uvodnom dijelu teksta najviše tri ključne riječi i uočite koje se autorove tvrdnje njima uvode.
- Podcrtajte u središnjem dijelu pet do sedam ključnih riječi i povežite s njima ključne tvrdnje iznesene u tom dijelu teksta.
- Podcrtajte najviše tri ključne riječi u završnom dijelu teksta i uočite koji se zaključci njima iznose.

3. Pisanje koncepta / plana pisanja sažetka

U prvim dvjema fazama napravili ste pripremu za pisanje sažetka: razumjeli ste sadržaj teksta, uočili njegove kompozicijske dijelove i podcrtali u njemu ključne tvrdnje.

Treća je faza također pripremna, ali na drugi način: u njoj trebate sastaviti plan pisanja sažetka, odnosno koncept na temelju kojeg ćete sastaviti svoj tekst.

- Koncept sastavite na temelju ključnih riječi i napišite ga u obliku natuknica. Podijelite ga na tri kompozicijska dijela: uvodni dio, središnji dio i završni dio.

4. Pisanje sažetka

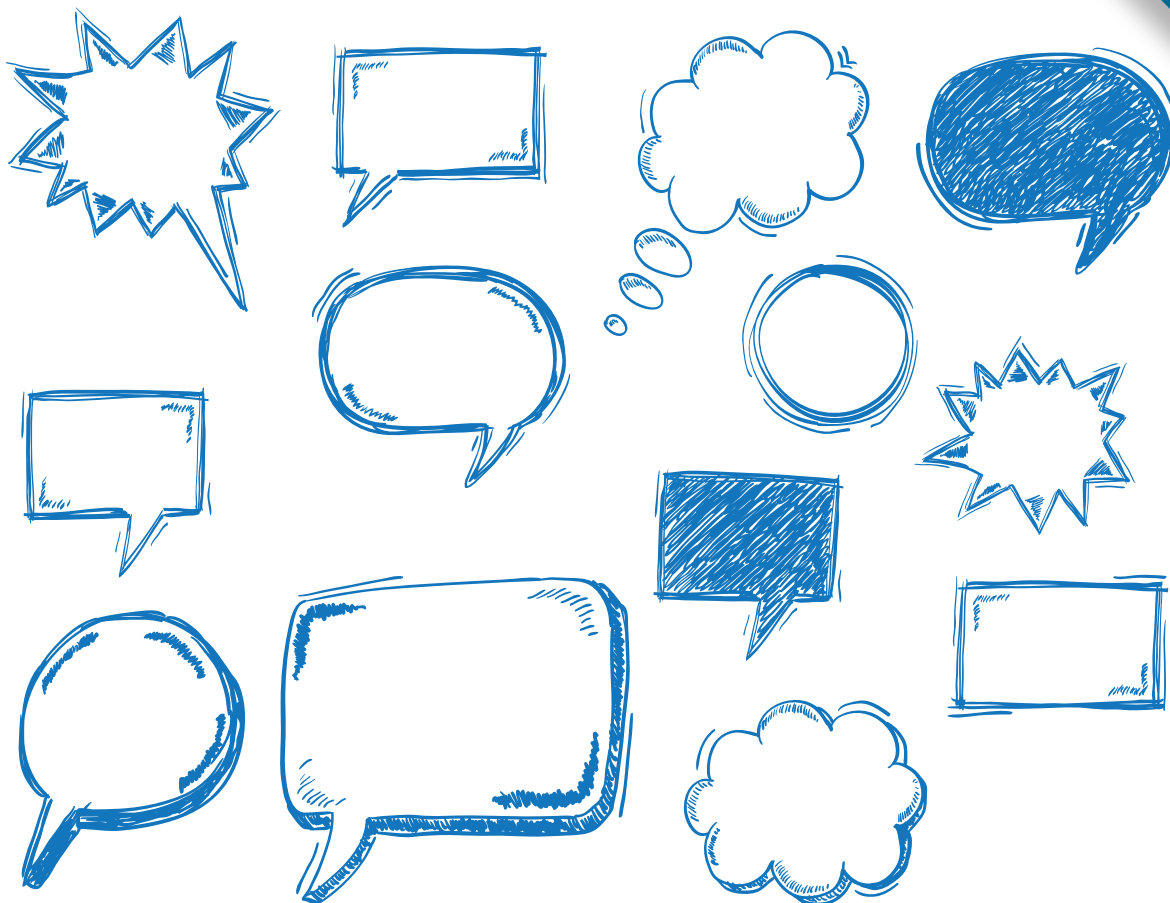
Služeći se konceptom koji ste sastavili, napišite sažetak teksta: proširite svaku natuknicu u jednu ili više rečenica i sastavite logično organiziran tekst. Pritom vam može pomoći nekoliko savjeta:

- Nemojte prepričavati tekst.
- Ne smijete prepisati nijednu rečenicu iz teksta.
- Opseg vašega sažetka može biti najviše jedna trećina teksta o kojem pišete.

5. Provjera gramatike i pravopisa

Kada završite s pisanjem sažetka, provjerite pravopis i gramatiku u svojem sastavku. Ispravite svaku uočenu pogrešku.

Rečenica

1. Od riječi do rečenice
  2. Rečenice po sastavu
  3. Red riječi u jednostavnoj rečenici
  4. Složena rečenica
  5. Nezavisnosložena rečenica
  6. Zavisnosložena rečenica
  7. Višestruko složena rečenica
- Podsjetnik

ISHODI

- analiziram gramatičko ustrojstvo jednostavne rečenice
- razlikujem neobilježeni, obilježeni i obvezatni red riječi
- objašnjavam položaj nenaglasnica ili klitika u obvezatnom redu riječi
- analiziram složene rečenice (nezavisnosložene, zavisnosložene i višestruko složene)
- primjenjujem sintaktička znanja pri oblikovanju rečenice
- primjenjujem sintaktička znanja pri oblikovanju teksta

Od riječi do rečenice

Uvod u sintaksu

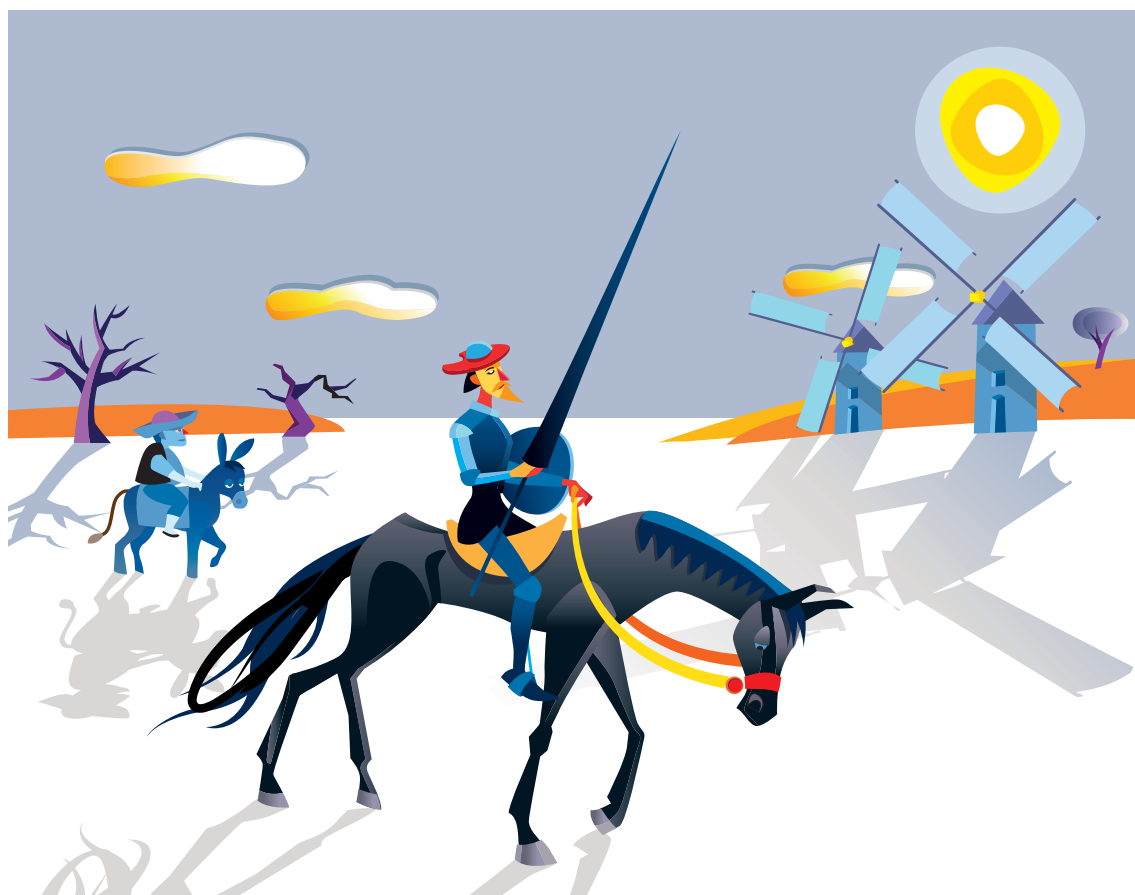
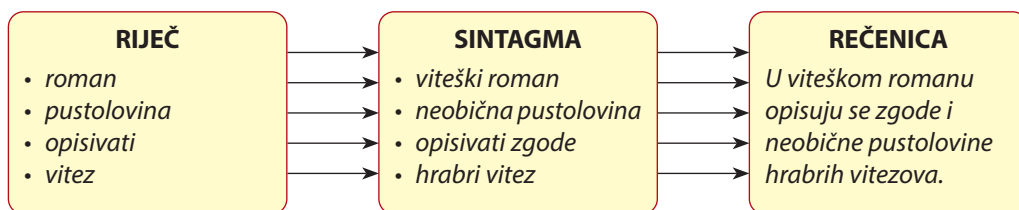
? Pročitajte s olovkom u ruci sljedeći tekst.

- Pored činjenica koje su vam potpuno poznate stavite znak ✓✓.
- Pored činjenica koje ste zaboravili ili koje vam nisu poznate stavite znak +.
- Zatim se vratite dijelu teksta koji ste označili znakom +: ponovite to gradivo koristeći se udžbenikom prvoga razreda ili gramatikom hrvatskoga jezika.

1. SINTAKSA

Sintaksa je dio gramatike koji proučava rečenicu. Bavi se proučavanjem pravila po kojima se riječi slažu u spojeve riječi (sintagme) i rečenice, a rečenice u različite tekstove.

Sintaktičke jedinice: riječ, sintagma (spoj riječi) i rečenica.

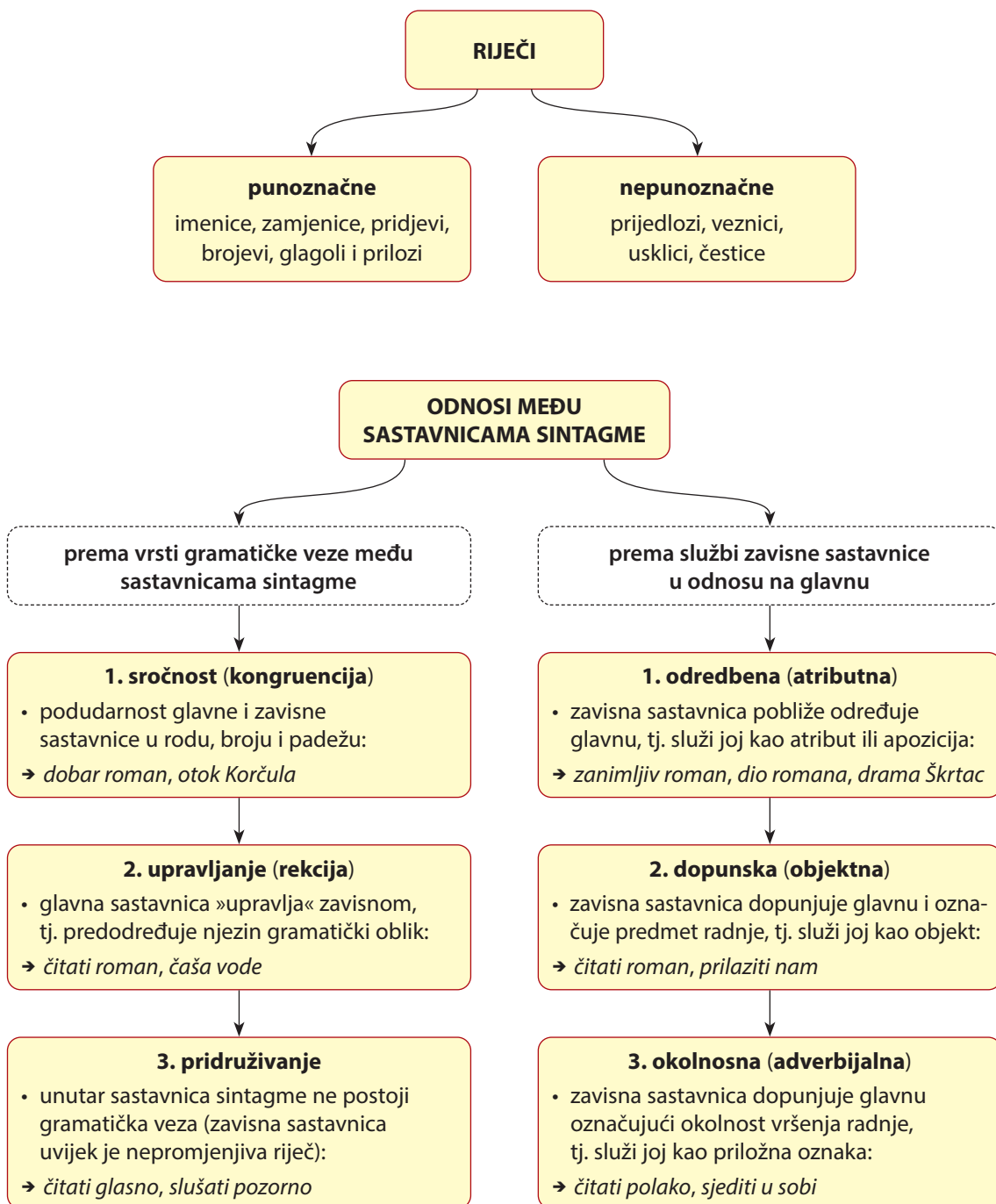

Don Quijote i Sancho Panza

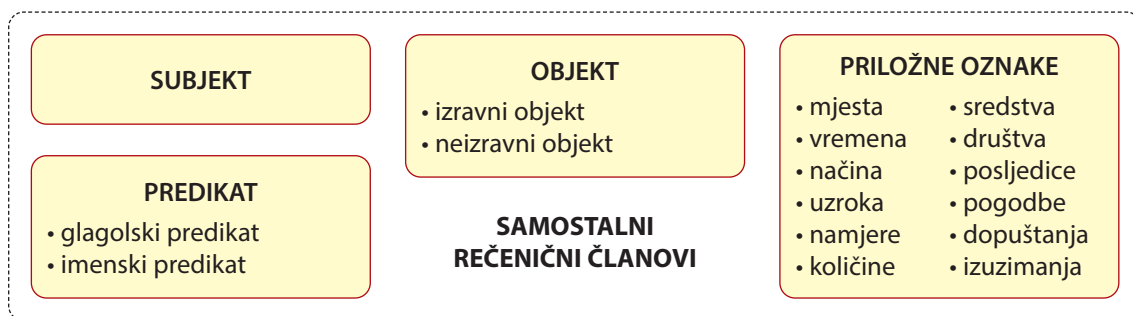

2. SINTAGMA (SPOJ RIJEČI)

Sintagma (spoj riječi) sintaktička je jedinica sastavljena od najmanje dviju punoznačnih riječi koje su gramatički povezane. U sintagmi je uvijek jedna riječ glavna sastavnica, a druga (ili druge) zavisna.

3. REČENIČNI ČLANOVI

Predikat je temelj rečeničnoga ustrojstva, a glagol je nositelj predikata. Predikat »upravlja« ostalim članovima rečeničnoga ustrojstva predikatnim kategorijama: kategorijom lica, broja, vremena, vida i načina. Razlikujemo **glagolski** i **imenski** predikat.

Shakespeareova djela čitamo i danas. Njegove teme zanimljive su i svremenom čitatelju.

Subjektom izričemo ono o čemu se u rečenici govori, odnosno na što se odnosi obavijest izrečena predikatom. Odgovara na pitanja *Tko? Što?* i uvijek je u nominativu.

Renesansa se javlja u 15. i 16. stoljeću.

Objektom se izriče predmet radnje, odnosno na njega se prenosi radnja. Razlikujemo **izravni** i **neizravni** objekt: izravnom objektu mjesto u rečenici otvaraju prijelazni glagoli i najčešće je u akuzativu. Neizravni objekt može biti u genitivu, dativu, akuzativu, instrumentalu i lokativu.

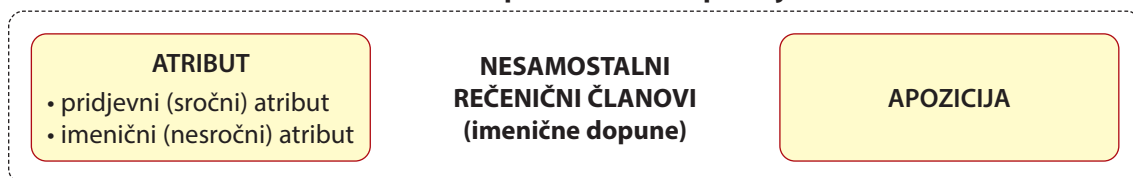
U subotu ćemo u kazalištu pogledati Hamleta. (izravni objekt)

Pisat ćemo o njemu u školskoj zadaći. (neizravni objekt)

Priložnim oznakama izriču se okolnosti u kojima se vrši radnja: mjesto, vrijeme, način, uzrok, količina, namjera, posljedica, sredstvo, društvo, izuzimanje, dopuštanje i pogodba.

U Italiji se oduvijek cijenila antička kultura.

Imenične dopune: atribut i apozicija

Atribut je riječ (pridjev, zamjenica, broj ili imenica) koja se dodaje imenici da bi se pobliže odredilo njeno značenje. Odgovara na pitanja *Koji? Čiji? Kakav? Kolik?*

Dvije su vrste atributa:

- **pridjevni** ili **sročni** atribut izriče se pridjevom, zamjenicom ili brojem i uvijek je u istom padežu kao imenica koju dopunjuje
- **imenični** ili **nesročni** atribut izriče se imenicom i nikada nije u istom padežu kao imenica koju dopunjuje.

Turistički vodiči pokazuju renesansne građevine znatiželjnim turistima.

Takve informacije uvijek potaknu razmjenu mišljenja unutar skupine.

Apozicija je imenica koja pobliže označuje drugu imenicu i slaže se s njom u padežu.

Otok Hvar može se pohvaliti prvim javnim europskim kazalištem.

4. ANALIZA GRAMATIČKOGA USTROJSTVA REČENICE

1. Odredite predikat u rečenici. Odredite mu vrstu i označite ga kraticom.
  - Predikat može biti sastavljen samo od jednoga glagola (*trčim, trčao sam, trčat ću*), ali i od više glagola (*želim trčati*). U drugom slučaju prvi glagol nema potpuno značenje pa ga dopunjuje glagol u infinitivu.
2. Uz predikat postavite pitanje za subjekt: *Tko? Što?* Označite ga kraticom.
3. Postavite uz glagol u predikatu pitanje za izravni objekt: *Koga? Što?*
  - Ako je glagol prijelazni, uz njega će se uvrstiti izravni objekt (*Volim gledati filmove.*).
  - Prijelazni glagol otvorit će mjesto i izravnom objektu u genitivu, tj. dijelnom i slavenskom genitivu (*Ponudi mu soka. Ne vidim ceste.*). Označite kraticom izravni objekt.
4. Postavite uz glagol u predikatu pitanje za neizravni objekt. To mora biti padežno pitanje (za genitiv, dativ, akuzativ s prijedlogom, lokativ ili instrumental). I neizravni objekt označite kraticom.
5. Postavite uz predikat pitanja za priložne oznake. Odredite im vrstu. Označite ih kraticama.
6. Na kraju se vratite imenicama u tekstu. Pogledajte ima li neka imenica dopune. Ako ima, utvrdite je li riječ o atributu (i kojoj vrsti atributa) ili o apoziciji. Označite ih kraticama.

Rečenični članovi (kratice)

- P – predikat
- S – subjekt
- O – objekt
- PO – priložna oznaka
- Atr. – atribut
- Ap. – apozicija

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Zadane su riječi *život, san, čovjek, zvijezde, drama, sanjati, živjeti, odlučiti*. Svaka je od njih glavna sastavnica sintagme: dodajte im zavisnu sastavnicu i sastavite sintagme koje će biti rezultat sročnosti, upravljanja i pridruživanja.
2. Razvrstajte načinjene sintagme iz prethodnoga zadatka na odredbene, dopunske i okolnosne.
3. Analizirajte gramatičko ustrojstvo sljedećih rečenica:
  - Plemiću se odmah svidjela upornost siromašnoga seljaka Sancha.
  - Zazidani dio kuće sada je bio nedostupan poludjelom starcu.
  - U knjižnicu se nije moglo ući zbog razbacanih knjiga.

Rečenice po sastavu

Jednostavna i složena rečenica

? Služeći se tekstom u okviru i fotografijom, sastavite dvije jednostavne i dvije složene rečenice.

jednostavne rečenice
(jedan predikat)

**REČENICE PO
SASTAVU**

složene rečenice
(dva ili više predikata)

jednostavne rečenice (imaju jedan predikat): *Vitez je poludio zbog čitanja romana.*

- neproširene (sastavljene su samo od subjekta i/ili predikata): *On je poludio. Poludio je.*
- proširene (subjekt i/ili predikat imaju dopunu): *On je živio u Španjolskoj.*

složene rečenice (imaju dva ili više predikata): *Vitez je poludio zbog čitanja romana i odlučio je poći u svijet.*

- nezavisnosložene
- zavisnosložene
- višestruko složene

Don Quijote i Sancho Panza: u otvorenoj knjizi

Složene rečenice

- ?
- Promotrite tri načina nastanka složenih rečenica. Navedite vrste složenih rečenica u drugom stupcu.

1. Pročitaj roman. Pogledaj film.	Pročitaj roman i pogledaj film. Pročitaj roman ili pogledaj film.
2. Svanulo je jutro. Krenuo je u pustolovinu.	Kad je svanulo jutro, krenuo je u pustolovinu.
3. Dugo je čitao. Mnogo je razmišljao. Vjerovao je svemu u viteškim romanima.	Dugo je čitao, mnogo razmišljao, vjerovao svemu u viteškim romanima.

- Uz koji biste redak povezali pojam **sklapanje uvrštavanjem**, uz koji **sklapanje povezivanjem**, a uz koji pojam **sklapanje bez veznika**? Obrazložite svoj odgovor.

Dvije ili više jednostavnih rečenica može se sklopiti u složenu rečenicu. Te se jednostavne rečenice tada nazivaju **ishodišne rečenice**. Kada su ishodišne rečenice sklopljene u složenu rečenicu, nazivaju se **surečenicama**.

Složenom rečenicom nazivamo rečenicu sastavljenu od dviju ili više jednostavnih rečenica. Način na koji složena rečenica nastaje naziva se **sklapanje**.

Tri su načina sklapanja složenih rečenica.

- Sklapanje povezivanjem** – ishodišne se rečenice povezuju veznicima: *Pročitaj roman ili pogledaj film*. Tako nastaju **nezavisnosložene rečenice**
- Sklapanje uvrštavanjem** – jedna se ishodišna rečenica uvrštava pomoću veznika u rečenično ustrojstvo druge ishodišne rečenice: *Kad je svanulo jutro, krenuo je u pustolovinu*. Tako nastaju **zavisnosložene rečenice**
- Sklapanje bez veznika** – ishodišne se rečenice sklapaju u složenu rečenicu bez veznika: *Dugo je čitao, mnogo razmišljao, vjerovao svemu u viteškim romanima*.
Rečenice nastale sklapanjem bez veznika nazivaju se **bezvezničke** ili **asindetske rečenice**.
Mogu biti nezavisnosložene (rečenični niz) ili zavisnosložene.

Govorim, slušam, čitam, pišem...

- Prepišite tablicu u bilježnicu i popunite je primjerima vezanim uz roman *Bistri vitez Don Quijote od Manche*. (Roman je prikazan u *Književnom vremeplovu 2*, str. 141. – 150.)

primjer	vrsta rečenice

- Podijelite sljedeće rečenice po sastavu. Svakoj složenoj rečenici odredite način sklapanja.
Na svijetu ljudi govore tisuće jezika. U Sjedinjenim Američkim Državama četvrti najkorišteniji jezik jest jezik za gluhe. Baskijski jezik nije povezan ni s jednim drugim jezikom na svijetu, a ima vrlo složenu strukturu i bogat rječnik. Ako ostanete bez riječi, uvijek si možete pomoći jezikom cvijeća.

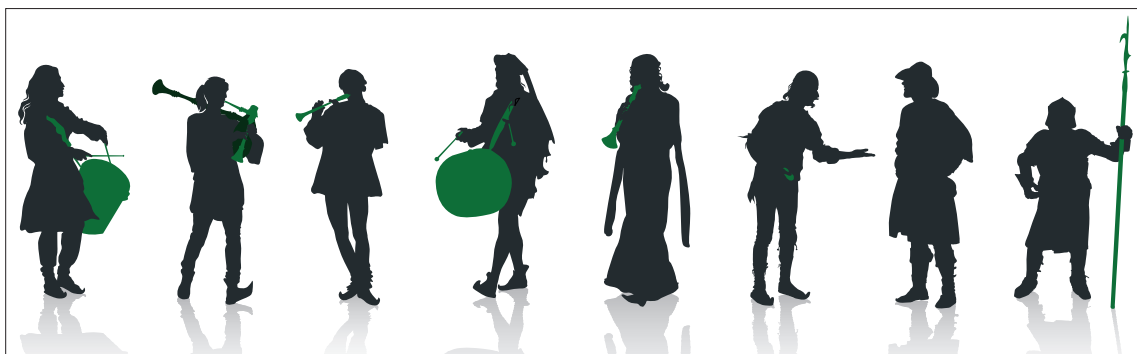

Red riječi u jednostavnoj rečenici

Obavijesno ustrojstvo rečenice

? Zamislite da slušate nekoga tko govori o renesansi i da ste iz njegova izlaganja izdvojili ove dvije rečenice. Odredite što je u podcrtanoj rečenici otprije poznato, a što je nova obavijest.

Renesansa je književno razdoblje koje traje u 15. i 16. stoljeću. Tada se u književnost uvode svjetovne teme u čijem je središtu ljudska priroda, a čovjek je u njima prikazan kao svestran pojedinac.

Zabavljači i glumci

U podcrtanoj se rečenici pojavljuju dva otprije poznata dijela: vremensko određenje renesanse (poznato iz prve rečenice) i svjetovne teme (poznato iz prvoga dijela podcrtane rečenice). Ostali dijelovi podcrtane rečenice nose novu obavijest.

Rečenicu kao komunikacijsku jedinicu promatramo u govornoj situaciji, odnosno u kontekstu. S obzirom na obavijest koju prenosi, sastavljena je od dvaju dijelova: **obavijesnoga subjekta**, tj. **teme** (dio koji nam je otprije poznat) i **obavijesnoga predikata**, tj. **reme** (nova obavijest). Ti dijelovi čine **obavijesno ustrojstvo rečenice**.

U gramatičkom ustrojstvu rečenice tema je najčešće subjekt, a rema predikat, objekt i priložne oznake.

Red riječi u rečenici

? Sastavite od riječi *film, zanimljiv, gledati, dijete* tri rečenice na sljedeći način:

- u prvoj rečenici naglasite da film gleda dijete, a ne odrastao čovjek
- u drugoj rečenici istaknite da je film zanimljiv
- u trećoj rečenici razvrstajte riječi unutar rečenice bez naglašavanja bilo koje riječi, odnosno tako da rečenica bude stilski neutralna.

Redoslijed riječi odnosno rečeničnih dijelova, može biti **neobilježen** (stilski **neutralan**) i **obilježen**. Obilježenim se redoslijedom riječi služimo kada želimo nešto posebno naglasiti.

Neobilježeni red riječi

? Koja je rečenica, prema vašem mišljenju, stilski neobilježena, odnosno neutralna s obzirom na red riječi? Izrazite kraticama poredak rečeničnih dijelova u toj rečenici.

(Popis kratica nalazi se na 101. str.)

*Knjigu čita čitatelj.
Čitatelj čita knjigu.*

*Čita knjigu čitatelj.
Čita čitatelj knjigu.*

*Čitatelj knjigu čita.
Knjigu čitatelj čita.*

Između šest ponuđenih rečenica samo je jedna bila sklopljena prema neobilježenom redu riječi, tj. samo je jedna rečenica imala strukturu S + P + O.

? Izdvojite iz sljedećega niza rečenice s neobilježenim redom riječi s obzirom na imenične dopune. (Podsjetite se imeničnih dopuna na 100. str.)

Renesansna poezija aktualna je i danas.

U gradu Zadru nalazi se spomenik književniku Petru Zoraniću.

Mnoge su se zemlje europske obogatile zahvaljujući trgovini začinima.

Poezija renesansna aktualna je i danas.

U Zadru gradu nalazi se spomenik književniku Petru Zoraniću.

Mnoge su se europske zemlje obogatile zahvaljujući trgovini začinima.

Začinima trgovini zahvaljujući, mnoge su se europske zemlje obogatile.

Neobilježeni red riječi s obzirom na imenične dopune tražio je pridržavanje dvaju pravila: pridjevni atribut i apozicija trebali su se nalaziti ispred imenice, a imenični atribut iza imenice. Pridržavajući se tih pravila, kao rečenice s neobilježenim redom riječi vjerojatno ste izdvojili prvu, drugu i šestu rečenicu.

U neobilježenom (stilski neutralnom) redu riječi tema se pojavljuje na prvom, a rema na drugom mjestu, što znači da u rečenici najprije dolazi subjekt, a zatim predikat i njegove dopune – objekt i priložne oznake.

Pravila o neobilježenom redu riječi odnose se i na poredak atributa i apozicije: pridjevni atribut i apozicija dolaze ispred imenica koje dopunjuju, a imenični atribut dolazi iza imenice koju dopunjuje.

NEOBILJEŽENI RED RIJEČI

subjekt + predikat + objekt	<i>Komedija pokazuje ljudske mane.</i>
pridjevni atribut ispred imenice	<i>renesansna komedija</i>
imenični atribut iza imenice	<i>škrtač godine</i>
apozicija ispred imenice	<i>drama Škrtač</i>

Obilježeni red riječi

? Analizirajte sljedeće rečenice s obzirom na red riječi: uočite u kojim se rečenicama i zašto odstupa od neobilježenoga reda riječi.

Natjecanje je bilo dramatično. Pobijedila je potpuno nepoznata ekipa.

Stvarnost čovjek može pobijediti s dovoljno mašte.

Ivan nije naučio pravopisna pravila u školi.

Na prozoru tamnom još uvijek čeka jedna uspomena.

Svako odstupanje od neobilježenoga reda riječi naziva se **inverzijom**: pritom se inverzija može pojaviti u redosljedu rečeničnih članova, ali i unutar pojedine sintagme (npr. imenica + njezina dopuna).

Izdvojiti se i biti drukčiji

Od uobičajenoga reda riječi odustaje se najčešće u dva slučaja: radi prenošenja informacija (npr. u novinskom članku) i radi posebnoga isticanja. U prvom je slučaju odustajanje uvjetovano kontekstom jer želimo obavijesni predikat staviti na prvo mjesto: *Natjecanje je bilo dramatično. Pobjedila je potpuno nepoznata ekipa.* Takva su odstupanja karakteristična za razgovorni i publicistički stil.

Za razliku od prvoga slučaja, u drugom slučaju do odstupanja dolazi jer želimo u rečenici nešto posebno naglasiti i tada govorimo o redu riječi koji je stilski obilježen: *Na prozoru tamnom još uvijek čeka jedna uspomena.* Stavljanjem pridjevnoga atributa iza imenice izdvojili smo tu sintagmu i dali joj dodatno značenje.

Obvezatni red riječi

? Pokušajte promijeniti redosljed riječi (a ne rečeničnih članova) u sljedećoj rečenici:

Vitez je bio hrabar i želio nam je pokazati kako se svijet može učiniti boljim.

Rješavajući zadatak, mogli ste utvrditi da vam je sloboda mijenjanja riječi ograničena: riječi *je*, *nam* i *se* niste mogli staviti na bilo koje mjesto u rečenici jer ona tada ne bi imala smisla. Iz toga se može zaključiti da je poredak nekih riječi djelomično ili potpuno zadan, odnosno ograničen nekim pravilima. Takve su riječi, primjerice, veznici i prijedlozi te zanaglasnice, koje imaju strogo zadan (automatiziran) redosljed unutar rečenice.

Redoslijed zanaglasnica

Zanaglasnice su riječi koje nemaju svoj naglasak pa se u izgovoru naslanjaju na riječ ispred sebe, što znači da se nalaze iza naglašene riječi s kojom čine naglasnu cjelinu: *Jeste li se ikada zapitali kako je bilo živjeti čovjeku u renesansi? Nije mu bilo lako bez, primjerice, električne struje i suvremenih pomagala.*

ZANAGLASNICE

glagolske zanaglasnice

- nenaglašeni oblik prezenta pomoćnoga glagola *biti*: *sam, si, je, smo, ste, su*
- nenaglašeni oblik prezenta pomoćnoga glagola *htjeti*: *ću, ćeš, će, ćemo, ćete, će*
- nenaglašeni oblik aorista pomoćnoga glagola *biti*: *bih, bi, bi, bismo, biste, bi*

zamjeničke zanaglasnice

- nenaglašeni oblici genitiva, dativa i akuzativa osobnih zamjenica i povratne zamjenice:
  - genitiv: *me, te, ga, je, nas, vas, ih, se*
  - dativ: *mi, ti, mu, joj, nam, vam, im, si*
  - akuzativ: *me, te, ga, ju/je, nas, vas, ih, se*

čestica *li*

PRAVILA O REDOSLIJEDU ZANAGLASNICA

1. **Zanaglasnice** obično dolaze iza prve naglašene riječi u rečenici:

Kako bi vam izgledao život bez viteških likova?

Zanaglasnica može doći i na neko drugo mjesto u rečenici ako se može nasloniti na riječ ispred sebe: *Miguel de Cervantes napisao je roman o starom plemiću koji je poludio čitajući knjige.*

2. Unutar rečenice često se javlja **više zanaglasnica**. Tada dolaze ovim redoslijedom:

- Na prvo mjesto dolazi čestica *li*: *Jeste li vidjeli što je učinio?*
- Na drugo mjesto dolaze glagolske zanaglasnice (osim zanaglasnice *je*):
Misliš li da će danas doći?
- Na treće mjesto dolaze zamjeničke zanaglasnice (1. dativ, 2. genitiv, 3. akuzativ):
Možete li nam ih najaviti?

JEZIČNI SAVJET

Budući da se naslanja na naglašenu riječ ispred sebe, zanaglasnica ne može doći iza stanke u rečenici (iza zareza, zagrada, nabranja, duže sintagme i dr.).

Nepravilno: *Vitez Don Quijote, kako autor navodi, je naumio ispraviti nepravdu u svijetu.*

Pravilno: *Vitez Don Quijote, kako autor navodi, naumio je ispraviti nepravdu u svijetu.*

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Analizirajte red riječi u uvodnom dijelu jednoga od ponuđenih prikaza (str. 82. – 87.).
2. Napišite kratki prikaz na slobodnu temu u kojem ćete primijeniti sva pravila o redu riječi navedena u ovoj udžbeničkoj jedinici.
3. Pratite nekoliko dana naslove na portalima: analizirajte red riječi u njima. Uočite zbog čega u njima dolazi do odstupanja od neobilježenoga reda riječi.

Složena rečenica

? Služeći se grafičkim prikazom na 126. i 127. stranici, prisjetite se vrsta složenih rečenica.

Složena je rečenica sastavljena od dviju ili više jednostavnih rečenica.

Jednostavne rečenice	<i>Don Quijote odlučio je poći na put. Poveo je sa sobom svoga štitonošu.</i>
Složena rečenica	<i>Don Quijote odlučio je poći na put, a sa sobom je poveo svoga štitonošu.</i> (nezavisnosložena)
	<i>Kada je Don Quijote odlučio poći na put, sa sobom je poveo svoga štitonošu.</i> (zavisnosložena)

Silujete Don Quijotea i Sancha Panze

Kako je vidljivo iz primjera, dvije jednostavne rečenice mogu se povezati u **nezavisnosloženu rečenicu** ili se jedna jednostavna rečenica može uvrstiti u rečnično ustrojstvo druge i tada nastaje **zavisnosložena rečenica**. Međutim, u tekstovima i komunikaciji najčešće su rečenice u kojima se više jednostavnih rečenica spaja u složenu rečenicu.

Jednostavne rečenice	<i>Don Quijote odlučio je poći na put. Poveo je sa sobom svoga štitonošu. Ubrzo su doživjeli svoju prvu pustolovinu.</i>
Složena rečenica	<i>Kada je Don Quijote odlučio poći na put, sa sobom je poveo svoga štitonošu, a ubrzo su doživjeli svoju prvu zajedničku pustolovinu.</i> (višestruko složena)

Kada se tri ili više jednostavnih rečenica spaja u složenu rečenicu, nastaje **višestruko složena rečenica**.

Analiza rečenica u tekstu

- Razvrstajte rečenice iz teksta koji slijedi na jednostavne i složene.
- Podcrtajte u složenim rečenicama predikate.
- Podijelite sve složene rečenice na nezavisnosložene, zavisnosložene i višestruko složene.

U kutu je ležala stara oprema. Stari ju je vitez namjeravao isprobati. Najprije ju je očistio, ali onda je shvatio da mu kaciga ne odgovara. On je želio imati pravu opremu. Odlučio je nešto poduzeti. Imao je vrlo slaboga konja, ali on će ga jednim potezom pretvoriti u viteškoga konja. Dva-tri dana pokušavao je smisliti ime koje bi mu nadjenuo. Konačno je odlučio i nazvao ga Rosinante. Sada je bio pravi vitez koji može krenuti u pustolovine. Kada je svanuo dan, vitez je na svom konju odjahao iz sela u potragu za pustolovinom.

Prometni znak: Zabranjen prolazak Don Quijotea prema vjetrenjači

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Napišite tekst u kojem ćete na jednom primjeru objasniti značenje pojma »jurišati na vjetrenjače«. Podijelite svoje rečenice na jednostavne, nezavisnosložene, zavisnosložene i višestruko složene.
2. Opišite prizor na fotografiji. Upotrijebite pritom najmanje pet složenih rečenica.

Nezavisnosložena rečenica

Vrste nezavisnosloženih rečenica

? Sastavite na temelju fotografije nekoliko nezavisnosloženih rečenica. Zapišite ih, podcrtajte u njima predikate i zaokružite veznik.

U pohodu na vjetrenjače

Nezavisnosložena rečenica nastaje **povezivanjem** dviju ili više jednostavnih rečenica. Ovisno o odnosu rečeničnih sadržaja i značenju veznika razlikujemo **sastavne, rastavne, suprotne, isključne i zaključne** rečenice.

VRSTA	PRIMJER	VEZNICI
sastavne	<i>Ostavili smo selo pa krenuli na put.</i>	i, pa, te, ni, niti
rastavne	<i>Kreni u pustolovinu ili nemoj više o tome pričati.</i>	ili
suprotne	<i>Don Quijote je bio plemenit, ali drugi to nisu vidjeli.</i>	a, ali, no, nego, već
isključne	<i>Svi su se smijali, samo je Sancho bio ozbiljan.</i>	samo, samo što, jedino, jedino što, tek, tek što
zaključne	<i>Vitez je htio popraviti svijet, stoga je svima bio smiješan.</i>	dakle, zato, stoga

Veznici u nezavisnosloženoj rečenici (jezični savjeti)

Postoje dvojbe o uporabi pojedinih veznika u nezavisnosloženim rečenicama. U nastavku je navedeno nekoliko takvih veznika i jezični savjeti za njihovu pravilnu uporabu.

SASTAVNE REČENICE

- **Veznik *i*** stilski je neutralan i ima najšire značenje jer označava i istovremenost (*Sjedim i slušam glazbu.*) i poslijevremenost (*Zatvori vrata i iziđi.*).
- **Veznik *te*** stilski je obilježen: upotrebljavamo ga kada želimo izbjeći gomilanje veznika *i*: (*Pogledali smo se i ušutjeli te brzo zatvorili vrata.*).
- **Veznik *pa*** označava samo poslijevremenost (*Zatvori vrata pa iziđi.*).

RASTAVNE REČENICE

Kada se veznik ***ili*** udvaja (ponavlja), rastavljanje je jače istaknuto: *Ili dođite ili nas prestanite zvati.*

SUPROTNE REČENICE

- **Veznicama *a* i *ali*** izražava se suprotstavljenost sadržaja: veznikom *a* ona se ublažava (*Ja ću doći, a ti ćeš otići.*), a veznikom *ali* suprotstavljenost se naglašava (*Ja ću doći, ali ti ćeš otići.*).
- **Veznici *no* i *već*** stilski su obilježeni: veznik *no* dolazi kao zamjena za *ali*, a veznik *već* kao zamjena za *nego*.

Pogrešno je u rečenici upotrebljavati izraz *no međutim* jer i riječ *no* i riječ *međutim* imaju isto značenje. Stoga je potrebno upotrijebiti jednu od tih dviju riječi: ili veznik *no* ili prilog *međutim*.

Pisanje zareza u nezavisnosloženoj rečenici (pravopisna norma)

1. Zarez se piše ispred suprotnih veznika (*a, ali, no, nego, već*).
2. Zarez se piše ispred isključnih veznika (*samo, samo što, tek, tek što, jedino, jedino što*).
3. Zarez se piše ispred zaključnih veznika (*dakle, zato, stoga*).
4. Zarez se ne piše ispred sastavnih veznika.
5. Zarez se ne piše ispred rastavnoga veznika.

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Služeći se sadržajem filma koji ste nedavno gledali, napišite po dva primjera za svaku vrstu nezavisnosložene rečenice. Navedite koja ste pravila o pisanju zareza primijenili u svojim primjerima.
2. Podcrtajte predikate u rečenicama koje ste napisali u prethodnom zadatku. Zaokružite veznike.
3. Služeći se pravopisnim priručnikom, navedite pravila o pisanju zareza ispred veznika *nego*.

Zavisnosložena rečenica

Sklapanje uvrštavanjem

? Dopunite rečenice tako da podcrtani dio pretvorite u zavisnu rečenicu.

Očekujem odgovor <u>prije večeri</u> .	(priložna oznaka vremena)
Očekujem odgovor _____.	(priložna rečenica – vremenska)
Očekujem <u>odgovor</u> .	(objekt)
Očekujem _____.	(objektna rečenica)
Pismo je <u>duhovito</u> .	(predikat)
Pismo je _____.	(predikatna rečenica)
<u>Mudar</u> čovjek zna pametno šutjeti.	(atribut)
Čovjek _____ zna pametno šutjeti.	(atributna rečenica)
<u>Ranorani</u> lac dvije sreće grabi.	(subjekt)
_____ dvije sreće grabi.	(subjektna rečenica)

U prethodnom ste zadatku najprije jedan rečenični član, npr. priložnu oznaku vremena *prije večeri*, pretvorili u jednostavnu rečenicu. Nakon toga rečenicu koju ste sami načinili **uvrstili** ste u rečenično ustrojstvo jednostavne rečenice od koje ste krenuli i na taj način sastavili zavisnosloženu rečenicu, primjerice *Očekujem odgovor prije nego što padne noć*.

Zavisnosložena rečenica nastaje uvrštavanjem jedne rečenice u gramatičko ustrojstvo druge rečenice. Surečenica koju uvrštavamo naziva se **zavisna surečenica**, a surečenica u koju se ona uvrštava naziva se **glavna surečenica**.

S obzirom na to kako se zavisna surečenica odnosi prema glavnoj, odnosno umjesto kojega je rečeničnoga člana uvrštena, zavisnosložene rečenice dijele se na **predikatne, subjektne, objektne, priložne i atributne**.

Glazba je <u>da je nema glasnije</u> .	(predikatna)
<u>Koji budu slušali</u> , znat će.	(subjektna)
Ispričat ću ti <u>što smo jučer radili</u> .	(objektna)
Ne idemo u kazalište <u>jer nismo uspjeli dobiti ulaznice</u> .	(priložna)
Volim čitati pisma <u>koja su stara</u> .	(atributna)

U nizu

Analiza zavisnosložene rečenice

? Proučite pet koraka u analizi zavisnosložene rečenice. Provjerite pritom jesu li vam jasna značenja označenih pojmova.

1. Podcrtajte **predikate**.

Mogli su se susresti na trgu dok su se palila svjetla.

2. Zaokružite **veznik**.

Mogli su se susresti na trgu **dok** su se palila svjetla.

3. Odvojite okomitom crtom surečenice i označite kraticom **glavnu (G)** i **zavisnu (Z)** surečenicu. (Pazite! Veznik pripada zavisnoj surečenici.)

G **Z**

Mogli su se susresti na trgu | **dok** | su se palila svjetla.

4. Postavite uz glavnu surečenicu pitanje na koje će vam odgovoriti zavisna surečenica (pitanje za subjekt, predikat, objekt, priložnu oznaku ili atribut).

G **Z**

Mogli su se susresti na trgu | **dok** | su se palila svjetla.

Kada?

5. Napišite vrstu zavisnosložene rečenice.

G **Z**

Mogli su se susresti na trgu | **dok** | su se palila svjetla.

zavisnosložena rečenica – priložna (vremenska)

Vežna sredstva u zavisnosloženim rečenicama

? Analizirajte u sljedećim zavisnosloženim rečenicama način na koji su surečenice povezane u zavisnosloženu rečenicu: utvrdite jesu li povezane veznikom, odnosno zamjenicom, prilogom ili nekim skupom riječi. Upišite ih u ovakvu tablicu.

Odlučili smo otputovati kada dođe ljeto. Odabrali smo grad koji smo svi poznavali. Krenuli smo tamo gdje nas je trebalo dočekati mnogo gostoljubivih ljudi. Domaći stanovnici promatrali su nas dok smo prolazili ulicama. Činilo se kao da nas prvi put vide. Pomislili smo da smo zalutali. Ako nas ne poznaju, možda nam neće pružiti prenoćište. Jesmo li odabrali pogrešan put jer nam je vodič pričao bajke o tom gradu? Budući da se nismo dobro razumjeli, pokušat ćemo im objasniti razloge dolaska. S obzirom na to kako nas promatraju, moglo bi sve to potrajati do jutra.

veznik	odnosna zamjenica	prilog	skup riječi

Glavna i zavisna surečenica mogu se povezati različitim veznim sredstvima: veznikom (*Pomislili smo da smo zalutali.*), odnosnom zamjenicom (*Odabrali smo grad koji smo svi poznavali.*), prilogom (*Odlučili smo otputovati kada dođe ljeto.*) ili skupom riječi u vezničkoj službi (*Činilo se kao da nas prvi put vide.*). **Vezna sredstva** u zavisnosloženim rečenicama uvijek pripadaju **zavisnoj surečenici**.

VEZNA SREDSTVA	
veznici	<i>da, iako, makar, premda, dok, jer, ako</i>
odnosne zamjenice	<i>tko, što, koji, čiji, kakav, kolik</i>
veznički izrazi (skup riječi u vezničkoj službi)	<i>kao što, kao da, koliko god, budući da, zato što, zbog toga što, s obzirom na to što, samo da, samo ako, samo kad, ako i, ma koliko, i pored toga što, sve dok, kao što, prije nego što</i>
čestica <i>li</i>	

Govorim, slušam, čitam, pišem...

- Analizirajte ove složene rečenice po koracima navedenim u podsjetniku.
  - Kad bujica poplavi mravinjak, vatreni mravi načine splav od vlastitih tijela.*
  - Nekoć su ljudi u našim krajevima mirisnim uljem mazali nosnice prije sna kako bi imali ljepše snove.*
  - Mladunče morske vidre ima krzno koje ga štiti od hladnoće.*
  - Ime »dobri dupin« ova je životinja dobila jer ima gubicu »s crtom na licu« kao osmijeh.*
  - Ostalo je tajanstveno kako svi dupini u skupini skaču istom brzinom.*

(prema: Jozo Vrkić, Mudra sova)
- Napišite tri zavisnosložene rečenice kojima ćete objasniti što za vas znači izreka *Mudar zna pametno šutjeti*.
- Služeći se podsjetnikom, analizirajte rečenice koje ste načinili u prethodnom zadatku.

Mali rječnik pojmova u zavisnosloženoj rečenici

surečenice: rečenice unutar zavisnosložene rečenice

- glavna surečenica** – surečenica u koju se uvrštava zavisna surečenica
- zavisna surečenica** – surečenica koja se uvrštava u glavnu surečenicu umjesto njezina jednoga člana

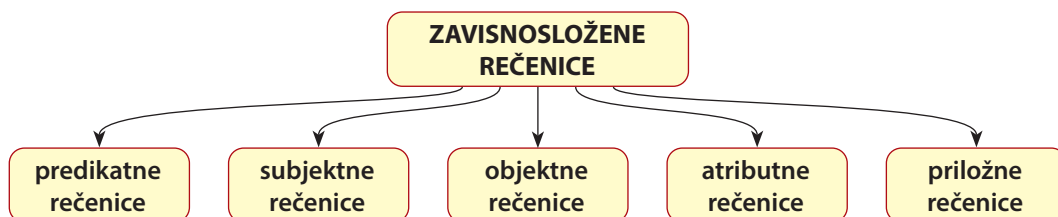
vezna sredstva: veznici i veznički izrazi

- veznici** – nepromjenjive riječi kojima se povezuje glavna i zavisna rečenica
- veznički izrazi** – skup riječi u vezničkoj službi; izrazi (dvije ili više riječi) kojima se povezuje glavna i zavisna rečenica

Vrste zavisnosloženih rečenica

Zavisnosložene rečenice

Zavisna surečenica uvrštava se u ustrojstvo glavne surečenice na mjesto nekoga rečeničnoga člana. S obzirom na to o kojem je rečeničnom članu riječ, zavisnosložene rečenice dijele se na predikatne, subjektne, objektne, priložne i atributne rečenice.

? Služeći se fotografijama, sastavite po jedan primjer za svaku vrstu zavisnosložene rečenice.

Linija zadovoljstva

Kružni grafikon načinjen od ljudi

Vrste zavisnosloženih rečenica

PREDIKATNE REČENICE

SUBJEKTNE

OBJEKTNE

PRILOŽNE

ATRIBUTNE

Predikatne rečenice – zavisnosložene rečenice u kojima se zavisna surečenica odnosi prema glavnoj kao **imenski dio predikata** (predikatno ime) prema glagolskome dijelu predikata (sponi).

On je najbolji.

(imenski predikat: *je najbolji*)

On je da ga nema boljega.

(glavna surečenica: *On je* + zavisna surečenica: *da ga nema boljega*).

PRIMJERI *Glazba je da ću zaspati zbog nje. Očevi su kakvi su oduvijek bili. Ja sam koji jesam.*

Imenski je predikat najčešće sastavljen od nekoga oblika pomoćnoga glagola biti (spona ili kopula) i predikatnoga imena (imenice, zamjenice, pridjeva, broja).

PREDIKATNE

SUBJEKTNE REČENICE

OBJEKTNE

PRILOŽNE

ATRIBUTNE

Subjektne rečenice – zavisnosložene rečenice u kojima se zavisna surečenica uvrštava u glavnu na mjesto njezina **subjekta**. Odgovara na pitanja za subjekt: *Tko? Što?*

Robovi sanjaju o slobodi

(subjekt: *robovi*)

Koji nisu slobodni, sanjaju o slobodi.

(zavisna surečenica: *Koji nisu slobodni* + glavna surečenica: *sanjaju o slobodi*).

PRIMJERI *Bit će što mora biti. Tko se zadnji smije, najsluđa se smije. Priča se da test nije bio težak. Točno je da sutra putujemo. Misli se kako to nije teško učiniti.*

U subjektivnim rečenicama zavisnu surečenicu često uvode **glagoli govorenja, mišljenja i osjećanja**: *govoriti, reći, kazati, vidjeti, čuti, primijetiti, znati, činiti se, smatrati* i dr. ili izrazi slična značenja.

Kaže se da sve brzo prolazi. Čini se da će ipak pasti kiša. Smatra se da su mladi znatizeljni.

Poznato je da poslije kiše dolazi sunce. Istina je da nije sve uvijek jasno.

PREDIKATNE

SUBJEKTNE

OBJEKTNE REČENICE

PRILOŽNE

ATRIBUTNE

Objektne rečenice – zavisnosložene rečenice u kojima se zavisna surečenica uvrštava u glavnu na mjesto njezina **objekta**. Zavisna surečenica odgovara na pitanja za izravni objekt: *Koga? Što?*

Pokazat će nam grad.

(objekt: *grad*)

Pokazat će nam gdje žive.

(glavna surečenica: *Pokazat će nam* + zavisna surečenica: *gdje žive*).

PRIMJERI *Ne znam tko je to učinio. Rekli su mu koga bi trebalo pitati za savjet. Morali smo se dogovoriti kada je polazak. Osjećam kako uspijevam steći povjerenje. Pokušavam shvatiti zašto je sve tako brzo prošlo.*

I u objektivnim rečenicama zavisna se surečenica često uvodi glagolima govorenja, mišljenja i osjećanja: *Tek sad vidim da ste stigli na vrijeme.*

PREDIKATNE	SUBJEKTNE	OBJEKTNE	PRILOŽNE REČENICE	ATRIBUTNE
------------	-----------	----------	-------------------	-----------

Priložne rečenice – zavisnosložene rečenice u kojima se zavisna surečenica uvrštava u glavnu na mjesto njezine **priložne oznake mjesta, vremena, načina, uzroka, namjere, pogodbe, posljedice i dopuštanja**. Odgovaraju na pitanja za priložne oznake.

<i>Vratit ćemo se večeras.</i>	(priložna oznaka vremena: <i>večeras</i>)
<i>Vratit ćemo se kad padne noć.</i>	(glavna surečenica: <i>Vratit ćemo se</i> + zavisna surečenica: <i>kad padne noć</i>).

Priložne se rečenice prema značenju zavisne surečenice dijele na **mjesne, vremenske, načinske, uzročne, namjerne, pogodbene, posljedične i dopusne**.

<i>Nema smisla odlaziti gdje nitko ne živi.</i>	(mjesne)
<i>Dok mi šutimo, vi pričajte.</i>	(vremenske)
<i>Postupit ćemo kako bude najbolje za sve.</i>	(načinske)
<i>Budući da ste svi odgovarali, zaključit ćemo ocjene.</i>	(uzročne)
<i>Zaustavili smo se kod rijeke da pozdravimo ribare.</i>	(namjerne)
<i>Ako budete putovali na more, javite mi se.</i>	(pogodbene)
<i>Toliko smo se smijali da su nam potekle suze.</i>	(posljedične)
<i>Iako smo se dogovorili, nije sve ispalo po planu.</i>	(dopusne)

PREDIKATNE	SUBJEKTNE	OBJEKTNE	PRILOŽNE	ATRIBUTNE REČENICE
------------	-----------	----------	----------	--------------------

Atributne rečenice – zavisnosložene rečenice u kojima se zavisna surečenica uvrštava u glavnu na mjesto **atributa**. Zavisna surečenica odgovara na pitanja *Koji? Čiji? Kakav? Kolik?*

<i>Volim jesti zelene jabuke</i>	(atribut: <i>zelene</i>)
<i>Volim jesti jabuke koje su zelene.</i>	(glavna surečenica: <i>Volim jesti jabuke</i> + zavisna surečenica: <i>koje su zelene</i>).

PRIMJERI *Idem u školu koja nije blizu. Bili su to dani kakvi se neće ponoviti.
Poruka što ste je poslali nije stigla do nas. Bio je to prizor da se pamti cijeloga života.*

Zavisna surečenica u atributnoj se rečenici uvrštava **uz imenicu ili imensku riječ riječ u glavnoj surečenici**, a ne umjesto rečeničnog dijela. To zapravo znači da imenska riječ može biti bilo koji rečenični dio glavne surečenice.

Govorim, slušam, čitam, pišem...

- Preoblikujte podcrtane riječi u navedenim rečenicama u zavisne surečenice.
Prstenova je družina najbolja. Netko je našao zlatni prsten. Čokolada je u Švicarsku stigla 1697. Takav proizvod trgovac ponudi, a kupac prihvati. Čitamo novine. Čitamo dnevne novine. Planiramo otputovati u Afriku. Planiramo otputovati u toplu Afriku. Planiramo otputovati uskoro.
- Odgovorite na pitanja zavisnosloženom rečenicom.
Kamo biste željeli otputovati? Zašto biste željeli otputovati? Kada biste tamo otputovali? Kako biste otputovali? Radi čega biste željeli otputovati upravo tamo? Unatoč čemu ćete ipak jednom tamo otputovati?

Priložne rečenice

Vrste priložnih rečenica

Okolnosti u kojima se odvija glagolska radnja (priložne oznake) mogu se izreći jednom riječju (*Stižem odmah.*), skupom riječi (*Stižem istoga trena.*) i zavisnom surečenicom (*Stižem čim zatvorim vrata.*).

? Priložne se rečenice prema značenju zavisne surečenice dijele na osam vrsta. Pridružite vrsti u lijevom stupcu odgovarajući primjer u desnom stupcu.

Vrste priložne rečenice	Primjer
mjesne	<i>Kada nedostajemo sami sebi, sve nam nedostaje.</i>
vremenske	<i>Neki ljudi uvijek žure jer im je dan prekratak.</i>
načinske	<i>Ako nešto doista želiš, onda se to i ostvari.</i>
uzročne	<i>Doći će kad svi odu.</i>
namjerne	<i>Premda se sa mnogim mnogima ne slažu, krenut ću u tu pustolovinu.</i>
posljedične	<i>Toliko je htio to učiniti da je potpuno izgubio vezu sa stvarnošću.</i>
dopusne	<i>Uputio se tamo gdje dugo nije bio.</i>
pogodbene	<i>Mora tako postupiti jer se to od nje očekuje.</i>

Mjesne i vremenske rečenice

S mjesnim i vremenskim rečenicama uglavnom ste se ranije upoznali. Stoga ćemo samo ponoviti njihova osnovna obilježja.

? 1. Služeći se fotografijom, najprije sastavite dvije jednostavne rečenice u kojima ćete izraziti mjesto (prva rečenica) i vrijeme (druga rečenica).

Split

2. U rečenicama podcrtajte priložne oznake mjesta i vremena.
3. Zatim jednostavne rečenice koje ste načinili pretvorite u zavisnosložene tako što ćete priložnu oznaku pretvoriti u zavisnu surečenicu.

Mjesne rečenice – zavisna se surečenica odnosi prema glavnoj kao **priložna oznaka mjesta** prema predikatu. Zavisna surečenica odgovara na pitanja *Gdje? Kamo? Kuda? Odakle? Dokle?*

PRIMJERI *Nema sloge gdje nema dobre volje. Vratio se odakle se malobrojni vraćaju.
Prolazio je kuda su i ostali prošli.*

Vremenske rečenice – zavisna se surečenica odnosi prema glavnoj kao **priložna oznaka vremena** prema predikatu. Zavisna surečenica odgovara na pitanja *Kad? Otkad? Dokad?*

PRIMJERI *Kad učiniš neko dobro djelo, nemoj nikom pričati o tome.
Moći ćemo poći iz kuće tek pošto padne mrak. Dok ga svi gledaju, ono neće progovoriti.
Čim smo se smjestili, počeli su nas prozivati. Prije nego što zatvoriš vrata, dobro promisli.*

Načinske rečenice

? Pretvorite ove riječi i izraze za izricanje načina u zavisnu surečenicu. Nakon toga za svaki primjer sastavite po jednu zavisnosloženu rečenicu služeći se jednim od ponuđenih glagola.

IZRICANJE NAČINA: *kao riba, glasno, kao strijela, odlično, sporo.*

GLAGOLI: *trčati, plivati, smijati se, hodati, osjećati, vidjeti, pojaviti se.*

Načinske rečenice – zavisna se surečenica odnosi prema glavnoj kao **priložna oznaka načina** prema predikatu. Zavisna surečenica odgovara na pitanja *Kako? Na koji način?*

PRIMJERI *Učini onako kako misliš da je najbolje. Pjevat ćemo što bolje znamo.
Hodali su kao da im se nikamo ne žuri. Raširili su ruke kao što to rade djeca.*

Uzročne, namjerne i posljedne rečenice

? U sljedećem su tekstu tri vrste rečenica: uzročne, namjerne i posljedne.

Stari je plemić poludio zato što je previše čitao viteške romane.

Prodao je mnogo svoje zemlje da bi mogao kupiti što više knjiga.

Knjige je kupovao da bi ih čitao.

Namučio se stari plemić da bi razumio sve zapisao u viteškim romanima.

Stari je plemić toliko čitao viteške romane da mu se od toga pomutila pamet.

Ne znamo pravo ime Don Quijotea jer o tome ne postoje zapisi.

Toliko mu se pomutila pamet da nije mogao razlikovati stvarnost od mašte.

Don Quijote je postao vitez da bi stekao slavno ime.

Da biste odredili koja rečenica pripada kojoj vrsti, postavite jedno od sljedećih pitanja.

uzročna rečenica	namjerna rečenica	posljedna rečenica
<i>Zbog čega? Zašto? Što je uzrok?</i>	<i>Radi čega? S kojom namjerom? Što je cilj?</i>	<i>S kojom posljedicom?</i>

Uzročne rečenice

Uzročne rečenice – zavisna se surečenica odnosi prema glavnoj kao **priložna oznaka uzroka** prema predikatu. U takvim rečenicama uzrok je izrečen u zavisnoj surečenici, a posljedica u glavnoj. Zavisna surečenica odgovara na pitanja *Zbog čega? Zašto? Što je uzrok?*

PRIMJERI *Zaustavili smo se jer smo se umorili. Kako se još nisu vratili, mi ćemo ih krenuti tražiti. Željeli smo iskoristiti sve pogodnosti parka kad smo već dali toliko za ulaznicu. Budući da ovoga ljeta nije bilo mnogo sunca, grožđe je kiselo. S obzirom na to što ti je dosadno, učini nešto sa svojim vremenom.*

Namjerne rečenice

? Odgovorite na sljedeća pitanja imenicom, skupom riječi ili namjernom rečenicom.

- Radi čega se bavite sportom?
- Radi čega čitate?
- S kojom namjerom idete u kino?
- Što je cilj metode brzoga čitanja?

Priložna oznaka namjere izriče se imenskom riječju u nesamostalnom padežu: *Trčim radi zdravlja. Izlazim radi zabave.* Najčešće se ispred imenice stavlja prijedlog *radi*.

Namjerne rečenice – zavisna se surečenica odnosi prema glavnoj kao **priložna oznaka namjere** prema predikatu. Zavisna surečenica odgovara na pitanja *Radi čega? S kojom namjerom? Što je cilj?*

PRIMJERI *Učimo povijest da ne bismo ponavljali iste pogreške. Stranci se raspituju kako bi pronašli najljepši gradski trg. Pojačat ćemo televizor ne bismo li bolje čuli. Sve ćemo učiniti samo da ste nam vi sretni.*

JEZIČNI SAVJET

Često se griješi u izricanju uzroka i namjere – namjera se pogrešno izražava prijedlogom *zbog*: *Trčim zbog zdravlja*. U tablici su usustavljena neka pravila koja vam mogu pomoći u njihovu razlikovanju.

izricanje uzroka	izricanje namjere
• priložna oznaka uzroka (zbog) <i>Upoznat ćemo rođake zbog želje naših roditelja. Dugo smo čekali na kolodvoru zbog kiše.</i>	• priložna oznaka namjere (radi) <i>Upoznat ćemo rođake radi daljnijega druženja. Zadržali su nas na kolodvoru radi provjere.</i>
Uzrok prethodi radnji: <i>Otputovat ćemo na more zbog umora.</i>	Namjera je svrha, cilj radnje: <i>Otputovat ćemo na more radi odmora.</i>
Radnja <u>zavisne surečenice</u> prethodi radnji glavne: <i>Budući da su provjeravali sve putnike, dugo smo se zadržali na kolodvoru.</i>	Radnja <u>glavne surečenice</u> prethodi radnji zavisne: <i>Zadržali su nas na kolodvoru kako bi provjerili sve putnike.</i>

Posljedične rečenice

? Odredite u svakoj zavisnosloženoj rečenici glavnu i zavisnu surečenicu. Utvrdite u kojoj se surečenici iskazuje uzrok, a u kojoj posljedica.

Gestikulira toliko da je sličan klaunu. Suša traje toliko da su rijeke gotovo presušile. Vikali smo toliko da na kraju nitko nikoga nije čuo. Vjetar puše tako da se grane lome.

Rješavajući zadatak, mogli ste uočiti da se u glavnoj surečenici izražava uzrok, a u zavisnoj surečenici posljedica:

UZROK	–	POSLJEDICA
glavna surečenica	–	zavisna surečenica
Gestikulira		da je sličan klaunu.
Suša traje		da su rijeke gotovo presušile.
Vikali smo		da na kraju nitko nikoga nije čuo.
Vjetar puše		da se grane lome.
Sunce grije		da se ljudi skrivaju po kućama.

Posljedične rečenice – zavisna surečenica dopunjuje glavnu da bi izrazila posljedicu onoga što se izriče glavnom surečenicom. Zavisna surečenica odgovara na pitanje *S kojom posljedicom?*

PRIMJERI *Govoriš tako tiho da te gotovo ne čujem. Toliko su glasno slušali glazbu da više nisu ništa čuli. Pišem toliko da me već boli ruka.*

U posljedičnim se rečenicama često pojavljuju riječi *tako, toliko*: *Trčali su toliko da su gotovo ostali bez daha.*

Dopusne rečenice

? Utvrdite u kakvu su odnosu sadržaji glavne i zavisne surečenice u sljedećim zavisnosložanim rečenicama. Koristeći se svojim zapažanjima, pokušajte definirati dopusnu rečenicu.

*Iako smo željeli, nismo vam mogli pokazati put.
Došla ih je pozdraviti makar to nisu zaslužili.
Premda se nije dobro snašla, odlučila je ostati.*

Dopusna rečenica – dopušta se radnja glavne surečenice iako se tomu protivi sadržaj zavisne surečenice. Dakle, sadržaj zavisne surečenice u suprotnosti je sa sadržajem glavne. Zavisna surečenica odgovara na pitanje *Unatoč čemu?*

PRIMJERI *Čekali su nas vani iako je padala kiša. Primit ćemo ih makar to nisu zaslužili. Premda ne znam zašto, sve ću naučiti. Makar nismo potpuno sigurni, dopustit ćemo vam izlazak.*

Pogodbene rečenice

? Podcrtajte u rečenicama dio u kojem se iznosi uvjet pod kojim će se izvršiti radnja glavne surečenice.

Sve će biti u redu ako se držiš dogovora.

Budete li i dalje radili po svome, razmisliću o odlasku na zimovanje.

Kada biste htjeli sami sebi priznati neke stvari, svima bi nam bilo lakše.

Da ste nas poslušali, sada ne bi bilo problema.

Svaka je prethodna zavisnosložena rečenica imala istu strukturu: u zavisnoj se rečenici iznosio uvjet (pogodba) koji je trebalo ispuniti da bi se izvršila radnja glavne surečenice.

UVJET	RADNJA
u zavisnoj surečenici	– glavne surečenice
Ako se držiš dogovora,	sve će biti u redu.
Budete li i dalje radili po svome,	razmisliću o odlasku na zimovanje.
Kada biste to htjeli sami sebi priznati,	svima bi nam bilo lakše.
Da ste nas poslušali,	sada ne bi bilo problema.

Pogodbena rečenica – zavisnom se surečenicom iznosi uvjet (pogodba) koji treba ispuniti da bi se izvršila radnja glavne surečenice.

Zavisna surečenica odgovara na pitanja *Pod kojim uvjetom? U kojem slučaju?*

Tri su vrste pogodbenih rečenica:

1. stvarne (realne): *Ako se dogovorite, možete ljetovati kod nas.*
2. moguće (potencijalne): *Kada biste se uspjeli dogovoriti, mogli biste organizirati zajedničko ljetovanje.*
3. nestvarne (irealne): *Da ste se uspjeli dogovoriti, sada biste bili na ljetovanju.*

PRIMJERI *Ako se ne jave, mi ih nećemo čekati. Da ste malo razmislili, sada ne bismo trebali pomoć. Kada bi svatko od nas učinio nešto za svoju okolinu, naš bi planet bio čist. Budete li i dalje kasnili, otkazat ćemo ugovor.*

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Analizirajte jedan lik iz nekog romana. Opišite što više okolnosti koje su utjecale na oblikovanje njegova karaktera: uvjete odrastanja, školovanje, sredinu. Izrecite što više takvih okolnosti priložnim rečenicama.
2. Služeći se *Vodičem kroz jezičnu normu* (str. 159. – 168.), oblikujte tri jezična savjeta za uporabu veznika u uzročnim rečenicama.
3. Napišite (izmišljeni) dijalog između Don Quijotea i njegova sugovornika. Upotrijebite pritom što više namjernih, posljedičnih, dopusnih i pogodbenih rečenica.

Zavisnosložena rečenica

vrsta		primjer
predikatna		<i>Ljudi su bili da ih nema boljih.</i>
subjektna		<i>Tko ne zna, neka ne govori.</i>
objektna		<i>Vitez je smatrao da može spasiti svijet.</i>
atributna		<i>Čitam roman o plemiću koji je poludio zbog previše čitanja.</i>
priložne	mjesna	<i>Nedavno smo susreli prijatelje gdje ih nismo očekivali.</i>
	vremenska	<i>Prijatelje smo susreli kada je pao mrak.</i>
	načinska	<i>Druge ljude procjenjujem kako najbolje znam.</i>
	uzročna	<i>Neke ljude volim više od ostalih jer se dobro razumijemo.</i>
	namjerna	<i>Najčešće izlazim da se odmorim od obveza.</i>
	posljedična	<i>Sunce grije toliko da se ljudi skrivaju po kućama.</i>
	dopusna	<i>Premda se nije dobro snašla, odlučila je ostati.</i>
	pogodbene	<i>Ako kasnite, javite se mobitelom.</i>

Pisanje zareza u zavisnosloženoj rečenici

Prisjetite se osnovnih pravila o pisanju zareza u zavisnosloženoj rečenici.

1. Kada je gramatički poredak surečenica (glavna + zavisna), ne pišemo zarez:
Mogli su se susresti na trgu dok su se palila svjetla.
2. Kada su rečenice u inverziji (zavisna + glavna), pišemo zarez:
Dok su se palila svjetla, mogli su se susresti na trgu.
3. Kada je zavisna surečenica umetnuta u glavnu, u načelu pišemo zarez:
Mogli su se, dok su se palila svjetla, susresti na trgu.

Višestruko složena rečenica

? Analizirajte navedene rečenice. Koja se rečenica po svom sastavu razlikuje od ostalih?

Sandale su prva obuća koja je nastala u područjima s toplom klimom. Ljudi su ih načinili jer su morali zaštititi svoja stopala. Gornji dio te obuće bio je otvoren da bi se noga mogla hladiti. U 11. stoljeću pojavila se prva moderna cipela koja je imala sužen vrh. Nekoliko stoljeća ljudi su nosili takve cipele i bilo im je mnogo lakše nego prije. Znete li kako je nastala povišena peta? Kažu da je dodana cipelama na Istoku kako bi podigla stopalo od vrućega pijeska.

(prema članku M. Grgin, *Mala enciklopedija mode*)

Vjerojatno ste uočili da je samo posljednja rečenica sastavljena od triju surečenica:

1.	<i>Kažu</i>	glavna surečenica	Što?
2.	<i>da je dodana cipelama na Istoku</i>	zavisna surečenica (objektna)	<i>S kojom namjerom?</i>
3.	<i>kako bi podigla stopalo od vrućega pijeska.</i>	zavisna surečenica (namjerna)	

Takva se rečenica naziva višestruko složena rečenica.

Višestruko složena rečenica sastavljena je od triju ili više surečenica koje mogu biti u različitim odnosima.

Navest ćemo još nekoliko primjera.

glavna | objektna | atributna
Ne moram vam ni govoriti | **da** *brižno pratim rad autora* | **koji** *me stvorio.*

pogodbena | glavna | sastavna
Ako *bih imao sreće,* | *proglasili bi me bolesnim* | **i** *strpali u ludnicu.*

glavna | objektna | uzročna | objektna | pogodbena |
Znam | **da** *sam još uvijek mlad* | **jer** *se vječno pitam* | **što** *bi se dogodilo* | **da** *se ostvarilo*

subjektna
što *se nije ostvarilo.*

glavna | suprotna |
Sa svojih dvadeset godina zakoračio sam u lift, | **a** *iz njega sam izašao kao šezdesetogodišnjak,*

suprotna | uzročna |
ali *morao sam to učiniti* | **jer** *bi me vlasti uhitile.*

(prema: Julijana Matanović, *Tko se boji lika još*)

Analiza višestruko složene rečenice

Poznato je da se u Prigorju objesi na Badnjak iznad stola velika lijepa jabuka u koju se pozabadaju lješnjaci na malim drvcima i to se onda zove »božićnica«.

1. **Podcrtajte predikate.**

Poznato je da se u Prigorju objesi na Badnjak iznad stola velika lijepa jabuka u koju se pozabadaju lješnjaci na malim drvcima i to se onda zove »božićnica«.

2. **Zaokružite veznike.**

Poznato je da se u Prigorju objesi na Badnjak iznad stola velika lijepa jabuka u koju se pozabadaju lješnjaci na malim drvcima i to se onda zove »božićnica«.

3. **Okomitom crtom označite rečeničnu granicu.**

Poznato je | da se u Prigorju objesi na Badnjak iznad stola velika lijepa jabuka | u koju se pozabadaju lješnjaci na malim drvcima | to se onda zove »božićnica«.

4. **Odredite glavnu surečenicu. Označite je kraticom (G).**

G

Poznato je | da se u Prigorju objesi na Badnjak iznad stola velika lijepa jabuka | u koju se pozabadaju lješnjaci na malim drvcima | to se onda zove »božićnica«.

5. **Postavite pitanje za svaku zavisnu surečenicu i odredite joj vrstu. Nezavisne rečenice odredite prema sadržaju i vezniku.**

G

Poznato je

(Što je poznato) **subjektna** – da se u Prigorju objesi na Badnjak iznad stola velika lijepa jabuka

(Kakva jabuka) **atributna** – u koju se pozabadaju lješnjaci na malim drvcima

sastavna – to se onda zove »božićnica«.

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Analizirajte višestruko složene rečenice.

Ja sam trebao postati kapetan na brodu koji vozi samo takvim morima koja su uvijek burna.

(Vjekoslav Majer, Dnevnik maloga Perice)

Umetnute rečenice mogu biti u zavisnom i nezavisnom odnosu prema rečenici u koju su umetnute, ali se smisao te rečenice neće promijeniti ako se umetnuta rečenica izostavi.

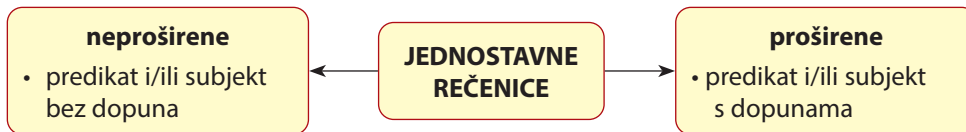
(Težak-Babić, Gramatika hrvatskoga jezika)

2. Zadana je tema: Putovanje. Sastavite tri višestruko složene rečenice o toj temi kombinirajući na različite načine tri do četiri vrste sljedećih surečenica: glavna, vremenska, uzročna, mjesna, atributna, pogodbeno, načinska, suprotna, sastavna.

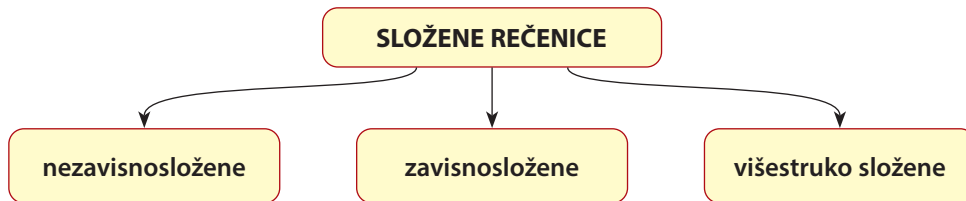
Rečenica

Rečenice po sastavu

- **Jednostavne rečenice** – rečenice u kojima se osnovno rečničko ustrojstvo (predikat, subjekt, objekt, priložna oznaka) pojavljuje samo jedanput

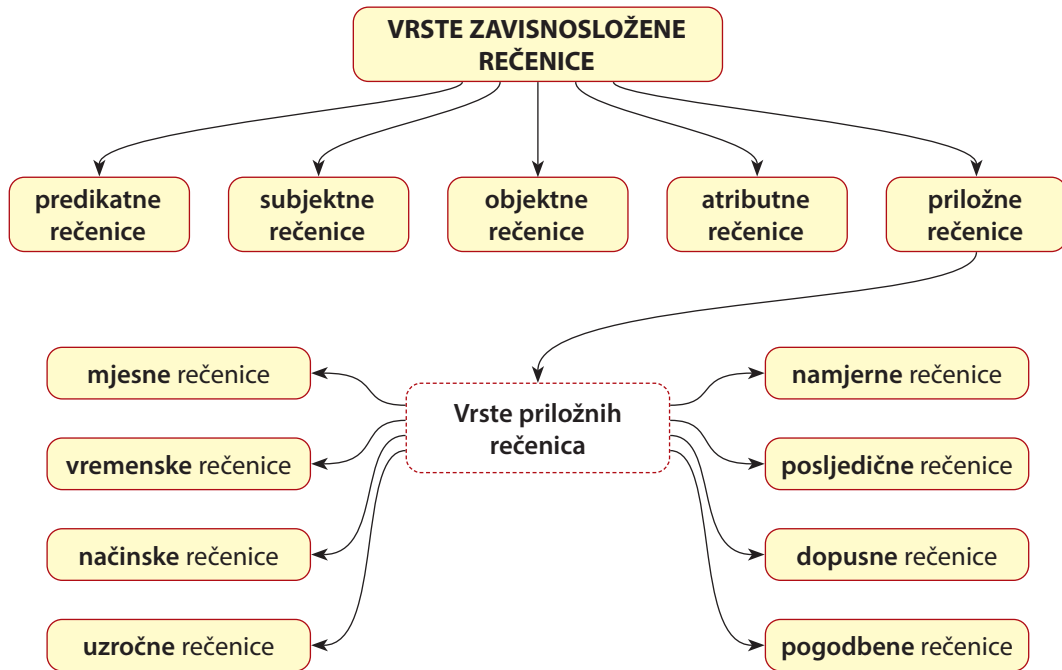
- **Složene rečenice** – rečenice sastavljene od dviju ili više jednostavnih rečenica (surečenica)
- **Sklapanje** – način na koji nastaje složena rečenica: sklapanje povezivanjem, sklapanje uvrštavanjem, sklapanje bez veznika

- **Nezavisnosložena rečenica** – složena rečenica koja nastaje povezivanjem dviju ili više jednostavnih rečenica.

VRSTE	VEZNICI
sastavne	<i>i, pa, te, ni, niti</i>
rastavne	<i>ili</i>
suprotne	<i>a, ali, no, nego, već</i>
isključne	<i>samo, samo što, jedino, jedino što, tek, tek što</i>
zaključne	<i>dakle, zato, stoga</i>

- **Zavisnosložena rečenica** – složena rečenica koja nastaje **uvrštavanjem** jedne rečenice u gramatičko ustrojstvo druge. Surečenica koju uvrštavamo naziva se **zavisna** surečenica, a surečenica u koju se zavisna uvrštava naziva se **glavna** surečenica.

- **Višestruko složena rečenica** – složena rečenica sastavljena od triju ili više surečenica.

glavna
Znam

objektna
da vam mogu vjerovati

uzročna
jer ste dokazali

objektna
da i potpuni neznamac može biti prijatelj.

Rečenice kao slogani

? Sastavite rečenice za prazna mjesta na drvenim pločama.

Od rečenice do teksta

Međusobni odnos rečenica u tekstu

? Pročitajte tekst. Analizirajte u kakvu su međusobnom odnosu rečenice u tekstu. Opišite taj odnos.

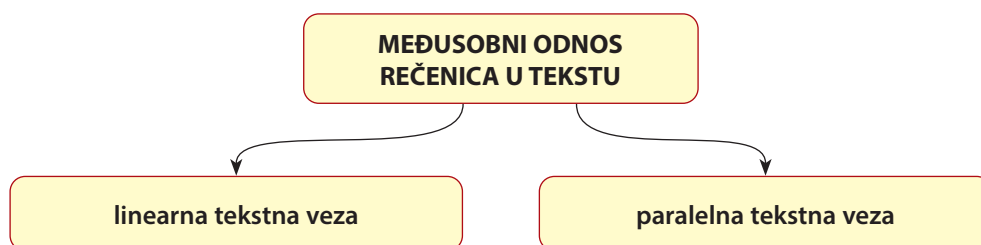
Selo je bilo sivo i otužno. Okruživale su ga samo planine i šume, oblaci i vjetar. U blizini nije bilo drugih sela. Gotovo nikada u selo nisu dolazili gosti, ni slučajni prolaznici se ovdje nisu zaustavljali. Trideset ili četrdeset malih kuća bilo je razbacano na padini zatvorene kotline, iznad koje su se uzdizale strme planine. Samo je, između planina, sa zapadne strane postojao mali rascjep kojim je do sela vodio jedini put, put koji se nikuda nije nastavljao jer dalje nije bilo kuda: ovdje je svijet završavao.

Rijetko je ovamo dolazio neki zalutali obrtnik ili piljar, ili pak samo neki izgubljeni prosjak. No niti jedan prolaznik nije ostajao dulje od dvije noći jer selo je bilo ukleto: ovdje je uvijek vladala čudna tišina, krava nije mukala, magarac nije njakao, ptica nije cvrkutala, jato divljih pataka nije preletjelo praznim nebom, čak su i mještani malo razgovarali međusobno, samo o najnužnijim stvarima. Čulo se samo žuborenje rijeke, danju i noću, snažne rijeke koja je vijugala planinskim šumama. Ostavljajući bijelu pjenu na obalama, prolazila je rijeka selom, prštala, žuborila, proizvodeći zvukove kao da tiho stenje, na izlasku ponovno nestajući u usjecima dolina i šuma.

(Amos Oz, *Iznenada, u dubini šume*)

Čitajući tekst, mogli ste uočiti da se u nekim dijelovima rečenice nastavljaju jedna na drugu i da ih ne biste mogli razumjeti izvan konteksta, a da u drugim dijelovima postoje kao samostalne cjeline. Primjerice, rečenicu *Okruživale su ga samo planine i šume, oblaci i vjetar.* ne bismo mogli razumjeti ako nismo pročitali prethodnu rečenicu *Selo je bilo sivo i otužno.* jer tek iz nje vidimo da se riječ *ga* odnosi na selo. Takva se vrsta tekstne veze naziva **linearna veza**.

S druge strane, između rečenice »No niti jedan prolaznik nije ostajao dulje od dvije noći jer selo je bilo ukleto: ovdje je uvijek vladala čudna tišina, krava nije mukala, magarac nije njakao, ptica nije cvrkutala, jato divljih pataka nije preletjelo praznim nebom, čak su i mještani malo razgovarali međusobno, samo o najnužnijim stvarima.« i rečenice »Čulo se samo žuborenje rijeke, danju i noću, snažne rijeke koja je vijugala planinskim šumama.« takva veza ne postoji, a rečenice su povezane smislom i razumijemo ih i izvan konteksta. Takva se vrsta tekstne veze naziva **paralelna veza**. U tekstovima se obično javlja i jedna i druga vrsta tekstne veze, a po vrsti koja prevladava razlikuju se tipovi tekstova.

Linearna tekstna veza

? Pročitajte anegdotu o Tinu Ujeviću. Analizirajte povezanost rečenica u tom tekstu: uočite na koji su način rečenice međusobno povezane, odnosno kako se rečenice nadovezuju jedna na drugu. Podcrtajte u svakoj sljedećoj rečenici riječ koja se odnosi na prethodnu rečenicu.

Tin Ujević jednu je večer došao u poznatu zagrebačku kavanu i naručio kavu, ali konobar ga je odbio poslužiti jer je smatrao da Tin nije prikladno odjeven za tako otmjeno mjesto. Pjesnik je bez ljutnje ustao i otišao iz kavane.

Nakon nekoga vremena vratio se u kavanu, ali ovoga puta na sebi je imao otmjeno odijelo. Ponovno je sjeo za stol i naručio kavu. Kada mu je konobar kavu donio na stol, Tin je uzeo šalicu i izlio kavu u džep svojega sakoa. Konobar ga je zaprepašteno gledao, a Tin mu je mirno rekao: »Što se čudite? Vi, koliko vidim, poslužujete odijela, a ne ljude.«

Rješavajući zadatak, mogli ste uočiti da se u anegdoti linearno nižu međusobno povezane rečenice stvarajući na taj način tekst koji je povezan i gramatičkim sredstvima (npr. zamjenicama) i smislom, odnosno zajedničkom temom.

Vrsta tekstne veze u kojoj su rečenice međusobno povezane tako da svaka sljedeća rečenica proizlazi iz rečenice koja joj prethodi, naziva se **linearna tekstna veza**. Za razumijevanje rečenica u takvu tekstu neophodno je poznavati kontekst u koji su rečenice uključene.

Linearna tekstna veza karakteristična je za znanstveni i administrativni stil u kojem se sadržaj izlaže linearno, odnosno logički organizirano. U književnomjetničkom i publicističkom stilu ova se vrsta tekstne veze javlja kod pripovjednih tekstova, primjerice bajki, novela, reportaža, vijesti i sl.

Navest ćemo još jedan primjer linearne tekstne veze. U tekstu smo istaknuli riječi kojima se upućuje na prethodnu rečenicu.

*Stanac je došao u grad. **S njim** su se našalila tri dubrovačka mladića. **Oni** su bili prilično okrutni, ali **mladost** je ponekad takva. **Njome** se može opravdati i šala sa Stancem **na dubrovačkim ulicama**. **Tamo** se u doba renesanse zabavljalo i mlado i staro.*

Organizacija teksta u kojem dominira linearna tekstna veza

Kada pišete neki logički organiziran tekst, pripazite na njegovu strukturu.

1. **UVODNE REČENICE** – njima se tekst otvara, odnosno usmjerene su prema razvoju teksta (npr. početak bajke, postavljanje uvodnoga pitanja i sl.).
2. **SREDIŠNJE REČENICE** – linearno slijede jedna iz druge, tj. svaka sljedeća rečenica proizlazi iz prethodne.
3. **ZAVRŠNE REČENICE** – njima se tekst zatvara; često se u njima pojavljuju riječi i izrazi zaključnoga značenja (*zbog toga, zato, ukratko, na kraju, jednom riječju* i sl.).

Paralelna tekstna veza

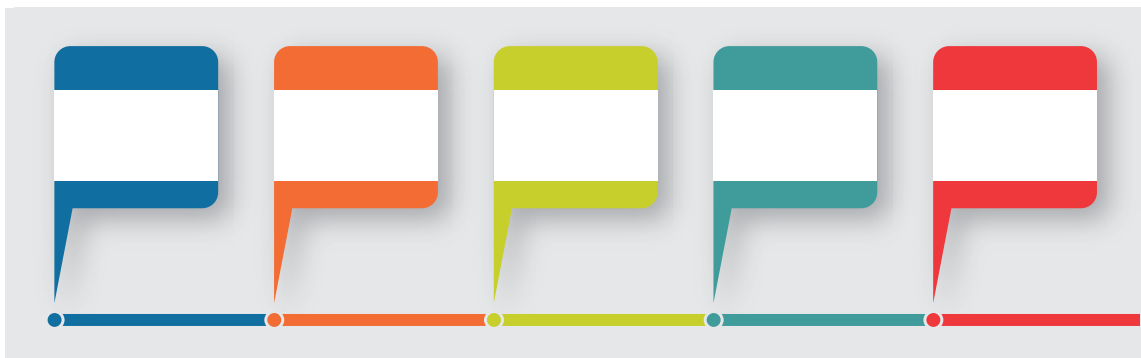
? Pročitajte sljedeći tekst. Pokušajte na temelju primjera objasniti značenje pojma »paralelna tekstna veza«.

Kosa joj je bila boje mrkve, spletena u dvije čvrste pletenice što su stršale posve ravno. Nos joj sličio krumpiru i bio pun puncat pjega od sunca. Ispod nosa našla su se velika, široka usta sa zdravim, bijelim zubima. I haljina joj bješe čudna. Pipi ju je sama sašila. Trebala je biti modra, ali kako joj je ponestalo modre tkanine, to je Pipi ovdje-ondje ubacila i komadiće crvene. Na svoje duge, tanke noge navukla je par dugačkih čarapa, i to jednu smeđu, a drugu crnu. Imala je crne cipele koje su bile dvostruko duže od njenih stopala. Te cipele kupio joj tata još u Južnoj Americi, a bile su zato velike da joj ne budu premalene kad poraste.

(Astrid Lindgren, *Pipi Duga Čarapa*)

Za razliku od linearne tekstne veze, u paralelnoj vezi rečenice se ne nadovezuju jedna na drugu, nego je svaka rečenica zasebna, zaokružena cjelina koju možemo razumjeti i izvan konteksta. U takvu tipu teksta svaka je rečenica na neki način autonomna, cjelovita i dovršena, što znači da se ne povezuje s ostalim rečenicama gramatičkim sredstvima, a tekst u cjelinu povezuje slična struktura rečenice i smisao, odnosno zajednička tema.

Vrsta tekstne veze u kojoj rečenice nisu međusobno povezane tako da jedna proizlazi iz druge, već su u svojevrsnom paralelnom odnosu naziva se **paralelna tekstna veza**. Ona je vidljiva u uporabi sličnih sintaktičkih jedinica, primjerice sintagmi ili rečeničnih članova, ili u uporabi leksičkih jedinica, primjerice sinonima. Kao i u linearnoj vezi, i ove su rečenice međusobno povezane smislom, odnosno temom.

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Napišite kratki tekst o škrтости u kojem ćete primijeniti svoje poznavanje linearne tekstne veze.
2. Služeći se podsjetnikom na prethodnoj stranici, napišite kratki tekst trodjelne strukture o priložnim rečenicama.
3. Osmislite na temelju fotografije iznad zadatka tekst u kojem ćete primijeniti svoje znanje o tekstnim vezama. Pripravite ga za usmeno izlaganje.

Tekstna sredstva

Da bismo rečenice u tekstu stavili u određene odnose, služimo se različitim veznim sredstvima: jed-nima povezujemo rečenice u tekst, a drugima donekle mijenjamo, odnosno prilagođavamo značenje rečenice u kojoj se to vezno sredstvo nalazi. Takva su vezna sredstva najčešće prilozici, veznici i čestice.

Vezna sredstva kojima se rečenice povezuju u tekst nazivaju se **konektori**, a vezna sredstva kojima se sadržaj rečenice modificira nazivaju se **modifikatori**.

Konektori

? Pred vama su dva primjera povezivanja rečenica u tekstu. Uočite u kakvu su međusobnom od-nosu dvije rečenice u pojedinom primjeru i koja je uloga podcrvanih riječi u njihovu povezivanju.

1. *Svi su ga gledali i očekivali reakciju. Međutim, ništa se nije dogodilo.*
2. *Na ulicama se osjećalo blagdansko raspoloženje. Unatoč tomu, nešto je nedostajalo.*

Rečenice se u tekst međusobno povezuju posebnim jezičnim jedinicama koje se nazivaju **ko-nektori** – to su različite riječi ili skupine riječi koje služe kao vezna sredstva za uspostavljanje odnosa prethodne rečenice sa sljedećom rečenicom.

Sada je bilo jasno da treba nešto učiniti. Unatoč tomu, nitko se nije javio za riječ.

 konektor (lat. *connectere* – povezati)

Prikazat ćemo neke vrste konektora kojima se najčešće služimo pri povezivanju rečenica u tekst.

Konektori	▪ suprotni (označuju suprotnost sadržaja u odnosu na prethodnu rečenicu)	<i>a, no, ali, naprotiv, nasuprot tome, međutim, za razliku od toga...</i>
	▪ zaključni (druga je rečenica zaključak sadržaja prve)	<i>dakle, prema tome, jednom riječju...</i>
	▪ objasnidbeni (sadržaj sljedeće rečenice objašnjava sadržaj prethodne rečenice)	<i>bolje rečeno, drugim riječima, odnosno, naime, to jest, točnije rečeno...</i>
	▪ pribojni ili aditivni (sadržaju prethodne rečenice nešto dodaju)	<i>osim toga, usto, pored toga, štoviše...</i>
	▪ vremenski (uspostavljaju vremenski odnos među rečenicama)	<i>onda, kasnije, zatim, tada, poslije toga...</i>
	▪ prostorni (uspostavljaju prostorni odnos među rečenicama)	<i>ovdje, tamo, tu, na tom mjestu...</i>
	▪ načinski (uspostavljaju načinski odnos među rečenicama)	<i>tako, na taj način...</i>
	▪ uvjetni ili pogodbeni (sadržaj prethodne rečenice uvjet je za ostvarenje sadržaja sljedeće rečenice)	<i>inače, u tom slučaju...</i>
▪ dopusni (unatoč sadržaju prethodne, dopušta se sadržaj sljedeće rečenice)	<i>svejedno, unatoč tomu, ipak...</i>	

U službi konektora mogu se pojaviti i veznici nezavisnosloženih rečenica: *a, ali, dakle* i dr.

Modifikatori

? Usporedite odnos prve i druge rečenice u svakom primjeru. Zaključite koja je uloga izraza *nažalost*, *nasreću* u pojedinoj rečenici.

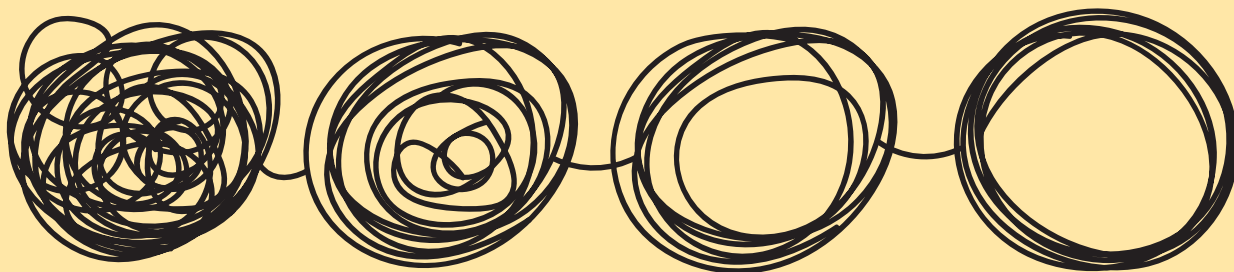
1. *Čekali smo ih. Nažalost, nisu se pojavili.*
2. *Čekali smo ih. Nasreću, nisu se pojavili.*

Nekim riječima ili skupovima riječi možemo prilagoditi (modificirati) značenje rečenice u kojoj se takva riječ, odnosno izraz, nalazi. U našim smo primjerima takvim riječima izrazili svoj stav: u prvom slučaju žaljenje, u drugom radost. Takve se riječi ili skupovi riječi nazivaju **modifikatori**.

Riječi ili skupovi riječi kojima se izriče stav govornika prema sadržaju rečenice, čime se daje dodatno značenje rečenici u kojoj se nalaze, nazivaju se **modifikatori**. Iz navedenih je primjera vidljivo da modifikatori ne pripadaju gramatičkom ustrojstvu rečenice, odnosno da su neovisni s obzirom na ostale rečenične članove, pa se uvijek odvajaju zarezom.

Svi su s nadom gledali u posjetitelja. Istina, on im se nije obratio, ali činilo im se da će ipak nešto učiniti.

PRIMJERI *možda, nesumnjivo, vjerojatno, uistinu, istina, bez sumnje, nažalost, nasreću...*

Evolucija

Govorim, slušam, čitam, pišem...

1. Usporedite konektore i modifikatore: uočite što im je zajedničko, a po čemu se razlikuju. Potkrijepite svoje zaključke primjerima.
2. Sastavite kratak tekst o jučerašnjem danu. Upotrijebite u njemu najmanje tri konektora i tri modifikatora.
3. Poslušajte ili pročitajte jedan javni govor. Zapišite sve konektore i modifikatore koji se u njemu pojavljuju. Uočite kako se autor njima služi za djelovanje na slušatelja/čitatelja.

Dragica Dujmović Markusi • Sandra Rossetti-Bazdan

KNJIŽEVNI VREMEPLOV 2

čitanka za drugi razred gimnazije i četverogodišnjih strukovnih škola
(140 sati godišnje)

Antun Gustav Matoš (izbor iz novelistike)

Krajem 19. i početkom 20. st. javlja se modernistička novela koja u prvi plan stavlja unutarnji svijet pojedinca. U tome se razdoblju javlja Antun Gustav Matoš, jedan od najboljih hrvatskih novelista.

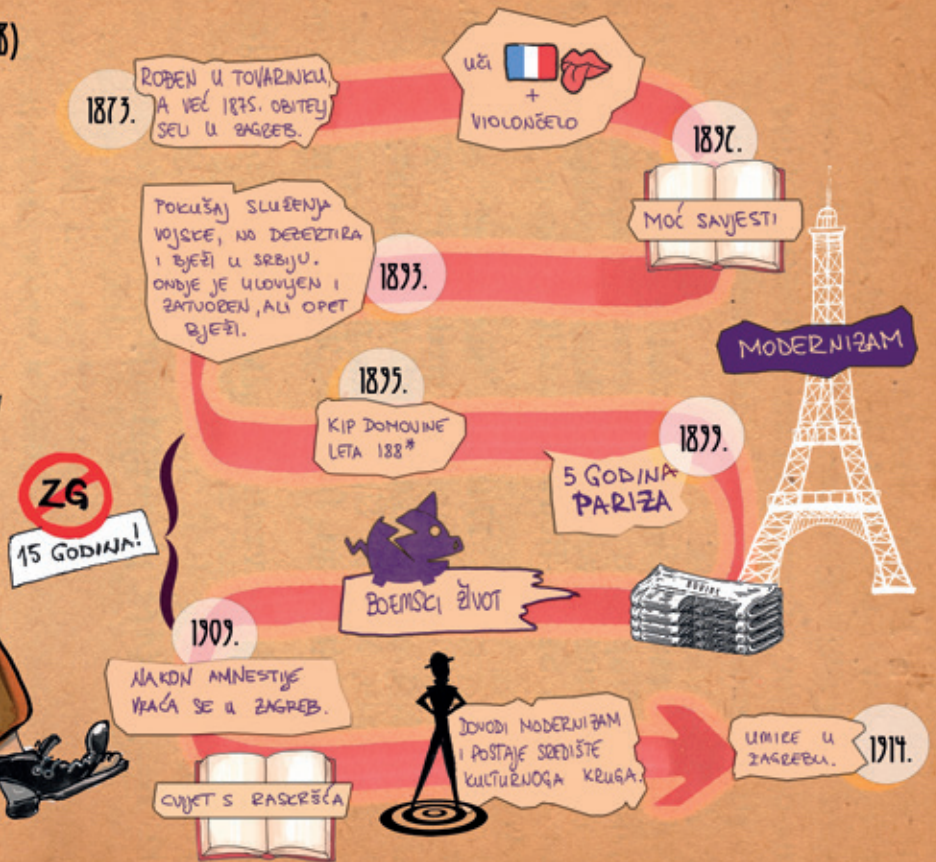
Antun Gustav Matoš (iz životopisa)

- 13. lipnja 1873.** – Rođen je u Tovarniku. Otac August bio je učitelj. Majka Marija rodom je iz Našica.
- 1875.** – Obitelj seli u Zagreb. Matoš za sebe kaže da je *Bunjevac podrijetlom, Srijemac rodom, a Zagrepčanin odgojem.*
- 1880. – 1891.** – Školuje se u Zagrebu: nakon pučke škole upisuje gornjogradsku gimnaziju, a usto uči francuski jezik. Kao četrnaestogodišnjak počinje učiti svirati violončelo (Škola Hrvatskoga zemaljskog glazbenog zavoda, Zagreb).
Prema Matoševim riječima, roditelji su se jako trudili oko njegova obrazovanja, ali on nije bio dobar učenik jer mu je draže bilo biti *zagrebački fakin* nego učiti. U prilog tome govori i podatak da je u sedmome razredu gimnazije imao negativne ocjene te da nije završio gimnaziju. Matoševa je majka u svojim sjećanjima navela da je i kao učenik bio iznimno talentiran, što dokazuje činjenicom da je jednome kandidatu napisao radnju za profesorski ispit.
- 1891.** – Roditelji ga šalju kao vojnoga pitomca na studij veterine u Beč, ali Matoš ne uči i dane provodi u umjetničkim krugovima te tako gubi stipendiju i vraća se u Zagreb.
- 1893.** – Matoš je unovačen (vojna služba u ergeli u Kutjevu). Nakon osam mjeseci vraća se u Zagreb, ali onda dezertira i bježi u Srbiju. Uхваćen je kao vojni bjegunac i zatvoren u petrovaradinskoj tvrđavi (Novi Sad), odakle je uspio pobjeći. Sljedećih petnaestak godina Matoš se kao vojni bjegunac nije smio vratiti u Zagreb.
- 1894. – 1909.** – U ovome razdoblju Matoš boravi u Beogradu (1894. – 1898. i 1904. – 1908), Parizu (pet godina) i Ženevi (godinu dana), a neko vrijeme i putuje po Italiji. Živi boemskim životom, bez stalnih prihoda, a uzdržava se uglavnom objavljivanjem članaka, feljtona i kritičkih tekstova u novinama te honorarima od objavljenih književnih tekstova. U tome je razdoblju nekoliko puta tajno boravio u Hrvatskoj.
- 1909. – 1914.** – Matošu je nakon amnestije vojnih bjegunaca dopušten povratak u Zagreb. Budući da je u hrvatskoj javnosti i ranije bio prisutan novinskim i književnim tekstovima te da je, zahvaljujući boravku u Parizu, u zagrebačku sredinu donio modernizam, Matoš je postao središtem kulturnoga kruga mladih modernista, uglavnom studenata, koji su ga cijenili i smatrali učiteljem. Jedan je od njih bio i Tin Ujević. Nakon nekoga vremena položio je ispite za učitelja, ali nije dobio posao. Vlasti su formalno otezale postupak, ali pravi je razlog vjerojatno Matoševa buntovnička priroda i otvoreno zalaganje za pravaške ideje.
- 17. ožujka 1914.** – Antun Gustav Matoš umire u Zagrebu. Godina njegove smrti simbolično označava kraj jednoga književnog razdoblja (hrvatske moderne).

ANTUN GUSTAV MATOŠ

(TOVARNIK, 1873. - 1914. ZAGREB)

Igor Jurilj, Životni put Antuna Gustava Matoša

Antun Gustav Matoš objavljivao je u novinama i bio prisutan na javnoj sceni dvadesetak godina: kao novinar pisao je članke, feljtone, kritike, osvrte, a kao književnik novele, pjesme, putopise, eseje.

U književnosti se javio kao devetnaestogodišnjak novelom *Moć savjesti* (1892.) koja se smatra početkom novoga književnog razdoblja u hrvatskoj književnosti – **hrvatske moderne**.

Matoš je obilježio i kraj toga razdoblja – godina njegove smrti (1914.) ujedno je i godina u kojoj započinje Prvi svjetski rat. To je kraj hrvatske moderne jer ideju ljepote o kojoj se pisalo u razdoblju hrvatske moderne zamjenjuju avangardni pravci koji ruše tradiciju i za novu stvarnost traže drukčiju umjetnost.

Antun Gustav Matoš započeo je svoj književni rad kao novelist, putopisac i esejist, a kasnije je počeo objavljivati i poeziju. Iako ju je počeo objavljivati relativno kasno (1906.), danas ga smatramo najboljim **novelistom i pjesnikom** hrvatske moderne.

Antun Gustav Matoš, *Kip domovine leta 188**

Kada se ušeprtljiše Zagrepčani radi onijeh grbova na zgradi državne financije, zovne usplahirena vlast u pomoć vojsku.

Bijaše to treći dan bune.

Jutro toplo, sunčano. Nebom se nepomično pružio samo jedan, crn i duguljast oblačak: mniš, e je kroz pukotinu modrog plašta nebeskog prokuljao dim.

– Vojska ide, ide vojska!

I za tili časak prsne šarena gužva. Odvulala se kao pred kakom grozovitom istragom, a na pustom Trgu Jelačićevu ostadoše samo piljarički stolovi i stočići.

Za tren oka zabravilo vrata kućna i dućanska.

Tišina kao pred groznom bitkom!

Malo, a iz Bakačeve ulice kao da šušnu lišće, kao da pljusnu kiša – i diže se bahat kopita.

– Soldati ideju, bežimo!

– Nedem, makar fratri padali!

– Ali, Pepica, draga, lublena Pepica...

– Nedem, Joškec, nedem! Kaj mi moreju ovi grintavci? Ja nis' niš kriva!

To govori tik do spomenika usamljen par: guravi piljar Pogačić i pretila gospa Pogačićka, koja se ujezerila na svom tronošku kao u staro mirno doba.

I zarudi prvi red konjice.

– Pepica, za pet ran Kristušovih, smili mi se! Hodi! Buju te fundali ovi mađarski hajuši.

I niz modruljasti se nos poštovanog purgara prosu voda iz očiju.

– Ali, Pepica, draga, lublena Pepica!

– Nedem, Jožica, magar i najdepši fratri padali.

Tutnji već i gromori: sad će zapljusnuti crveni eskadron.

– Pepica! Jojček, kaj bu z nas!

I čestiti se purgar zdvojno okrene na peti i stane strugati, strugati niz čaršiju.

– Fuj te budi, pajcek vušivi!

Drekne i pljune za njim.

Konjica joj se već kasom sasvijem prikučila.

Tek sada kada se osjeti sama, napuštena, a motreći sve jasnije i jasnije bijesna, blesasta lica i gole ćorde – uhvati babu grdan strah. Ujelo ju nešto duboko u grudima, koljena joj se kucnu, ona dva-tri zuba zacvokotaju, a pred očima joj se zamagli.

Šćućuri se i stane gristi nokte. Učini joj se da ju onaj bucmasti oficir s iglastim brcima gleda pakosno, zlurado.

– Lezi, babo! – dreknu neko.

A ona potresena skoči na noge junačke i baci kao molitven pogled na sionog Bana: u sunčanom se zlatu blista kalpak i menten, a ljuta mu se krivošija u snažnoj desnici kao zapalila...

I u babinoj duši sine dan kada ga je djevojkom ovdje gledala s njegovim »ilercima«.

Uto bocne onaj časnik svog konja i uz urnebesni hura i smijeh preskoči poštovanu »tovarušicu« općepoznatog purgara Pogačića. Zemlja zatutnji, a gusa poleti kao vijor preko piljarskih klupa i stočića.

*

Poslije nekoliko sati jedva nađe poštovani Pogačić svoju ženu.

Pručila se kao panj pored svojeg tronoška. Po amazonskim joj se grudima prosuo luk, peršun, voće, salata i krunice različita cvijeća.

Prisvenula, sirotica. Čelo joj probijeno, a po požutjelom se licu uhvatio sir od krvi kao sok od jagode ili višnje.

Nebavac Pogačić zapuca zdvojno prstima, udari se tronoškom po čelu, stane Pepicu podizati na noge i pipati joj srce. No Pepičino je junačko srce stalo da se malo odmori. I zlosrećnik otrči u najbližu rakijašnicu i baci u kljun čitav polić rakije.

Odnijeli ga u bolnicu Milosrdne braće.

I nju i njega zakopaše krišom – krišom, dragi čitaoče, krišom...

kíp – slika, lik; *mniš* – misliš; *odvulati se* – odvući se, nestati; *piljar* – prodavač voća i povrća na tržnici; *bahat* – zvuk; *soldat* – vojnik; *nedem* – ne idem; *grintavac* – onaj koji stalno nešto grinta, koji je čangrizav; *gurav* – pogrbljen, grbav; *pretiła* – debela; *zarudjeti* – postajati crvenkast, dobivati crvenu boju; *fundati* – gurnuti; *hajuš* – u smislu pokvarenjak, bitanga; *purgar* – građanin Zagreba; najdepsi – najdeblji; *zdvojno* – zdvajajući, očajno; *pajcek* – prase, svinja; *prikučiti* – približiti, primaknuti; *čorda* – zakrivljena sablja; *kalpak* – ratnička kapa, kaciga; *menten* – svečani ogrtač; *krivošija* – zakrivljena sablja; *pručiti se* – pružiti se potruške u padu; *nebavac* – jadnik, nesretnik; *polić* – posuda iz koje se pije

- Kakav dojam na vas ostavlja ova novela? Smatrate li da je riječ o humorističnoj noveli? Obrazložite svoje mišljenje.
- Stavite se u ulogu **sastavljača rječnika**: ispišite sve vama nepoznate riječi iz novele koje niste pronašli u popisu ispod teksta, stavite ih u kanonski oblik i potražite njihovo značenje.
- Opišite **vrijeme** i **mjesto** na kojemu se zbiva radnja. Navedite što više detalja koje ste zapazili tijekom čitanja. Komentirajte Matošev odabir točno određenoga mjesta i povijesnoga trenutka za podlogu priče.
- Kako su povezani pejzaž (nebo) i zbivanje? Smatrate li taj odnos bitnim za priču koja će uslijediti?
- Prepričajte ukratko **dijalog** između Pepice i njezina muža.
- Kako je prikazana **Pepica**? Opišite njezin fizički izgled i reakciju na muževo ponašanje. Smatrate li da je Pepica prikazana kao junakinja ili da je njezin lik karikiran? Na koji način lik Pepice možete povezati s alegorijom Hrvatske?
- Koji lik predstavlja **Mađarsku**? Na temelju čega to zaključujete?
- Komentirajte **završni dio novele**. Smatrate li taj prizor smiješnim ili tragičnim?
- Koja je, prema vašemu mišljenju, uloga završne rečenice s obzirom na obraćanje pripovjedača čitatelju? Što bi novela izgubila da nje nema?
- Zaključite na temelju analize kakav je Matošev odnos prema ponašanju Zagrepčana tijekom »bune«. Izrazite na temelju zaključka ideju ove Matoševe novele.

KONTEKST

Matoševa novela objavljena je prvi put 1895. godine u jednome beogradskom časopisu pod nazivom *Junačka smrt*, a Matoš ju je 1899. donekle izmijenjenu uvrstio u svoju prvu modernističku zbirku *Iverje*. Vizija Hrvatske prikazana u noveli *Kip domovine leta 188** pokazuje ogorčenost prognanoga Matoša zbog stanja u Hrvatskoj.

Podloga je za priču stvaran povijesni događaj iz 1883. godine: na zagrebačkim financijskim i carinskim uredima bili su grbovi na hrvatskome jeziku, a vlast ih je te godine zamijenila dvojezičnim natpisima (na hrvatskome i na mađarskom jeziku). Zbog toga je došlo do protumađarskih demonstracija: dvojezični su grbovi skinuti, a ban je podnio ostavku. Vlast je reagirala oštro: imenovan je njemački general i dane su mu banske ovlasti, a on je ugušio nemire i vratio dvojezične grbove.

KIP DOMOVINE LETA 188*

Naslov se obično čita kao [*Kip domovine leta 188 i neke*] i zapravo je posuđen od kajkavskoga pisca **Pavla Štoosa**. U elegiji *Kip domovine leta 1831.*, nastaloj na početku hrvatskoga narodnog preporoda (19. st.), Štoos alegorijom prikazuje viziju Hrvatske u svojem vremenu: to je uplakana majka zavijena u crno koja je došla probuditi svoje sinove, odnosno koja traži buđenje nacionalne svijesti. Takvom slikom Hrvatske koja je izgubila sva svoja kraljevska obilježja, odnosno samostalnost, Štoos ukazuje na potrebu drukčijega odnosa prema domovini i jeziku kao obilježju naroda.

Uzevši Štoosov naslov, Matoš unosi aluzije na sličnost stanja u Hrvatskoj u Štoosovo i u svoje vrijeme.

GROTESKA je naziv za izobličeno prikazivanje stvarnosti u koje se unose elementi pretjerivanja i karikature, a dojam koji groteskna slika ostavlja na čitatelja na granici je između tragičnoga i komičnoga.

Poput Štoosove pjesme, i Matoševa kratka novela progovara o nacionalno-političkim temama. No dok je preporodni književnik kao alegorijsku sliku domovine ponudio lik obespravljene kraljice i majke, u Matoša domovinu simbolizira karikaturalno-groteskna figura pretile i krezube stare piljarice, što valja shvatiti kao jedan od humoristično-ironijskih postupaka kojima se suzbija domoljubna patetika. Iako dakle u prikazu nesretne sudbine glavne junakinje ima humorističnih elemenata (npr. Pepičino beživotno tijelo okruženo različitim vrstama povrća i voća), neosporno je da su Matoševe simpatije na strani »sirotice junačkog srca«, pa iz posljednje rečenice novele izbja iskrena sućut i prosvjed zbog njezine tragikomične, ali ipak mučeničke i junačke smrti.

(Ivan Bačmaga, *Leksikon Antuna Gustava Matoša*)

*Kip domovine leta 188**

FABULA	Utemeljena je na građi iz zagrebačkoga života.
PRIKAZ ZBIVANJA (stil)	Pred čitateljem se odvija prizor nizanjem osjetilnih slika, i to uglavnom vizualnih (jutro, prizor na Jelačićevu trgu) i auditivnih (dolazak vojske, dijalog), a događaje kao da promatramo iz perspektive likova, odnosno kao da im neposredno svjedočimo. Proza pisana takvim stilom naziva se impresionističkom prozom .

IMPRESIONISTIČKE NOVELE: *Pereci, friški pereci* • *Nekad bilo, sad se spominjalo*

U prvoj verziji novele glavni su se likovi prezivali Pohanić, a dijalozi nisu bili na kajkavskome jeziku.

Antun Gustav Matoš, *Cvijet sa raskršća*

Smatrate li da stavljanje citata ili posvete na početku djela utječe na čitateljev doživljaj djela? Obrazložite na čemu temeljite svoje mišljenje.

Gđici O. H.

Umoran stignem u južni francuski gradić N. Kupim hrane i izađem u okolinu na koljenima bolnim, klecavim, tvrdim od umora. Jedva nađem zgodno odmorište u aleji pored ljetnikovca tako novog i tako bijelog da me od gledanja zabolješe oči. Ispriječim se pored zapuštenog izvora na putu punom trave, mahovine i tolike samoće, da osjetih e ovdje ne bijaše već odavna ljudske stope, prem ne bijaše daleko od dvorca. Put se penje uz brdo kroz ptičje pjevanje i kroz šaptanje lišća na vjekovskom, sapletenom kao prsti granju, iščezavajući u zelenim sjenama planinske šume. Bijaše očevidno da je moje odmorište ostatak lovačkog puta i da se mjesto ljetnikovca i modernog vrta ovdje još nedavno gizdao lovački zamak. Napivši se iza ručka svježje vode sa polurazrušenog istočnika, utaživši suhu žeđ mlazom iz mramornog ždrijela zmijokose, mramorne Gorgone među visokom papradi, zapalim duhan, pružim se preko zelenog mekanog puta, naslađujući se poljima, zaseocima i salašima, gradićem N-om sa sivom bazilikom i jezerom koje sniva zelenim, sjajnim, podnevnim snom. Tišina mi u uhu. Suvarak je bez šušlavog sljepića, zrak bez ose i bumbara. Prhnu vrapčić, moj stari pratilac i lakomi poznanik, otrvši na mahovini proždrljivi kljun. Iz gradića se zatalasa bakarno podne i prosu sunčanom okolinom još veću tišinu, svečani mir blagdana. Možda bijaše nedjelja, praznik. Ne znam, jer već davno izgubih kalendar. U dimu cigarete rastresam se u mirnu modrinu zraka, iščezavam među granje, među cvijeće, a žubor vrutka me ljulja i uspavljuje. Sunce grije, gori tako zlatno i sjajno, da kamenje i krute hridi dođoše od tog sjaja mekani i puni života kao bilje. Zemlja, šuma, modre planine dršču, trepere, kao da će se probuditi, uskrsnuti. Sve je tako prožeto sjajem da bi svijet, čini mi se, sijao kao dragulj u pomrčini da sunce iznenada ugasne. Cvijeće pjeva mirisom tratinčica i ivanjskog cvijeća šaren pastorage. Jezero šumi srebrnu himnu, iz tamnih šuma bruje crni koralni. Nebo šušti zastavom od modre svile. Iz dubine grmlja, gajeva i gore skaču razigrane djevojke, šibajući uzduh znojnom, bahantskom kosom. Kao nabujala bujica struje u bučnoj, krvavoj orgijskoj pjenu glasnu goru i kotlinu, a u njoj graja, bleka stoke, duduk gajda kroz pastirski dim, kroz satirsko, vinsko jecanje od požude, kroz jareće drhtavo, požudno blejanje.

Bijela palača unutar parka

istočnik – vrelo, fontana; *Gorgona* – u klasičnoj mitologiji strašna žena s kosom od zmija; *vrutak* – izvor; *pastorage* – djelo koje opisuje idiličan život u prirodi; *bahantski* – raspojasan; *gajde* – vrsta glazbala

Probudim se. Nema sumnje, netko mi nad glavom. Po čelu, po kosi, po nosu, po ustima pipaju me prsti mirišljavi i mekani, pipaju oprezno kao da modeluju. Pritvorim oči. Nema sumnje, ja više ne spavam, jer eno sunce tek za koplje nad goricom, vrelo žubori, paprat šušti, a vjetar mi briše znoj sa čela. Prsti mekani i mirišljavi, digoše se sa mojih usta. Sklopim oči! Uzaman! To nije, nije san! Za glavom mi neko diše tako voljko i spokojno kao da spava, i sav strepim da bi me pogled mogao lišiti nježne tlapnje. Na lice mi padne marama bijela i providna, tako čista i tako namirisana da se sasvim probudih. Bilo mi je kao božjaku koji se probudio u čistom, bijelom krevetu. Da: netko mi nad glavom, i taj neko mora da je žena, jer samo žene umiju ovako buditi. Srce zakucalo, grlo se osušilo, usne se trzaju. Da promucam, da prozborim – ali šta? Bojao sam se da nju, da moju Samaritanku ne zaplašim, ne otjeram. I tako ležah, ležah i ležah presenećen, u neizvjesnosti srećnoj i mučnoj. Muha mi padala na vlažan vrat, kinjila me i mučila da me probijaše nesnosan znoj, ali ne imadoh srca mahnuti na nju rukom da sa njom ne odleti ova iza mene što tako slatko diše i miriše, što miriše i diše kao večernja ruža, što ima prste dobre i milosrdne, ko što su samo na ruci majčinoj.

Dune vjetar, ponese sa lica maramu, ali ju zadržim u letu. Ona iza mene ni riječi. Svratim na nju krišom pogled i ne mogah vjerovati sam sebi! Za glavom mi sjelo na mahovinu djevojčice tako bijelo i nježno kao da vidje samo bijelu mjesečinu, kao da disaše večernje cvijeće, kao da se sigraše samo sa noćnim, tamnim, baršunastim leptirima. Kosa se raskošljala u rumenozlatnim pramovima niz nježni, snježni, goluždravi vrat, tresući se u dugačkim, teškim zavojcima na pupoljastim mladim i slabačkim grudima. Pored nje širok, bijel slaman šešir sa dugačkom modrom vrpcom. Na nogama joj bijele cipelice koje nikad blata ne vidješe. Na kaišu drži hrta, koji leži pruživši tanku glavu među ispružene noge. Preko krila joj dugačak, visok štap s omašnim, starinskim zlatnim dugmetom i lijepo svezanom svilenom bijelom vrpcom. Jedan sunčan zrak joj kroz granje pao na desnicu, bijelu i elegantnu sa rubinom na kažiprstu. Sklopila sjenaste vjeđe kao da spava. U mirnom tempu joj podrhtavahu tek nježne nosnice i prsa pod bijelim čipkama i médaillonom na zlatnom lancu. Da bijaše noć, scijenio bih gledati mjesečarku, somnambul. Ovako ne razbirah ništa i pitah se kòjē čedo Van Dycka ili Greuzea dođe pred grozničavu moju fantaziju iz starog, gospodskog okvira. Je l' to koji slijepi preruseni mramor iz talijanskih trijemova? Dođe li duša kakog sjetnog notturna da me očara na sramotu ironijskog dana? Sa kojeg gotskog prozora, sa koje dūgē siđe ta djevičanska bajka sklopljenih očiju? Koje vilinsko vreteno mi prede po bijelom danu ovu opojnu sliku tkanjem od snova i od sjetne čežnje? Je li to oživio akord Beethovenovog uzdaha nad arpeggiom *Mondschein-Sonate*? Je li to opaki, pakleni Zavodnik pored skeptičkog modernog raspuća? Sa koje sise nebeske kanu na moj put ova kaplja sreće? I skrušen, ponižen, raskajan od nenadanice ležah ničice pred nijemim djetetom sa licem duguljastim, bolnim od nježnosti, s ustima poširokim, rumenim i mokrim kao u nevinašca, sa čelom tako čistim, mirnim i punim modrih žilica kao mramor. Takvog

božjak – siromah, prosjak

Samaritanka – biblijska žena iz pokrajine Samarije; prenes. dobrotvorka

presenećen – preneražen

medaillon – medaljon

somnambul – mjesečar

Van Dyck, Anthonis [antonis van dajk] (1599 – 1641)
– flamanski slikar

Greuze Jean Baptiste, [grez, žan batist] (1725. – 1805.), franc. slikar

arpeggio [arpeđo] (tal.) – izvođenje tonova jednoga akorda jedan za drugim

Mondschein-Sonata [mondšaj] (njem.) – »Mjesečeva sonata« Ludwiga van Beethovena

čeda ne vidjeh ni onda kada su mi u očima plovili ostaci prvog momačkog sna. Ostavila me svaka briga i nemir. Uto digne hrt glavu, zareži i zalaje.

– Pst-pst-pst – reknemo oboje.

– Jeste li se probudili? – veli ona naprečac glasom u kojem bijaše sjena tuge koja ne boli.

– Pst, Fido! Čut će nas u kući i zatvoriti u dosadnu sobu. Ko ste vi, tuđinče? U vas je lice kao u mog pokojnog, dragog brata. Vi ste mladi?

– Ja sam... Ja sam...

– Vaš glas mi prija – rekne ona i diže se pošavši za hrtom i tapkajući, pipkajući pred sobom krajem od štapa. – Zaklonimo se da nas ne vide iz dvorca, jer me jamačno već traže. Vašu ruku, ako vas ne mrzi.

Bila je visoka kao ja. Skočim i povedem je za vrh od prstiju. Zarumenjela se, i grlo, pamćenje me iznevjerilo! Sjedosmo na moj stari ogrtač iza žuborne Gorgone i šušlave papradi. Smješkala se i besjedila drukčije nego sve djevojke koje dosele čuh i vidjeh. Sve ih začinila licem i uzrastom. Govoraše kao djeca kad se bude, bez ikakvog ženskog prenemaganja. Ruke joj u govoru nepomične, a miče tek usnama odviše rumenim i vlažnim: kao morski koralji. Bijaše lijepa, slijepa kao sreća, kao sudbina. Crno mi ogranulo sunce!

– Danas je prvi put u mom životu te se odšuljah iz dvora. Miss Maud, moja učiteljica i paziteljica, zadrijemala, otac nekamo otišao, a ja izadoh prvi put u svijet sa vjernim mojim Fidom. Bože, alaj se uplaših, jer malo te ne padoh preko vas! Fido lajaše, a vi se ne probudiste. Mišljah da ste naš sluga ili naš kočijaš. Ko ste, kako vam ime?

– Ime mi, ime mi... *Solus*.

– Čudno ime, latinsko ime, je l' te? Vi niste prosjak ili vandrokaš, je l' te?

– Ja sam putnik. Putujem pješke oko svijeta. Što je lijepo, uhvatim fotografskim aparatom. To je jedini zanat koji znam.

– A zato putujete ovako sami i samoćni?

– Naša zemlja je puna velikih ropskih gradova. Zato bježim iz varoši i kružim sam, slobodan kao soko. Ovo je teško, ja sam nesrećan, ali živjeti sa ljudima, sa lašcima, bilo bi mi još gore. Zna li basnu o psu i kurjaku? Ja sam vuk, mršavi, slobodni vuk.

– Čudno, čudno. Zнала sam da me moji kod kuće varaju. Aj, da i ja mogu ovako u svijet, na sunce, na vjetar, spavati na cvijeću, prolaziti kroz strana sela, gaziti rijeke i planine! Ne znate kako mi je milo te se skobismo. Jeste li vidjeli i volite li more? Ja sam ga čula, u Bretanji. Vidjela sam ga uhom. U moru spavaju gromovi i... mrmore, bruje, tutnje kroz san, a onda ustaju, jezde na oblacima i tutnje kao topovi. Blago vama okatome, jer vidite munje i valove! Zašto, zašto puzem u tom mraku? Što skrivih te ispaštavam?

– A kako je vaše ime, lijepa gospođice?

– Izabela.

– Ne žalite, ne tugujte za očima, lijepa Izabelo. Čovjek vidi da ne vidi, i žali što je vidio. Kada hoću da gledam, zatvaram oči kao vi i gledam u tminu, u sebe. Najljepše što sam dosele vidio to ste vi, Izabelo, ljepša od mora i od strijele, od cvijeta i od svijeta. Vi ste najljepša... da, vi, vi...

Sagnem se i cjelivam njenu bijelu cipelicu i svilenu, modru čarapu. Ona se smješka i rumeni kao dijete u snu, a hrt mi liže glavu tankim jezikom.

– Ovdje, ovdje – veli ona i nuđa mi ručicu. – U vas je lijep glas, junačan, iskren, i negdje sam ga već čula.

Pritisnuh na usta njenu ruku, bijelu, hladnu i krhku kao vosak.

– Ovdje, ovdje! – istrgne ona ruku, rumena kao večernja magla, i pokaže na obraz. – Mene samo ovdje cjelivaju.

I dotakoh joj cjelovom bogomoljno, spokojno lice, a vjetar me miluje njenim zlatnorumenim, nježnim uvojcima. Časovi oslijepiše, vrijeme prestade teći i rušiti. Odjedared mi odrine objema rukama glavu.

– Što ćutite?

– Ne znam, jer ste tužni – odgovorim.

– Nisam žalosna. Ne znam šta mi je. Je l' te, vi ćete sa mnom u dvor. Kazat ću ocu da otjera guvernantu i da mi vi čitate lijepe priče vašim poznatim, jakim glasom.

Nasmijah se.

– U dvor? Nipošto. Vaš bi me otac izjurio. A sluga, rob ne mogu biti.

– Vi nećete biti sluga. Vi ćete mi biti muž. Vi me volite, je l' te? Ja vas ne vidim, pa vas volim.

Ljubav! Tu je, dakle, ovdje preda mnom, ljubav bjelja od lijera, čišća od glečerskog snijega, pjanija od vina! Na cesti, između dvije noći bez konaka! Ljubav – lijepa kao boginja, slijepa kao slučaj! Okrenula se spram mene, i osjećah kako mi gleda u dušu pritvorenim, vlažnim usnama i sklopljenim, slijepim očima. Ljubim, a ne smijem! Moram odlunjati kao krivac, kao zlikovac pred jedinim darom koji mi mogaše dati mučni put, počinjući u ludoj kolijevci, svršavajući u nijemom, slijepom grobu! Od bola padoh ničice mahovinom, sklopih oči i pritisnuh šakama sljepočice da ne prsnu.

– Što vam je? Vjerujte da vas ljubim – priđe mi Izabela i zaplete prste u moju kosu bez žacanja.

– Što ućutaste, putniče? Pođite sa mnom u dvorac.

Grana cvijeta magnolije

– Ne mogu, ne mogu, davor-djevojko! Ko nauči na oblak mjesto na krov, na gore mjesto na stube, na šume mjesto na sobe, ko ču glas Gospodnji nad vodama, taj ne može živjeti u kućama. More i vjetar je moje gudalo i moj glasovir, cvijeće i zvijezde su slova u mojoj knjizi, tišina je moja čitateljica. Kao lišće što pada i povene na putovima, tako ću i ja klonuti i požutjeti, i tuđi će točak preko mene prijeći na nepoznatoj cesti. Kiša će me oplakati mjesto suza, vjetar će me okukati mjesto glasne naricaljke.

– Pa dobro. Ja idem s tobom.

– Kamo? U jarak, u baru? U groznicu, u smrt? I bez tebe će mi teret uspomene ovog sastanka tištati ranjava leđa na besciljnom putu. Imati srce prionjivo, ljubiti sunce, zrak, slobodu, život, kao ja što ga obožavam, i ne moći živjeti, ne smjeti ljubiti... nije li to žalost, Izabelo, slijepa moja srećo? Zašto? Jer su ljudi robovi, jer je svijet mučilište, gdje je čovjek čovjeku tamničar i mučitelj torturom zakona i običaja, naslijeđa drevnih grijehova. I ovdje na slobodnom putu ispriječila se među nas, ljubavi moja, ropska volja onih drugih koji mi ne daju dahnuti, živjeti! Da sam kralj vlašću ili zlatom, ja bih tebe, slijepa moja sudbino, odnio u sjajne dvore u plavetnom zatišju oblačnih brdina, ali ovako... kamo, kamo da se skrasimo? Oni, oni drugi su gospodari svih prisojnih utočišta, svih toplih gnijezda. Kamo da krenemo? Među kljaste i bogaljaste, na crkvena vrata?

Od jada me napopala žučljiva pjena, stadoh vikati i jaukati kao da šenuh pameću. Izabela čučne i drhtaše, uhvativši nestašnim rukama psa za ogrlicu. Hrt me gledaše nepovjerljivo, režeći. Sunce jurve zalazilo za modre bregove. Sa livada i iz šume struji vlaga. Vjetrić nosi mušice i komarce; vrelo pišti, cvili, žubori. Negaženim putem odjeknuše sa dvorske strane nagli, samotni, šuplji koraci. Pas zalaje. Prema nama se žuri dežmekast gospodin sa dvocijevkom i sa slugama.

– Otac! – rekne Izabela, prihvati mi se za ruho i pritisne mi glavu na prsa.

Stigoše.

– Što je to? Gdje ste, zaboga, Izabelo, drago dijete? Kako ste smjeli izaći iz kuće ovako sama i nikome ni riječi? Bijedno, bijedno moje dijete! Baš čitamo u novinama o vampiru Vacheru i o ubijenim nesrećnicama. Ne pričah li vam o Žaku Trbosjeku što ubija lualice djevojke? Polovica tih skitačina i bezimernih nikogovića na našim drumovima je mučki zlotvor.

I debeli gospodin otrgne sa mene i brutalno povede bijedno djevojče.

– Pardon, gospodine! Zahvalite gospođici ako ne razumjeh smisao vaših kleveta! – reknem muklo, gotov na sve. – Gospođica je nabasala slučajno, pošto spavah, i ja je nagovarah da se vrati u kuću.

No gospodin učini kao da me ne ču, i pođe, vukući sljepicu ispod ruke. Hrt na mene zahukti i zalaje, te se morah braniti toljagom. Sluge zaostaše, šapćući bezočno, i navezli se na me pogrdljivom riječi i smijehom. Došlo bi do gušanja da se iza desetak koračaja Izabela ne stade trgati, otimati i mahati rukama kao uhvaćeno ptiče slabackim krilima, čemereći blago veče jadikovkom nemoćnom i slijepom.

– I njega povedi, i njega! On ima glas koji sam negdje čula i liči našem pokojnom Gastonu! On ide u grob, u grob! Ja ću umrijeti, umrijeti...

Sluge priskočiše i ponesoše siroticu. Gvozdena kapija proguta njen bijeli, magloviti, neporočni trag i slijepo jecanje, a ja ostanem kao sinji kamen u nijemom tišini.

tortura (lat.) – podvrgavanje mukama, mučenje

dežmekast – mekan, debeljuškast

Žak Trbosjek (*Jack Trbosjek*) – londonski zločinac iz razdoblja 1888. – 1889.

Mjesec se već visoko popeo na jele i nad crne borove, a ja, skapavajući od čemera, gledah i gledah na bijeli, novi dvorac. A kad utrnuše osvijetljeni prozori, napih se ledene vode iz mramornog ždrijela zmijokose Gorgone i pođoh u zelenu šumu, u planinu pogruženu u crnu tišinu. Vodila me slobodna i maglovita vila, lijepa i slijepa Avantira, moja gospođa.

- Iz čije je perspektive ispričana priča? Kako takav način odabira pripovjedača utječe na čitatelja?
- Novela započinje opisom pejzaža u kojemu pripovjedač tone u san. Možete li sebi predočiti taj prizor? Koje vizualne i akustične slike smatrate najsnažnijima? Obrazložite svoj odgovor i potkrijepite ga navodima iz teksta.
- Kako je pripovjedač opisao prvi susret s Izabelom? Izdvojite dva motiva na kojima gradi prizor njihova prvog susreta. Odredite njihovu simboličnu ulogu u noveli.
- Opisujući Izabelu, pripovjedač u prvi plan stavlja bijelu boju. Analizirajte način na koji se pred čitateljem pojavljuje, odnosno »rađa« lik Izabele. Komentirajte ulogu boje u stvaranju Izabelina lika.
- Koje se asocijacije javljaju u pripovjedaču pri pogledu na Izabelu? Komentirajte način na koji se u liku Izabele spajaju ljepota i umjetnost.
- Kako se pripovjedač predstavlja Izabeli? Što stavlja u prvi plan? Kako doživljava svijet?
- Kakvim se pejzažem najavljuje dolazak ljudi iz dvorca?
- Što u ovoj noveli simbolizira raskršće, a što cvijet?

DODATNA PITANJA

- Povežite Matošev životni put s načinom na koji živi Solus. Potkrijepite svoja zapažanja navodima iz teksta.
- Istražite značenje pojma *flaner*. Povežite ga s prikazom modernističkoga umjetnika i njegova odnosa prema svijetu.

KONTEKST

Novela *Cvijet sa raskršća* prvi je put objavljena u sarajevskome časopisu *Nada* 1902. godine. Matoš ju je uvrstio u svoju posljednju novelističku zbirku *Umorne priče* (1909.).

U tekstu objavljenom u časopisu novela je imala moto *Alaj je tvrd put!* (Dante Alighieri), a u zbirci je umjesto mota stavljena posveta »Gđici O. H.«. Inicijali su to Matoševe zaručnice Olge Herak.

CVIJET SA RASKRŠĆA – reprezentativni citati

Odaberite među ponuđenima dva citata u kojima uočavate odnos između stvarnosti i ideala. Obrazložite svoj odabir.

Ljubim, a ne smijem! Moram odlunjati kao krivac, kao zlikovac pred jedinim darom koji mi mogaše dati mučni put, počinjući u ludoj kolijevci, svršavajući u nijemom, slijepom grobu!

Ko nauči na oblak mjesto na krov, na gore mjesto na stube, na šume mjesto na sobe, ko ču glas Gospodnji nad vodama, taj ne može živjeti u kućama.

More i vjetar je moje gudalo i moj glasovir, cvijeće i zvijezde su slova u mojoj knjizi, tišina je moja čitateljica.

Ljubav! Tu je, dakle, ovdje preda mnom, ljubav bjelja od lijera, čišća od glečerskog snijega, pjanija od vina! Na cesti, između dvije noći bez konaka! Ljubav – lijepa kao boginja, slijepa kao slučaj!

Imati srce prionjivo, ljubiti sunce, zrak, slobodu, život, kao ja što ga obožavam, i ne moći živjeti, ne smjeti ljubiti... nije li to žalost, Izabelo, slijepa moja srećo?

Jer su ljudi robovi, jer je svijet mučilište, gdje je čovjek čovjeku tamničar i mučitelj torturom zakona i običaja, naslijeđa drevnih grijehova. I ovdje na slobodnom putu isprijecila se među nas, ljubavi moja, ropska volja onih drugih koji mi ne daju dahnuti, živjeti!

CVIJET SA RASKRŠĆA

TEMA	sukob ideala i stvarnosti/zbilje
MJESTO RADNJE	kozmopolitska sredina kozmopolit – građanin svijeta
LIKОВИ	Solus (glavni lik): osamljenik, čudak Izabela (lik kao simbol): cvijet sa raskršća
PRIPOVJEDAČ	glavni lik (Solus): neposrednost pripovijedanja
SIMBOLISTIČKA NOVELA	U središtu je zbivanja lik umjetnika, čovjeka neprilagođena društvenim konvencijama, odnosno lik čudaka. Radnja se zbiva u kozmopolitskoj sredini, a likovi su svedeni na simbole. U djelima se pojavljuju elementi sna. Proza pisana takvim stilom naziva se simbolističkom prozom .

SIMBOLISTIČKE NOVELE: *Cvijet sa raskršća, Camao, Balkon, Miš, Iglasto čeljade*

UZ CVIJET SA RASKRŠĆA ILI O SLOBODI

Jean de La Fontaine, *Vuk i pas*Jean de La Fontaine
(1621. – 1695.)

Vuk od gladi kost i koža posta,
 pasja straža jest mu nije dala.
 Jednom sreće dogu, što negdje zaosta,
 punu, situ, lijepu, sva se sjala.
 Rado bi je vuk napao,
 na komade rastrgao,
 al to ne bi bilo lako,
 jer je pseto bilo jako;
 tko zna, tko bi žrtvom pao.
 Zato je dobru večer psetu nazivao,
 drugarski se s njime u razgovor dao,
 divio se njegovoj debljini.
 »Ako ti se lijepim čini,
 moj gospodar, bit debeo – reče pseto –
 a ti pusti šumu, eto,
 tvoja braća sva su jadna,
 skitnice i čeljad gladna;
 svi u bijedi tamo skapavate;
 bez brige za hranu nikad ne mo'š leći,
 i sve borbom moraš steći.
 Moj primjer ti slijedi, bit će bolje za te.«

Vuk će: »A što za to treba učiniti?
 – Skoro ništa – pas će – osim paske jake
 i laveža na prosjake;
 treba laskat domarima, gazdi sluga biti,
 pa ćeš onda imat i ti
 kao plaću pune ostataka zube,
 i piliće i golube;
 često će te i pogladit za to.«
 Vuk se, ganut, misleć na blaženstva taka,
 rasplakao skoro nato.
 Usput vidje, gdje psu na vratu fali dlaka.
 »Što ti je to? – Ah ništa! – Kako?
 – Malo pa ništa.
 – Ali ipak? – Trag od lanca bit će,
 uz koji sam vezan sred dvorišta.
 – Vezan? vuk će. – Zar ne možeš ići,
 kamo hoćeš? – Uvijek ne, al' tko za to mari?
 – I te kako mari! Sve te lijepe stvari
 što mi vrijede, kad ih ropstvo kvari.
 Nema li slobode, vuk će radije da strada.«
 I pobjegav trkom, trči još i sada.

(preveo Slavko Ježić)

Jean de La Fontaine [žan d la fon'ten]

- Usporedite način života vuka i psa.
- Služeći se tekstem La Fontaineove basne, prikažite autorov odnos prema slobodi.
- Povežite Solusov način života s načinom života vuka u basni. Izdvojite citate kojima ćete potkrijepiti svoj odgovor.
- Komentirajte iz perspektive suvremenoga čitatelja dva načina života prikazana u basni.

Antun Gustav Matoš, *Camao*

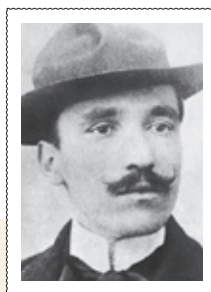
Klavijaturist ispod mjeseca

KONTEKST: hrvatska moderna (1892. – 1914.)

Janko Leskovar
(1861. – 1949.)

Misao na vječnost
(novela)

Antun Gustav Matoš
(1873. – 1914.)

Camao
(novela)

Milutin Cihlar Nehajev
(1880. – 1931.)

Bijeg
(roman)

PRIJE ČITANJA

- Kakav je vaš odnos prema relaciji stvarnost – mašta? Smatrate li da je ta granica uvijek jasna, odnosno da je čovjek ponajprije racionalno biće i da u svakome trenutku zna gdje prestaje stvarnost, a započinje svijet koji postoji samo u mašti?

DOK ČITATE

- Na početku novele upoznajte životopis glavnoga lika: pratite situacije u kojima se nalazi i način na koji se te situacije prikazuju.
- U noveli dominiraju dvije teme: prikaz idealne ljubavi i prikaz onoga što tu ljubav uništava. Pratite kako se te teme razvijaju u noveli: kada se koja od njih pojavljuje i na koji su način isprepletene.
- Uočite kako u završnome dijelu novele stvarnost »pobjeđuje« idealnu ljubav stvorenu u mašti. Posebno obratite pozornost na ulogu papige Camao.

NAKON ČITANJA

FABULA

- Prepričajte sadržaj novele. Smatrate li da je u ona u noveli u prvome planu?
- Dokažite da se u noveli miješaju dvije »stvarnosti«: objektivna (ono što se uistinu događa) i subjektivna (ono što je plod mašte, ali lik to u svojoj svijesti doživljava kao stvarno).

LIK

Prikažite lik Kamenskoga. Dokažite da je prema svom doživljaju svijeta simbol modernoga umjetnika.

TEMATIKA: LJUBAV I SMRT

Što spaja Fanny i Kamenskoga?
Analizirajte način na koji se u noveli povezuju teme ljubavi i smrti.

UGOĐAJ (ATMOSFERA)

Izdvojite motive koji pridonose stvaranju mističnoga ugođaja.

SIMBOLI

Uočite simboliku glazbe, imena ljubavnika, labuda, oblaka, papige...

NAPIŠITE...

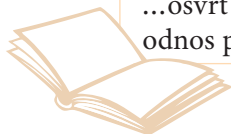

...iz pozicije novinara pitanja za intervju s Alfredom Kamenskim

...vijest o tragičnome događaju u vili bankara Foresta

...osvrst na pročitanele novele u kojemu ćete opisati svoj odnos prema izmaštanome svijetu Alfreda Kamenskoga

...preporuku za čitanje ove novele

NAPOMENA: Odaberite dvije ponuđene teme za pisanje.

Antun Gustav Matoš, *Camao*

Na početku novele uvodi se lik mladoga umjetnika Alfreda Kamenskoga koji iz Pariza odlazi u Ženevu, a potom se pred čitateljima kronološki, kao u ubrzanome filmu, odvija njegov prijašnji život pun stalnih obrata.

Nakon toga pratimo Alfredov život u Ženevi. Iako ima uvjete za lagodan život, on je nesretan, ne osjeća se dobro među ljudima i često ne razlikuje javu od sna. U takvu psihičkom stanju dobiva majčino pismo.

(...)

Prođe i ljeto, a Kamenski se još ne smiri. Nedavno primi pismo koje ga još više uzruja. Majka mu onako mimogred javljaše kako je Š., njegov znanac, ubio u nekom gaju tik Zagreba mladu učiteljicu J-ovu koju Kamenski također poznašete jer joj roditelji stanovahu u istoj kući s njegovom majkom, i sebe. Od tog djevojčeta ostade mu u uspomeni samo blijeda, žuta koprena od lica, a na njoj se vampirski krijese velike, vlažne i ponoćne oči i ruje bolesne usne kao rumen karanfil na sirotinjskom prozorčetu. Š-a poznašete kao veliku ćutljivicu, držašete ga kukavcem, koji ne bi ni pileta zaklao, i gle – –! Ko bi, ko bi to i u snu pomislio! Samotno šumsko veče, plahi i pogureni Š. u crnim naočarima sastaje se sa crnim, vampirskim očima i strasnim usnama koje su namijenjene drugomu. Tihi stari ljubavnik pita, moli, preklinje, vuče drhtavom rukom iz džepa revolver, ... ona bježi, on puca, onako kratkovid zapliće se o šibljie, crne mu naočari padaju, juri kao bjesomučnik, trza ju za dugačku vranu kosu i probije joj djevičansko blijedo čelo posljednjim kuršumom, a ona mu probija uzdrhtalo srce posljednjim očajnim vriskom... I Š. ... nađe svoje naočare, ide kući po pušku, vrati se, pali šikarjem žigice i zabada se glogom i kupinom, padne preko crnih, vampirskih očiju i krvavih pjega i – prosvira si mozak...

– Pa to da se desi u Zagrebu... ni u snu se ne bih tomu nadao! – I Kamenski se zabrinuo, pribojavao, pa ipak je tajno žudio taku ljubav, taku smrt!

Jedne večeri ode u svratište Metropolu svome meceni i, skidajući u predsoblju ogrtač, čuje barona šaptati kroz pritvorena vrata:

– Ha, gospođo, ovo je moj pijanista, koji vas toliko zanimašete danas poslije podne, te me počastite svojom dragom posjetom! Odmah će svirati: to će biti nešto za vas! Samo se, molim vas, ne pokazujte, jer moj »tip« pred nepoznatima svira konvencionalno, slabije.

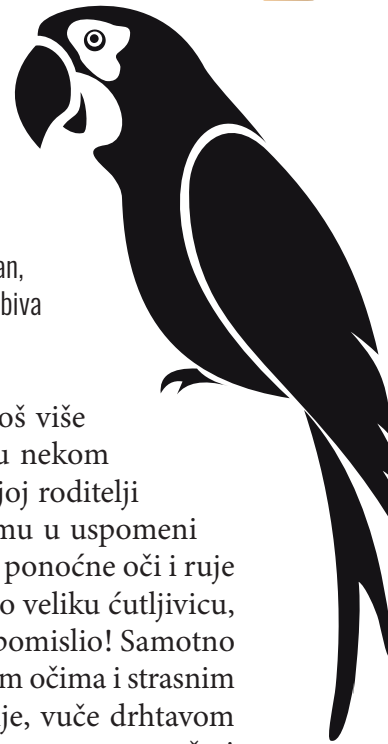
Kamenskoga ujede u grudima. Uđe i, pozdravivši glasno domaćina, šane mu kod glasovira:

– Našto ta komedija? Tu ima još neko. Šta se skriva iza vrata?

– Oprostite! Ali to je neka ekscentrična, napola luda moja aristokratkinja iz Beča. Pst! Svirajte!

Kamenski sjedne uz glasovir, rastežući konvulzivno dugačke i mršave prste. Bacivši cigaretu, osjeti nježni i slatki ženski parfem iz kojega se izvije blijeda koprena, a na njoj dva škura, ponoćna oka, usnice ko krvav karanfil, a večernji suton, koji gustijaše po sobi, stane mu čisto dirati čelo kao razbarušena i meka ženska kosa. Na glasoviru opazi gospodsku bijelu rukavicu, iza zastora na protivnim vratima začu prigušeno disanje.

– Ej, da je taj piano velik kao lađa kakve drevne katedrale, a da je na brijegu iza kakve izumrle varoši iz koje se diže prama meni dim žrtve posljednjeg stanovnika, pretposljednjeg čovjeka – reče Kamenski kao za sebe, i umah zabruji strasna Lisztova rapsodija i mahnit Schumannov Carneval. Muk, ni ćuha. Kamenski upiljio pogled u rukavicu na glasoviru i vidi prste kako se očajno grče i tonu očajno u mrak. Maknulo na vratima zastorom. On ne vidi ništa, ali osjeća oči, dva oka, dva

topla oka. I u očajnim basovima stane se gubiti tihana melodija kao pogled mladog mornara iz valova na obalu, na mrku obalu sa koje kao da se čuje glasak sa seoske crkvice. I potavnješe mlade oči, legošće stravični valovi, a nad božjim vodama zamre srebren glas zvona sa božje crkvice... U sobi i opet muk – ni čuha, a večernji se mrak medeno talasa. Kamenski ispije nadušak času burgonjca i baci se nehajno na divan.

– Još vam jedared velim, dragi Kamenski, još vas jedared, čujete li, molim da pođete sa mnom – veli Diamant čisto promuknuv od zanosa.

– Samac sam, u mene ćete živjeti dobro, platit ću vam koliko želite. Vi niste za koncerte, vi niste za nikakovu vrst praktičnog života. Vas će ubiti takozvana publika i moda. Vi niste da svirate na daskama!

Uto izađe ona gospođa iz svog skrovišta i sjedne pored Kamenskoga bez riječi. On se ne mače. Bijaše satrven i kao začaran. Bankar, paleći lampu, pokaza mu glavom na nju, začkilji okom i metnu sumnjivo prst na čelo. – Svjetlost povrati pijanistu, ali gospođa se nasmije i rekne toplim, prekrasnim altom:

– Ostanite samo ovako! Ta ja te odavna poznajem.

– I ja tebe!

I odista, Kamenskomu bijaše tako kao da ju izvrsno poznaje, kao da ju često i prečesto viđaše, ali gdje, gdje?

– Gdje se mi to vidjesmo, draga Fanny?

– Ne znam ovčas. A gle, zar se odista zovem Fanny?

– Samo ti ovo ime pristaje...

Diamant stane nervozno kašljucati, a ona se glasno i od srca smije, omata oko vitih prstiju Kamenskovu svilenu i dugačku kosu i posmatra znatiželjno začaranog bohema koji se nemarno pružio, prekrstio noge u elegantnim lakovanim cipelama i zaturio ruke u džepove kaputa od crne svilene kadife.

– Bože moj, Fanny, ja te već odavna poznajem, a tek danaske vidim kako si lijepa. Oprostite, gospodine barone, ali ona je lijepa, tako strašno lijepa!

Lampa je gorila iza njezine glave, i kosa joj plamtijaše kao zlatna aureola. Kamenski ju posmatraše, i osvojila ga tolika milina da je ne mogaše više gledati, pa sklopi oči. I budne mu kao kada čujete nad glavom šum vjetra kroz borje pa mislite da plovite na oblaku.

Ona se nasumce digne i ode, pozdravivši bankara samo glavom.

- Kako Kamenski doživljava ubojstvo o kojemu mu je majka samo usputno pisala? Izdvojite vizualne slike koje se rađaju u njegovoj svijesti, slike kojima izražava svoj doživljaj nesretne djevojke, njezina ubojice i samoga događaja.
- Kakav je odnos Kamenskoga prema tome događaju? Smatrate li njegovu reakciju normalnom?
- Prepričajte susret Kamenskoga i Fanny.
- Pronađite zajedničke motive u prikazu ubojstva o kojemu je Kamenski čitao u majčinu pismu i njegova doživljaja Fanny pri prvome susretu. Služeći se tim motivima, pokušajte predvidjeti nastavak priče.

KONTEKST

Camao je prva novela nastala za vrijeme Matoševa boravka u Parizu.

Kao model za lik Kamenskoga poslužio mu je mladi pijanist Ivica Tkalčić, Matošev prijatelj.

IZ ŽIVOTOPISA

Zagreb – Beograd – Pariz:
modernistički književnik u potrazi za Ljepotom

MATOŠ O LJEPOTI

*Ljepota je osjećanjem
potencirana istina.*

KNJIŽEVNOPOVIJESNO
RAZDOBLJE

hrvatska moderna
(1892. – 1914.)

ANTUN GUSTAV MATOŠ
(1873. – 1914.)

Florijan Branimir Petrović, karikatura A. G. Matoša (1911.)

STVARALAŠTVO

NOVELISTIČKE ZBIRKE

Iverje (1899.)
Novo iverje (1901.)
Umorne priče (1909.)

Podjela Matoševih novela

- **impresionističke novele**
(domaća sredina,
socijalno-psihološka motivacija likova,
ironija i groteska)
- **simbolističke novele**
(kozmpolitska sredina,
motivi ljubavi i smrti, likovi čudaka,
psihološka motivacija likova, simboli)

POEZIJA

Pjesme (pjesnička zbirka objavljena 1923.)

ESEJI I PUTOPISI

Ogledi, Vidici i putovi, Naši ljudi i krajevi

KNJIŽEVNOST • JEZIK • IZRAŽAVANJE

1. Služeći se sljedećim citatom, usporedite Matoševu novelu *Camao* s Poeovom novelom *Crni mačak*. U usporedbi vam može pomoći tablica ispod teksta.

Dobro si shvatio nit moje pripovjedačke metode: realne, moje, kontrolisane senzacije, realizovane u sasvim realnim, dobro opserviranim ljudima, a da bude senzacija što veća i jača, roman je stisnut u što užu mider / da curi krv / , a monotonija psihološkog doživljaja, da što jače frapira i djeluje, smještena je u što dramatičnije, drastičnije, bizarnije, enervantnije kombinacije, jer – sve se događa, a čita se samo što je »nevjerovatno«, dakle rijetko. Običnu senzaciju rarificirati, kristalizirati – »eto afere«, eto mog literarnog postupka, na koji dodjoh kao gimnazijalac u Moći savjesti sasvim spontano, našavši tek kasnije analognu metodu kod Poea, Mériméa i našeg Kovačića, kojega mi je tek Krnic otkrio.«

(Antun Gustav Matoš u pismu Milanu Ogrizoviću)

senzacija – odraz u svijesti, osjećaj izazvan opažanjem ili spoznajom čega; doživljaj
enervantan – koji izaziva nemir, odnosno živčanu napetost
rarificirati – svesti na nešto rijetko, neobično

likovi	<i>Camao</i>	<i>Crni mačak</i>
realan događaj / doživljaj (ključni motiv)		
neobično, iracionalno, mistično		
odabir žanra		

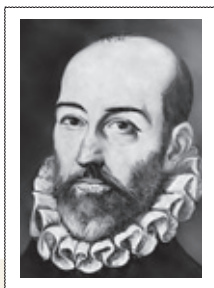
Pedro Calderón de la Barca, *Život je san*

Ulazak u tajnoviti labirint

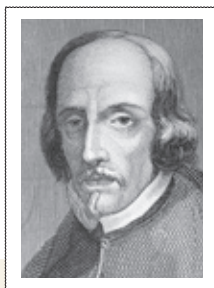

KONTEKST: barok (17. stoljeće)

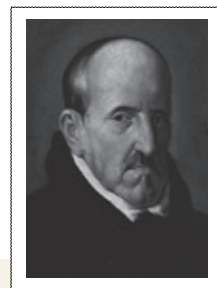
*O, malen je dar nam dan,
jer sav život – to je san,
a san su i sami snovi.*

Torquato Tasso
[torkvato taso]
(1544. – 1595.)
Oslobođeni Jeruzalem
(religiozni ep)

Pedro Calderón de la Barca
[pedro kalderon de la barka]
(1600. – 1681.)
Život je san
(drama)

Luis de Góngora
(1561. – 1627.)
Samoće
(poema)

PRIJE ČITANJA

- Koga možemo »okriviti« za ono što nam se događa u životu: sebe, sudbinu, okolinu? Obrazložite svoj odgovor.

DOK ČITATE

- Pratite dramsku radnju. Posebnu pozornost obratite na dijelove u kojima dolazi do izražaja Sigismundova priroda.
- Izdvojite glavne likove: stavite ih u međusobne odnose i uočite njihove temeljne osobine. Načinite za svaki lik kratki podsjetnik (bilješke).
- Obilježite u drami dijelove u kojima uočavate pretjerano odstupanje od realističkoga prikazivanja, odnosno pretjeranu »kićenost« u govoru likova.

NAKON ČITANJA

LIKOVNI

Prikažite Sigismunda i Baziliju na početku i na kraju drame. Objasnite što je dovelo do promjene njihove situacije, odnosno do zamjene mjesta.

Komentirajte prikaz Klotalda: navedite ljestvicu njegovih vrijednosti s obzirom na odnos prema kralju, odnos prema kćeri i odnos prema samome sebi.

Smatrate li da su Astolfo i Stela likovi presudni za razvoj dramske radnje? Imenujte temu čiji su nositelji ta dva lika.

Koja je Klarinova uloga u drami? Kakvu nam poruku autor šalje kreiranjem takva lika?

DRAMSKA RADNJA

Prepričajte ukratko sadržaj dramske radnje.

DRAMSKA KOMPOZICIJA

Odredite dijelove dramske kompozicije.

TEMATIKA

Navedite najmanje tri teme koje se pojavljuju u drami. Povežite uz njih likove i autorov stav.

TAJNA

Koji likovi »nose masku«, odnosno skrivaju neku tajnu? Objasnite ulogu motiva tajne u drami.

Opišite kako Rosaura objašnjava svoju poziciju maskirane žene, dvorske dame i žene ratnice.

BAROKNA TEZA: ŽIVOT JE SAN.

Izdvojite ključne monologe u kojima se iznosi teza o životu kao nestalnu snu. Komentirajte ih i uklopite u kontekst vremena u kojemu nastaju.

NAPIŠITE...

...iz Sigismundove perspektive pismo Baziliju

...iz perspektive suvremenoga čitatelja komentar baroknoga stila

...na temelju Sigismundovih monologa prikaz doživljaja života kao sna (barokni čovjek)

...iz perspektive suvremenoga čitatelja komentar odabira dramske teme

...iz Klarinove perspektive komentar o sudbini

...vijest o pobuni na Bazilijevu dvoru u Poljskoj

NAPOMENA: Odaberite dvije ponuđene teme za pisanje.

Pedro Calderón de la Barca (iz životopisa)

1600. – rođen u Madridu.

Nakon mladenačkoga razdoblja u kojemu je studirao teologiju, ali i kao ratnik sudjelovao u borbama u Kataloniji, vodio je miran život obavljajući razne službe na dvoru Filipa IV. Posebna mu je čast ukazana kad je primljen u ugledni viteški red (sv. Jakova). Kasnije se zaredio i postao počasni kraljev kapelan.

1681. – umro u Madridu.

- Kritičari ga smatraju najznačajnijim autorom španjolskoga zlatnog vijeka. Pisao je dramska djela svjetovnoga i vjerskoga sadržaja.
- Budući da je pisao za kraljevsko dvorsko kazalište, Calderónova su djela objavljivana i izvođena za njegova života.
- U svojem je vremenu bio iznimno cijenjen, a danas se njegova filozofska drama *Život je san* (1636.) smatra jednome od najboljih baroknih drama.

Reprezentativno je djelo vjerskoga sadržaja *Veliko kazalište ovoga svijeta*. To djelo pripada žanru crkvenih prikazanja u jednom činu (tzv. *autos sacramentales*).

Igor Jurilj, *O prolaznosti*

Čovjekov život – stvarnost ili privid stvarnosti?

Od početaka filozofije u njezinu je središtu nekoliko pitanja: *Tko smo? Odakle dolazimo? Kamo idemo?* U podlozi je svakoga od njih pitanje o smislu čovjekova života, odnosno pokušaj dobivanja odgovora na pitanje što je, zapravo, život.

Smatrate li da je čovjekov doživljaj života uvjetovan vremenom u kojemu živi? Obrazložite svoj odgovor.

O slobodi

Pedro Calderón de la Barca, *Život je san*

Drama *Život je san* započinje prividom stvarnosti, odnosno obmanom, jer u početnoj sceni ništa nije onako kako se čini: Rosaura je prerušena u muškarca, a zakonitoga nasljednika poljskoga prijestolja otac je okovao lancima i zatočio ga u kuli.

Lijepa Rosaura i Klarin zatekli su se u sumrak u pustome kraju okruženi klisurama. Ugledali su kulu i čovjeka u lancima koji je, ne znajući da ga netko sluša, glasno proklinjao svoj položaj.

PRVI ČIN. DRUGA SCENA

(*Otvaraju se vrata i ukazuje se Sigismund, okovan u lance i obučen u kožuh. U kuli je svjetlo.*)

SIGISMUND (iznutra)

Jao meni, nesretniku!
Kad me bijes vaš tako slama,
o nebesa, znati hoću,
rodivši se kakvu zloću
ja pokazah prema vama?
No već time što sam rođen,
znam kakvim sam zlom pogođen.
Zato dobar razlog vodi
vašu strogost – moram reći –
jer čovjekov grijeh najveći
u tome je što se rodi.

Jedina su moja htijenja,
o nebesa: zbog svog mira
želim znati (bez obzira

na taj zločin mog rođenja)
da l' još čime vas uvrijedih,
te me takva kazna slijedi?
Jer i drugi rođeni su
kao i ja – to svi znate –
pa ih mnoga dobra prate,
koja meni dana nisu.
Ptić u gnijezdu se izvali
i čim bude pun biserja,
šaren kao cvijet od perja
i krilati buket mali,
odmah leti leta laka
kroz odaje bistra zraka
i ostavlja blagostanje
svoga gnijezda u stablima,
a ja više duše imam,
no slobode mnogo manje.

Zvijer se rodi: kožu čistu
 čim joj ospu pjege divne
 što se kao zvijezde čine
 (zahvaljujuć umnom kistu),
 po nagonu svom je ona
 već opasna i smiona
 i, okrutna prema svima,
 po svom labirintu hara,
 a ja, s mnogo više dara,
 ja slobode manje imam.

Dođe riba što ne diše,
 rođena u mulju sama;
 čim, ko brodić, u ljuskama,
 morem počne da se njiše,
 s valima se poigrava
 prostor u svim smjerovima,
 plivajući gore-dolje,
 a ja, s darom ljudske volje,
 ja slobode manje imam.

Potok teče, guja duga,
 među cvijećem što se svija,
 i dočim ta sjajna zmija
 kroz cvjetnjake zavijuga
 već žuborom punim sreće
 blagodarno slavi cvijeće
 i to polje što ga prima
 da po njemu tekuć bježi,
 a ja, što za višim težim,
 ja slobode manje imam.

Kad me prožme jad taj hudi,
 kao vulkan gorim cio
 i srce bih svoje htio
 iščupati van iz grudi.
 Tko i zašto tako sudi
 i otima ovdje nama
 naša ljudska prava sama,
 povlastice i nagrade
 što ih nebo vodi dade,
 ptici, zvijeri i ribama?

- Komu se Sigismund obraća na početku monologa? Koju tvrdnju pritom iznosi?
- Kojim vizualnim slikama potkrepljuje svoju tvrdnju u sljedećim strofama? Izdvojite svaku tu sliku i uočite na kojim je stilskim sredstvima utemeljena te kako je povezana s početnom tvrdnjom.
- Kako završava svaka takva vizualna slika? Opišite kako Sigismund doživljava položaj čovjeka u odnosu na položaj svih drugih bića.

Pravo na slobodu

U samom Sigismundu je utjelovljena drama ljudske ličnosti, drama ljudskog dostojanstva i ljudske egzistencije. Na samom početku, u glasovitom monologu, on će nevidljivom božanstvu uputiti pitanje o svojoj krivici. Što je on to zapravo zgriješio da ga prati tako zla sudbina? Je li sav njegov grijeh u tome što se rodio? Jer ako nerazumne zvijeri i ptice i ribe žive slobodnim životom, zašto je to uskraćeno njemu kao razumno biću, sa slobodnom ljudskom voljom? I eto bitna pitanja ove drame, pitanja o ljudskom pravu na slobodu. Da li smije jedan čovjek (u ovom slučaju kralj) upotrijebiti svoju slobodu i moć da bi oduzeo slobodu drugom čovjeku (Sigismundu)?

(Nikola Milićević)

Svijet kao privid

Princ Sigismund živi utamničen jer je njegov otac, kralj Bazilije, povjerovao proročanstvu da će ga sin svrgnuti s vlasti. Da bi ipak bio siguran da nije pogriješio, Bazilije ga daje uspavati i dovesti na dvor. Kad se probudio, rekli su mu da je vladar, a da je njegova tamnica bila samo san. Međutim, Sigismund u svojoj reakciji pokazuje naglu, neobuzdanu narav pa ga kralj ponovno daje uspavati i zatvoriti. Prije nego što se probudio, Sigismund govori u snu, a promatraju ga Bazilije i Klotaldo.

DRUGI ČIN. OSAMNAESTA SCENA

(...)

SIGISMUND (*u snu*)

Onaj je čovjek milosrdan
koji silnike uništava.
Zato Klotaldo neka umre
od moje ruke, a moj otac
neka mi klečeć ljubi noge.

KLOTALDO

Smrcu mi prijeti, gospodaru.

BAZILIJE

Meni uvredom i sramotom.

KLOTALDO

On hoće da mi život uzme.

BAZILIJE

A mene hoće da pogazi.

SIGISMUND (*u snu*)

Nek' istupi na trg široki
velikog svjetskog kazališta
smionost moja nenadmašna,
i kad osveta moja bljesne,
nek' vide kneza Sigismunda
kako svoga oca pobjeđuje.

(Budi se.)

No jao meni! Gdje sam ovo?

BAZILIJE (*Klotaldu*)

Mene uopće nek' ne vidi.
Ti znaš što treba da učiniš.
Ja idem tamo da ga čujem.

(Povlači se.)

SIGISMUND

Zar sam zaista ovo ja?
Da li to sebe vidim ovdje
u teške lance okovana?
A ova kula, zar to nije
grobnica moja? – O nebesa,
kakve sam samo snove snio!

KLOTALDO (*sam za sebe*)

A sad mu moram pristupiti
da ga posvema razuvjerim.

SIGISMUND

Je li već vrijeme da se budim?

KLOTALDO

Da, da, vrijeme je da se budiš.
Ta nećeš cijeli dan spavati?
Jer otkako sam govorio
o onom orlu, slijedeći ga
sporim pogledom u visini,
ti si ostao na tom mjestu,
i zar se otad, Sigismunde,
nijednom nisi probudio?

SIGISMUND

Ne! Čak ni sada nisam budan,
jer, kako vidim, moj Klotaldo
još uvijek spavam; ne varam se,
jer ako li sam prosanjao
ono što vidjeh bjelodano,
onda je ovo što sad vidim,
sasvim daleko i nestvarno;
i sve to nije ništa čudno
za me, u ovom teškom stanju,
da vidim onda kada spavam
ako sam sasvim budan snio.

KLOTALDO

Pa, ispričaj mi, što si snio?

SIGISMUND

Klotaldo, čak uz pretpostavku
da je zaista bio san,
neću ti reći što sam snio
već samo ono što sam gledao.
Kad se probudih, zatekoh se
(kakva okrutnost zamamljiva!)
gdje u postelji divnoj ležim,
bila je puna šarnih boja
kao da ju je svojim cvijećem
proljeće mlado izatkalo.
Tu mnogi ljudi plemeniti
meni se zdušno pokloniše
i prozvaše me svojim knezom,
i pomogli mi da odjenem
divne odore i ukrase.
Bio sam miran i začuđen,
a ti si tada pristupio
i ulio mi silnu radost
objasnivši mi sreću moju
i ja sam bio knez Poljaka,
iako sad ovako čamim.

KLOTALDO

Mora da si mi obećao
dobru nagradu.

SIGISMUND

Ne baš dobru.
Smatrao sam te izdajnikom,
i dva sam puta svom žestinom
kušao da ti glavu skinem.

KLOTALDO

Takva okrutnost prema meni!

SIGISMUND

Ja sam imao vlast nad svima
i svima sam se osvećivo,
a volio sam jednu ženu,
nju jedinu. I sada mislim
da je sve bilo istinito,
jer je sve bilo i sve prošlo,
samo ta ljubav ne prolazi.
(*Kralj odlazi.*)

KLOTALDO (*za sebe*)

Kralj, eto, ode; vjerojatno
bio je ganut kad je čuo.
(*Sigismundu.*)

Kako smo ono govorili
o onom orlu, zaspao si,
i zbog toga si carstvo snio,
no trebalo ja čak i u snu
da mnogo cijeniš i poštivaš
onoga što te teškom mukom
othranio i podigao,
jer, Sigismunde, i u snima
treba činiti dobro svima.
(*Odlazi.*)

- Koju metaforu o svijetu Sigismund iznosi u početnome dijelu prizora? Jeste li se već ranije s njom susreli?
- Kako se ta metafora povezuje s ostatkom prizora? Glumi li Klotaldo pred Sigismundom?
- Kako su u ulomku prikazani san i stvarnost? U kakvu su odnosu?
- Je li ovaj Sigismund karakterom drukčiji od onoga u prethodnome ulomku? Objasnite svoj odgovor.
- Kojom poukom završava monolog? Objasnite njezino značenje.

San o snu

U nastavku drame Sigismund ostaje sam, potpuno zbunjen situacijom u kojoj se našao.

DRUGI ČIN. DEVETNAESTA SCENA

SIGISMUND

O, treba da ukrotimo
ovu našu čud opaku,
pomamu i čežnju svaku,
ako opet san usnimo.
Tako treba, jer živimo
u tom svijetu čudne čudi,
gdje življenje san je hudi,
te me znanje uči moje:
čovjek sanja ono što je,
sanja dok se ne probudi.

I kralj koji vlada svima
sanja kako zapovijeda,
u toj varci sebe gleda
kako mnoge časti prima,
a na vjetar sve ih piše,
jer smrt strašna sve ih briše,
i u prah će sve to strti.
Tko je, dakle, željan vlasti
kad zna da će jednom pasti
čim se prene – u snu smrti.

Gavan sanja blago svoje
i posvuda strah ga prati,
bijednik sanja kako pati
sve tegobe i nevolje.
Sanja, kom se uspjeh nudi,
sanja, koji časti žudi,
i tko vara bližnjeg svoga.
Tako, eto, stvari stoje:
svaki sanja ono što je,
samo nije svjestan toga.

I ja sanjam da sam tu,
sputan u tom kutu bijednom,
a snio sam da sam jednom
uživao sreću svu.
Što je život? Mahnitanje.
Što je život? Puste sanje,
prazna sjena što nas ovi.
O, malen je dar nam dan,
jer sav život – to je san,
a san su i sami snovi.

gavan – bogataš

- Kojom tvrdnjom započinje Sigismundov monolog? Smatrate li da je i danas aktualna?
- Navedite temeljne motive kojima autor obrazlaže svoju tvrdnju. Analizirajte kojim stilskim izražajnim sredstvima gradi pjesničke slike.
- Koja se barokna misao slikovito izriče u zadnjim stihovima?

Stihovi njegova monologa nakon prvog povratka u tamnicu navode se tako često kao svojevrsno geslo ne samo ove drame nego i cjelokupnog Calderonova stvaralaštva, pa čak i kao karakterističan izraz književnosti epohe baroka. (...) Može li se to shvatiti kao potvrda ispraznosti života i tako uskladiti s učenjima protureformacije, ostaje otvoreno pitanje. Romantičari, koji su izrazito cijenili tu dramu, prepoznali su u tome sklonost prema nemoći da se odijeli iluzija od zbilje i da se uspostavi podjednako pravo na istinu sna kao i jave. Drugi su opet tumači naglašavali određena protuslovlja u takvom stajalištu, osobito zato što konzekvencije koje je Sigismund povukao u drami – postavši na kraju razborit i plemenit vladar – ne odgovaraju njegovoj nerazriješenoj dilemi: ako je sve samo san, a čovjek ne može vladati vlastitim snovima, na čemu bi se mogla zasnovati njegova odgovornost? Možda je zato najprimjerenije reći kako Calderon nije napisao ovu dramu da riješi problem odnosa sna i jave, iluzije i zbilje, istine i privida nego da taj problem na neki način postavi i time učini »predmetom« ili »građom« za raznolika moguća tumačenja.

(Milivoj Solar)

O sudbini

Pročitajte ulomak teksta u čijemu je središtu Klarin. Pratite kako se u njemu prikazuje Klarinov odnos prema ulozi sudbine u čovjekovu životu.

TREĆI ČIN. TRINAESTA SCENA

(...)

KLARIN

Ja sam nesretni jedan čovjek;
htio sam da se čuvam smrti,
pa ipak me je, evo, snašla.
Bježeći od nje, sreo sam je,
jer za smrt nema tajnog mjesta.
Iz toga, eto, jasno slijedi:
onaj tko više od nje bježi
taj prije pada pod njen udar.
Zato idite, vratite se
u vrtlog ove strašne bitke,
jer je sred vatre i oružja
veća sigurnost i zaštita
nego u gori zaklonjenoj.
Nigdje na svijetu nema puta
koji bi mogao da nas spasi
od zle sudbine i udesa.
I zato, premda spas tražite
i bježite od ruke smrti,
smrt će vas ipak zadesiti
ako Bog hoće da umrete.

(Pada natrag za kulisu.)

BAZILIJE

Smrt će vas ipak zadesiti,
ako Bog hoće da umrete!
O, kakvo li saznanje pruža
našim grijesima i neznanju
ovaj leš ovdje, koji zbori
kroz usta rane otvorene,
jer krv što iz nje teče, to je
krvavi jezik što nas uči
da su ništavne i zaludne
sve opreznosti čovjekove
kojima hoće da se bori
protiv nastupa viših sila.
I ja sam htio od propasti
da spasim svoju domovinu,
a, evo, vidim da je dadoh
u iste ruke od kojih sam
pokušavao da je spasim.

KLOTALDO

Iako usud, gospodaru,
dobro poznaje sve putove,
i koga traži, toga nađe
čak i u tvrdim gudurama,
kršćanin ipak ne smije reći
da od usuda nema spasa.
Jer čovjek uman i razborit
može sudbinu pobijediti;
i ako nisi već zaštićen
od zlog udesa i nesreće,
ti moraš da se sam zaštitiš.

- Kako Klarin završava svoj život? Može li čovjek, prema autorovim riječima, izbjeći sudbinu i smrt?
- Smatrate li da je Klarin pozitivan ili negativan lik?
- Kakav tip čovjeka predstavlja Klarin?

Postavljajući pitanje o utjecaju ljudske sudbine na čovjekov život u Calderonovoj drami, autor teksta ukazuje na kompleksan pristup toj temi.

Na to pitanje će Calderon dati dvojak odgovor. U slučaju Klarina, kada ovaj na kraju pogine, reći će da sudbinu ne možemo izbjeći, makar koliko bježali od nje. Na drugom će mjestu reći da se čovjek svojom upornošću i razboritošću ipak može suprotstaviti višim silama. A to znači da ih može nadvladati svojom slobodom, samo ako je zna usmjeriti. Sigismund je izvojevao pobjedu nad fatumom tako što je pobijedio sama sebe. A mogao je izvojevati pobjedu nad sobom samo zato što je spoznao da je sve na ovom svijetu prolazno, da je slava kratkotrajna, da je život zapravo samo san koji se brzo rasplina i zato, umjesto ovozemaljskih, treba istražiti trajnije i dublje duhovne vrijednosti.

(Nikola Milićević)

fatum – sudbina

Barokni stil

U razdoblju baroka svijet se više ne prikazuje jednostavno kao u renesansi, već se uvodi novi zahtjev za raskošnim, figurativnim prikazom likova i njihovih unutrašnjih proživljavanja.

KLOTALDO (sam sa sobom)

O, sveti Bože! Što to čujem!
Ne mogu nikako da shvatim
je li to stvarnost istinita
ili su puste sanjarije?
Taj mač sam jednom poklonio
lijepoj djevojci Violanti
i rekao joj da će onaj
tko ga ponese o svom pasu
u meni naći dobrog oca,
a ja u njemu dragog sina
i odanog prijatelja.

O jadna mene! Što da radim
u toj pomutnji čudnovatoj:

mjesto da onom tko ga nosi
taj mač donese spas i pomoć,
nosi mu evo jadnu propast,
jer, eto, već je po zakonu
na smrt osuđen. Kakva zbrka!
Kakva li žalost! Kakav udes!
Ovo je sin moj, sumnje nema,
jer svi se znaci posve slažu
s osjećajima srca moga,
koje iz grudi navaljuje
i hoće van, da ga vidi,
ali ne može da razbije
tvrde katance i okove,
zato, ko jadni zatvorenik
kad čuje žagor na ulici

pa proviruje kroz prozore,
i moje srce, ne znajući
što se događa u toj larmi,
na oči ide (jer oči su
prozori grudi) i kroz njih se
izlijeva van u suzama.
Što da uradim? O nebesa,
pomozite mi! Jer ako ga
odvedem kralju, to je isto
ko da ga, jadan, u smrt vodim.
A da ga skrijem i zatajim,
Ni to ne mogu, jer se zakleh
Da ću zakonu vjeran biti.

(...)

(preveo Nikola Milićević)

- Kojim se motivom slikovito prikazuje Klotaldova unutrašnja borba?
- Opišite Calderonov postupak: kako vizualizira Klotaldov nemir i kojim se sredstvima pritom služi.

BAROKNI STIL

Barokni je stil karakterističan po raskošnu, ukrašenu izrazu, koji se postiže čestom uporabom različitih stilskih figura: metafore, hiperbole, paradoksa i sl. Uz baroknu se poetiku povezuju pojmovi **manirizam**, **artificijelnost** i **končeto**.

- **Manirizam** je naziv za pretjerano ukrašavanje izraza u književnome tekstu.
- **Artificijelnost** označava pojavu umjetno načinjena, odnosno konstruirana izraza – u takvim se tekstovima svjesno odustaje od jednostavnosti i gradi se umjetni, artificijalni svijet.
- **Končeto** je poseban postupak u kojemu se različitim izražajnim sredstvima grade neobične konstrukcije koje iznenađuju čitatelja.

Manirizam (u užemu značenju) naziv je za prijelazno razdoblje između renesanse i baroka.

Prijedlog tema za istraživanje i komentar iz pozicije suvremenoga čitatelja: Koliko smo zapravo slobodni?

U tablici je navedeno nekoliko tema i smjernica (pitanja) koji vam mogu pomoći u njihovoj obradi. Odaberite jednu temu: najprije navedite kako je prikazana u drami, a zatim je dodatno istražite i smjestite u naše vrijeme, odnosno komentirajte iz perspektive suvremenoga čitatelja.

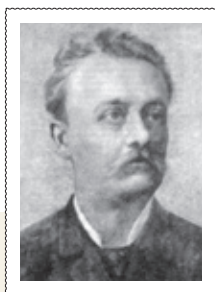
TEMA	SMJERNICE ZA OBRADU TEME
SLOBODA	<ul style="list-style-type: none"> • Tko je u drami kome ograničio slobodu? Na temelju čega je to učinio? • Je li čovjek danas apsolutno slobodan? Navedite nekoliko primjera kojima ćete dokazati da ne postoji jednoznačan odgovor na ovo pitanje.
ODGOJ	<ul style="list-style-type: none"> • Kako se u djelu obrađuje tema odgoja? Komentirajte utjecaj odgoja na Sigismundov život. • Izdvojite monolog u kojemu se ističe važnost odgoja. • Koju nam odgojnu poruku šalje ovo djelo? • Prikažite svoj odnos prema ulozi odgoja u čovjekovu životu.
SUDBINA	<ul style="list-style-type: none"> • Koji su likovi nositelji ove teme? • Nudi li drama jednoznačan odgovor o utjecaju sudbine na čovjekov život? • Kakav je vaš odnos prema ovoj temi? Na čemu je utemeljen?
RAZUM I SLOBODNA VOLJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prikažite na temelju dramske radnje Calderonovu viziju uloge razuma i slobodne volje u čovjekovu životu. • Istražite kako se odnos prema ulozi razuma u čovjekovu životu mijenjao tijekom povijesti.
FILOZOFSKA DIMENZIJA DRAME	<ul style="list-style-type: none"> • Koja filozofska pitanja postavlja autor? Kako na njih odgovara? • Slažete li se s autorovim pogledima na čovjekov život? Obrazložite svoj odgovor.
GRANICA IZMEĐU FIKCIJE I STVARNOSTI	<ul style="list-style-type: none"> • Usporedite likove Don Quijotea i Sigismunda s obzirom na njihov odnos prema svijetu. Navedite situaciju zbog koje su postali takvi i kako doživljavaju svijet. • Smatrate li da su ljudi poput Don Quijotea i Sigismunda potrebni u suvremenome svijetu? Obrazložite svoj odgovor.

Silvije Strahimir Kranjčević (izbor iz poezije)

Ptice koje postaju žive

KONTEKST: hrvatski realizam (1881. – 1892.)

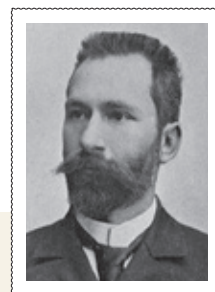
Ante Kovačić
(1854. – 1889.)

U registraturi
(roman)

Silvije Strahimir Kranjčević
(1865. – 1908.)

*Bugarkinje, Izabrane
pjesme, Trzaji*
(pjesničke zbirke)

Vjenceslav Novak
(1859. – 1905.)

Posljednji Stipančići
(roman)

PRIJE ČITANJA

- Služeći se podsjetnikom na kraju čitanke, prisjetite se temeljnih pojmova u interpretaciji lirске pjesme.
- Pročitajte životopis Silvija Strahimira Kranjčevića na sljedećoj stranici. Koliko je, prema vašemu mišljenju, autorova biografija važna za razumijevanje njegova djela?

DOK ČITATE

Pročitajte antologijski izbor pjesama Silvija Strahimira Kranjčevića.

- Nakon čitanja napišite kratki tekst u kojemu ćete izraziti svoj doživljaj Kranjčevićeve poezije. Osvrnite se u tekstu na teme kojima se Kranjčević bavi, njegovu aktualnost i odnos današnjega čitatelja prema poeziji.
- Bilježite nepoznate riječi u Kranjčevićevim pjesmama. Potražite u rječnicima hrvatskoga jezika njihovo značenje. Kad završite s čitanjem, složite nepoznate riječi po abecedi, odnosno načinite rječnik Kranjčevićeve poezije. (Možete svojem rječniku dati i naslov.)

NAKON ČITANJA

ODABIR

Odaberite tri Kranjčevićeve pjesme koje su na vas ostavile poseban dojam. Obrazložite svoj odabir.

INTERPRETACIJA

Interpretirajte odabrane pjesme služeći se podsjetnikom na kraju čitanke.

USPOREDBA

Usporedite odabrane pjesme: uočite sličnosti i razlike. Poslužite se pritom jednim od grafičkih prikaza na 131. stranici.

KLANJČEVIĆEV STIL

Prikažite na temelju vlastite interpretacije Kranjčevićeve poezije njegov stil. Potkrijepite svoj odgovor navodima iz Kranjčevićevih pjesama.

NAPIŠITE...

...pismo Silviju Strahimiru Kranjčeviću

...slogan za poticanje čitanja poezije

...pitanja za intervju s autorom

...vijest o smrti Silvija Strahimira Kranjčevića objavljenu u hrvatskoj tisku

...osvrt na Kranjčevićevu poeziju (200 riječi)

...anketu kojom ćete ispitati kakav je stav o poeziji učenika u vašem razredu (7 – 10 pitanja)

NAPOMENA: Odaberite dvije ponuđene teme za pisanje.

Silvije Strahimir Kranjčević (iz životopisa)

SENJ

1865. – 17. veljače 1865. rođen je u **Senju** hrvatski pjesnik Silvije Strahimir Kranjčević.
1871. – 1883. – U Senju je Kranjčević završio pučku školu (4 razreda) i gimnaziju (8 razreda), ali nije mogao pristupiti maturi zbog loše ocjene iz vladanja (ocjena je loša zbog *nepokornosti i osionosti*). Nepoložena matura bila je kasnije i razlogom zašto se nije mogao upisati na zagrebačko sveučilište.
- Kranjčević nakon završene gimnazije počinje pohađati predavanja u senjskoj bogosloviji.

RIM

1883. – Upućen je iz Senja u Rim na studij teologije u *Collegium Germanico-Hungaricum*. Tamo je ostao samo šest mjeseci. Studij je napustio jer nije osjećao poziv, odnosno jer nije želio postati svećenikom.

ZAGREB

1884. – Kranjčević je došao u Zagreb i ušao u krug mladih pjesnika okupljenih oko književnika Augusta Harambašića, kojega su smatrali uzorom. Tu je mladi Kranjčević prihvatio i ideologiju Stranke prava, što će mu bitno utjecati na kasniji život.
1886. – Budući da se bez mature nije mogao upisati na sveučilište, odlučio se za zvanje učitelja pa je položio u zagrebačkoj preparandiji (Učiteljskoj školi) potrebne ispite i postao učitelj jezikoslovno-povijesne skupine predmeta, što znači da može predavati hrvatski jezik, njemački jezik, povijest i zemljopis.

MOSTAR, LIVNO, BJELJINA

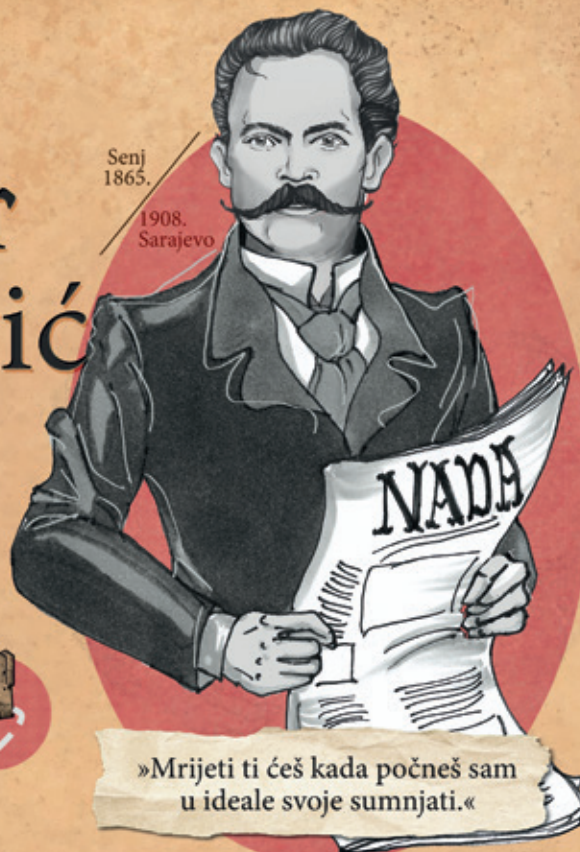
1886. – 1894. – U to doba učitelj nije samostalno odlučivao gdje će raditi, nego su ga vlasti raspoređivale prema postojećim potrebama. Kranjčević je kao učitelj službovao u nekoliko gradova: Mostaru, Livnu, Bjeljini i konačno u Sarajevu.

SARAJEVO

1894. – 1903. – Kranjčević ubrzo nakon premještenja u Sarajevo dobiva posao u redakciji časopisa *Nada* (časopis za *pouku, zabavu i umjetnost*) čiji će prvi broj biti objavljen 1. 1. 1895. godine. Iako formalno nije potpisan kao urednik, Kranjčević je organizirao uredništvo i okupio suradnike te uređivao časopis sve do njegova gašenja 1903. godine.
1904. – Kranjčević postaje upraviteljem Trgovačke škole u Sarajevu. Javljaju se zdravstveni problemi pa sve manje objavljuje.
1907. – U Hrvatskome narodnom kazalištu u Zagrebu povodom 70. rođendana Ivana pl. Zajca praizveden je oratorij *Prvi grijeh* (tekst Silvija Strahimira Kranjčevića, a glazba Ivana pl. Zajca).
1908. – 29. listopada 1908. Kranjčević umire u Sarajevu.

Silvije Strahimir Kranjčević

Senj
1865.

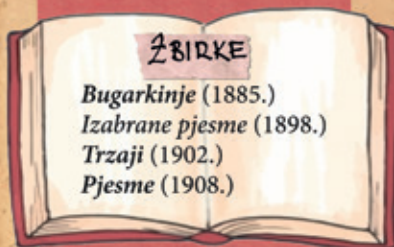
1908.
Sarajevo

pjesnik-prorok

»Mrijeti ti ćeš kada počneš sam
u ideale svoje sumnjati.«

ZBIRKE

Bugarkinje (1885.)
Izabrane pjesme (1898.)
Trzaji (1902.)
Pjesme (1908.)

BUNTOVNIK

- u rodnom Senju odustaje od klasične gimnazije i ne uspijeva maturirati
- ubrzo započinje studij teologije, ali odustaje od svećeničkog poziva
- završava učiteljski tečaj u Zagrebu

»barjaktar slobode«

(Miroslav Krleža o Kranjčeviću)

ČOVJEK

PRAVAŠ

- žudnja za samostalnom Hrvatskom
- zbog pravaške političke orijentacije onemogućen mu je rad u Hrvatskoj pa odlazi službovati u Bosnu, gdje ostaje do smrti

Igor Jurilj, *I tebi baš, što goriš plamenom*

ANTIČKI MOTIVI U LIRSKOJ PJESMI

Silvije Strahimir Kranjčević stvarao je krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Jednoj od svojih antologijskih pjesama dao je naslov *Gospodskomu Kastoru* spajajući na taj način dva vremenski suprotstavljena motiva: gospodu (suvremenost) i Kastora (antički svijet).

Pročitajte mit o Kastoru i njegovu bratu. Nakon čitanja prisjetite se definicije mita i pokušajte odgovoriti na pitanje što čovjek predznanstvenoga doba sebi objašnjava ovim mitom.

Dioskuri

DIOSKURI (grč. *dioskurat*, lat. *Dioscuri* ili *Gemini*) – braća Kastor i Polideuk, najslavniji dorski junaci nakon Herakla.

Rodili su se kao blizanci, ali bili su ipak samo polubraća. Kastorov otac bio je spartanski kralj Tindarej, Polideukov najviši bog Zeus, a majka im je Tindarejeva žena Leda. Imali su dvije sestre: Helena, kao i Polideuk, bila je Zeusova, a Klitemnestra Tindarejeva kćerka. Braća su se isticala hrabrošću, snagom i odvažnošću, uvijek su se borili rame uz rame, a kao i svojim junačkim djelima proslavili su se iskrenom bratskom ljubavlju.

Polideuk je kao Zeusov sin bio besmrtni i imao divovsku snagu. Nitko od ljudi nije mu bio ravan u šakanju. Smrtni Kastor bio je vješt vozač bojnih kola i polazilo mu je za rukom da ukroti i najplahovitije konje. U mladosti braća su dobila solidno obrazovanje, i njihovi očevi i učitelji s pravom su na njih mogli biti ponosni. S junakom Jazovom sudjelovali su u pohodu Argonauta u Kolhidu, s Meleagrom u lovu na opasnog kalidonskog vepra, s Heraklom u ratu protiv Amazonki. Iz svih pohoda vratili su se ovjenčani slavom. Oslobodili su i svoju sestru Helenu kad ju je kao posve mladu djevojku ugrabio atenski kralj Tezej, uz pomoć lapitskoga kralja Piritaja. Njezinu drugu otmicu (koju je izvršio trojanski kraljević Paris) braća više nisu mogla spriječiti. U to su vrijeme već pripadali među heroje, za koje pjesnik kaže da se ne hrane hljebom i vinom ovoga svijeta.

Pjesnička metafora kadšto je bogatija smislom nego precizna prozna formulacija. Za Kastora i Polideuka, naime, ne može se ustvrditi da su za druge Helenine otmice, koja je bila uzrok trojanskom ratu, već bili mrtvi, ali nisu više bili ni među živima. Ta neobična okolnost imala je, međutim, posve običnu predigru. S bratićima Linkejem i Idom, sinovima mesenskoga kralja Afareja, ukrali su jednom zgodom u Arkadiji stado bikova. (Krađa stoke bila je u herojsko doba posve uobičajen posao kraljeva i kraljevskih sinova, slično kao potom osvajanje tuđih zemalja.) Pri diobi plijena zametnula se kavga koju je skrivio Ida jer je prevario bratiće. Blizanci su zbog toga upali u Mese-niju i odveli cijelo stado zajedno s dijelom koji je pripadao njihovim bratićima, a da bi ih do kraja razljutili, ugrabili su i njihove nevjeste. Budući da im je bilo jasno da ih Ida i Linkej neće pustiti da mirno odu, blizanci su se sakrili u šuplje deblo da bi ih dočekali i napali iz zasjede. Ali Linkej

oštar pogled proniknuo je kroz drvo, a Idina strijela prodrila kroz stablo i probola Kastorove grudi. Polideuk je skočio iz svoga skrovišta i bacio se na bratića da osveti bratovu smrt. Prvog je dostigao Linkeja i ubio ga udarcem šake. Zatim se bacio na snažnog Idu. Nemilosrdni boj odlučio je Zeus: iz oblačnih visina poslao je munju i njome spalio Idu. Ali Polideuk se umjesto hvalom obratio Zeusu kletvom i predbacivanjem što mu nije dao da umre zajedno s Kastorom. Prokleo je i svoju besmrtnost koja ga je spriječila da podijeli sudbinu sa svojim bratom. Zeus ga je pokušao umiriti, ali uzalud. Napokon mu je ostavio da izabere: ili će vječno mlad živjeti među olimpskim bogovima, ili će jedan dan boraviti s bratom u tamnom Hadovu carstvu, a jedan dan na svijetlom Olimpu. Polideuk je s radošću odabrao drugu mogućnost. Tako su, kako kaže Homer, oba brata »jednog dana živi, a drugog opet mrtvi: poštovanjem što ga stekoše tako, bozim su besmrtnim nalik.«

(...)

Slava Dioskura preživjela je tisućljeća: i danas ih za vedrih noći možemo vidjeti na nebeskom svodu kao zvijezde Blizanaca.

(preveli Mirko i Predrag Jirsak)

Blizanci

Kastor i Poluks/Polideuk najsvjetlije su zvijezde zvijezda Blizanci.

Silvije Strahimir Kranjčević, *Gospodskomu Kastoru*

Prostitute, sjeni, lutajuć tihe na Letinu žalu,
Što ću pozajmit klasičnu strofu!
Majčica Gaea nešto je drukča neg'li je bila,
Drukčiji danas treba Apolo.

Prostitute i vi, Kastore dragi, gospodski psiću!
Drijemajte samo mekom na sagu.
Vani je zima (ne znam vam toga reći na pasju,
Al vi ste uvijek istoga mnijenja!),

Sipa po vrašku! Kako li samo žmirkate važno!
Očito da se čudite nešto,
Kud li se trgom vucare trome, prostačke psine
Podvita repa, kičme ko britva.

Skitnice jedne! gotove uvijek željno zavirit
Poganom njuškom ù svaku tricuju!
Peče vas, reko bih, ta zaboravnost, ali izvin'te,
Kastore dragi. Tempora! Mores!

Glete, na primjer, toga se nađe baš i u ljudi,
Što su to ljudi – sigurno znate;
Vidi se, vidi; uopće psić ste moderan posve,
Sve vam je jasno, način korektan.

Bah – il je čudo: s vremena duhom pođoste naprijed.
Sve je uzálud: odlična kuća,
Gdje vas je časna predala nekad na svijet majka,
Ne da se tako lako zatajiti.

I kad su ljuške pale sa vašeg slijepoga vida,
Željeli nijeste pogledati u zrak;
Prvi vam korak bješe da svojoj gospođi bajnoj
Laznete skromno gospodsku petu.

Zlatna metoda! Cjelovom tijekom shvatiste život!
Meka vas ruka uze u krilo;
Cijela obitelj, odlična kuća i ekscelencija
U vas je slavne vidjela dare.

Kad vas je koji majčin miljenik razmićen nešto
Objesnim prstom ščepeo za uho,
Vi ste mu odmah, psiću vanredni, gotovo nježno,
Pružili drugo, repić podvinuv!

Leta – rijeka zaborava
u staroj Grčkoj
klasična strofa – strofa
iz antičkoga doba
Gaea (Gea) – Zemlja
Apolo (Apolon) – bog
ljepote i umjetnosti

Tempora! Mores! (lat.) –
Vremena! Običaji! (Čudnih li
vremena, čudnih li običaja!)

Zato ste tako legnuli meko, zato vam danas
Prolazi starost kao u loju,
U kut iz kuta, kako vam reknu, ali se zato
Ne pruža vaša šapa badava!

Eto, što znači biti psetancem odlična gazde!
Najlakše k cilju podvita repa!
Pitoma njuško, cjeluješ petu, al se i za te
Mirisno peče masna kobasa!

I ja sam, evo, kreposti vašoj savio pjesmu,
Polažem lovor predà vas;
Slab je to darak, jestive više volite stvari,
Odluke više praktične vrsti!

Ipak vam – nè hteć uđiti daljem napretku vašem –
U uho nešto šapnuti moram:
Sve mi se čini, da ste – uglàvnom – svojom metodom
Kastore, malko slijedili – ljude!

PITANJA ZA INTERPRETACIJU

- Pjesma *Gospodskom Kastoru* utemeljena je na **kontrastu**. Pratite što je u pjesmi suprotstavljeno (motivi, izbor riječi, svjetonazor).
- Komu se pjesnik obraća u prvome stihu?
- Izdvojite iz prve strofe antičke motive. Prikažite kontekst u kojemu se pojavljuju.
- Što znači stih »dručkiji danas treba Apolo«? Koga (ili što) Apolon predstavlja?
- Komentirajte odabir imena za psa i dokažite da se Kranjčević pri odabiru poslužio ironijom.
- Prve četiri strofe predstavljaju cjelinu. Izdvojite u svakoj strofi 2 – 3 temeljna motiva.
- Od pete strofe pjesnik uvodi motiv ljudi, prikazujući u obliku alegorije čovjekov život od rođenja do starosti. Opišite život takvih ljudi. Prepoznajete li u njima i svoje suvremenike?
- Izdvojite izraze i stihove u kojima prepoznajete ironiju i sarkazam. Komentirajte ih.
- Posljednje dvije strofe otkrivaju poantu pjesme. Iskažite je jednom rečenicom. Smatrate li da je pjesma izgubila izravnim otkrivanjem značenja alegorije?
- Služeći se interpretacijom, dokažite da se u pjesmi ukazuje na negativne društvene pojave.

MOTIVI (PODSJETNIK)

Klasična strofa: Kranjčević se u *Gospodskom Kastoru* poslužio alkmanском strofom (dva heksametra i dva tetrametra) nazvanoj po starogrčkom pjesniku Alkmanu iz 7. st. prije Krista.

Antički (klasični) motivi, kako i sam naziv kaže, dolaze iz područja antike: to su antički bogovi, polubogovi, heroji i smrtnici (npr. *Hera, Zeus, Apolon, Kastor*), zemljopisni pojmovi (npr. *Teba, Troja, Itaka, Leta, Had*), pojmovi iz antičke umjetnosti (npr. *antička strofa, lira, katarza*), izrazi (npr. *O tempora, o mores!*) i dr.

BIBLIJSKI MOTIVI U LIRSKOJ PJESMI

Biblija je zbirka tekstova religioznoga i moralističkoga sadržaja nastalih u razdoblju od 13. st. pr. Kr. do kraja 1. stoljeća. To je sveta knjiga židovstva i kršćanstva. Dijeli se na Stari i Novi zavjet.

STARI ZAVJET

- Petoknjižje (*Nauk ili Tora*)
- Povijesne knjige
- Psalmi
- Mudrosne knjige
- Proročke knjige

NOVI ZAVJET

- Evanđelja
- Djela apostolska
- Poslanice apostola Pavla
- Katoličke poslanice
- Otkrivenje (Apokalipsa)

Petoknjižje

Petoknjižje (*Nauk ili Tora*) prvi je i temeljni dio *Biblije*. U njemu je zapisana religijski shvaćena povijest Izraelaca, izabranoga naroda. Sadržajno je *Petoknjižje* jedinstvena cjelina: na početku mu je postanak svijeta i počeci ljudskoga roda, a na kraju pripreme izabranoga naroda za ulazak u Obećanu zemlju. U tome se okviru prikazuje prošlost izabranoga naroda. *Petoknjižje* se pripisuje Mojsiju koji je, prema predaji, živio u 13. st. pr. Krista.

Pentateuh (grč.) – pet svitaka; *Tora* (heb.) – nauk, uputa, zakon

PETOKNJIŽJE

Knjiga Postanka bavi se općeljudskim pitanjima podrijetla i čovjekove sudbine te odnosom dobra i zla. U njoj se opisuje postanak svijeta i čovječanstva te povijest rodozačetnika izabranoga naroda. Čine je mitovi iz narodne predaje (stvaranje prvoga čovjeka, raj, potop i dr.), a neki su od najpoznatijih **biblijskih motiva** *voće sa stabla spoznaje dobra i zla, zmija, Adam i Eva, Kain i Abel, Noa, Abraham* i dr.

Knjiga Izlaska prikazuje oslobođenje i izlazak izabranoga naroda iz egipatskoga ropstva pod Mojsijevim vodstvom, a uključuje i savez na Sinaju. Neki su **biblijski motivi** iz ove knjige *zemlja kojom teče med i mlijeko, mana koja pada s neba kao Božji dar, deset zapovijedi Božjih* i dr.

Levitski zakonik donosi tekstove koji pokazuju židovstvo kao religiju i religijske obrede.

Knjiga Brojeva pokazuje daljnju povijest Izraelaca i njihov put kroz pustinju. Isprepliću se povijesna zbivanja sa sadržajem zakonskih propisa.

Ponovljeni zakon bavi se obnovljenim savezom s Jahvom i prikazom zakonskih propisa. Završava Mojsijevom smrću.

Stari zavjet (Mojsije)

Knjiga Izlaska

Polazak Izraelaca

(...)

Jahve je išao pred njima, danju u stupu od oblaka, da im put pokazuje, a noću u stupu od ognja, da im svijetli. Tako su mogli putovati i danju i noću.

(...)

Zlatno tele

A narod, videći gdje Mojsije dugo ne silazi s brda, okupi se oko Arona pa mu rekne: »Ustaj! Napravi nam boga, pa neka on pred nama ide! Ne znamo što se dogodi s tim čovjekom Mojsijem koji nas izvede iz zemlje egipatske.« Poskidajte zlatne naušnice što vise o ušima vaših žena, vaših sinova i vaših kćeri – odgovori im Aron – pa ih meni donesite.« Sav svijet skinе zlatne naušnice što ih je o ušima imao i donese Aronu. Primivši zlato iz njihovih ruku, rastopi kovinu u kalupu i načini saliveno tele. A oni poviču: »Ovo je tvoj bog, Izraele, koji te izveo iz zemlje egipatske.« Vidjevši to Aron, sagradi pred njim žrtvenik, a onda najavi: »Sutra neka se priredi svečanost u čast Jahvi!«

Sutradan rano ustanu i prinesu žrtve paljenice i donesu žrtve pričesnice. Onda svijet posjede da jede i pije. Poslije toga ustade da se zabavlja.

Prijetnja Jahvina

»Požuri se dolje! – progovori Jahve Mojsiju. – Narod tvoj, koji si izveo iz zemlje egipatske, pošao je naopako. Brzo su zašli s puta koji sam im odredio. Napravili su sebi tele od rastopljene kovine; preda nj pali ničice i žrtve mu prinijeli uz poklike: Ovo je tvoj bog, Izraele, koji te izveo iz zemlje egipatske! Dobro vidim – reče dalje Jahve Mojsiju – da je ovaj narod tvrde šije. Pusti

Planina Nebo u Jordanu

sada neka se moj gnjev na njih raspali da ih istrijebim. Onda ću od tebe razviti velik narod.«

Zagovor Mojsijev

Mojsije pak zapomagao pred Jahvom, Bogom svoji, i govorio: »O Jahve! Čemu da gnjevom plamtiš na svoj narod koji si izbavio iz zemlje egipatske silom velikom i rukom jakom! Zašto bi Egipćani morali reći: »U zloj ih je namjeri i odveo, tako da ih smakne u brdinama i izbriše s lica zemlje!« Smiri svoj gnjev i ljutinu; odustani od zla svome narodu! Sjeti se Abrahama, Izaka i Izraela, slugu svojih, kojima si se samom sobom zakleo i obećao im: »Razmnožit ću vaše potomstvo kao zvijezde na nebu i svu zemlju ovu što sam obećao dat ću vašem potomstvu, i ona će zavazda biti njihova baština.« I Jahve odustane da na svoj narod svali nesreću kojom mu bijaše zaprijetio.

- Prikažite na temelju ulomka Mojsija: njegove karakterne osobine i njegov odnos prema Jahvi.

U dobi od 120 godina Mojsije nakon susreta s Jahvom prenosi Božju poruku izabranomu narodu i daje im svoj blagoslov.

Mojsijeva smrt

Poslije toga ode Mojsije s Moapskih poljana na brdo Nebo, na vrhunac Piske, nasuprot Jerihonu, gdje mu Jahve pokaza svu zemlju: Gilead do Dana, a sav Naftali, kralj Efrajimov i Manašeov, svu Judinu krajinu do Zapadnog mora; zatim Negeb, područje doline Jerihona – grada palmi – do Soara. Potom mu reče Jahve: »Ovo je zemlja za koju sam se zakleo Abrahamu, Izaku i Jakovu da ću je dati tvome potomstvu. Dopustio sam da je pogledaš svojim očima, ali ti onamo nećeš prijeći.«

I Mojsije, sluga Jahvin, umrije ondje u zemlji moapskoj po Jahvinoj zapovijedi. I ukopa ga on u dolini u zemlji nasuprot Bet Peoru. Do dana današnjega nitko nije doznao za njegov grob. Mojsiju bijaše sto i dvadeset godina kad umrije. Oko mu nije oslabilo niti mu je snaga

popustila. Izraelci oplakivahu Mojsija na Moapskim poljanama trideset dana. Potom prodoše i dani oplakivanja – tugovanja za Mojsijem. A Jošua, sin Nunov, bio je napunjen duhom mudrosti, jer Mojsije bijaše na nj položio svoje ruke. Njega su Izraelci slušali i činili kako je Jahve naredio Mojsiju.

Ne pojavi se više prorok u Izraelu ravan Mojsiju – njega je Jahve poznao licem u lice! – po svim onim znakovima i čudesima u zemlji egipatskoj za koja ga je Jahve slao da ih učini na faraonu, na svim službenicima njegovim i na svoj zemlji njegovoj po onoj moćnoj ruci njegovoj i po svim onim velikim zastrašnim djelima koja učini na oči svega Izraela.

(Tekst *Biblije* dostupan je na poveznici <https://biblija.ks.hr>)

Michelangelo Buonarroti, Mojsije (Rim)

- Čime objašnjavate Jahvin postupak prema Mojsiju? Zašto mu nije dopustio ulazak u Obećanu Zemlju?
- Komentirajte tragičnost Mojsijeva lika.
- Stavite sljedeće pojmove u suvremeni kontekst i objasnite njihovo značenje u našem vremenu:
  - iznimni pojedinci
  - vizionari
  - Obećana Zemlja
  - doći do Obećane Zemlje
  - spriječiti ulazak u Obećanu Zemlju / ne moći ući u Obećanu Zemlju.
- Nakon toga istražite značenje tih pojmova služeći se rječnicima.

Prema arheološkim nalazima u Egiptu i Palestini izlazak iz Egipta zbio se u 13. st. pr. Krista.

Poticaj za nastanak sljedeće pjesme pjesnikova je doživljaj Mojsija, odnosno tragičnost njegova lika. Iako je krenuo od biblijskoga predloška, Kranjčević je Mojsiju dao neka dodatna obilježja kojima se taj vizionar izdvaja iz biblijskoga konteksta i postaje općeljudskim simbolom.

Silvije Strahimir Kranjčević, *Mojsije*

»...Izvedi narod moj, o Gospode,
 Izvedi ga iz ropstva zlopatna
 I skini mu sa vjeđa pospanih
 Još onu mreću tvrdu, zlokobnu,
 Što zastire sad oči njegove!
 Spomeni se da ropstvo nemilo,
 Ko teško ono stijenje nadgrobno,
 Na leđima mi tlači bratskijem,
 I da nam ljuti naši krvnici
 U utrobama djeci sudiše!
 O, smiluj se, o silni Jehova,
 Prokuni kletvom krvne silnike
 I spasi narod moj, o Gospode!«

– A luda želja! da, al ljudska jest!
 Da kunem kletvom krvne silnike,
 Da bijem narod, a zbog naroda,
 O, stvore moj?! A zašto da bih ja
 Zbog jednog stvora drugi kido stvor?!
 Gle zapad tamo, istok amo gled'
 I sjever ondje i ovuda jug,
 A sve sam ovo napunio ja
 Života klicom, svim je mio vijek
 I svačije je právo disati.
 A ti sad tražiš sâm da pogazim
 U prirodi mi zakon najveći!
 Al da je tebi stati onamo
 Početak gdje je mojem pogledu,
 Tad vidio bi što je sićušna
 Ta tvoja ljudska, krvna željica.
 S visina.mojih, ljudski jadniče,
 Jednako mal je piramidâ rt
 Ko rov, što neznan izbaci ga krt,
 I bespomoćna sve je natega! –

»Nedohvatni su sudi, Gospode,
 U kojima se nama pojavljaš,

I zakoni su tvoji vječiti,
 A da bi crv tvoj mali, sićušni,
 Sa stožerima tvojim drmao.
 Davnina mrkla prošlost zastire,
 Otkako si u svojem Edenu
 Iz zemlje prvog stvora izveo,
 Udahnuo mu dušu besmrtnu,
 Al to bi mrva s tvoje mrvice.
 I od onda smo svi mi smrtnici
 Komadić tvoga bića velebnog,
 Pa sve što jesmo – sitni, maleni,
 Al tvog smo ipak bića čestica!
 I čovjek eto gord sa rodbinstva
 Sa vječitijem tvojim iskonom,
 O, Gospode, o silni Jehova,
 Ponosit diže čelo prevedro
 I teži tamo gore nad zemlju,
 Gdje meki, svilni plove oblaci
 U zlatnom moru zraka sunčanih,
 Gdje njegova je duha kolijevka.
 Pa, Gospode, o, reci, vječiti,
 Je li ljudsko čelo za to stvoreno,
 Da u prah pada ropski, kukavno,
 I one ruke, u koje si ti
 U tajne svijeta postavio ključ,
 O, reci, jesu li tako slabašne,
 Da nijesu vrijedne s tobom, Gospode,
 A u čast tvoju, vladu dijeliti?
 O, klanjam ti se, silni Jehova,
 S visina tvojih sve je jednako
 Na ovoj maloj sitnoj zemljici.
 Al kod nas ovdje, s našeg pogleda,
 Baš ravan nije piramidâ rt
 Sa rovinama što ih diže krt,
 I makar da je sve to natega!
 Već pomiluj mi, silni Jehova,

Tu ludu, smjelu, ljudsku željicu;
Izvedi narod moj, o Gospode,
Izvedi ga iz ropstva zlopatna
I ne daj da ti stvor na oblik tvoj
U prahu leži, čelom puzeći!«

– Po riječima te poznam smjelima,
Da imaš krila koja uzvija
Plamičak sveti što sam potako
U srce prvog onog čovjeka
Dok boljim pojmom grlio sam svijet.
O, jadniče, kad prokleh onda rod
I sve što smrtna žena baštini
Od zagrljaja s muškim plemenom,
Zaboravih u srdžbi pravednoj
Da duh svoj u tom rodu ubijem,
Da utrnem mu onu iskricu
Što u grud sam mu svetu metnuo
Ko odliku u cijelom stvaranju;
O, neokajna moja pogreško!
Prikratio sam vijek besmrtni,
Al ostade mu plamen iz neba
Ko zapretani žar pod pepelom.
I bude katkad, pa se u srcu
Ko zublja žarka iskra razbukti,
I čovjek téži gore nàd sebe,
Gdje meki, svilni plove oblaci
U zlatnom moru traka sunčanih,
Gdje njegova je duha kolijevka –
Al bolno – bolno odmah osjeti
U ovoj svojoj gustoj kaljuži,
Da ta mu bara nije tuđa krv,
Al on da nije svojoj hrpi svoj!
I gle – kad tako već je ukleto –
I prokleta će navijek ostati, –
Smilovat ću se tvojoj željici,
Al jao tebi što si želio.
*I tebi baš što goriš plamenom
Od ideala silnih, vječitih,
Ta sjajna vatra crna bit će smrt,
Mrijeti ti ćeš kada počneš sâm
U ideale svoje sumnjati.*

I prosuo se narod pustarom
Ko oblaci od guste prašine,

Kad zaigraju kolo vjetrovi.
A šta je život – ko i pustara,
A šta su ljudi – ko i prašina,
A nad svim visi krilo udesa
I mota gore, dolje, upored:
I čas se prašak ljeska ò suncu
I prelijeva se bojom šarenom,
A čas ga eno s blatom smiješana
I neviđena gdje u kaljuži.
Pred silnim ljudstvom gorio je stup
Od crne zemlje pa sve dò sunca.
A usred stupa žario se prst
Na ruci silnog boga Jehove.
»Ovuda!« – strašno grmio je glas –
»U obećani rajski Hanaan,
Kud teče mlijeko i slađani med!«
A narod Božji gledao je stup
I šapto: Baš ga j' lijepo vidjeti!
I sigrao se šale svakakve.
Al što se trese gora sinajska
I što to grmi strašnom pustarom?
Na hiljade su onaj čule glas.
Razumio ga samo genije,
Po drugi put si slušo osudu:
*»I tebi baš što goriš plamenom
Od ideala silnih, vječitih,
Ta sjajna vatra crna bit će smrt,
Mrijeti ti ćeš kada počneš sâm
U ideale svoje sumnjati!«*
I kad mu – divu – riječ gromovna
Ko šiljak oštri srce prosjeknu,
Kad òkrenu se svomu narodu,
Da nađe tamo nade, okrepe,
Al ono narod, Božja odlika,
Sagradio si tele zlačeno
I tele slavi, a ne Jehovu!
«...Oprosti, vječni, silni, svemožni,
U naroda je krivi prorok prav,
I narodi su djeca velika
Što lako im je kupit igračke!
Oprosti im, o silni, svemožni,
Izvedi narod moj, o Gospode!«

Nasmiješio se silni Jehova,
Al ima smijeha kojim sužalost
Nad jadnicima suze prolijeva ...

I smijeh taj je čuo Mojsije
 Iz vatrenoga stupa Božijeg,
 Što sjajio je ispred naroda
 Onuda kud je zemlja Hanaan
 I gdje su preko brda velikih
 Na medna polja puti vodili.
 Tu navrh brda svijetli genije
 Raširio je ruke brižljive.
 Ožario ga tračak sunčani,
 Ljepotom još ga osu Jehova
 Što geniji ga nose u srcu;
 »O, evo tebi, izbran narode,
 O, evo tebi zemlje rajevne,
 Slobodu svetu tu da zagriš,
 Da srećniji ti budu sinovi,
 Neg ti uz pune lonce misirske!«

Al stoji svijet – i ko kad krošnjama
 Polako stane vjetar zibati,
 I sve to jače lišće uzdršće,

A granje onda stane pucati,
 O, tako krenu žagor narodom
 I ču se s hrpe glupa poruga:
 – Aj, to je dakle zemlja Hanaan?!

I zato si nas vuko pustarom,
 Da još nam za nju vâlja strmoglav
 Niz ovo gadno brdo srnuti,
 Da panemo na hladna ognjišta!
 I tko je tebi právo podao,
 Slobodi da nas vodiš silovno
 Po svojoj volji – ko na uzici,
 Od lonaca iz zemlje misirske?!
 Probljedio je silni genije
 I kroz srce mu ruglo prožignu:
 Da, tko je tebi pravo podao,
 Slobodi da nas vodiš silovno
 Po svojoj volji – ko na uzici?!
 Tek primio se srca očajno
 I dvije mu oči suza zalije.
 Još zadnjim trenom vid mu počinu
 Na obećanoj zemlji Hanaan,
 I glava mu se mrtvo obori.
 A gromom grmnu riječ Jehove:
 »I tebi baš što goriš plamenom
 Od ideala silnih, vječitih,
 Ta sjajna vatra crna bit će smrt.
 Mrijeti ti ćeš kada počneš sâm
 U ideale svoje sumnjati!«

(Vijenac, 1893.)

PITANJA ZA INTERPRETACIJU

U interpretaciji pjesme slijedit ćemo kompoziciju utemeljenu na narativnim elementima – od uvodnoga Mojsijeva obraćanja Jahvi do završne slike Mojsijeve smrti.

Riječi koje Mojsije upućuje Jahvi u prvome i drugome obraćanju otkrivaju pjesnikove ideale, njegov odnos prema čovjeku, narodu i slobodi.

- Koliko se puta u pjesmi Mojsije obraća Jahvi? S kakvim se zahtjevima obraća? Kako obrazlaže svoje zahtjeve? Čime potkrepljuje svoje tvrdnje? Kako završava svoje obraćanje?

Jahvini odgovori pokazuju čovjekovu prirodu, odnosno ukazuju na njezinu podvojenost.

- Kakav je Jahvin odnos prema čovjeku? Smatra li ga i po čemu posebnim bićem? Na kojim stihovima temeljite svoj zaključak?
- U čemu je Jahve, prema vlastitim riječima, pogriješio? Kako se ta pogreška odrazila na ljudsku prirodu?
- Usporedite Jahvin i Mojsijev odnos prema čovjeku.
- Izdvojite stihove kojima Jahve najavljuje tragičnu Mojsijevu sudbinu. Komentirajte ih.

Put u Obećanu Zemlju

- Kojim pjesničkim slikama Kranjčević prikazuje put do Obećane Zemlje? Na kojim su stilskim figurama utemeljene te slike?
- U ovome se dijelu pjesme pojavljuju narativni elementi: prepričajte što se dogodilo na putu i kako je Mojsije riješio tu situaciju.

Dolazak do Obećane Zemlje

- Opišite na temelju Kranjčevićevih stihova Mojsija kao »genija« koji stoji pred narodom i pokazuje im Obećanu Zemlju. Čime je pjesnik pojačao svečanost toga trenutka? Kako čitatelj doživljava tu sliku?
- Nakon Mojsijeva opisa pjesnik nam donosi njegovo obraćanje narodu. Koja je vrijednost, prema Mojsijevim riječima, najvažnija? Na koji je način Kranjčević to izrazio?
- Komentirajte reakciju naroda. Navedite koje su vrijednosti narodu na prvome mjestu i što ljudi zamjećuju Mojsiju.
- Kako je u pjesmi (u cjelini) prikazan narod? U kakvu su odnosu narod i prorok? Tko koga razumije, odnosno ne razumije?

Mojsijeva smrt

- Vratite se stihovima Jahvine opomene Mojsiju. Uočite gradaciju u njezinu prvom i drugom pojavljivanju. Povežite je sa završnim stihovima pjesme (treće pojavljivanje).

Mojsije kao simbol

- Mojsije je simbol pjesnika proroka. Opišite ga na temelju ideala koje slijedi, riječi koje mu Jahve upućuje, odnosa naroda prema njemu.
- Prikažite u čemu je tragičnost Mojsijeva lika.
- Možete li doživljaj Mojsija kao pjesnika proroka povezati s Kranjčevićevim životopisom? Obrazložite svoj odgovor.

Tek, njegova je tragedija, njegovo »čovječstvo« u tome što on neće dočekati oživotvorenje svojih ideala: on Izraelce dovodi do zemlje obećane, ali ne ulazi u nju. Oni – koje je toliko volio, zbog kojih je toliko podnio – izdavali su ga tijekom seobe, sumnjali u njega i u njegovo poslanje, vrijeđali Jahvu. A ipak su došli u zemlju obećanu. On pak, umro je – na njezinu pragu! Njegovo djelo dovršit će drugi. To je tragika proroka koji, prema Kranjčevićevu mišljenju, mora činiti dobro, bez obzira na to hoće li mu se dobro dobrim vratiti: jer za njega postoji samo opće dobro u ime kojega Kranjčević-prorok i pjeva, spreman podnijeti čak i najtežu žrtvu.

(Ivo Frangeš)

Francuski pjesnik Alfred de Vigny [alfred de vinji] (1798. – 1863.) također je napisao pjesmu *Mojsije*. Potpuno neovisno jedan od drugoga, svaki je pjesnik predstavio svoga Mojsija: de Vigny kao Francuza iz vremena poslije Napoleona, a Kranjčević kao genija vođena idealima svojega vremena.

MOTIVI (PODSJETNIK)

Biblijski motivi (biblizmi), kao i antički, duboko su utkani u civilizaciju i postali su sastavnim dijelom književnih djela: to su biblijski bog Jahve i Isus Krist te svi biblijski likovi (npr. *Mojsije*, *Abraham*, *Judita*, *evanđelisti Matej*, *Marko*, *Luka* i *Ivan* i dr.), zemljopisni pojmovi (npr. *Kanaan*), pojmovi iz biblijskih mitova (*Adam* i *Eva*, *zmija*, *Kain* i *Abel* i dr.).

OD BIBLIJSKIH DO SOCIJALNIH I POVIJESNIH MOTIVA U LIRSKOJ PJESMI

Silvije Strahimir Kranjčević, *Eli! Eli! lama azavtani?!*

Na Golgoti je umro – a za kog je izda'no?
Je l' pala žrtva ova il kasno ili rano?

Na Golgoti je umro i svijet za to znade,
Al od te žrtve davne još ploda ne imade.

A krv je tekla mnoga i srce tu je stalo,
Što nikad nije više onako zakucalo...

I vjekovi su prošli daleki, strašni, crni,
Osušila se krvca i suha još se skrvrni.

Prošetala se povijest u sramotničkoj halji,
I što smo nebu bliži, sve od neba smo – dalji!

Na Golgoti je staro prelomilo se drvo,
Pokradoše mu čavle – i to je bilo prvo!

U ime čovječanstva i bratstva i slobode
Počeše krvno kolo da bezbožnički vode – – –

I derala se družba od gadne strasti pjana;
Mi ubijamo, Bože, sve zbog Tebe – Hosana!

Na Golgoti je mrtvo i vjetrić tamo tajni
Tak cvili: Eli! Eli! lamâ azâvtani?

A pokraj krvi davne i ispod drva suha
Sve milijuni vape: O pravice, o kruha!

Da, ukidoste ropstvo, i cirkus i hijenu,
Pa odvedoste ljudstvo u kršćansku arenu!

I tu u sjajnim ložam, u zlatu i u slavi,
Pod vijencem i pod mitrom na debeloj si glavi,

Zapremili ste i vi i vaše gospe bijele
Na pozornici svijeta sve najprve fotelje!

I gledate u igru od bijede i od jada,
Gdje čovječanstvo mučno ko On pod drvom pada!

I tamnice o crne, gdje mnogi plač se gubi,
Kad takovi su ljudi: il umri ili ubi!

I djevojčice gole, a ispred sita suca,
Ah, imale bi obraz, da nemaju želuca!

I sramotu i bijedu i uvrede i varke
I uzdahe i laži i mnoge suze žarke.

A usred bare ove, gdje trovna gamad plize,
Uzvisilo se drvo i Hrist se na njem diže.

I gleda, gdje su ljudstvu sve gori crni dani,
I plače: Eli! Eli! lamâ azâvtani!

Badava gordo kube i mramor Panteona,
I papuče od zlata i orgulje i zvona!

Badava tamjan mnogi i ponosni oltari,
Badava alem gori na kruni i tijari!

Ah, Golgota je pusta, i vjetrić tamo tajni
Tek cvili: »Eli! Eli! lamâ azâvtani?!«

(Vijenac, 1896.)

Eli! Eli! lama azavtani?! – (hebr.) *Bože moj, bože moj, zašto si me ostavio?!*

Golgota je brdo izvan zidina tadašnjega Jeruzalema na kojemu je razapet Isus Krist. Riječ *golgota* dolazi od hebr. *gulgoleth* (lubanja): na tom je brdu, prema starijoj predaji, zakopana Adamova lubanja. Latinski je naziv za Golgotu **Kalvarija** – prema lat. *calva* (lubanja).

Hosana – (hebr.) *Spasi!*; tako su Židovi dočekali Isusa pri ulasku u Jeruzalem

mitra – biskupska kapa

kube – kupola, svod

alem – dragi kamen

tijara – papinska kruna

PITANJA ZA INTERPRETACIJU

- Označite u pjesmi temeljne motive. Razvrstajte ih u obliku tablice u tri skupine: na biblijske, povijesne i socijalne.
- Proučite raspored biblijskih motiva i kontekst u kojemu se pojavljuju. Komentirajte prikaz Isusove žrtve za čovječanstvo. Zaključite na temelju analize koja je uloga biblijskih motiva i kako su povezani s temeljnom idejom izraženoj u pjesmi.
- Vratite se povijesnim motivima koje ste izdvojili u prvome zadatku. Uočite što im je zajedničko s obzirom na temu pjesme. Komentirajte ulogu tih motiva u naglašavanju autorova stava.
- Izdvojite dva socijalna motiva koja smatrate ključnima za doživljaj ove pjesme. Obrazložite svoj odabir.
- Služeći se povijesnim motivima, prikažite pjesnikovo viđenje ljudske povijesti.
- Prema kome je, prema vašemu mišljenju, najviše usmjerena »oštrica« Kranjčevićevih stihova? Izdvojite stihove kojima ćete potkrijepiti svoju tvrdnju.
- Dokažite da je Kranjčević i u ovoj pjesmi pjesnik prorok. Iznesite njegovu temeljnu ideju o čovjekovoj povijesti.

DODATNA PITANJA

- Napravite »dvostruki dnevnik« – nacrtajte u bilježnice tablicu poput ove:

citat/dvostih	obrazloženje izbora

- U lijevi stupac upišite tri dvostiha koja biste po nečemu posebno izdvojili (kriterij odredite sami).
- U desni stupac upišite za svaki dvostih posebno obrazloženje – zašto ste odabrali upravo taj dvostih, a ne neki drugi, odnosno što je u tome dvostihu posebno za vas.

MOTIVI (PODSJETNIK)

Povijesni motivi

Kad se u tekstu želi povezati prošlost i sadašnjost, odnosno ukazati na neke aktualne pojave na temelju analogije s prošlim vremenima, autor se može poslužiti povijesnim motivima: to mogu biti povijesni događaji, povijesne osobe i sl.

Socijalni motivi

U književnome se tekstu izravno ili neizravno odražava stvarnost, odnosno svijet kojemu pripada njegov autor. Stoga su u tekstovima česti i socijalni motivi, odnosno motivi kojima se ukazuje na društvo i odnose koji u njemu vladaju. Socijalni su motivi, primjerice, *siromaštvo*, *socijalna nepravda* i sl.

socijalan – koji se odnosi na život i međusobne odnose ljudi u društvu

PEJZAŽNI I DOMOLJUBNI MOTIVI

Napišite nekoliko pejzažnih i povijesnih motiva kojima ćete prikazati Hrvatsku kao svoju domovinu.

Silvije Strahimir Kranjčević, *Moj dom*

Ja domovinu imam; tek u srcu je nosim,
I brda joj i dol;
Gdje raj da ovaj prostrem, uzalud svijet prosim,
I... gutam svoju bol!

I sve što po njoj gazi, po mojem srcu pleše,
Njen rug je i moj rug;
Mom otkinuše biću sve njojzi što uzeše,
I ne vraćaju dug.

Ja nosim boštvo ovo – ko zapis čudotvorni,
Ko žića zadnji dah;
I da mi ono pane pod nokat sverazorni,
Ja past ću utoma.

Ah, ništa više nemam; to sve je što sam spaso,
A spasoh u tom sve,
U čemu vijek mi negda vas srećan se je glaso
Kroz čarne, mlađe sne!

Kroz požar, koji suklja, da oprži mi krila,
Ja obraz pronijeh njen;
Na svojem srcu grijem već klonula joj bila
I ljubim njenu sjen.

I kralje iznijeh njene i velike joj bane,
Svih pradjedova prah,
Nepogažene gore i šaren-đulistane
I morske vile dah.

... Ja domovinu imam; tek u grud sam je skrio
I bježat moram svijet;
U vijencu mojih sanja već sve je pogazio,
Al ovaj nije cvijet.

On vreba, vreba, vreba... a ja je grlim mukom
Na javi i u snu,
I preplašen se trzam i skrbno pipam rukom:
O, je li jošte tu?!

Slobode koji nema, taj o slobodi sanja,
 Ah, ponajljepši san;
 I moja žedna duša tom sankom mom se klanja
 I pozdravlja joj dan.

U osamničkom kutu ja slušam trubu njenu
 I krunidbeni pir,
 I jedro gdje joj bojno nad šumnu strmi pjenu
 U pola mora šir!

Sve, cvjetno kopno ovo i veliko joj more
 Posvećuje mi grud;
 Ko zvijezda sam, na kojoj tek njeni dusi zbore,
 I... lutam kojekud.

Tek kad mi jednom s dušom po svemiru se krene,
 Zaorit ću ko grom:
 O, gledajte ju divnu, vi zvijezde udivljene,
 To moj je, moj je dom!

đulistan – vrt pun ruža; ružičnjak

PITANJA ZA INTERPRETACIJU

- U interpretaciji pjesme možemo krenuti i od njezina **naslova** ako se njime naglašava nešto iznimno važno za pjesmu. Služeći se rječnikom, usporedite značenja riječi *dom* i *domovina*. Nakon toga obrazložite Kranjčevićev odabir riječi u naslovu.
- Zamislite da ste stranac koji samo na temelju Kranjčevićeva teksta može stvoriti sliku Hrvatske. Izdvojite iz pjesme **pejzažne motive** i povežite ih sa stvarnim lokalitetima u našoj domovini. Smatrate li da pjesnik pretjeruje kad tako veliča ljepotu domovine?
- Koje ste **povijesne motive** uočili u pjesmi? Izdvojite ih i komentirajte na koji način upotpunjuju sliku domovine.
- Pjesma je prožeta **biblijskim motivima**. Uočite u kojemu se kontekstu javljaju i s kojom svrhom.
- Služeći se zapažnjima u prethodnoj analizi, napišite tekst u kojem ćete prikazati odnos lirskoga subjekta prema domovini.
- Povežite odnos lirskoga subjekta prema domovini s Kranjčevićevim životopisom.

MOTIVI (PODSJETNIK)

Pejzažni motivi

U književnome tekstu javljaju se i pejzažni motivi, tj. motivi krajolika (pejzaža), kojima se postiže slikovitost pjesničkoga izraza. Vrlo često takvim se motivima samo prividno slika krajolik, a zapravo se iza doslovnoga značenja skriva preneseno značenje: emocija ili neka misao.

Domoljubni motivi

Domoljubnim motivima iskazuje se pripadnost narodu, odnosno domovini. Često su povezani sa stvarnim povijesnim situacijama u kojima se narod, odnosno domovina nalazi(la).

Prijedlog tema za istraživanje i komentar iz pozicije suvremenoga čitatelja

Evo me, moj svijete...

U tablici su navedeno tri teme i nekoliko smjernica (pitanja) koje vam mogu pomoći u njihovoj obradi. Odaberite jednu temu: najprije navedite kako je prikazana u Kranjčevićevoj poeziji, a zatim je dodatno istražite i smjestite u naše vrijeme, odnosno komentirajte iz perspektive suvremenoga čitatelja.

TEMA	SMJERNICE ZA OBRADU TEME
PJESNIK I POEZIJA U SUVREMENOJ KULTURI	<ul style="list-style-type: none"> Kako Kranjčević doživljava pjesnikovu društvenu misiju? Potkrijepite odgovor Kranjčevićevim stihovima. Koliko poznajete suvremenu poeziju? Obrazložite razloge zbog kojih čitate ili ne čitate poeziju. Pogoduju li društvene mreže popularnosti poezije? Kako one utječu na njezinu kvalitetu? Kakva bi, prema vašemu mišljenju, trebala biti suvremena poezija?
PROMETEJSKI LIKOVI	<ul style="list-style-type: none"> Prisjetite se mita o Prometeju. Usporedite Mojsija i Prometeja: uočite sličnosti i razlike. Tko su moderni Prometeji? U kojim ih područjima ljudskoga djelovanja uočavate? Koja je njihova društvena uloga?
BIBLIJA U KULTURI	<ul style="list-style-type: none"> Koju ulogu imaju biblijski motivi u Kranjčevićevoj poeziji? Kako je <i>Biblija</i> povezana s našim vremenom? Pokušajte zamisliti svijet bez moralnih načela navedenih u <i>Bibliji</i>. Opišite ga i pretpostavite u kojemu bi smjeru, prema vašemu mišljenju, tekao razvoj čovječanstva.

Rekli su o Kranjčevićovoj poeziji

Kranjčević je u sebi nosio buntovni nemir senjskog uskoka i blagost modernog intelektualca. Bio se rodio da objavi mir svijetu, ali su ga nepravde života već u prvoj mladosti nagnale da na tirane (*In tyrannos*, 1884.) trgne mač najplemenitije nacionalne i sveljudske retorike.

U rodoljubivoj lirici preteča mu je bio Šenoa i nenadmašivi stihotvorac Harambašić, u socijalnoj Kovačić; refleksivnost je naslijedio od Preradovića, lirsku ljupkost od Vraza, svijest o ulozi svoga naroda od Mažuranića: Kranjčević je bio sve to, ali podignuto na viši stupanj. Jednim zamahom vinuo se on do odnosa čovjek – svemir, i od barda jednog malog, potlačenog naroda, njegovih nevolja i pretrpljenih nepravdi, postao pjesnik čovjekova prometejskog usuda u prirodi. Od doživljaja teškog položaja hrvatskog naroda do usporedbe s položajem čovjeka u svemiru uopće, vodio je samo jedan korak. No kao i svaki pravi pesimizam, kad je poezija, tako je i Kranjčevićev postao strastven protest nad sudbinom čovjeka.

(Ivo Frangeš)

Silvije Strahimir Kranjčević je posljednja riječ evolucije našeg pjesničkog jezika. U ovo dvadeset i pet godina stigao je na vrh našeg Parnasa sasvim samotnički, učeći nas da budemo radini ljudi i dobri Hrvati kano Šenoa, rugajući se niskosti i puzavosti savremenika kao Kovačić i Starčević, vjerujući u veliko poslanstvo Slavenstva kao Iliri i Strossmayer, apelujući na velike etične misli, dižući nam duše vjerom u božansku moć milosrđa i neodoljive ljubavi kao Preradović. Premda je pjesnik refleksije, njegove su bolne riječi više zaključak mekanog, toplog, hrvatskog, danas svakako najhrvatskijeg srca, koje se osjećaše tako nesrećno samo zbog hipertrofije, zbog bolnog suviška simpatije i zbog oskudice ljudske i političke slobode. Kranjčević je naša suza, naše dijete i naša zastava.

(...)

Njegov genij. Kranjčević genij je zemlja primorska: tužna, samotna, potrebna velike ljubavi, pretvorena burom u veličajnu pustoš i očajno kamenje, ali tamo gdje joj se nebo i nada smije, tamo rodi vinom kao bakarska vodica i sočnim voćem, dok bademi, kaktusi, masline i paome svojim bogatstvom zanose putnika kao krajevi Sicilije i dalekoga, sjajnoga Istoka... Taj pjesnik je kao kraška ponornica: divlja, gubi se pred suncem u podzemne tužne klance-jadikovce, ali voda joj je hladna kao led, bistra kao vedrac, noseći svuda čistoću svog nepokvarenog, nezamućenog izvora.

(Antun Gustav Matoš)

bard – (nacionalni) pjesnik; *paome* – palme; *vedrac* – mjesto u vodi koje se ne smrzava, kristal

KNJIŽEVNOST • JEZIK • IZRAŽAVANJE

1. Načinite mali rječnik Kranjčevićeve poezije.
2. Pročitajte Kranjčevićevu pjesmu *Zadnji Adam* (216. – 217.). Usporedite je s pjesmom *Eli! Eli! Lama azavtani?!* s obzirom na povezivanje različitih vrsta motiva.
3. Istražite podatke o časopisu *Nada* (1895. – 1903.) i njegovu utjecaju na hrvatsku kulturu.

